

Kecskés D. Gusztáv

Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása

Akadémiai doktori értekezés

Budapest, 2020

MTA II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya

Tartalomjegyzék

Előszó.....	7
Általános bevezetés.....	11
<i>Menekülés és a nemzetközi befogadás rendkívüli sikere.....</i>	11
Első rész: Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának szerepe.....	21
Bevezetés: Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság története 1956 őszéig.....	23
<i>Előzmények.....</i>	23
<i>Új világszervezet alakul.....</i>	27
<i>Az UNHCR feladatai és jellemzői.....</i>	30
<i>Az UNHCR súlyos kiinduló helyzete.....</i>	32
<i>A Menekültügyi Főbiztosság lépései helyzetének megszilárdítására.....</i>	36
1. A Menekültügyi Főbiztosság központi szerepben. A humanitárius	
akció megindulása és a pénzgyűjtési kampány.....	43
<i>Nemzetközi jogi felhatalmazás.....</i>	43
<i>Feladatmegosztás az ENSZ-család intézményei között.....</i>	44
<i>A genfi Koordinációs Bizottság.....</i>	48
<i>A pénzgyűjtés folyamata és előzményei.....</i>	51
Felhívások és eredmények.....	51
Az osztrák és jugoszláv pénzügyi igények.....	53
A nemzetközi pénzügyi összefogás.....	57
Az UNHCR szerepe a pénzalapok felhasználása során.....	60
Viták a befolyt pénzeszközök elosztása kapcsán.....	61
Az UNHCR erőteljes lobbitevékenysége.....	64
2. Az ENSZ-család intézményeinek nyilvános információs tevékenysége.....	
<i>Adatgyűjtés és jelentőtevékenység.....</i>	69
<i>Globális médiakampány.....</i>	71
Átfogó tervek.....	72
Nagyívű megvalósítás: a nyomtatott sajtó, a fényképek, a rádió és a film.....	76

Az ENSZ Titkárság Sajtóosztálya és az UNHCR tájékoztatási részleg viszonya.....	83
Az UNHCR lépései a sajtóhatás tartóssá tétele érdekében.....	87
3. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a magyar menekültek nemzetközi jogvédelme.....	93
<i>A nemzetközi menekültjog jellemzői és kialakulása.....</i>	93
<i>Az UNHCR menekültek jogait védő tevékenységének céljai, lehetőségei és intézményes keretei.....</i>	95
<i>A menekült státusz megadásának kérdése.....</i>	103
Az átmeneti megoldások időszaka.....	104
Az UNHCR állásfoglalásának megszületése.....	110
<i>A menekültek védelme a munkaerőpiacon.....</i>	115
<i>Okmányok beszerzése.....</i>	116
<i>Az állampolgársággal összefüggő ügyek.....</i>	120
<i>A Kádár-kormány jogalkotó tevékenységének figyelemmel kísérése.....</i>	122
A „konzuli útlevel” ügye.....	122
Hazalátogatás Magyarországra.....	127
4. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és Kádár-kormány közti kapcsolat. Repatriálás és családegyesítés.....	133
<i>A kiindulópont: a Kádár-kormány helyzete 1956 őszén.....</i>	133
<i>A magyar kormányzat viszonyulása az 1956-os menekültekhez.....</i>	136
<i>Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat.....</i>	143
Együttműködés és érdekeltség.....	143
Stagnálás és hanyatlás.....	149
Út a szakításhoz: repatriálás kontra családegyesítés.....	156
Következtetések.....	165
Második rész: A nemzetközi humanitárius akció további résztvevői.....	173

5. Menekültszállítás és hidegháború: az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának (ICEM) szerepvállalása.....	175
<i>Az ICEM létrejötte és működésének körülményei az 1950-es években.....</i>	175
Nemzetközi szervezet születik.....	175
Alapszabály, működés, feladatok.....	179
Az 1950-es évek fejleményei.....	181
Az ICEM prioritásai a magyar menekültválság előestéjén.....	183
<i>Az ICEM és az 1956-os magyar menekültek.....</i>	184
A kezdet.....	184
Az ICEM ausztriai segítségnyújtásának szakaszai.....	187
Az ICEM Jugoszláviában.....	191
Szállítás, regisztráció, sajtómunka.....	194
A siker okai.....	198
6. Humanitárius akció globális méretekben: a Vöröskereszt Társaságok Ligájának részvétele.....	203
<i>Az előzmények.....</i>	203
<i>A globális partner.....</i>	207
Ausztria.....	208
Jugoszlávia.....	226
Gondoskodás az elszállítás során.....	230
Segítség a végleges letelepedés államaiban.....	232
<i>Az akció mérlege.....</i>	233
7. Humanitárius diplomácia a vasfüggönyön át: a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának szerepe.....	243
<i>Az előzmények.....</i>	243
Adatbank és keresőszolgálat.....	244
A hadifoglyok és menekültek hazatérésének elősegítése.....	245
A kiskorú menekültek és a családgyesítés.....	246
<i>A fejlődés tényezői: belső értékrend és külső kihívások.....</i>	247
<i>A segélytevékenység megindulása.....</i>	251
<i>Központi adatbank és keresőszolgálat.....</i>	254

<i>Részvétel a magyar menekültek repatriálásában</i>	260
<i>Repatriálás és/vagy családgyesítés?</i>	263
<i>A siker megítélése: változó nemzetközi környezet és az elvek állandósága</i>	268
8. A láthatatlan szereplő: az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) részvétele.....	279
<i>Az enyhülés hatásai</i>	279
<i>A menekültügy a NATO-ban a magyar exodust megelőzően</i>	282
<i>A NATO válasza a magyar menekültválságra</i>	286
Általános következtetések.....	293
Rövidítések jegyzéke.....	303
Források.....	309
<i>Levéltári forrásőrző helyek</i>	309
<i>Internetes források</i>	310
<i>Dokumentumgyűjtemények, adattárak</i>	311
<i>Monográfiák, tanulmánykötetek</i>	312
<i>Tanulmányok, forrásközlések</i>	320

Előszó

„A terhek ilyen megosztását a menekültekkel kapcsolatos munkában mindig ideálisnak tekintették, azonban mostanáig ez nem volt 'reális lehetőség'”. (James Morgan Read menekültügyi helyettes főbiztos, 1956. november 19.)

Az 1956-os magyar forradalom leverését követő menekülthullám és a befogadásukra nemzetközi szinten szervezett humanitárius akció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. A magyar menekültek mintegy kétszázézeres tömegének ellátása, tovább szállítása és letelepítése a nemzetközi menekültsegélyezés rendkívüli sikere volt, amelyben az ENSZ-család intézményei, valamint más kormányközi, kormányzati és nem kormányzati humanitárius szervezetek kiemelkedő szerepet játszottak.

A választott tárgy, mint a nemzetközi menekültbefogadás egyik alaptörténete nagy hangsúllyal szerepel ugyan a kézikönyvekben, széleskörű levéltári kutatásokra alapozott összegzés azonban még nem készült róla. Louise W. Holborn klasszikusnak számító könyvében alapos dokumentációval foglalja össze, hogy mi jellemezte az európai menekültek és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (UNHCR) helyzetét az 1956-os magyar forradalom előestéjén.¹ Gil Loescher az UNHCR történetéről írott alapművében hangsúlyozza a magyar menekültválság jelentőségét a Főbiztosság hatókörének kiterjesztésében. Ez az ENSZ-intézmény éppen a magyar menekültprobléma megoldásával összefüggésben vált a menekültekkel foglalkozó nemzetközi humanitárius rendszer legfontosabb alkotóelemévé. Elnyerte az Egyesült Államok és más vezető nyugati kormányok támogatását.² Az UNHCR megalakulásának ötvenedik évfordulójára kiadott hivatalos történeti áttekintés (2000) a magyar menekültek sürgősségi segélyezését szintén kiemelkedő jelentőségű eseményként tárgyalja.³ Peter Gatrell szerint „az 1956-os forradalom kitörése a legdrámaibb menekültválságot okozó esemény volt az európai kontinensen a második világháború vége és Jugoszlávia 1991-es összeomlása közötti időben.⁴ A Menekültek Világéről írott monográfiája

---

¹ Holborn, 1975.

² Loescher, 2001a.

³ The State of The World's Refugees 2000, 2000.

⁴ Gatrell, 2013.

ugyancsak ezt az értékelést hangsúlyozza.⁵ Mindazonáltal nincs részletes tudományos feldolgozás, amely a magyar menekültügy teljes dimenzióját elemezte volna. A hozzáférhető levéltári forrásoknak csak töredékét tárták fel a korábbi kutatások. Így például a NATO Levéltárát vagy a magyar iratanyagot alig tanulmányozták ebből a célból. A magyar szakirodalomban vannak ugyan tanulmányok arról, hogyan zajlott a magyar menekültek befogadása egyes nyugati országokban,⁶ nincs azonban összefoglaló monográfia és részletes elemzés a nemzetközi intézmények tevékenységéről, amelyek oly nagy szerepet játszottak a magyar menekültkérdés megoldásában. A NATO-ban a magyar menekültekről lezajlott tárgyalásokról és a franciaországi befogadás külső és belső körülményeiről elsőként PhD disszertációmban adtam hírt.⁷

Humanitárius csoda szemtanúi lehetünk honfitársaink tömeges nemzetközi befogadását vizsgálva? Az értekezés három alapkérdésre keresi a választ: mivel magyarázható e nemzetközi humanitárius akció rendkívüli gyorsasága és sikere? Mely intézményes szereplőkkel és hogyan zajlott le? Milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadási rendszer későbbi fejlődésére?

A kiindulási kérdéseket empirikus megközelítéssel, széleskörű nemzetközi és hazai levéltári forrásanyag és szakirodalom feldolgozása révén igyekeztünk megválaszolni.

Mivel a kijelölt témáról nagyon csekély számban állt rendelkezésre kutatásokon alapuló szakirodalom, az elsődleges források felhasználása döntő jelentőségű volt. A lehető legszélesebb körű forrásbázis megteremtése érdekében a források több típusát (levéltári és publikált források, sajtó) és nagyszámú forrásőrző hely anyagát (magyar külügyi és pártanyag, hivatalos ENSZ-dokumentumok, az ENSZ és más nemzetközi intézmények nemzetközi titkárságainak belső iratai, a nagyhatalmak külügyi dokumentumai, stb.) vettem össze. A kormányközi szervezetek iratai, a nem kormányzati nemzetközi szervezetek dokumentumai és az egyes országok kormányzati adminisztrációiból származó iratok a kérdés más és más lényeges vetületét világítják meg. Előfordult, hogy egy adott intézmény papírjai több helyről kerültek elő: az ENSZ Titkárság magyar vonatkozású belső dokumentumait New Yorkban, az ENSZ Levéltárában és a Butler Library-ben,

---

⁵ Gatrell, 2011.

⁶ Íme néhány az újabb publikációk közül: Balogh, 2016.; Cseresnyés, 2007.; Deák, 2016.; Dreisziger, 2008.; Gajdócsi, 2010.; Kovács, 2016.; Murber, 2016.; Schmidt-Schweizer, 2018.

⁷ Lásd Kecskés D., 2007.

Stockholmban a svéd Királyi Könyvtár Kézirattárának Hammarskjöld Gyűjteményében és Brüsszelben Héderváry Klára egykori ENSZ-alkalmazott lakásán találtam meg. Az ENSZ intézménycsalád Genfben (például az Egyesült Nemzetek Genfi Hivatala, a Menekültügyi Főbiztosság) és Párizsban (az UNESCO Levéltára) található archívumai is értékes adalékokkal szolgáltak. A többi kormányközi szervezet (így a NATO Brüsszelben, a Nemzetközi Migrációs Szervezet Genfben) és nem kormányzati szervezetek (például a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, az Egyházak Világtanácsa) levéltárai szintűgy. A nemzetközi szervezetekben is munkáló nagyhatalmi érdekek megértéséhez ugyanakkor fontos volt az amerikai, francia, brit és belga kormányzati és diplomáciai iratok megismerése is. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában tárolt külügyi és pártanyagok alapján pedig tanulmányozhattam a Kádár-kormány emigrációs politikáját és a nyugati humanitárius szervezetekkel való érintkezését.

A bőséges és sokoldalú nemzetközi levéltári anyag lehetővé teszi, hogy a humanitárius ideák, valamint a nyugati és a szovjet blokk között dúló hidegháborús propagandaharc eredőjeként 1956–1957-ben végbement menekültsegélyezést árnyaltan elemezzük. És ezáltal hozzájáruljunk a nemzetközi humanitárius mozgalom valamint a migráció történetének feltárása iránti növekvő nemzetközi tudományos érdeklődés kielégítéséhez. De bepillantást kapunk a menekültek tábori életének mindennapjaiba is. Az értekezés az 1956-os magyar forradalom nemzetközi összefüggéseiről szóló szakirodalmat is bővíti.

Általános bevezetés

Menekülés és a nemzetközi befogadás rendkívüli sikere

A magyar forradalom vérbe fojtása után – ebben a korabeli publikált nyugati és az 1989-ig titkosan kezelt magyar statisztikák is megegyeznek – mintegy 200.000 ember hagyta el az ország területét, amiből 1957 nyaráig, élve a Kádár-kormány által meghirdetett amnesztiával, több mint 11 ezren hazatértek.⁸ „A hirtelen és tömeges elvándorlásoknak az országban egyedülálló példája”-ként minősíti az 1956–1957-es menekülési hullámot Puskás Julianna 1985-ben publikált tanulmánya.⁹ Az ország lakosságának a számítások szerint 1,5–1,7 %-át érintő migráció demográfiai hatását jól érzékelteti, hogy az ennek nyomán előállt népességvesztés 70 %-kal meghaladta az 1956. évi természetes szaporodást. Megváltozott a lakosság nemek szerinti összetétele: a távozók kétharmada ugyanis férfi volt, és a nőtöbbség elérte az 1949-es értéket. Érzékelhetően csökkent a fiatal generációk számaránya, mivel az országot elhagyók többségét ők adták.¹⁰ Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztoságának (UNHCR) 1957. március 11-én közzétett statisztikáiból arról értesülhetünk, hogy az emigránsok közül 1957 márciusáig mintegy 173 ezren kerültek első fogadóhely gyanánt Ausztriába és 18.600-an Jugoszláviába.¹¹ Már 1956 novemberétől megkezdődött e két országban összezsúfolódottak továbbszállítása, mivel ezeket az országokat a menekültek nagy többsége csak első állomásnak tekintette, és tovább kívánt menni. 1957. április 1-ig az ENSZ menekültügyi hivatala által nyilvántartott 193.805 menekült közül 135.417 személyt (70 %) már elszállítottak 29 különböző – 14 Európán kívüli –

⁸ KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról, 1991. Egy osztrák belügyminisztériumi jelentés szerint 1957. április 6-ig 174.704 magyar menekült érkezett Ausztriába; a jugoszláv belügyminisztérium pedig úgy tudta, hogy 1957. május 26-ig 19.181 magyar menekült lépte át Jugoszlávia határát. Az 1961-ig Magyarországra visszatértek számát a magyar hatóságok mintegy 40 ezerre teszik („A pontos szám megállapíthatatlan, mivel az ellenforradalom utáni néhány hónapban a hazatérésekről nyilvántartás nem készült.”). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest, a továbbiakban MNL OL): Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium előterjesztése az MSZMP KB Politikai Bizottsághoz, Jelentés az emigráció életének főbb vonásairól és javaslatok az emigráció felé irányuló propaganda javítására, M–KS 288. f. 5/232. ö. e. (1961. június 6.).

⁹ Puskás, 1985. 247; Puskás, 1996.

¹⁰ Valuch, 2001. 49. Lásd még: Murber, 2004.

¹¹ NATO Archives (Brüsszel): Report on Hungarian refugees, note by the Chairman of the Committee of Political Advisers, signed A. Casardi, C–M (57)65 (1957. április 17.). Ez a tanulmány az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának 1957. március 11-én kiadott statisztikáira támaszkodik.

országba. 78.574 fő (40,5 %) európai és 56.843 fő (29,3 %) pedig Európán kívüli országokba került.¹² 1957. december végéig új hazájába érkezett az Ausztriában nyilvántartásba vett menekülők mintegy 90 %-a. A legtöbben az Egyesült Államokban (35.026), Kanadában (24.525), Nagy-Britanniában (20.590), az NSZK-ban (14.270), Svájcban (11.962), Franciaországban (10.232) és Ausztráliában (9.423) telepedtek le.¹³

A magyar menekültválság megoldása a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás kiemelkedő projektje volt. Ezek az új menekültek sokkal jobb bánásmódban részesültek, mint a korábbi magyar emigránsok¹⁴ vagy a többi korabeli európai menekült. Néhány elszigetelt negatív példát leszámítva, az 1956–1957-es magyar menekülttömeg integrálása a nyugati társadalmakba nagyon eredményes akciónak tekinthető! Ennek összköltsége több mint 100 millió akkori, vagyis csaknem 1 milliárd mai dollár, ami messze meghaladja az 1954-ben létrehozott ENSZ Menekült Alapba (UNREF) a második világháború utáni menekültprobléma megoldására befizetett összeget.¹⁵ Pedig az 1950-es évek közepén még több mint 200 menekülttáborban mintegy 70 ezer „hard core” menekült volt Ausztriában, az NSZK-ban, Olaszországban és Görögországban az 1940-es évek vége óta.¹⁶

A menekültek problémáinak megoldására irányuló pénzgyűjtési kampányok korábbi eredményei kevés derűlátásra adtak okot: „Tíz nappal ezelőtt mintegy 15.000 menekült volt Ausztriában. Úgy értesültem, hogy ez most 30.000. Ki tudja,

---

¹³ Report of the Intergovernmental Committee for European Migration on the Hungarian Refugee Situation (Ausztria, 1957. december 31.). USA Senate Report, n° 1815.1958, idézi Puskás, 1985. 249. Statisztikai adatok az 1956-os magyar menekültek kivándorlásáról, letelepedéséről és hazatéréséről az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1958. január 31-i összesítő adatsorai alapján: A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 2006. 185–187. A menekültek elszállításában az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) döntő szerepet játszott. Erről lásd Kecskés D., 2018. és az Ötödik fejezetet.

¹⁴ Borbándi, 1989. 408–409.

¹⁵ Loescher, 2001a. 87. A Bureau of Labor Statistics fogyasztói árindexe szerint 1956-ban 100 USA dollár vásárlóereje 2020-ban mintegy 951 USA dollárnak felel meg. Lásd: <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1956?amount=100> (utolsó letöltés: 2020. április 15.).

¹⁶ Loescher, 2001a. 89. Az egyes európai országok második világháború utáni menekülthelyzetének részletes áttekintéséhez lásd Holborn, 1975. 331–346. Az 1946-tól 1952-ig az ENSZ szakosított intézményeként működő Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IRO) a második világháború nyomán Németország nyugati megszállási övezetébe került, és haza nem szállított menekültek áttelepítését végezte. Minden ország el akarta azonban kerülni a munkára nem fogható menekülteket: a betegeket, az időseket és a rokkantakat. Az ebbe a csoportba tartozó, „súlyos eseteknek” („hard core cases”) nevezett emberek többségükben továbbra is menekülttáborokban laktak Európa több országában. Lásd Loescher, 2001a. 40. és Carlin, 1989. 41.

mennyi lesz egy hónap múlva? Az IRO¹⁷ nagy ellátási programjának tulajdonképpeni csődje óta a kormányok először szembesülnek a menekültek ellátásához szükséges jelentős pénzalapok biztosításának problémájával”,¹⁸ fakad ki 1956. november 17-i bizalmas levelében Myer Cohen, a magyar nép segélyezésének koordinálásával megbízott ENSZ titkársági részleg vezetője. Az Egyesült Nemzetek Menekült Alapjába a kormányok által folyósított hozzájárulások rendszeresen alatta maradtak az előírányzottaknak. 1955. január elsején 293.450 menekült tartozott a Menekültügyi Főbiztosság felelősségi körébe. A helyzetük rendezésére kidolgozott négyéves program megvalósításához mintegy 16 millió dollárra volt szükség. Az 1955–1958 évekre esedékes összegből azonban mindössze 10,2 millió dollár állt rendelkezésre befizetések és ígervények révén, vagyis több mint 36 % hiányzott.¹⁹ A szűkös pénzügyi lehetőségek bénító hatását jól érzékelteti, hogy 1956 őszéig, vagyis csaknem két éves működés után – a francia Külügyminisztérium elemzése szerint – „semmilyen probléma nem oldódott meg”, még a görögországi menekültek viszonylag csekély nagyságrendű problémája sem. 1955. január elsején 2.700 élt közülük táborokban, egy évvel később pedig még mindig 2.400.²⁰ Ami viszont az 1956-os magyar menekülteket illeti. A magyar menekültügy megoldására az UNHCR-on átfolyó pénzösszeg óriásinak tűnik az intézmény későbbi költségvetéséhez képest is: a menekültek részére adandó nemzetközi segítségnyújtás folytatásával foglalkozó munkacsoport 1958. augusztusi ülésén 1959-re például mindössze 4 millió dollárt javasoltak a szervezet rendelkezésére bocsátani...²¹ Mivel magyarázható az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadásánál megfigyelt páratlan siker?

---

¹⁷ Lásd a 16. lábjegyzetet.

¹⁸ United Nations – Archives and Records Management Section (New York, a továbbiakban UNARMS): Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People to Pierre Obez, Liaison Officer, Technical Assistance Board (Geneva), strictly confidential (SO 534/1), UN-S-445-0197-3. (1956. november 17.).

¹⁹ Archives du Ministère des Affaires étrangères (Courneuve, a továbbiakban AMAE): Note de la Délégation française auprès des Nations Unies, New York, Assemblée générale. XIème session. Point 30: Réfugiés, no. 37/CES. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3. (1956. október 8.).

²⁰ AMAE: Note de la Direction des Affaires administratives et sociales pour le Secrétariat des conférences, Réfugiés – Point 30, no. CA3, très urgent. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3. (1956. október 29.).

²¹ AMAE: Comité exécutif de l'UNREF, Rapport sur la première session du Groupe de travail pour la continuation de l'assistance internationale aux réfugiés, du 21 au 27 août 1958, A/AC/79/WP.1/R.10, restreinte. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4. (1958. szeptember 1.).

Az 1951-es genfi Menekültügyi Egyezmény²² létrehozása idején jellemző volt az érzékeny humanitárius attitűd, amely a második világháború szörnyűségeinek megismétlődését mindenképpen meg kívánta akadályozni. Bár a világ továbbra is tökéletlennek tűnt, legalább igyekeztek biztosítani, hogy a nemzetközi közösség tisztességesen bánjon azokkal, akik elnyomás és üldözés miatt menekülteként kénytelenek elhagyni hazájukat. Ezért építették be a menedékhez (asylum) való jogot az alapvető emberi jogok közé az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatába.²³ Határozottan törekedtek arra is, hogy az ENSZ Alapokmányában kifejezett alapvető emberi jogok és szabadságjogok a gyakorlatban meg is valósuljanak. Így szerepel az 1951-es Menekültügyi Egyezmény Preambulumának első bekezdésében: „... az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Közgyűlés által 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata megerősítette azt az elvet, hogy az alapvető jogok és szabadságok az embereket megkülönböztetés nélkül illetik meg...”²⁴ A Menekültügyi Egyezményt a gyakorlat során az államok nagy része alapvetően liberális és humanista szellemben alkalmazta.²⁵ Így például az a tény, hogy a dokumentumban a menekült státusz egyéni meghatározása szerepel, nem akadályozta a csoportokra való alkalmazást, amikor ez szükségesnek látszott.²⁶ Mint ahogyan ez a magyar menekültek esetében meg is történt. Ekkorra ugyanis a nemzetközi jog általánosan elfogadott elve lett, hogy „bona fide” (jóhiszeműen) menekültet nem szabad visszaküldeni abba az országba, ahol veszély fenyegeti: „az Egyesült Nemzeteknek a Hontalan Személyek Jogállásáról 1954-ben tartott Konferenciájának egyhangú határozata... az irányadó. A Konferencia leszögezte a véleményt, hogy a Menekültek Státuszáról Szóló 1951-es Egyezmény 33. cikkelye annak az általánosan elfogadott elvnek a kifejeződése, mely szerint egyetlen állam sem utasíthat ki vagy fordíthat vissza bármilyen módon

---

²² A menekültek jogállására vonatkozó 1951. évi ENSZ Egyezmény meghatározza a menekült fogalmát, a menekültek jogait és az államok jogi kötelezettségeit a menekültek felé. Az 1. Fejezet, 1. cikk, A (2) szerint menekült az: „Aki 1951. január 1. előtt történt események következtében faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni...” Forrás: a Genfi Menekültügyi Konvenció, I. fejezet, 1. cikk, A) 2.

²³ Idézi Jackson, 1991. 403. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 14. cikk, 1. bekezdés: „Minden személynek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.”

²⁴ Jackson, 1991. 403. Lásd a Genfi Menekültügyi Konvenció, Bevezetés.

²⁵ Jackson, 1991. 408.

²⁶ Jackson, 1991. 409.

valamely személyt olyan területek határaitra, ahol faja, vallása, nemzetisége, valamilyen sajátos társadalmi csoporthoz vagy politikai véleményhez tartozása miatt élete vagy szabadsága fenyegetve lehet.”²⁷ Korának talán legjelentősebb menekültügyi szaktekinétye, a menekültügyi főbiztos vezető jogi tanácsadója, Paul Weis az *American Journal of International Law* 1954. áprilisi számában megerősíti, hogy ez valóban széles körben, szinte egyetemesen elfogadott elv volt.²⁸ Kitűnően illusztrálja ezt a szemléletet a Német Szövetségi Köztársaságban az elutasított menekültügyi kérelmek felülvizsgálatában illetékes, Ansbachban székelő Bajor Közigazgatási Bíróság állásfoglalása: „A menekültek jogállására vonatkozó Egyezmény szellemének tiszteletben tartása érdekében annak rendelkezéseit megértő és humánus módon, következőképpen liberális értelemben kell interpretálni.” A menekültek nehéz helyzetére tekintettel a testület azt javasolta, hogy „sok megértést” tanúsítsanak, amikor megvizsgálják a kérelmezők nyilatkozatait üldöztetésük bizonyítékait illetően.²⁹

A magyar menekültek befogadását nagymértékben elősegítette a nyugati társadalom támogató hozzáállása is. Az írott források és a szóbeli közlések egységesen állítják, hogy a magyar felkelők élet-halál harcát feszült, sőt aggódó figyelemmel és kitüntetett szimpátiával kísérő nyugati közvélemény, amelyet sokkolt a Szovjetunió brutális katonai fellépése különleges együttérzéssel fogadta a földjükre érkező menekült magyarokat.³⁰ „Az ötvenhatos magyar emigránsok a forradalom dicsőségének részeseiként és egy a világ bámulatát kiváltó nemzeti felbuzdulás hőseiként érkeztek külföldre. Sok helyütt majdhogynem megtiszteltetésnek vették a magyar szabadságharcosokkal való találkozást, a korábbi elzárkózást és idegenkedést – például Svájcban – a rokonszenv és az együttérzés váltotta fel.”, írta Borbándi Gyula.³¹ Ez a hozzáállás nem csupán a hivatalos kormánynyilatkozatokot és a lakosságot jellemezte, de a menekültekkel közvetlen kapcsolatba lépett hatóságok magatartását is. A nyugati világ vezető

²⁷ UNARMS: Letter from Egon Schwelb, Deputy Director, Division of Human Rights to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Aide-mémoire on the attitude of Yugoslavia to the problem of refugees, UN-S-445-0199-4 (1956. november 12.). Idézet a Genfi Menekültügyi Konvencióból, V. fejezet, 33. cikk, 1.

²⁸ Uo. Az irat az *American Journal of International Law* 1954. áprilisi számára utal, vol. 48, n°. 2. 198–199.

²⁹ Weis, 1960. 987, 989. A szerző hivatkozik a Bajor Közigazgatási Bíróság (Ansbach) 1956. július 4-i végzésére, n° 2174-II/55.

³⁰ A francia társadalom reakcióját francia belügyminisztériumi források alapján lásd részletesen Kecskés D., 2007. 99–105; Kecskés D., 2006.

³¹ Borbándi, 1989. 408.

hatalma, az Egyesült Államok propagandája még 1956-ban is azt a benyomást keltette, hogy a kelet-európai államok sorsa fontos a Nyugatnak, amely, ha alkalom nyílik rá, kész segíteni e térség népeinek, hogy megszabaduljanak a szovjet fennhatóság alól. A „magyar forradalom idején a nyugati közvélemény tehetetlen megdöbbenéssel tapasztalta, hogy egy vasfüggöny mögötti országban... az emberek fellázadtak a szovjet világbirodalom sokszoros túlereje ellen, és életüket, családjukat és egzisztenciájukat veszélyeztetve heroikus, tragikus, a politikai logika szerint irracionális küzdelmet folytatnak a szabadságért. Olyan eszméért, amely a nyugati világ értékei között a legelvontabb, s ugyanakkor a legfontosabb is”, állapította meg Békés Csaba, hozzátéve, hogy a nyugati közvéleménynek fel kellett ismernie, kormányai nem képesek hathatósan beavatkozni a szabadság megmentésére a szovjet befolyás alatt álló területeken.³² Így a magyar menekültek érdekében tett kormányzati intézkedéseknek igen nagy volt a társadalmi támogatottsága erősítve az adott kormányok illetve kormányzó pártok pozícióját.³³ „A Szabad Világ annyira bőkezűen és őszinte közvetlenséggel válaszolt a magyar menekültek szorult helyzetére, hogy gyors cselekvésre volt szükség, hogy kielégítsék a lehetséges befogadó országok lakosságának lelkesedését.”, állapította meg egy alapos kortárs vizsgálat, amely azt is hangsúlyozta, hogy a társadalom érzelmi azonosulásának döntő szerepe volt a hatóságok befogadási hajlandóságának növekedésében.³⁴ A nyugati közvélemény együttérző képességét az 1950-es évek közepén még nem jellemezte a későbbi évtizedek mediatizált válsághelyzetei nyomán kialakuló megfáradottság („compassion fatigue”).³⁵

A kedvező nyugati fogadtatáshoz hozzájárult, hogy a magyar menekültek ideális menekültcsoportként jelentek meg: nagyrészt fiatal, egészséges, jól képzett, egyedülálló férfiak, vagyis szinte azonnal munkába állíthatók voltak.³⁶ Antikommunista beállítottságuk nem tűnt kétségesnek. Márpedig a korabeli nemzetközi menekültügyi rendszer legnagyobb anyagi erővel bíró szponzora, az

---

³² Békés, 2006. 132–133.

³³ Franciaországban például 1956. november 18-ra „a magyar lakosságért” a belügyminisztérium aprólékos részletességgel „nemzeti napot” szervezett. A magyar menekültügy francia belpolitikai eszközként való felhasználásáról lásd Kecskés D., 2007.

³⁴ Archives of the UNHCR (Genf, a továbbiakban: UNHCR Archives): Report of Fact Finding Committee of the Committee on Migration and Refugee Problems on the Hungarian Refugee Program, American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc. 6/9/HUN GEN (1958. április 21.).

³⁵ Loescher, 2001a. 82.

³⁶ Loescher, 2001a. 87.

Amerikai Egyesült Államok elsősorban a szovjet rendszerű országokból eltávozó, és ennek révén a hidegháború propaganda frontján felhasználható menekültkategoriók iránt érdeklődött.³⁷ Az amerikai külpolitika biztonsági dimenziójának súlyát mutatja, hogy a szovjet blokkból jövő menekültek „állandó politikai megfontolások tárgyai” lettek.³⁸ A magyarok továbbá fehérek voltak, és az egész akkori nyugati világot figyelembe véve nem túl nagy tömegűek.³⁹ A Németországi Szövetségi Köztársaságban például 1956. január elsején 216.000 menekült volt az UNHCR mandátuma alatt – a mintegy 15.000 új magyar menekült befogadása nem hozott számottevő változást.⁴⁰ Franciaország területén 1956 októberében 375.000 személyt tartottak menekültként nyilván,⁴¹ így az ott újonnan letelepedett hozzávetőleg 10.000 magyar nem számított igazán nagy tételnek.

Beilleszkedésüket az is jelentősen elősegítette, hogy éppen a nagy gazdasági prosperitás kezdetén, a munkaerő iránti fokozódó kereslet idején érkeztek Nyugatra,⁴² amivel a források egybehangzó tanúsága szerint a kortársak, így a menekültügy illetékes szakemberei is tisztában voltak. „A Világ kedvező gazdasági helyzetben van ezeknek az embereknek a befogadásához”, bátorít August Rudolph Lindt menekültügyi főbiztos a magyar menekültekkel foglalkozó genfi Koordinációs Bizottságban 1957 januárjában, mikor a magyar menekültügy megoldására fordítható pénzeszközök és az államok befogadási hajlandósága átmenetileg kimerült.⁴³ Paul Weis, a főbiztos vezető jogi tanácsadója mondta e

³⁷ Loescher, 2001a. 51, 53–54. Washington meghatározó pénzügyi szerepvállalására jellemző, hogy a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IRO) költségvetésének több mint 60%-át az USA fizette. Lásd Goodwin-Gill, 2008a. 10.

³⁸ Ebből következett, hogy az USA-ba 1956 és 1968 között befogadott 233.436 menekült – 925 személyt leszámítva – mind kommunista országból érkezett. Lásd Loescher–Scanlan, 1986. 59.

³⁹ Cseresnyés, 2007. 172–173. A szerző Dietrich Thränhardt tanulmányára (Thränhardt, 1994. 58–59.) hivatkozva a menekültek nyugati elfogadottságának a hidegháború időszakában három ismervét különíti el: az antikommunista jelleg kérdését, a „rasszista” szempontot és a „mennyiségi” kritériumot. Cseresnyés megállapítja, hogy az ’56-os magyarok antikommunista, fehér és viszonylag nem nagy tömegű menekültként mindhárom kategóriában jó elfogadottsággal rendelkeztek.

⁴⁰ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11 (A/3585/Rev.1), New York, 1957. 14.

⁴¹ AMAE: Note de la Délégation française auprès des Nations Unies, New York, Assemblée générale. XIème session. Point 30: Réfugiés, no. 37/CES. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3. (1956. október 8.).

⁴² Loescher, 2001a. 87. Cseresnyés, 2007. 172. Lásd még: Library of the International Organization for Migration (IOM, Geneva): Intergovernmental Committee for European Migration, Statistical report, Report for the year 1957 (Extracted from the Annual Report of the Director to the Eighth Session of the Council of the Intergovernmental Committee for European Migration – May 1958). 5.

⁴³ Archives of the United Nations Office in Geneva (Genf, a továbbiakban: UNOG Archives): Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the third meeting held at the Palais des Nations,

testület 1957. május 6-i ülésén: „a kedvező gazdasági körülményeknek köszönhetően a helyzet a legtöbb országban kielégítőnek tekinthető; a menekültek fokozatosan az egyes országok állampolgáraival azonos jogot kapnak a munkára.”⁴⁴ A belga kormánynak az ENSZ főtitkárához 1957. decemberben küldött levelében szerepel: „úgy tűnik, hogy négy-öt hét alatt jóformán az összes menekült munkát talál, és beépül a belga közösségbe”.⁴⁵ Az UNREF Végrehajtó Bizottság 1958. januári ülésén a brit képviselő felszólalása szerint az Egyesült Királyságban található tizenötezer magyar menekült közül csupán hatszáz van munka nélkül.⁴⁶ Svájcban pedig 1957. augusztus végére 72%-uk már keresőtevékenységet folytatott, főként az iparban.⁴⁷ Franciaországban a Belügyminisztérium 1957. december 15-i dátummal készített utoljára statisztikát a magyar menekültekről. 1958 első hónapjaitól ugyanis úgy vélték, hogy „Minden új magyar menekült a francia közösségbe integrálódottnak tekinthető...”⁴⁸ Egy korábban is idézett kortárs tanulmány szerint az Egyesült Államokbeli New Jersey-ben felállított Camp Kilmer elnevezésű központi befogadó állomásra sok nagy ipari cég eljött, hogy képzett menekülteket szerződtessen. Mindenféle érdekcsoportok, a szórakoztató ipart is beleértve ellátogatott Kilmerbe.⁴⁹ Az amerikai gazdaságba való beépülés sikerét jellemzi, hogy 1957 végén a magyar forradalom után az USA-ba érkező magyarok 65,7%-a pénzkereső állásban volt.⁵⁰ E menekültek elhelyezkedési esélyeit tovább növelte, hogy más menekültek és vendégmunkások a Földközi-tenger térségéből

---

Geneva, 10 January 1957, restricted, GI/30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January–11 November 1957) (1957. január 15.).

⁴⁴ UNOG Archives: Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the ninth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 6 May 1957, restricted, HCR/SVA/SR.9, GI, 30/2, Jacket n° 2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees) (1957. május 10.).

⁴⁵ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Humanitarian activities to assist the Hungarian people. Note by the Secretary-General. Replies received from 18 December 1956 to 10 January 1957, 2. Belgium (18 December 1956), (A/3464), distribution: General, UN-S-445-0200-1 (1957. január 10.).

⁴⁶ Archives of the International Committee of the Red Cross (Genf, a továbbiakban ICRC Archives: Service de l'information, Office européen des Nations Unies à Genève, communiqué de Presse No REF/402, Septième session du Comité exécutif de l'UNREF, Séance de l'après-midi, lundi 13 janvier 1958 (1958. január 13.).

⁴⁷ Piguet, 2009. 74. Lásd még Kecskés D., 2016b. 102.

⁴⁸ UNHCR Archives: Lettre de Henri Trémaud, Délégué pour la France, Office du Haut-Commissaire pour les réfugiés à Colmar, Conseiller juridique, *Statistiques des nouveaux réfugiés hongrois en France*, HCR/P – 44, dossier: 20-HUN-FRA Statistics – Hungarian refugees in France (February 1957–February 1958) (1958. február 28.).

⁴⁹ UNHCR Archives: Report of Fact Finding Committee of the Committee on Migration and Refugee Problems on the Hungarian Refugee Program, American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc., 6/9/HUN GEN (21 April 1958).

⁵⁰ Ekkor az amerikai lakosság egészének csupán 40,7%-a volt kereső állásban. Lásd Markowicz, 1973. 46–47. Idézi Loescher–Scanlan, 1986. 60.

ekkor még nem jelentek meg a nyugati országokban.⁵¹ A Központi Statisztikai Hivatal 151.731 15 évnél idősebb személy rendőri kijelentőlapjai alapján végzett vizsgálatai szerint a magyar hatóságok szintén arra a következtetésre jutottak, hogy „többségükben olyan kategóriák hagyták el Magyarországot, melyek a nyugati gazdasági életben jól felhasználhatók.”⁵²

Az Észak-atlanti Szövetség egykor titkos dokumentumaiból azonban kiderül, hogy a magyar menekültek sorsát oly pozitívan befolyásoló nemzetközi döntések hátterében a legdöntőbb tényezőként a nyugati kormányok erőteljes politikai akarata húzódik meg: a tagországok, különösen a NATO meghatározó ereje, az Egyesült Államok a magyar menekültek tömeges befogadásában hatalmas nemzetközi propagandalehetőséget látott a szovjet blokk államaival szemben vívott ideológiai küzdelemhez. A NATO szerepe ebben a nemzetközi akcióban tehát abban állt, hogy intézkedésekre ösztönözte a tagállamok kormányait a menekültek segélyezése ügyében, és felhívott e lépések összehangolására is. A közvélemény azonban nem tudott a kulisszák mögött titokban folyó egyeztető munkáról.⁵³

A magyar menekültek érdekében szervezett pénzgyűjtés, valamint az ezzel szorosan összefüggő információs tevékenység és propaganda kampány látható központi szereplője ugyanis nem a NATO, hanem az Egyesült Nemzetek Szervezete volt. A világszervezet fellépésének nemzetközi jogi megalapozását a magyar menekültek segélyezésére felhívó ENSZ Közgyűlési határozatok jelentették. Az ENSZ legfőbb tanácskozó és döntéshozó szerve már a menekültválság első napjaiban állást foglalt „a magyar nép humanitárius megsegítése mellett”, ami a magyarországi lakosság és a magyar menekültek segélyezését egyaránt magában foglalta.⁵⁴

⁵¹ Cseresnyés, 2007. 172. A szerző továbbá kifejti: „A munkaerőpiacon lényegében még nem volt konkurencia. Amikor azután a verseny a hatvanas évek elején kibontakozott, a magyarok már meglehetősen komoly előnnyel rendelkeztek: strukturálisan integrálódtak, beszélték a befogadó ország nyelvét, befejezték szakiskolai vagy egyetemi tanulmányaikat. Előnyük tehát szinte behozhatatlan volt.”

⁵² „A disszidensek több mint fele 25 éven aluli /83,000 fő/, közel 1/3-a 25–29 éves (47,500 fő), kevesebb mint 12%-a 40–59 éves, a 60 évesek és idősebbek aránya pedig nem egészen 1%. A disszidensek nagyrésze szakmunkás, technikus, mérnök, orvos stb.” MNL OL: Az MSZMP KB Politikai Bizottság elé terjesztendő jelentést előkészítő tanulmány, *Magyar emigráció a kapitalista országokban*, XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz (1961. április 25.) [Surányi László véleményező megjegyzéseinek dátuma].

⁵³ A NATO-ban a magyar menekültek befogadásával kapcsolatban folyó egyeztetésekről lásd Kecskés D., 2016a. A NATO viszonyulásáról részletesen lásd a Nyolcadik fejezetet.

⁵⁴ Már a szovjetek magyarországi beavatkozását elítélő 1956. november 4-én elfogadott első ENSZ közgyűlési határozat (1004 (ES-II)) foglalkozik a magyar válság humanitárius vetületével. Lásd: az

Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadásának különleges sikerét tehát számos tényező együttesen magyarázza. A második világháború borzalmaira emlékező humanitárius érzület, ezzel összefüggésben a menekültek jogainak egyre pontosabb és határozottabb megfogalmazása éppúgy hozzájárult, mint a levert forradalommal mélyen együtt érző nyugati lakosság támogató hozzáállása. Az 56-os emigráció munkaerő-piaci szempontból különlegesen kedvező összetétele találkozott a „csodákat” produkáló nyugati gazdasági fellendüléssel. Ezek a kiindulási feltételek azonban a keleti és a nyugati blokk közötti hidegháborús rivalizálás nélkül bizonyosan nem vezettek volna csaknem 200.000 honfitársunk ennyire gyors és sikeres nyugati letelepedéséhez: a NATO-kormányok politikai akarata – a szovjetekkel vívott ideológiai csata okán – a közvélemény érzelmi azonosulásának hanyatlása után is erőteljesen támogatta a magyar menekültprobléma megoldását. Propaganda akció vagy humanitárius gesztus? Mindkettő. Egyszerre. Mindazonáltal e tipikus hidegháborús konfliktusból a menekülő egyén nagyrészt csupán annyit érzékelt, hogy páratlanul kedvező lehetőségei nyíltak új élet kezdéséhez.

Az 1956-os magyar menekülteket fogadó nemzetközi menekültügyi rendszer több évtizedes, számos visszaesést és megújulást magában foglaló fejlődés nyomán alakult ki.⁵⁵

ENSZ Közgyűlés 564. teljes ülése, 1956. november 4. Magyarul megjelent: *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben*, 2006. 119.

⁵⁵ A kérdéskör egészéről lásd Kulischer, 1948; Noiriél, 1991; Loescher, 1993; Marjoleine, 1997; Kushner–Knox, 1999; Torpey, 2000; London, 2000; Marrus, 2002; Kushner, 2006; Betts, 2009; Gatrell, 2013; Oxford Handbook of Refugee, 2014.

Első rész

Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának szerepe

Bevezetés

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság története 1956 őszéig

Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága az 1956-os magyar menekültválság megoldásának döntő fontosságú szereplője lesz. Az alábbiakban bemutatjuk, hogy az 1951-es indulásakor csekély anyagi lehetőségekkel és szűk nemzetközi mozgástérrel rendelkező nemzetközi szervezet 1956 őszére hogyan válik a nemzetközi menekültbefogadási rendszer központi jelentőségű résztvevőjévé, amelyet a nemzetközi közösség az ENSZ Közgyűlés határozatai révén a levert forradalom után menekülő magyarok segélyezésének megszervezésével bíz majd meg.

Előzmények

A második világháborút követő évek menekültügyi fejleményei⁵⁶ alapvetően határozták meg az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadásának politikai, mentális és intézményi kereteit egyaránt. A második világháború lezárulásakor a nemzetközi közösség a korábnál készségesebbnek mutatkozott arra, hogy a humanitárius válsághelyzeteket nemzetközi együttműködés keretében oldja meg. Ezt a törekvést fejezte ki az 1945 júniusában megalapított ENSZ Alapokmánya is.⁵⁷

A világháború utolsó éveit hadműveleteinek folyamányaként, a szovjet majd a nyugati szövetséges előrenyomulás következtében emberek milliói menekültek el lakóhelyükről, akiknek zöme a hatalmas háborús pusztítások nyomán nagyrészt lerombolt infrastruktúrával rendelkező német területekre került. Ezt a tömeget tovább növelték a felszabadított koncentrációs táborok zsidó túlélői.⁵⁸ 1945 májusában 40 millióra volt becsülhető az otthonukból elűzött személyek száma Európában. Ehhez hozzá kell adni a Vörös Hadsereg elől menekülő németek és a

---

⁵⁶ Az 1944 és 1950 közti időszakról lásd Vernant, 1953; Proudfoot, 1957; Salomon, 1991; Loescher–Scanlan, 1986; Holian, 2011; Cohen, 2012.

⁵⁷ Crisp, 2007. 481. Lásd: ENSZ Alapokmány, 1. cikk, 3. és 4. paragrafus. Forrás: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

⁵⁸ Loescher, 2001a. 34–35.

korábban a Harmadik Birodalom területére hurcolt kényszermunkások (11,3 millió) tömegeit. Volt továbbá mintegy 13 millió német nemzetiségű személy (Volksdeutsche), akiket a hadműveletek végét követő hónapokban űztek el a Szovjetunióból, Lengyelországból, Csehszlovákiából és más kelet-európai országokból. A német területekre került még több mint egy millió orosz, ukrán, fehérorosz, lengyel, észt, litván, akik a Kelet-Európában (újra) berendezkedő kommunista uralom elől menekültek el.⁵⁹

Az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Helyreállítási Igazgatóságát (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA) a nyugati hatalmak még 1943. novemberben hozták létre a náci Németország ellen 1944–1945-re tervezett hadműveletek nyomán várhatóan otthonát elhagyó lakosság segélyezésére.⁶⁰ Az UNRRA a hadműveleteket követően valóban a lakóhelyüket elhagyni kényszerülő személyek (displaced persons, DPs) segélyező szervezetévé vált. Nem csupán a politikai okokból menekültté váltakkal foglalkozott. A szövetséges katonai parancsnokság közvetlen alárendeltségében az UNRRA igen korlátozott felhatalmazással rendelkezett: a szövetséges országok polgári lakosait és a felszabadított államokból érkezett elűzötteket segélyezte. Nem volt felhatalmazása azonban a gondjára bízottak harmadik országba való áttelepítésére, csupán mielőbbi repatriálásukat segíthette elő.⁶¹ A két világháború közti állapotokhoz képest újdonságnak számított, hogy hatalmas mennyiségű pénzt adományozott az UNRRA 44 tagállama segélyezési célokra. 1947. júniusig tartó működése során a szervezet mintegy 3,6 milliárd dollárt költött – amelyből 2,8 milliárdot az Egyesült Államok biztosított.⁶² Az UNRRA legfontosabb feladatának a hazatelepítések támogatását tekintette. Segített a szövetséges katonai erőknek az otthonukból elűzött személyek azonosításában és a helyi lakosságtól való elválasztásában. Teherautóval és tehervonattal bonyolította ezen személyek elszállítását eredeti országaikba. Az első időszakban nem vették tekintetbe a „DP-k” hazautazással kapcsolatos egyéni akaratát.⁶³

---

⁵⁹ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 13.

⁶⁰ Az UNRRA történetéről lásd Woodbridge, 1950.

⁶¹ Loescher, 2001a. 35; The State of The World's Refugees 2000, 2000. 14.

⁶² A Bureau of Labor Statistics fogyasztói árindexe szerint 1945-ben 100 USA dollár vásárlóereje 2020-ban mintegy 1.437 USA dollárnak felel meg. Lásd: <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1945> (utolsó letöltés: 2020. április 15.).

⁶³ Loescher, 2001a. 35–36.

A nyugati hatalmak kezdetben engedtek az állampolgáraik hazaszállítását követelő szovjet igényeknek, és csak lassan ismerték fel, hogy a visszatérést elutasítók jogosan tarthatnak megtorlástól eredeti hazájukban.⁶⁴ A Nyugatra került, és repatriálni nem kívánó menekültek ügye a második világháború után fokozatosan kialakuló szovjet blokk és a nyugati hatalmak közti konfliktus egyik központi elemévé vált. Az amerikai katonai hatóságok számos drámai ellenállási kísérlet nyomán ráébredtek, hogy sok visszatérni nem kívánó menekültnek a hazai üldözéstől való félelmei megalapozottak lehetnek. A nyugati szövetségesek egyre inkább vonakodtak, hogy az elűzött személyeket átadják a szovjet hatóságoknak. A visszatelepítés ennek hatására lelassult, majd 1946 végére szinte teljesen leállt. Mintegy 1 millió szovjet állampolgár maradt táborokban, ami jelentős ellátási és biztonsági problémát generált. Az UNRRA mindazonáltal folytatta segélyezésüket. A szovjetek azzal vádolták a nyugatiakat, hogy nem teljesítik a szovjet állampolgárok hazajuttatására vonatkozó kötelezettségeiket, és a visszatérés elutasítására bátorítják őket.⁶⁵ A kibontakozó hidegháború viszonyai között a repatriálás kérdése az ENSZ Közgyűlés egyik fő témája lett. Erősen vitatott ügy, amely a Szovjetunió és a nyugati hatalmak hosszadalmas tárgyalássorozatát eredményezte, mivel a Kelet és a Nyugat közti ideológiai szembenállás lényegét érintette: az ember jogát lakóhelyének megválasztásához, az elnyomás elől való elmeneküléshez és véleményének kifejtéséhez.⁶⁶

Az UNRRA repatriálási politikájával kapcsolatban továbbra is igen kritikus amerikai kormányzat 1946 végén a szervezet felszámolását határozta el. Egy olyan új Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (International Refugee Organization, IRO) létrehozásán kezdett munkálkodni, amelynek fő tevékenysége nem a menekültek és otthonukból elűzöttek repatriálása, hanem azok áttelepítése volt.⁶⁷ Az ENSZ Közgyűlésében a témáról lefolytatott viták leginkább a leendő IRO hatáskörébe tartozó menekültek kategóriájának meghatározásáról, valamint a repatriálás versus áttelepítés kérdéséről folytak. A nyugati vélemény szerint az intézmény felhatalmazásának elég szélesnek kell lennie ahhoz, hogy a repatriálást valódi indokkal elutasítóknak védelmet nyújtson. Ilyen okok között szerepelt „az üldözés vagy a faji, vallási, nemzetiségi vagy politikai vélemény miatti üldözéstől való

---

⁶⁴ Lásd Bethell, 1974; Tolstoy, 1978.

⁶⁵ Loescher, 2001a. 36–37.

⁶⁶ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 16; Loescher, 2001. 37.

⁶⁷ A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IRO) történetéről lásd Holborn, 1956.

megalapozott félelem” és olyan „politikai természetű” ellenvetések, „amelyeket a szervezet érvényesnek ismer el”.⁶⁸ A két világháború között a menekültekkel etnikai csoportokban (például oroszok, németek) foglalkozó menekültügyi rendszer ekkor a menekülő egyént állította a középpontba, elismerve annak jogát, hogy elmeneküljön a politikai üldözés elől. Továbbá megkísérelték meghatározni a menekült fogalmát. A Szovjetunió viszont az ENSZ szakosított szervezetévé vált IRO-t a Nyugat eszközének tartotta, és élesen kritizálta a repatriálással kapcsolatos gyakorlata miatt. A második világháború nyomán elűzöttekhez jelentős számban csatlakoztak a megszilárduló szovjet blokkból érkező menekültek, köztük az 1948-as csehszlovákiai kommunista hatalomátvétel után elmenekülők is. Miután világossá vált, hogy a menekült egyre inkább a hidegháború eszköze és jelképe lesz, Washington arra törekedett, hogy a menekült fogalmát a kétharmad részben az USA által finanszírozott IRO mind liberálisabb módon értelmezze, és a menekültek védelme sajátos ideológiai töltetet kapjon.⁶⁹

Az IRO jelentőségét a nemzetközi menekültbefogadási rendszer történetében kiemeli, hogy ez volt az első nemzetközi testület, amely a menekültügy minden elemével átfogóan foglalkozott. Feladatául jelölték a repatriálást, a menekültek azonosítását, regisztrálását, csoportosítását, gondozását, segélyezését, jogi és politikai védelmét és áttelepítését egyaránt. A hangsúly azonban egyértelműen a repatriálásról a harmadik országba való áttelepítésre került.⁷⁰

Az áttelepítés a nyugati országok külpolitikai érdekeit is szolgálta, mivel alkalmas volt a szovjet blokk diszkreditálására. Az IRO négy és fél éves működése alatt mindössze 54.000 fő tért vissza a szovjet tömb országaiba. A kommunista államokból jött repatriáló missziókat a nyugatiak ellenőrzése alatt álló területeken távozásra szólították fel. A repatriálás mint lehetőség a nyugatiak számára teljesen hitelét veszítette, és a háborút közvetlenül követő erőszakos visszatelepítések emlékével kötődött össze.⁷¹

1950-től az USA külpolitikájának homlokterébe került a Szovjetunió és szövetségesei kommunista berendezkedésének bírálata és az ellenük irányuló felforgató tevékenység fokozása. Ennek nyomán az amerikai döntéshozóknak a

⁶⁸ Annex to the Constitution of the International Refugee Organization, Part 1, Sec. C., Part 1(a), reprinted as Appendix to Senate Report 950, 80th Congress, 2nd Session (1948). Idézi Loescher, 2001a. 38.

⁶⁹ Loescher, 2001a. 37–39.

⁷⁰ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 16.

⁷¹ Loescher, 2001a. 39.

menekültekkel foglalkozó nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos szemlélete radikálisan átalakult. A nemzetközi menekültsegélyezésre fordított anyagi eszközöket lecsökkentették, az egyoldalú kezdeményezéseket helyezték előtérbe (lásd később), és az amerikai külpolitikai céloknak magukat alá nem rendelő nemzetközi intézmények támogatását megvonták.⁷²

1948–1950-ben hosszas tárgyalások zajlottak az ENSZ Közgyűlésében, annak Harmadik Főbizottságában és a Gazdasági és Szociális Tanácsban az IRO megszüntetésével és új menekültügyi szervezet létrehozásával kapcsolatban. Az elüzlötté vált tömegek megjelenése az indiai szubkontinensen, a Koreai-félszigeten, Kínában és Palesztinában egyre általánosabbá tette ugyanis a felismerést, hogy a menekültek ügye tartósan napirenden marad. Új menekültügyi szervezet létrehozásának szükségességével szintén minden érdekelt egyetértett. A menekültjogok védelmére szolgáló ENSZ egyezmény kidolgozásának ugyancsak erős támogatottsága volt. A menekültek legalapvetőbb jogai közé sorolták a visszatéréshez vagy a másutt való letelepedéshez fűződő jogot, és kívánatosnak tartották megvédeni őket az erőszakos visszatelepítés (refoulement) veszélyétől is.⁷³

Új világszervezet alakul

1950–1951-ben a nemzetközi menekültügyi rendszer kereteit máig ható érvénnyel meghatározó alapidokumentumok születtek. Az ENSZ Közgyűlése 1950. december 14-i 428. (V) határozatával megalapította az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságát, és elfogadta annak Alapszabályát.⁷⁴ 1951. július 28-án Genfben pedig aláírták a Menekültügyi Egyezményt.⁷⁵

A nemzetközi menekültügyi rendszer kialakításakor az államok alapvetően saját nemzeti érdekeikből indultak ki, amikor közös fellépést határoztak el a menekültek kezelése kapcsán. Alexander Betts rámutatott, hogy az 1951-es Menekültügyi Egyezményt előkészítő tárgyalások során az államokat kettős cél vezette. Egyrészt amikor az európai menekültek számára az államokon belül

⁷² Loescher, 2001a. 41–42.

⁷³ Loescher, 2001a. 42–43.

⁷⁴ Statute of the Office of the UNHCR.

⁷⁵ A Menekültügyi Egyezmény magyar szövegét lásd: Genfi Menekültügyi Konvenció. A Főbiztosság Alapszabályáról, működéséről és az 1951-es Menekültügyi Egyezményről részletesen lásd a Harmadik fejezetet.

védelmet és gyors integrálódást igyekeztek biztosítani, az európai stabilitáshoz és biztonsághoz kívántak hozzájárulni.⁷⁶ Másrészt figyelembe vették, hogy a második világháború által okozott, a korábbi történelemben példátlan mértékű emberi szenvedést széleskörben elismerték, és a menekültügyi rendszer létrehozására az emberi jogok értékeinek támogatásaként tekintettek a kiépülő ENSZ-intézmények keretein belül. Úgy vélték, egy ilyen rendszer biztosítja, hogy minden állam együttesen hozzájáruljon egy közös probléma megoldásához.⁷⁷

A nemzetközi menekültügyi rendszer két jórészt napjainkig érvényes alapidokumentuma az állami szereplők interakcióinak és a második világháború utáni korszak tapasztalatainak a nyomán öltött testet. Lássuk először az államok álláspontját! A szovjet blokk országai nem vettek részt a megbeszéléseken, mert továbbra is azt hirdették, hogy a visszatérni nem kívánók „árulók”, akik nem akarják a hazájukat szolgálni. A washingtoni kormányzat az UNRRA-val és az IRO-val kapcsolatos még friss tapasztalatai nyomán inkább csökkenteni igyekezett a menekültekkel összefüggő pénzügyi és jogi kötelezettségvállalását. Az amerikaiak és a britek mindent megtettek annak érdekében, hogy az új ENSZ-intézménynek ne legyenek rendelkezésre álló forrásai ahhoz, hogy előre meg nem határozott jövőbeli felelősséget vállaljon a menekültek irányában. Az USA egy ideiglenes és korlátozott mozgástérrel rendelkező szervezet létrehozását tartotta érdekében állónak. Különösen fontosnak tekintette, hogy a leendő UNHCR ne végezhesen segélyezési tevékenységet, hogy ezáltal csökkentse várhatóan kialakuló tekintélyét és a menekültügyi segélyműveletek finanszírozását. Az amerikai illetékesek a menekültek nemzetközi jogvédelmére igyekeztek korlátozni a tervezett intézmény tevékenységét. A menekültek nagyobb tömegét befogadó országok, mint Franciaország és a Benelux-államok ezzel szemben azt kívánták, hogy az új szervezetnek jelentős erőforrásai legyenek, hogy erőteljesen segélyezhessék az országukban lévő menekülteket. A menekültek nagyarányú beáramlásától sziget jellegéből fakadóan ekkor még védett Nagy-Britannia viszont a befogadó országokra hárította volna a menekültek ellátásának terheit. India és Pakisztán, amelyek az egykori brit India 1947-es függetlenné válásakor végrehajtott felosztás és az ezzel járó rendezetlen lakosságcsere nyomán óriási menekülttömegekkel szembesültek, azt szorgalmazták, hogy az UNHCR erős és állandó szervezet

---

⁷⁶ Betts, 2009. 9. Hivatkozása: Lauterpacht–Bethlehem, 2003. 136.

⁷⁷ Betts, 2009. 9.

legyen, amelynek lehetősége van pénzgyűjtésre önkéntes alapon. Az amerikaiaknak és a briteknek végül sikerült elérniük, hogy az önkéntes adományok gyűjtését célzó felhívásokhoz az ENSZ Közgyűlés jóváhagyása legyen szükséges. Ennek következtében a Menekültügyi Főbiztosság teljesen függő helyzetbe került a Közgyűlés által évente az adminisztratív működésre juttatott csekély költségvetéstől.⁷⁸

A második világháború utáni időszak hatásának tudható be, hogy mind a Főbiztosság Alapszabálya, mind a Menekültügyi Egyezmény olyan személyként határozza meg a menekültet, akinek „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme” van. Az „üldözés” fő jellemzőként való hangsúlyozása a menedékkérő nyugati értelmezésének felelt meg, ahol a menekült elnyomó, totalitárius, különösen pedig kommunista rendszerek áldozata. Ez a meghatározás ideológiai előnnyel járt, hiszen üldözönek bélyegezte a kommunista rendszereket.⁷⁹ A „menekült” terminus definíciója ugyanakkor további fontos változást jelzett. Azt mutatta, hogy a menekülteket nem csupán csoport alapon azonosították, ahogyan a két világháború között például az orosz és örmény menekültekkel történt, hanem az IRO módszere szerint egyénekként, egyedi elbírálás alapján ítélték meg a menekült státuszt. A menekült meghatározása így konkrét menekülési helyzettől (például törökországi görögök) elszakítva általános érvényűvé vált.⁸⁰

A menekültjogi alapidokumentumokat szövegező tárgyalások során viták alakultak ki az általános menekültdefiníció alkalmazhatóságának földrajzi kereteiről is. Az UNHCR Alapszabálya kapcsán két álláspont kristályosodott ki. A britek, a Brit Nemzetközösség államai, a skandinávok és Belgium széleskörűen alkalmazható meghatározás mellett érveltek. Az USA, amelyet Franciaország is támogatott, szűk definíciót szorgalmazott, amely pontosan megnevezi a megsegítendő menekültcsoportokat. Végül az amerikai álláspont kerekedett felül. Washington azonban jelentős engedményt tett, amikor beleegyezett, hogy a főbiztos más menekültcsoportok érdekében is felléphessen, amennyiben az ENSZ Közgyűlése ehhez hozzájárul. Ez a döntés lehetővé tette a Főbiztosság

---

⁷⁸ Loescher, 2001a. 43–44.

⁷⁹ Loescher, 2001a. 44.

⁸⁰ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 24.

tevékenységének későbbi kiszélesítését. A Menekültügyi Egyezményről folytatott tárgyalások során szintén a hatókör szűkítése mellett érvelők diadalmaskodtak, amennyiben a dokumentum csupán az európai menekülteknek kívánt jogi védelmet biztosítani. Ez szűkebb, mint az UNHCR Alapszabályának menekültdefiníciója, amely nem tartalmaz területi megkötést. Az Egyezmény végül az egyes aláíró államokra bízta, hogy csak Európában történt események miatt menekültté vált személyeknek ad-e menekült státuszt vagy az Európán kívül történt események miatt is.

A Menekültügyi Egyezményben lefektetett menekültmeghatározás tehát nem volt egyetemesen alkalmazható. Gil Loescher szerint alapvetően arra szolgált, hogy a nyugati államok használják a szovjet blokkból érkező menekülőkre. Így magán viselte a hidegháborús konfrontáció hatását.⁸¹ A hidegháború kialakulásával majd intenzitásának növekedésével ugyanis új menekültcsoportok jelentek meg, amelyek a kialakuló szovjet blokkból távoztak el. UNHCR 1950. decemberi megalakulásakor Európa volt az intézmény számára az elsődleges működési terület, ami az USA és a fő nyugati államok külpolitikai prioritásait képezte le.⁸² Mindazonáltal – Alexander Betts jellemzésével egyetértve – leszögezhetjük, hogy az 1951-es Egyezmény az 1950-es évek elejétől kiépülő és napjainkban is működő menekültügyi rendszer központi elemévé vált.⁸³

Az UNHCR feladatai és jellemzői

A Menekültügyi Főbiztosságnak Alapszabálya értelmében két fő feladata van: a menekültek nemzetközi jogvédelme az ENSZ égisze alatt, valamint helyzetükre „végleges megoldások” keresése mégpedig a kormányok tevékenységének segítése révén. „Végleges megoldások” alatt az önkéntes hazatelepítés (repatriálás), a harmadik országba való emigráció és az (elsődleges) befogadó országban történő helyi integráció értendő.⁸⁴ Az UNHCR-nek tehát elő kell segítenie a repatriálást. Ugyanakkor felügyeli, hogy a hazatelepülés szabad és önkéntes döntésen alapuljon. Ennek érdekében a szabályok szerint a

⁸¹ Loescher, 2001a. 44–45.

⁸² Loescher, 2001b. 34.; Loescher, 2001a. 7.

⁸³ Betts, 2009. 9.

⁸⁴ Statute of the Office of the UNHCR, Chapter I, General Provisions, 1.

menekülttáborokban működő repatriáló bizottságok alakulnak, amelyeket a főbiztos megfigyelője kísér.⁸⁵ Ha a hazatelepülésre nincs lehetőség, marad „az új nemzeti közösségbe való beépülés”.⁸⁶ Ennek egyik változata új befogadó ország keresése. A Főbiztosság ebben az esetben lépéseket tesz a nyelv elsajátításának elősegítése és a menekült várható új munkájának megfelelő szakmai képzés biztosítása érdekében. A nagy önkéntes ügynökségek és az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM, lásd részletesen később) – az UNHCR-rel együttműködve – aktív szerepet játszanak a kivándorlás különböző szakaszai során: a lehetséges befogadó országok felkutatásában, a befogadás konkrét feltételeinek meghatározásában, a megkövetelt garanciák biztosításában, a kitelepülők anyagi és pszichológiai megerősítésében, valamint az új közösségekbe való beillesztésében egyaránt.⁸⁷ Az emigrációs lehetőségek szűkössége idején kerül növekvő hangsúly a menekültek elsődleges befogadó államokban való helyi integrációjára, ami az UNHCR és a befogadó ország fokozott együttműködését igényli. Ez a változat minden menekültkategoriat érint – a nem munkaképeseket is beleértve. A támogatás magában foglalja a munkába állás elősegítését, a gyermekek iskoláztatását, a felnőttek szakmai képzését vagy átképzését és a hitelnyújtást a mezőgazdasági munkások, kézművesek, kiskereskedők vállalkozásainak beindításához. A mozgássérülteknek sajátos munkalehetőségeket szerveznek (pl. védett műhelyek). Igyekeznek megfizethető lakáslehetőséget is biztosítani, ami a menekülttáborok felszámolásának alapfeltétele. Az időskorúakat és a krónikus betegeket pedig speciális otthonokban próbálják elhelyezni, és elérni, hogy gondoskodjanak róluk életük végéig.⁸⁸

Az UNHCR Alapszabálya leszögezi továbbá, hogy a Főbiztos munkája legyen „teljesen politikamentes”, „humanitárius és szociális” jellegű, valamint „a menekültek csoportjaira és kategóriáira” irányuljon.⁸⁹ A menekültsegélyezés humanitárius és politikai jellegének pontos meghatározása és elhatárolása több évtizedes, le nem zárt vita forrásává vált.⁹⁰ Ebből is következik, hogy az UNHCR-nek az államokkal való kapcsolatában egyszerre van jelen a konfliktus és az együttműködés. A szervezet a menekülteket az elnyomás elől védő tevékenységével

⁸⁵ Trémeaud, 1959. 496.

⁸⁶ Statute of the Office of the UNHCR, Chapter I, General Provisions, 1.

⁸⁷ Trémeaud, 1959. 497.

⁸⁸ Trémeaud, 1959. 498–501.

⁸⁹ Statute of the Office of the UNHCR, Chapter I, General Provisions, 2.

⁹⁰ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 19, 22.

törvényszerűen kiváltja a menekülteket kibocsátó országok kormányainak neheztelését. A Főbiztosság regionális és nemzetközi stabilitást erősítő, egyes országok politikájának a menekültügy terén való érvényesülését segítő tevékenységét viszont bizonyos időszakokban az érintett kormányok nagy helyesléssel és támogatással fogadják.⁹¹

Az ENSZ család intézményein belül a Menekültügyi Főbiztosság egyedi jellemzőkkel bír: egyrészt egy egyén, maga a menekültügyi főbiztos, másrészt egy bürokratikus intézmény sajátos kultúrájával és értékrendjével. Az UNHCR-nek csekély politikai felhatalmazása van, viszont morális tekintélye és legitimitása jelentős, ami nem csupán 1951-es megalakulásáig megy vissza, hanem 1921-ig, amikor Fridtjof Nansent a Nemzetek Szövetsége első menekültügyi főbiztosként beiktatta.⁹²

A menekült politikától független védelmét és ambiciózus támogatását előíró program megvalósítása azonban kezdetben leküzdhetetlennek tűnő problémákba ütközött.

Az UNHCR súlyos kiinduló helyzete

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, amely ideiglenes szervezetként mindössze három év időtartamra lett létrehozva, a megalakulása utáni első években hatalmas nehézségekkel nézett szembe. Jogi védelmet kellett nyújtania a joghatósága alá tartozó mintegy egy millió menekültnek, de az ennek megvalósításához szükséges szinte minden eszköztől meg volt fosztva.⁹³ Az UNHCR úgy lett megbízva a második világháború után az IRO áttelepítési programjai ellenére Európában maradt mintegy 400 ezer elűzött személy támogatásával, hogy semmilyen képessége sem volt helyzetük javítására.⁹⁴ Az alapító államok ugyanis nem önállóan cselekvőképes ügynökségnek szánták a Főbiztosságot.⁹⁵ Az erőforrások csekély volta még inkább parancsoló szükségé tette az államokkal való szoros együttműködést, amit egyébként az Alapszabály is

---

⁹¹ Loescher, 2003. 4.

⁹² Loescher, 2001a. 1.; Loescher, 2003. 3.

⁹³ Loescher, 2001a. 50.

⁹⁴ Betts–Loescher–Milner, 2012. 20.

⁹⁵ Loescher, 2001b. 35.

előírt.⁹⁶ Az 1. fejezet 1. és 3. pontja ugyanis leszögezte, hogy a főbiztosnak nehézség esetén a kormányok képviselőiből álló Tanácsadó Bizottsághoz (Advisory Committee) kell fordulnia, és szükséges követnie az ENSZ Közgyűlés és a Gazdasági és Szociális Tanács útmutatásait.⁹⁷ A pénzügyi helyzet szűkösségére jellemző, hogy a szervezet kezdeti költségvetése mindössze évi 300.000 dollár volt működési költségekre (az IRO-nak évi 150 millió dollár folyt be), a menekültek anyagi segélyezésére pedig egyáltalán nem volt kerete.⁹⁸ Az ENSZ Közgyűlés felhatalmazása nélkül a főbiztosnak nem volt joga pénzügyi hozzájárulásra felszólítani se általános felhívásként, sem a kormányokhoz küldött kérés formájában.⁹⁹ Magának a hivatalnak a működését az ENSZ költségvetéséből finanszírozták, de a menekültek érdekében végzett humanitárius programokat csak spontán kapott adományokból (voluntary contribution) fedezhették.¹⁰⁰ Az államok ugyanis el akarták kerülni a növekvő pénzügyi kötelezettségvállalást az ENSZ felé.¹⁰¹

Az UNHCR mozgásterét tovább szűkítette a feszültségteljes nemzetközi környezet: az USA vezette nyugati és a Szovjetunió által irányított keleti szövetségi rendszer merev szembenállása a hidegháború korai időszakában. Ebben a világpolitikai mezőben a menekültekre a bipoláris versengés hatalmi tényezőjeként tekintettek.¹⁰² Eltérő indokból, de egyik szuperhatalom sem kívánt részt venni a Főbiztosság munkájában. Moszkva szemben állt minden olyan menekültszervezettel, amely nem a repatriálást tekintette fő céljának, és úgy vélte, hogy az UNHCR a Nyugat eszköze a Szovjetunió elleni propagandára. A Főbiztosság legégetőbb problémája azonban kétségkívül Washington elutasító hozzáállásából következett. Mivel magyarázható ez a merev ellenállás?

Az amerikai illetékesek tudatában voltak annak, hogy a Főbiztosság, a Nemzetközi Menekültügyi Szervezettel ellentétben, nem áll a közvetlen ellenőrzésük alatt, és igyekeztek partvonalon kívülre szorítani azt. Az UNHCR megalakulásakor első konkrét feladata az IRO-tól megörökölt európai menekültek ügyének megoldása volt. Ebben a menekültcsoportban, amint korábban jeleztük,

---

⁹⁶ Trémeaud, 1959. 492.

⁹⁷ Statute of the Office of the UNHCR. 6.

⁹⁸ Loescher, 2001a. 50–51.

⁹⁹ Statute of the Office of the UNHCR. Chapter II, 10. 10.

¹⁰⁰ Statute of the Office of the UNHCR. Chapter III, 20. 12.

¹⁰¹ Loescher, 2001a. 7.; Loescher, 2003. 6–7.

¹⁰² Loescher, 2001a. 6.

sok „nehéz esetet” tartottak számon, akik korábban nem feleltek meg számos állam bevándorlási kritériumainak.¹⁰³ Ez a mintegy 400 ezer, jelentős részben „hard core” menekült nem képviselt felhasználható politikai értéket az USA számára a hidegháborús szembenállásban. Az amerikai külpolitika a kommunista rendszerekből menekült személyek iránt érdeklődött, akik illegálisan hagyták el az országukat, és úgy vélték, hogy a rájuk váró üldözés miatt nem térhetnek oda vissza. Ez ugyanis lehetőséget adott a kommunista rendszer tarthatatlanságának nyilvános leleplezésére. A nyugati hatalmak bátorították a kommunista országokból való elmenekülést, mert ezzel gyengíthették ideológiai ellenfeleiket, és erősítették a Nyugat politikai legitimitását.¹⁰⁴

1947–1952-ben intézkedések történtek az USA új, nyilvánosan meg nem hirdetett menekültpolitikájának megalapozására, amely a kommunista országokból származó menekültek propaganda céljából történő felhasználására épült, és egy tágabb, a szovjet blokkban felforgató tevékenységet folytató politikának vált a részévé.¹⁰⁵ Ennek keretében a Kelet-Európából származó emigrációt különféle propaganda- és fedett katonai műveletekre is felhasználták. 1949-ben a CIA-t létrehozó törvényben évi maximum 100 ilyen emigráns felvételének lehetőségét rögzítették. 1950-ben létrehozták a Szabad Európa Bizottságot (National Committee for a Free Europe) a „felszabadítás” és a „visszaszorítás” politikájának támogatására.¹⁰⁶ 1952-ben pedig a Mutual Security Act keretében megalapították az Egyesült Államok Menekült Programját (United States Escapee Program, USEP) a szovjet tömbből való elmenekülés előmozdítására. Ez a szervezet csak az 1948 után emigráltakkal foglalkozott,¹⁰⁷ az IRO által meghagyott „nehéz esetekkel” egyáltalán nem. 1952-től a Pszichológiai Stratégiai Testület (Psychological Strategy Board), amely az USA hírszerzési és propaganda tevékenységét volt hivatva összehangolni, alaposan megfigyelte a Kelet-Európából érkezett menekülteket, és jelentős számban szervezett be ügynököket is.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Goodwin-Gill, 2008a. 19.

¹⁰⁴ Loescher, 2001b. 35.

¹⁰⁵ Részletesen lásd Loescher–Scanlan, 1986. 25–48.

¹⁰⁶ Loescher, 2001a. 54.

¹⁰⁷ Gatrell, 2011. 20–21. Hivatkozása: Brown, 1958.

¹⁰⁸ Loescher, 2001a. 54. A menekültek propagandafelhasználására csupán egy példa: 1952-ben az Amerika Hangja rádióállomás vezetője, Foy Kohler mesélte el a Képviselőház ülésén a „cseh szabadságvonat” esetét, amely 1951. szeptemberben az akadályokon áttörve az NSZK-ba robogott. A mozdonyvezető és harminckét utas elhatározta, hogy Nyugatra távozik. A történet már órákkal később vezető hír volt az Amerika Hangján. Röviddel később a Szabad Európa Rádió hullámhosszán

Az USA menekültpolitikája az 1950-es évek folyamán a korábbi nemzetközi megközelítés helyett egyre inkább regionális és egyoldalú lett. Az ENSZ nagyon leértékelődött a korszak amerikai külpolitikájában.¹⁰⁹ Továbbá a hidegháború egyik legnehezebb időszakában Washington úgy ítélte meg, hogy a menekültek ügye számára túl fontos ahhoz, hogy annak intézését az ENSZ-re bízva, ahol a rivális Szovjetunió is aktívan jelen volt.¹¹⁰ Az amerikai külpolitika által stratégiaileg fontosnak ítélt térségekben viszont az amerikai kormányzat létrehozott és finanszírozott az ENSZ égisze alatt működő menekültügyi szervezeteket, nevezetesen a palesztin menekülteket támogató United Nations Relief for Palestine Refugees-t (később: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees, UNRWA, az ENSZ Palesztin Menekülteket Segélyező és Munkaközvetítő Hivatala), és a koreai háború következtében hontalanná vált személyeket segítő United Nations Korean Reconstruction Agency-t (UNKRA, az Egyesült Nemzetek Koreai Újjáépítési Ügynöksége). Az USA ugyanakkor aktívan részt vett az ENSZ keretein kívül működő migrációs szervezet, az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának (ICEM) megalapításában is. Az USEP és az ICEM jelentős konkurenciát jelentett az UNHCR-nek különösen az NSZK-ban, Ausztriában, Olaszországban és Görögországban.¹¹¹ 1955-ig az USA egyáltalán nem szponzorálta az UNHCR-t, inkább a rivális humanitárius intézményeket finanszírozta bőkezűen, beleértve saját menekültügyi szervezetét, valamint az ICEM-et. Ezek a szervezetek szorosan alá voltak rendelve az amerikai külpolitikai érdekeknek.¹¹²

A Menekültügyi Főbiztosságnak az Egyesült Államok elutasító magatartásának járulékos hatásaival is számolnia kellett. Washington hozzáállása ugyanis, döntő hatalmi befolyása következtében, a többi lehetséges donor ország UNHCR-nek való adakozási hajlandóságát is erősen fékezte. Az USA ellenkezése a jelentősebb nem-kormányzati szervezetek együttműködési készségére is negatívan hatott. A Főbiztosságnak segélyprogramjai végrehajtásához szüksége volt az NGO-

---

megszólalt a mozdonyvezető: „harmincketten a szabadságot választottuk... Mindnyájan Nyugaton vagyunk – és a klíma csodálatos!” Loescher–Scanlan, 1986. 34.

¹⁰⁹ Loescher, 2001a. 55.

¹¹⁰ Loescher, 2001a. 7.; Loescher, 2003. 6–7.

¹¹¹ Loescher, 2001a. 57–59, 64. Az újabb kutatások az UNHCR és az ICEM közti együttműködést jobban hangsúlyozzák. Részletesen lásd az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága szerepéről szóló Ötödik fejezetet.

¹¹² Betts–Loescher–Milner, 2012. 18.; Loescher, 2001a. 7.

k szolgálataira. Bernard Alexander, Gerrit Jan van Heuven Goedhart főbiztos egykori vezető munkatársa szerint azonban az amerikai NGO-k vonakodtak, főleg akkor, amikor az USEP és az ICEM révén jövedelmezőbb megbízásokhoz juthattak a menekültek megsegítésével kapcsolatos munkában.¹¹³ Az UNHCR erősen nehezményezte, hogy azt érzékelték, az ICEM az NGO-k és más nemzetközi szervezetek tevékenységének az összehangolására törekszik, noha a menekültek vonatkozásában a Főbiztosság Alapszabályára hivatkozva ezt a szerepet magának igényelte.¹¹⁴ Az UNHCR Alapszabálya ugyanis határozottan leszögezi, hogy a Főbiztosnak szorosan együtt kell működnie a kormányok képviselőivel, a kormányközi szervezetekkel, az ENSZ szakosított szervezeteivel és magánszervezetekkel (private organizations) egyaránt, és szükséges, hogy koordinálja az utóbbiak tevékenységét.¹¹⁵

A Menekültügyi Főbiztosság lépései helyzetének megszilárdítására

Az UNHCR a pénzügyi bénultságból csak lassan, fokozatosan szabadult ki.¹¹⁶ A nyugati kormányok kezdeti ellenkezésével dacolva az UNHCR Hivatala az első főbiztos, a holland származású Gerrit Jan van Heuven Goedhart vezetésével lépésről lépésre növelte mozgásterét. Végül elérte, hogy önállóan gyűjthessen pénzt és vállalhasson felelősséget az anyagi segítségnyújtás terén is. Az Európában nagy számban még mindig táborokban élő egykori elűzött személyek nyomorúságos helyzetének felidézésével Van Heuven Goedhart kitartóan igyekezett meggyőzni az ENSZ Közgyűlést, hogy a jogi védelmen túl szervezete részt vehessen a menekülteknek nyújtandó anyagi segélyezés tervezésében, összehangolásában és, bizonyos mértékig, finanszírozásában is.¹¹⁷ 1951-ben az UNHCR megnyerte a Rockefeller Alapítványt, hogy támogassa anyagilag a joghatósága alá tartozó menekültek helyzetének alapos felmérését. A Jacques Vernant által végzett vizsgálat feltárta, hogy ezeknek a menekülteknek a jogvédelmen túl anyagi

---

¹¹³ Loescher, 2001a. 64, 66. A szerző hivatkozik Bernard Alexanderrel, Van Heuven Goedhart főbiztos egyik vezető munkatársával készített interjújára (Great Hasely, 1986. december).

¹¹⁴ Loescher, 2001a. 66.

¹¹⁵ Statute of the Office of the UNHCR. Chapter II, 8. g), h), i), valamint 12. 9–10.

¹¹⁶ Loescher, 2001b.

¹¹⁷ Loescher, 2001a. 62–63.

segítségére is szüksége van.¹¹⁸ 1952. február 2-án az ENSZ Közgyűlés kis többséggel határozatot fogadott el (538 B), amely támogatta Van Heuven Goedhart javaslatát 3 millió dolláros segélyezési alap létrehozásáról, és felhatalmazta, hogy felhívást adjon ki erre a célra kormányzati adományok gyűjtésére. Az Egyesült Nemzetek Sürgősségi Menekült Alapjának (United Nations Refugee Emergency Fund, UNREF) pénze csupán a legrászurultabb menekültek megsegítésére volt felhasználható. Az amerikai ellenkezés miatt azonban csak nagyon csekély összeg, mindössze 1.226.000 USA dollár gyűlt össze.¹¹⁹

1952 júliusában az UNHCR 2,9 millió dollárt kapott a Ford Alapítványtól a menekültek helybeli integrációját segítő kísérleti projektek finanszírozására.¹²⁰ Az összeg részben a Főbiztos mandátuma alá tartozó menekültek megsegítését szolgálta.¹²¹ Az UNHCR-nek ezáltal első ízben lehetősége nyílt segélyprogramot indítani a nyugat-európai befogadó országokban az NGO-k tevékenységét koordinálva. Újdonságnak számított, hogy az addig főként a sürgősségi segélyezéssel és a menekültek tengerentúli áttelepítésével foglalkozó programok helyett a helyi letelepedést segítő lakhatási, mezőgazdasági, ifjúsági és szakképzési projektekre helyezték a hangsúlyt. A végrehajtás során az UNHCR közelebb került az abban résztvevő nem-kormányzati szervezetekhez. Az alapítványi támogatás elnyerése és sikeres adminisztrálása további donorok, köztük kormányok megjelenését eredményezte. A program igazolta a vezető nyugati hatalmak előtt, hogy a Főbiztosság mennyire hasznos és sokoldalú szerepet tud betölteni az NGO-k munkájának összehangolásával és anyagi, főként kormányzati támogatás gyűjtésével. A projekt megerősítette a szervezet nemzetközi tekintélyét.¹²²

1953 elején menekültválság alakult ki Berlinben: hatalmas mértékben megnőtt a Kelet-Németországból Nyugat-Berlinbe menekülők száma, amely márciusra elérte a 48.000 főt. Mivel a táborok és egyéb befogadási lehetőségek túlterhelődtek, súlyos szociális és politikai válság fenyegetett a Nyugat biztonsága szempontjából kulcsfontosságú területen. Az UNHCR ezzel újabb lehetőséget

---

¹¹⁸ Lásd Vernant, 1953.

¹¹⁹ Trémeaud, 1959. 492–493.; Loescher, 2001. 62–63.

¹²⁰ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 22.

¹²¹ Trémeaud, 1959. 493.

¹²² Holborn, 1975. Chapter 13. The Ford Foundation Program, 347–363.; Loescher, 2001a. 67. Lásd Final Report of the Ford Foundation Program for Refugees Primarily in Europe. Implemented by voluntary agencies and administered through the United Nations High Commissioner for Refugees, July 1958.

kapott nemzetközi pozícióinak megszilárdítására. A Ford Alapítvány 1952-ben kapott adománya lehetővé tette, hogy a Főbiztosság vezető szerepet tölthessen be a Nyugat-Berlinnél kibontakozó menekültkrízis kezelése során.¹²³ A segélyezés egészének sikeres igazgatásával, az NGO-k munkájának koordinálásával és újabb kormányzati adományok gyűjtésével tovább bizonyította értékét a nyugati hatalmak, különösen az USA döntéshozói előtt,¹²⁴ ami hozzájárult az addigi merev amerikai elzárkózás oldásához. Washingtonban egyre inkább hasznos politikai eszközként kezdtek a szervezetre tekinteni, amely képes előmozdítani az amerikai biztonságpolitikai igényeket a hidegháború által megosztott Európában.¹²⁵ Louise W. Holborn szerint pedig a berlini menekültválság kezelése során az UNHCR vezetése által szerzett szervezési tapasztalatok értékesnek bizonyulnak majd az 1956-os magyar menekültek Nyugatra érkezésekor is.¹²⁶

A Menekültügyi Főbiztosság berlini fellépése igazolta, hogy szükség van a szervezet által a menekülteknek nyújtandó anyagi segítségre. Ez a felismerés közvetlenül vezetett a menekültek számára „végleges megoldásokat” és sürgősségi segélyezést ígérő, az UNHCR által irányított újabb program létrehozásához.¹²⁷ 1954. október 21-én az ENSZ Közgyűlés 832. (IX) határozata – egyebek mellett az USA javaslatára – felhatalmazta a főbiztost, hogy, a hivatal Alapszabályának megfelelően, vállalkozzon egy, a „menekültek számára tartós megoldásokat hozó program” végrehajtására, különös tekintettel az elsődleges befogadás államaiban történő helyi integrációra. A program fel kívánta számolni a még létező menekülttáborokat, amelyekben 1955 végén még mintegy 70 ezren éltek gyakran nyomorúságos körülmények között.¹²⁸ Az ENSZ Közgyűlése által adott felkéréshez ezúttal pénzeszközöket is biztosítottak. Lehetővé vált államok önkéntes adományainak gyűjtése egy olyan pénzügyi alap létrehozása érdekében, amelyet a főbiztos javaslata alapján használnak fel. Ennek nyomán az UNHCR négy évre szóló tervet készített 1955 elejétől 1958 végéig terjedő időszakra 16 millió dollár előirányzattal. Ez lett az Egyesült Nemzetek Menekült Alapja (United Nations Refugee Fund, UNREF),¹²⁹ melynek létrehozása – Gil Loescher szerint – az első

---

¹²³ Loescher, 2003. 8; Betts–Loescher–Milner, 2012. 22–23.

¹²⁴ Holborn, 1975. 358–361.; Loescher, 2001a. 67–69.

¹²⁵ Loescher, 2001a. 72.

¹²⁶ Holborn, 1975. 361.

¹²⁷ Loescher, 2003. 8; Betts–Loescher–Milner, 2012. 22–23.

¹²⁸ Loescher, 2001a. 75.

¹²⁹ Trémeaud, 1959. 493.; Loescher, 2001a. 70.

jelentős elismerése az UNHCR központi szerepének és fontosságának a menekültügyi problémák megoldása szempontjából”.¹³⁰

Mivel az államok hozzájárulása finanszírozta a Főbiztosság kiszélesedett tevékenységi körét, az UNREF-ben résztvevő országok közvetlenebb ellenőrzés alá kívánták helyezni a szervezet pénzügyeit. Ezért az addigi Tanácsadó Bizottság (Advisory Committee) 1955-ben Végrehajtó Bizottsággá (Executive Committee) alakult, amely irányelveket adott az UNHCR-nek a „végleges megoldásokra” és a sürgősségi segélyezésre vonatkozó programja teljesítéséhez, és ellenőrizte az intézménynek átadott pénzeszközöket.¹³¹ E bizottság helyébe lépett a Gazdasági és Szociális Tanács 1958. áprilisi határozata értelmében a Főbiztos Programjának Végrehajtó Bizottsága (Executive Committee of the High Commissioner’s Programme), amelynek 25 tagja volt.¹³² Mindennek nyomán nőtt az UNHCR függése a kormányzati forrásoktól. Az USA mint domináns hatalom meghatározó jelenléte a Végrehajtó Bizottságban, és a Főbiztosság szilárd kormányzati ellenőrzése elősegítette az amerikai Kongresszus 1955-ös döntését, amellyel jóváhagyta 500.000 dollár hozzájárulás megadását.¹³³

Az UNHCR nemzetközi presztízsének növekedését jelezte, hogy 1955-ben elnyerte a Nobel-békedíjat. A Menekültügyi Főbiztosság nemzetközi beágyazottságának erősödését belső struktúrájának állandóbbá válása kísérte. A korábbi menekült szervezetek működési tapasztalatait felhasználva Van Heuven Goedhart a genfi központban vezetői csapattal vette körül magát, amelynek tagjai tanáccsal látták el, és a Főbiztosság segélyprogramjait és nemzetközi jogvédelmi tevékenységét irányították. Az UNHCR-nek továbbá helyi kirendeltségei (field mission) és képviselői (representative) voltak a menekültek ügyében érintett európai államokban, az USA-ban, Latin-Amerikában és Ázsiában egyaránt.¹³⁴

Az 1955-ös év nemzetközi fejleményei újabb lehetőségekkel szolgáltak a Menekültügyi Főbiztosság számára az Egyesült Államokkal való kapcsolat további erősítésére. A szovjet blokk országai ugyanis kampányt indítottak Nyugaton élő

---

¹³⁰ Loescher, 2001a. 75. Az Egyesült Nemzetek Menekült Alapjáról részletesen: Holborn, 1975. Chapter 14. The United Nations Refugee Fund. 370–384.

¹³¹ Loescher, 2001a. 70–71.

¹³² Trémeaud, 1959. 493–494.

¹³³ Loescher, 2001a. 71.

¹³⁴ Uo.

állampolgáraik visszacsábítása érdekében („Soviet re-defection campaign”).¹³⁵ Ennek keretében a kommunista kormányok általános amnesztiát, rehabilitálást, a politikai foglyok szabadon bocsátását, igazságügyi és rendőrségi reformokat ígértek. Például Magyarországon az Elnöki Tanács 1955. évi 11. számú törvényerejű rendelete az 1956. április 4-ig hazatérő azon külföldön élő magyar állampolgároknak adott közkegyelmet, akik 1945. április 4. előtt, a háborús eseményekkel összefüggésben távoztak az országból.¹³⁶ Noha ezek az erőfeszítések viszonylag csekély eredménnyel jártak, válaszul az illetékes amerikai szervek igyekeztek alaposan megfigyelni a szovjet blokkból kiküldött repatriáló missziókat, és megakadályozni a kommunista államokba való gyakori visszatérést. Az UNHCR szintén megerősítette a Kelet-Európából jött hivatalos személyek ellenőrzését azáltal, hogy kísérték a hazatérés ügyében eljáró küldöttségeket Ausztriában.¹³⁷

Szintén a Washingtonnal való együttműködés újabb alkalmát hozta el a Menekültügyi Főbiztosság számára az Osztrák Államszerződés hatályba lépése 1955-ben. Ezt követően a megszálló csapatok elhagyták Ausztria területét, ezért a szovjet blokkból érkező menekültek számára Ausztria nem jelentett többé biztos menedékszót. Az államuk semleges státuszának megtartására kényesen ügyelő osztrákok ugyanis a menekültügyi eljárás során főként saját nemzetbiztonsági érdekeiket vették figyelembe. A nyugati katonai hatóságok távozása után a Kelet-Európából jött menekültek felügyelete és titkosszolgálati kezelése Ausztria kezébe került. Az amerikaiak ezeket a fejleményeket közvetlen fenyegetésnek vélték hírszerzési, propaganda és menekült programjuk szempontjából egyaránt. Ausztriai helyzetük megerősítése érdekében felmerült, hogy ne csupán a szovjet blokkból származó újabb menekültek ügyét szponzorálják bőségesen. Hanem, az osztrákok bizalmának helyreállítása érdekében, az IRO által egykor kezelt, de „hard core” menekülteként helyben maradt, táborokban élő, a szovjet hazatérési propaganda által megcélzott menekülteket is támogassák. Meg kívánták ugyanis előzni tömeges visszatérésüket. Így lettek az UNHCR által indított, főként a menekültek helyi integrációját szolgáló programok az amerikai kormányzat számára a szovjet tábor ellen vívott propagandaharcban hasznos kezdeményezések. Ennek tudatosítása

¹³⁵ Az ügyről számos dokumentum található a NATO Levéltárban. Lásd például: NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Soviet and Satellite campaign, note by the United Kingdom Delegation, AC/52-D/108 (1955. augusztus 1.).

¹³⁶ *Magyar Közlöny*, 1955/39 (1955. április 3.). Idézi Baráth, 2018. 52.

¹³⁷ Loescher, 2001a. 72.

révén sikerült az amerikai külügyminisztériumnak elérni, hogy a Kongresszus megszavazza a Menekültügyi Főbiztosságnak címzett támogatást.¹³⁸

Összefoglaló jelleggel kijelenthetjük tehát, hogy az alapításakor számos korlát közé szorított UNHCR kitartó munkával kiszélesítette cselekvési terét, elnyerte a lehetőséget, hogy saját kezdeményezésére adományokat gyűjtsön és bekapcsolódhasson a menekülteknek való anyagi segítségnyújtásba. Egyetérthetünk Gil Loescher megállapításával, mely szerint a nyugati kormányok ellenkezésének dacára a Főbiztosság képes volt olyan önálló kezdeményezéseket tenni, amelyek más irányba mutattak, mint ami a szervezet alapításakor a vezető nyugati hatalmak szándékában állt.¹³⁹ Ezek a fejlemények lehetővé tették, hogy az UNHCR vezető szerepet kapjon a hidegháború első jelentős menekültválságának, az 1956-os magyar menekültek ügyének megoldásában.¹⁴⁰

---

¹³⁸ Loescher, 2001a. 73–74.

¹³⁹ Loescher, 2001b. 35–36.

¹⁴⁰ Loescher, 2001a. 75.

Első fejezet

A Menekültügyi Főbiztosság központi szerepben

A humanitárius akció megindulása és a pénzgyűjtési kampány

Nemzetközi jogi felhatalmazás

A világszervezet fellépésének nemzetközi jogi megalapozását a magyar menekültek segélyezésére felhívó ENSZ Közgyűlési határozatok jelentették. Az ENSZ legfőbb tanácskozó és döntéshozó szerve már a menekültválság első napjaiban állást foglalt „a magyar nép humanitárius megsegítése mellett”, ami a magyarországi lakosság és a magyar menekültek segélyezését egyaránt jelentette. A Közgyűlés 1956. november 4. és 10. között lezajlott Második Rendkívüli Sürgősségi Ülésszakán november 9-én elfogadott 1006 (ES-II) határozat szerint „A Közgyűlés, Tekintettel arra, hogy a szovjet katonai alakulatok durva és elnyomó cselekedeteinek eredményeként egyre több menekült kényszerül Magyarországról való elhagyására és menedék keresésére a szomszédos országokban; 1. Felkéri a főtitkárt, szólítsa fel az Egyesült Nemzetek menekültügyi főbiztosát, hogy más megfelelő nemzetközi szervezetekkel és az érdekelt kormányokkal konzultáljon azzal a szándékkal, hogy gyors és hatékony előkészületeket tegyenek a Magyarországról való menekültek sürgősségi segélyezése érdekében; Sürgeti a tagállamokat, hogy tegyenek különleges hozzájárulásokat e célra.”¹⁴¹ A magyar menekültek számának drámai növekedésével szembesülve az ENSZ Közgyűlés XI. ülésszaka november 21-én újabb határozatot hoz (1129 (XI) határozat), amely: „Felkéri a főtitkárt és az Egyesült Nemzetek menekültügyi főbiztosát, hogy intézzenek sürgős felhívást mind a kormányokhoz, mind a nem-kormányzati szervezetekhez az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága által a

---

¹⁴¹ Az ENSZ Közgyűlés 571. teljes ülése, 1956. november 9. Magyarul megjelent: A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 2006. 120. A Menekültügyi Főbiztosság Alapszabálya is előírta, hogy az intézmény az ENSZ Közgyűlés alárendeltségében fejti ki tevékenységét, annak útmutatásait követve. Lásd: Statute of the Office of the UNHCR. Chapter I, 1. és 3. 8. A szovjetek tevékenységének ez a minősítése („durva és elnyomó cselekedet”) eltért az addigi gyakorlattól, amennyiben a Közgyűlés Harmadik Főbiztosságában a határozatok szövegében nem volt szokás neveket említeni vagy kárhóztató jelzőket használni. Forrás: UNHCR Archives: Gervais Coles: *Voluntary Repatriation. A Background Study*. Prepared for the Round Table on Voluntary Repatriation. Convened by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees in cooperation with the International Institute of Humanitarian Law. San Remo, 16–19 July 1985. 50.

főtitkárnak tett jelentésben felbecsült jelenlegi minimális szükségletek kielégítése érdekében, továbbá felhatalmazza őket további felhívások kiadására a főbiztos tervei és becslései alapján...”¹⁴² E határozatok révén a nemzetközi közösség az ENSZ főtitkárát, így annak New York-i Titkárságát, valamint – a főtitkár alárendeltségében – az ENSZ menekültügyi főbiztosát bízta meg a magyar menekültek segélyezésének szervezésével. Az utóbbi határozat a pénzügyi alapok gyűjtésére külön is kitér. Hogyan alakult a felelősségi körök elhatárolása a főtitkár, a Titkárság és a Menekültügyi Főbiztos Hivatala között?

Feladatmegosztás az ENSZ-család intézményei között

Mivel már a szovjetek magyarországi beavatkozását elítélő 1956. november 4-én elfogadott első közgyűlési határozat (1004 (ES-II)) foglalkozik a magyar válság humanitárius vetületével – felkérve a főtitkárt, hogy „a megfelelő szakosított intézmények vezetőivel konzultálva sürgősen tájékozódjon a magyar nép élelmiszer-, gyógyszer- és más hasonló ellátmányt illető szükségleteiről, és a lehető leggyorsabban tegyen jelentést a Közgyűlésnek”¹⁴³ – az ENSZ Titkárság nyomban munkához látott. November 4-én Dag Hammarskjöld főtitkár Philippe de Seynes gazdasági és szociális ügyekben illetékes főtitkárhelyettes jelölte ki felelősnek a határozatok segélyezési előírásainak megvalósításáért, és felkérte James Morgan Read menekültügyi helyettes főbiztos¹⁴⁴, hogy konzultáljon a megfelelő nemzetközi ügynökségekkel és az érdekelt kormányokkal a menekültek érdekében, továbbá tájékoztatta arról, hogy a tagállamoktól erre a célra érkező külön hozzájárulásokat a rendelkezésére bocsátják.¹⁴⁵ November 5-én akcióterv készült az ENSZ Közgyűlés utóbb említett határozatának gyakorlati megvalósítására. Ebben megállapították, hogy a szakosított szervezetek közül az Egészségügyi

¹⁴² Az ENSZ Közgyűlés 587. teljes ülése, 1956. november 21. A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 2006. 124–125.

¹⁴³ Az ENSZ Közgyűlés 564. teljes ülése, 1956. november 4. A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 2006. 119.

¹⁴⁴ Van Heuven Goedhart menekültügyi főbiztos 1956 júliusában bekövetkezett halála után az amerikai James Morgan Read helyettes főbiztos vezette ügyvezetőként a hivatalt a svájci August Rudolph Lindt főbiztos 1957. januári hivatalba lépéséig.

¹⁴⁵ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Interim report of the Secretary-General on refugees from Hungary, A/3371, UN-S-445-0198-5. (1956. november 19.).

Világszervezet (WHO) és az Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) illetékesek, az ENSZ-családon belül pedig az Egyesült Nemzetek Gyermekvédelmi Alapja (UNICEF) és a menekültügyi főbiztos szintén érintett. Ekkor még az Egyesült Nemzetek Európai Hivatalának (Genf) igazgatója, Adrian Pelt neve merül fel, mint aki a főtitkár képviselőjében azonnal konzultációkat kezd a WHO és a FAO vezetőivel valamint a genfi székhelyű kormányközi és nem-kormányzati szervezetekkel, főként a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával és a Vöröskereszt Társaságok Ligájával.¹⁴⁶ November 10-én de Seynes szűkebb körű megbeszélést tartott, amelyen a Titkárság illetékesein kívül több ENSZ szakosított szervezet, így a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), az ENSZ Nevelési, Kulturális és Tudományos Szervezete (UNESCO), a WHO és a FAO képviselői is jelen voltak. A főtitkár-helyettes újra kilátásba helyezte a menekültügyi helyettes főbiztossal való sürgős kapcsolatfelvételt a vonatkozó ENSZ határozat megvalósítása érdekében, felkérve őt, hogy „vállaljon azonnali felelősséget a magyar menekültek sürgősségi segélyezésének koordinálásáért.”¹⁴⁷ De Seynes mandátumának megfelelően rendszeres jelentésekben számolt be a főtitkárnak a magyar nép humanitárius segélyezése ügyében végzettekről, melyek közül az első 1956. november 12-i dátummal készült. E dokumentumból értesülhetünk a magyar menekültügy megoldásában résztvevő további szervezetekről, így az osztrák és jugoszláv kormány, az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM), az Egyesült Államok Menekült Programja (USEP) és az önkéntes szervezetek tevékenységéről, jelezve, hogy Ausztriában „E művelet minden vonatkozásában a Főbiztos Bécsi Hivatala látja el a Koordináló Bizottság elnöki tisztét”. De Seynes továbbá nemzeti ENSZ-delegációkkal tárgyalt, és beszámolt az egyes országok felajánlásainak aktuális helyzetéről pénzbeli hozzájárulás és a befogadandó menekültek számát illetően.¹⁴⁸ Az ENSZ Titkárság gazdasági és szociális részlegét 1955 és 1975 közt vezető francia származású főtitkár-helyettes volt tehát a magyar segélyügy egyik kulcsszereplője, aki az „Under-Secretary for Relief to the Hungarian People” (Főtitkár-helyettes a magyar nép segélyezése ügyében) címet is

¹⁴⁶ UNARMS: The Situation in Hungary. Proposals to impliment paragraphs 7 and 8 of the resolution contained in A/3286, UN-S-445-0197-6. (1956. november 5.).

¹⁴⁷ UNARMS: Relief for the Hungarian People. Note on meeting held on Saturday, 10 November 1956, 11 a. m. UN-S-445-0197-1.

¹⁴⁸ UNARMS: Note of Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, United Nations [a továbbiakban rövidítésként: UN], New York to Dag Hammarskjöld, Secretary-General, UN, New York, The Situation in Hungary, UN-S-445-0199-11. (1956. november 12.).

viselte. A közgyűlési határozat által fő felelősnek kinevezett svéd nemzetiségű Hammarskjöld főtitkár viszont csak igen ritkán, csupán néhány „elkerülhetetlen” protokoláris esemény kapcsán jelenik meg a kérdéssel kapcsolatban a nyilvánosság előtt. Így például 1956. november 14-én átadott az osztrák kormány képviselőjének egy 500 ezer dolláros csekket, 19-én pedig az UNHCR-nak egy 300 ezer dollárról szóló okiratot.¹⁴⁹ Az 1956 őszen egymással szinte párhuzamosan zajló magyarországi események és az Egyiptom, illetve Izrael, Nagy-Britannia és Franciaország részvételével kibontakozó szuezi háború közül a főtitkár egyértelműen a közel-keleti válságra koncentrált figyelmét. Úgy vélte ugyanis, hogy a szovjet szuperhatalmi érdek miatt politikailag megoldhatatlan magyar kérdésben esetleg kifejtett erőteljes aktivitás csökkentené az egyiptomi ügyben való sikeres fellépésének esélyeit.¹⁵⁰ Hammarskjöld 1956. november 13-án utasította a Titkárság könyvelését, hogy a magyar nép humanitárius segélyezése céljából megnyitott számla kifizetéseit de Seynes irányítsa, akit napi rendszerességgel kellett tájékoztatni a hozzájárulások és pénzbeli ígéretek összegének alakulásáról.¹⁵¹

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának illetékességére – amint láttuk – már a Közgyűlés határozataiban utalás történik. A dokumentum legitimáló szerepét mutatja, hogy a magyar menekültek segélyezésében érdekelt szervezetek 1956. november 13-án Genfben tartott első egyeztető értekezletén, amelyet az UNHCR hívott össze, James Read helyettes főbiztos éppen ennek felolvasásával kezdte meg a közös munkát.¹⁵² A Menekültügyi Főbiztos és az Egyesült Nemzetek Menekült Alapja (UNREF) magyar menekültek segélyezésével kapcsolatos szerepének jogi hátterét 1956. november 15-i feljegyzésében az ENSZ Titkárság Általános Jogi Részlege is vizsgálta: úgy találták, hogy az UNHCR mandátuma valóban kiterjed a magyar menekültekre a hivatal Alapszabályából következően is. Nem csak jogi védelmüket láthatja el, hanem ösztönözheti letelepítésüket, megkönnyítheti a nem-

¹⁴⁹ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Interim report of the Secretary-General on refugees from Hungary, A/3371, UN-S-445-0198-5 (1956. november 19.).

¹⁵⁰ National Library of Sweden (Stockholm, a továbbiakban: NLS): Outgoing code message from Dag Hammarskjöld, Secretary-General, UN (in Cairo actually) to Andrew Cordier, Assistant Secretary General, UN, New York, UNEF-4 (16 20Z), restricted. Dag Hammarskjölds samling [Gyűjtemény], Hungary, 1956–1957 (chronologic.), 1 Nov. 1956 – 31 Jan. 1957. (1956. november 16.)

¹⁵¹ NLS: Interoffice memorandum from Dag Hammarskjöld, Secretary-General, UN, New York to William McCaw, Acting Controller, UN, New York, The situation in Hungary. Dag Hammarskjölds samling, Hungary, 1956–1957 (chronologic.), 1 Nov. 1956 – 31 Jan. 1957. (1956. november 13.).

¹⁵² ICRC Archives: Notes sur la réunion convoquée par le Haut Commissariat pour les Réfugiés à Genève le 13 novembre 1956 à 11 heures. B AG 234 094-001. (1956. november 18.).

kormányzati szervezetek erőfeszítéseinek koordinálását a menekültek ellátása érdekében. Valamint kezelheti a menekültek számára felajánlott pénzeszközöket szétosztva azokat a segélyszervezetek között.¹⁵³ Az Alapszabály szerint továbbá diplomáciai lépéseket tehet a humanitárius tevékenység gyakorlati előmozdítására, munkálkodhat a menekültek életfeltételeinek, így szálláskörülményeinek javítása érdekében, ellenőrizheti a hazatelepülés önkéntességét, ösztönözheti a menekültek nemzetközi utazási szabadságának biztosítását, jogi, munkaerőpiaci helyzetük közelítését a befogadó állam polgáraiéhoz egészen az állampolgárság megszerzéséig.¹⁵⁴ Az UNHCR „klasszikus” szerepköréhez tartozik tehát – ahogyan korábban is megfigyelhettük – a hosszú távú megoldások keresése: vagyis a menekültek továbbszállítása az elsődleges befogadás államaiból, a repatriálás és a helyi integráció egyaránt. A genfi központú nemzetközi szervezetnek a magyar menekültügy megoldása során mindezen funkciók gyakorlására bőséges lehetősége nyílt.

Noha a Titkárság, az ENSZ egyik fő szerve rangban felette áll a Menekültügyi Főbiztosságnak, és a közgyűlési határozatok is egyértelműen utalnak az ENSZ főtitkár fölérendelt szerepére, az első napoktól hatásköri feszültségek merültek fel a két intézmény között: „A menekültproblémával kapcsolatban hatásköri jellegű nehézségek támadtak az UNHCR-rel, amelyeket késedelem nélkül meg kell oldani. Álláspontunk szerint a Közgyűlés magyar menekültproblémával foglalkozó határozata különleges kötelezettségeket ró a főtitkárra. Jóllehet a főtitkár felkérte az UNHCR-t a menekülteknek nyújtandó sürgősségi segélyezéssel kapcsolatos tevékenységek koordinálására, ez nem jelenti azt, hogy a főtitkár lemondana teljes felelősségéről, és átadná az UNHCR-nek a közgyűlési határozat által előírt valamennyi tevékenységet. Ez az a pont, ahol nem értünk egyet az UNHCR-rel, mivel ez utóbbinak az a véleménye, hogy a teljes felelősség az övé, és például a főtitkár által a menekültek megsegítésére kapott mindennemű pénzt (vonatkozzon az akár ellátmányra, akár áttelepítésre) minden vita nélkül haladéktalanul át kell adni az UNHCR-nek, és az sem képezheti vita tárgyát, hogy azt mire használják...”, olvashatjuk egy szigorúan titkos minősítésű titkársági

¹⁵³ UNARMS: Note from Oscar Schachter, Director of General Legal Division, UN, New York to Ralph Townlay, Special Assistant to the Under-Secretary, Department of Economic and Social Affairs, UN, New York, Role of High Commissioner for Refugees and UNREF with respect to refugees from Hungary, UN-S-445-0197-4. (1956. november 15.).

¹⁵⁴ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 1.

levélben.¹⁵⁵ Bár, amint látni fogjuk, később is felmerülnek ellentétek a Titkárság és a Menekültügyi Főbiztosság között, a magyar menekültek ügyével kapcsolatos pénzgyűjtési- és propaganda tevékenységben, már csak a megoldandó problémák nagysága miatt is, az együttműködés szándéka dominál.

A genfi Koordinációs Bizottság

A Menekültügyi Főbiztosság és a hatalmas aktivitást mutató számos nem kormányzati szervezet tevékenysége nyomán Genf a magyar menekültek érdekében kifejtett nemzetközi humanitárius erőfeszítések összehangolásának fő központja lett. 1956. novemberétől a Nemzetek Palotájában rendszeresen ülésezett az UNHCR elnöklete alatt a menekültekkel foglalkozó kormányzati és kormányközi szervezetek, valamint önkéntes ügynökségek Koordinációs Bizottsága és ennek szűkebb körű, operatív Albizottsága.¹⁵⁶ Az ENSZ-hez tartozó résztvevő intézmények közül megemlíthető az Egyesült Nemzetek Európai Hivatala, az Egészségügyi Világszervezet és az ENSZ Társaságok Világszövetsége. Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM), mint ENSZ-családon kívüli kormányközi intézmény óriási szerepet vállalt a magyar menekültek elszállításában Ausztriából és Jugoszláviából. A megbeszélések nagy befolyással rendelkező résztvevője volt az Egyesült Államok Menekült Programja (USEP), amely – amerikai kormányzati érdekeket megjelenítve – a segélyakció egyik fő finanszírozója volt. A nem kormányzati szervezetek egyik csoportját a nem vallási jellegű NGO-k alkotják. Ezek közül méreteinél és tekintélyénél fogva egyaránt kiemelkedik a koordinációs megbeszéléseken képviselői útján gyakran felszólaló Vöröskereszt Társaságok Ligája (LRCS), amely döntő szerepet vállalt az Ausztriában lévő magyar menekültek elszállásolásában és ellátásában. Ebbe a kategóriába sorolható a Nemzetközi Szociális Szolgálat (ISS), a Nemzetközi Megmentési Bizottság (IRC) és az Egyetemi Világszolgálat (WUS) is. A vallási indíttatású humanitárius szervezetek közül a tárgyalásokon jelen volt a kvéker Amerikai Baráti Szolgálat Bizottság (AFSC), a Testvérek Egyházára támaszkodó

¹⁵⁵ UNARMS: Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to Pierre Obez, Liaison Officer, Technical Assistance Board, UN, Geneva, Strictly confidential, UN-S-445-0197-3. (1956. november 17.).

¹⁵⁶ Lásd: Egy globális humanitárius akció hétköznapijai, 2014.

Testvéri Szolgálat Bizottság (BSC), továbbá az Unitárius Szolgálat Bizottsága (USC). Ami a katolikus intézményeket illeti, a Nemzetközi Katolikus Jótékonyági Konferencia (ICRCC), a Nemzetközi Katolikus Migrációs Bizottság (ICMC) és az amerikai katolikus hierarchiát képviselő Országos Katolikus Jóléti Konferencia (NCWC) szerepelt. A nagy protestáns szervezetek közül az értekezleteken képviseltette magát a Lutheránus Világszövetség (LWF), az Evangélikus Segélyszervezet (Evangelisches Hilfswerk) és az Egyházak Világtanácsa (WCC). A felekezeti hovatartozástól függetlenül keresztény fiatalokat tömörítő YMCA Világszövetség és női testvérszervezete YWCA Világszövetség szintén hallatta hangját. A zsidó ügynökségeket öt segélyezéssel foglalkozó szervezet jelenítette meg: az Amerikai Egyesített Elosztási Bizottság (AJDC), az Egyesült HIAS Szolgálat, az ORT Világunió, az OSE Világunió és a Zsidó Ügynökség Palesztináért. A Menekültekért Dolgozó Önkéntes Szervezetek Állandó Konferenciája (SCVAWR) NGO-k szövetségéeként volt jelen.

Mivel a magyar menekültek ausztriai, később jugoszláviai ellátásában résztvevő intézmények központjai nagyrészt Genfben voltak, ezek az értekezletek páratlan lehetőséget adtak a segélytevékenység koordinálására. A menekültügyi főbiztos helyettese, Read felszólalásában már a csoport első ülésén nagy hangsúllyal beszélt arról, hogy „szükséges a magyar menekülteknek segítséget nyújtó szervezetek felelősségi köreinek elhatárolása és erőfeszítéseik összehangolása. Az összehangolást és a hatásköröknek ezt az elhatárolását minden szinten meg kell valósítani.”¹⁵⁷ Arra is kitért, hogy „a megbeszélések célja, hogy a Magyarországról hirtelen elmenekültek válságos helyzetének megoldása érdekében információkat cseréljenek, és összehangolt akciótervet dolgozzanak ki.”¹⁵⁸ Az üléseken készített összefoglaló jegyzőkönyveket, amelyek nem csak döntéseket ismertettek, de a felvetett problémákról, javaslatokról szintén beszámoltak, eljuttatták a „terepen” dolgozó munkatársakhoz is.

¹⁵⁷ ICRC Archives: Notes sur la réunion convoquée par le Haut Commissariat pour les Réfugiés à Genève le 13 novembre 1956 à 11 heures, B AG 234 094-001. (1956. november 18.).

¹⁵⁸ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Summary record of the Co-ordination Meeting on the Question of Refugees from Hungary, between Governmental and Intergovernmental Organizations and Voluntary Agencies working for Refugees, held at the Palais des Nations, Geneva, 13 November 1956, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1 (29 October – 14 December 1956). (1956. november 21.).

Az értekezleteken szóba kerültek a magyar menekültek ellátásával, szállításával és letelepedésével kapcsolatban megoldandó problémák. Az 1956. december 18-i egyeztetésen például a Vöröskereszt Társaságok Ligájának képviselője jelezte, hogy időlegesen hiányuk van bizonyos élelmiszerekből (húsból, zsírból és gyümölcsökből), és kérte, hogy ha valamelyik szervezetnek van ezekből raktárkészlete, küldjön.¹⁵⁹ Számos alkalommal elhangzottak az egyes ügynökségek tevékenységéről szóló beszámolók is. Így a jegyzőkönyvekből tudomást szerezhettünk arról, hogy az Orvosi Világszövetség igyekezett segítséget nyújtani a mintegy hétszáz menekült magyar orvos beilleszkedéséhez, az OSE Világunió pedig a hozzávetőlegesen száz zsidó származású orvos szakmai pályájának folytatását kívánta előmozdítani.¹⁶⁰ Több alkalommal is megvitatták a menekült családok egyesítésének ügyét, a kísérő nélküli kiskorúak különösen kényes helyzetét és a menekült magyar egyetemisták problémáit. Egészségügyi és higiénias kérdések is nagy nyomatékkal szerepeltek. Vagyis a tanácskozások technikai jellegűek voltak, és tudatosan kerültek a politikai vonatkozásokat: Pierre Obez, az Egyesült Nemzetek összekötő tisztviselője a magyar nép segélyezése ügyében 1956. november 20-án fel is hívta a Koordinációs Albizottság figyelmét, hogy kívánatos tartózkodniuk a politikai állásfoglalásoktól, és várják inkább meg a New York-i ENSZ-intézmények, főként a Közgyűlés döntéseit.¹⁶¹

1956. novembertől 1957. októberig a Koordinációs Bizottság tizenkétszer ülésezett, míg a kisebb létszámú, operatívabb Albizottság öt alkalommal. A tanácskozások – a magyar menekültügy alakulásával összefüggésben – 1956 ősze és 1957 tavasza között követték egymás a legnagyobb sűrűséggel. 1957. június 19-én a válság fokozatos megoldódása láttán az UNHCR-t képviselő Pinegar azt javasolta, hogy a Koordinációs Bizottság ne ülésezzen tovább rendszeresen, nagy

---

¹⁵⁹ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Sub-Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the fourth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 18 December 1956, HCR/SVA/SC/SR.4, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1 (29 October – 14 December 1956). (1956. december 19).

¹⁶⁰ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Coordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the fifth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 19 February 1957, HCR/SVA/SR.5, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January 1957 – 11 November 1957). (1957. február 21.).

¹⁶¹ UNARMS: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Sub-Committee on the Question of Refugees from Hungary, Summary record of the first meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 20 November 1956, restricted, UN-S-445-0198-5. (1956. november 21.).

gyakorissággal, és csak szükség esetén hívják össze újra.¹⁶² A hosszúra nyúlt szünet után október 29-én tartott utolsó ülésen, nem egész egy évvel a magyar exodus megindulása után, elégedetten állapíthatták meg, hogy a probléma legnagyobb része megszűnt, ezért Read helyettes főbiztos javaslatára feloszlatták a Bizottságot.¹⁶³

A pénzgyűjtés folyamata és előzményei

Amint korábban is említettük, a Menekültügyi Főbiztosság Alapszabálya írja elő, hogy a szervezet elfogadjon és kezeljen a menekültek segélyezését szolgáló pénzeszközöket, akár állami, akár magánforrásból származzanak, és belátása szerint ossza azokat el nem-kormányzati és kormányzati segélyszervezetek között.¹⁶⁴

Felhívások és eredmények

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, az osztrák kormány kérését tolmácsolva, már 1956. november 5-én elküldte az államokhoz első felhívását. November 29-én pedig – a november 21-én elfogadott ENSZ közgyűlési határozatnak megfelelően – a főtitkár és a menekültügyi főbiztos 10 millió dolláros tervelőiránnyal közös felhívást tett közzé. Sürgették továbbá a kormányokat, hogy tegyenek felajánlásokat a magyar menekültek területükre történő befogadására.¹⁶⁵ Az UNHCR számos alkalommal szólította fel a kormányokat a menekültek befogadásának felgyorsítására.¹⁶⁶ Szintén november 29-én az ENSZ

¹⁶² UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Coordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the eleventh meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 19 June 1957, HCR/SVA/SR.11, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January 1957 – 11 November 1957). (1957. június 19.).

¹⁶³ UNARMS: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Coordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the twelfth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 29 October 1957, HCR/SVA/SR.12, restricted, UN-S-445-0197-4. (1957. október 30.).

¹⁶⁴ Statute of the Office of the UNHCR, Chapter II, 10. 10.

¹⁶⁵ UNARMS: UN Press Release SG/567. Secretary-General and High Commissioner for refugees make further appeal to assistance to Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1957. március 12.).

¹⁶⁶ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Sub-Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the second meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 28 November 1956, HCR/SVA/SC/SR.2, restricted. G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1 (29 October – 14 December 1956), (1956. nov. 29.).

Titkárság részéről Philippe de Seynes, míg a Menekültügyi Főbiztosság oldaláról James Read által aláírt dokumentum az NGO-khoz fordult a magyar menekültek érdekében.¹⁶⁷ E felhívások eredményeként 1957. március 1-jéig az ENSZ-en keresztül a Titkárság által kiadott sajtóközlemény szerint 6.926.767 dollár összegű adomány érkezett – beleértve a természetbeni adományokat is. További 415.615 dollárt közvetlenül az osztrák kormánynak utaltak. Az adományok így összesen 7.342.382 dollárt tettek ki, melyből 6.647.143 dollár származott kormányoktól és 695.239 dollár a nem kormányzati forrásokból. Ezeket a pénzeszközöket részben a Főbiztosság részére adták át, részben közvetlenül sürgősségi segélyezésre, elszállásolásra, valamint a magyar menekültek ellátására fordították Ausztriában. A fenti adományok nem tartalmazzák a nemzeti és a nemzetközi önkéntes szervezeteken keresztül valamint a magánemberek által adott élelmiszersegély, orvosi ellátás és egyéb támogatás céljára nyújtott hozzájárulást, sem az Európai Migráció Kormányközi Bizottságán keresztül vagy más módon a menekültek elszállítására juttatott adományokat.¹⁶⁸ Mindazonáltal az UNHCR számításai szerint 1957 januárjában még 26.347.000 dollár hiányzott a magyar menekültek ellátásához 1957 végéig szükségesnek tartott összegből.¹⁶⁹ A jugoszláviai magyar menekültek számának gyors növekedését látva 1957. január 14-én a menekültügyi főbiztos újabb felhívást intézett számos európai és tengerentúli kormányhoz, hogy fogadjanak be magyar menekülteket Jugoszláviából is.

Az ENSZ főtitkár és a főbiztos második közös felhívására – alapos előzetes számítások után – 1957. március 11-én került sor: az 1957 végéig szükségesnek ítélt összeget, 23.153.425 dollárt kértek a menekültek ellátásának ausztriai és jugoszláviai biztosítására. Ekkor Ausztriában még 53.349, míg Jugoszláviában 15.874 magyar menekült volt.¹⁷⁰ A megszólított kormányok egy része reagált, ha nem is a korábbi bőkezűséggel. Az április 10-ig érkezett kevés hivatalos válasz

---

¹⁶⁷ UNARMS: Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, UN-S-445-0195-7. (1956. december 7.).

¹⁶⁸ UNARMS: UN Press Release SG/567. Secretary-General and High Commissioner for Refugees make further appeal to assistance to Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1957. március 12.). A magyar menekültek befogadásának sikereit illusztráló adatokat lásd fentebb.

¹⁶⁹ UNARMS: Report submitted by the High Commissioner, The problem of Hungarian refugees in Austria. An assessment of the needs and recommendations for future action, UNREF Executive Committee, Fourth Session, A/AC.79/49, UN-S-445-0199-11. (1957. január 17.).

¹⁷⁰ UNARMS: UN Press Release SG/567. Secretary-General and High Commissioner for refugees make further appeal to assistance to Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1957. március 12.).

közül kiemelkedett az amerikai és a holland felajánlás: az Egyesült Államok 3 millió dollárt ígért, amelyből 2 millió dollár 10.000 magyar menekült Jugoszláviából történő elszállítására, valamint 1 millió dollár 5000 más országokban élő menekült kivándorlására szolgált. Hollandia 3,5 millió (más források szerint 2,7 millió¹⁷¹) dollárt jegyzett hasonló célokra.¹⁷²

A pénzbeli hozzájárulások gyűjtésére és a menekültek befogadására ENSZ szervek által kiadott felhívások három fő tényezően alapultak: választ adtak az elsődleges befogadás államainak segélykéréseire, hangsúlyozták a terhek megosztásának a nemzetközi közösség által időről időre hangsúlyozott elvét, és támaszkodtak a Menekültügyi Főbiztosság pontos számításaira és becsléseire.

Az osztrák és jugoszláv pénzügyi igények

A magyar menekültválsággal szembesülve az osztrák és a jugoszláv kormány egyaránt az ENSZ-hez illetve a nemzetközi közösséghez fordult támogatásért. Bécs már 1956. november 5-én formálisan is az UNHCR-hez és az ICEM-hez folyamodott, hogy kérjenek a tagkormányaitól azonnali segítséget: fogadjanak be ideiglenesen annyi menekültet, amennyit csak lehetséges, és nyújtsanak pénzügyi támogatást Ausztriának.¹⁷³ A Menekültügyi Főbiztosság azonnal továbbította a kérést az UNREF Végrehajtó Bizottság tagországaihoz és számos más államhoz, amely érdeklődést tanúsított a menekültkérdés megoldása iránt.¹⁷⁴ Az osztrák kormány New York-i ENSZ-képviselője útján többször is tudatta, milyen formában van országának leginkább szüksége nemzetközi segítségre. 1956. november 15-én Franz Matsch nagykövet levelet és emlékeztetőt küldött Philippe de Seynes-hez, a magyarok humanitárius segélyezésének fő felelőséhez. A magyar menekültek válogatás nélküli befogadását, pénzadományokat

¹⁷¹ UNARMS: UN Press Release REF/122. High Commissioner's Office reviews Hungarian refugee situation, UN-S-445-0195-8. (1957. április 11.).

¹⁷² UNARMS: Interoffice memorandum from K. W. Taylor, UN, New York to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, Hungarian relief, UN-S-445-0200-1. (1957. április 10.).

¹⁷³ Az osztrák menekültügy internacionalizálásáról lásd még Cseresnyés, 2007. 176–180.

¹⁷⁴ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Interim report of the Secretary-General on refugees from Hungary, A/3371, UN-S-445-0198-5. (1956. november 19.).

és természetbeni küldeményeket egyaránt igényeltek.¹⁷⁵ Az osztrák diplomata november 26-i levelében pedig azt kérte, hogy az európai országok azonnal küldjenek vonatokat közvetlenül az osztrák–magyar határra a menekültek azonnali külföldre szállításának biztosítására. Javasolta továbbá, hogy állítsanak fel fogadóközpontokat és gyűjtőtáborokat más európai országokban is.¹⁷⁶ Az osztrák kormánynak utalt jelentős mennyiségű segély ellenére az UNHCR 1957. januári vizsgálata megállapítja, hogy a magyar menekültek fogadásának anyagi terheit legnagyobb részét továbbra is az osztrák kormány viseli.¹⁷⁷ Pedig a nemzetközi összefogás jelentős anyagi támogatást eredményezett. 1957. január végéig a becslések szerint 4.209.050 dollár érkezett az osztrák kormánynak a magyar menekültek segélyezése céljából létesített számláira. Ez az összeg nem tartalmazta az osztrák kabinet által elhelyezett mintegy 384.610 dollár értékű pénzadományt. A külföldi hozzájárulásból 3.100.540 dollár jött az ENSZ intézményrendszerén keresztül.¹⁷⁸

A magyar menekültek számának jelentős növekedését látva a jugoszláv hatóságok is amellet döntöttek, hogy nemzetközi segítséget kérnek. 1956. december 21-én tájékoztatták erről a Menekültügyi Főbiztosságot. Miután december 26-ra már 1227 magyar menekültet számoltak Jugoszláviában, 28-án a jugoszláv kormány kinyilvánította, hogy hajlandó fogadni az UNHCR képviselőjét, hogy a világszervezet közvetlen információkat szerezzen a menekültek szükségleteiről.¹⁷⁹ 26-án Jože Brilej jugoszláv ENSZ-delegátus „Emlékeztető” adott át a Főbiztosságnak New York-i képviselőjének Jugoszlávia igényeiről a magyar menekültkérdés kezelését illetően: főként pénzügyi segítséget kértek és a kitelepülni szándékozó menekültek befogadását.¹⁸⁰ 1957. januártól, mivel egyre nehezebb volt

¹⁷⁵ UNARMS: Letter of Franz Matsch, Permanent Representative of Austria to the United Nations to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York and aide-mémoire, UN-S-445-0199-3. (1956. november 15.).

¹⁷⁶ UNARMS: Letter of Franz Matsch, Permanent Representative of Austria to the United Nations to the Secretary-General, UN, to the attention of Philippe de Seynes, and note entitiled Situation of Hungarian Refugees in Austria as of 26 November 1956, UN-S-445-0199-3. (1956. november 26.).

¹⁷⁷ UNARMS: Report submitted by the High Commissioner, The problem of Hungarian refugees in Austria. An assessment of the needs and recommendations for future action, UNREF Executive Committee, Fourth Session, A/AC.79/49, UN-S-445-0199-11. (1957. január 17.)

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 5.

¹⁸⁰ UNARMS: Interoffice memorandum from Aline Cohn, Representative of the UNHCR to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, Hungarian refugees in Yugoslavia, and Pro Memoria On the Question of Hungarian Refugees in Yugoslavia, UN-S-445-0199-4. (1956. december 31.).

Ausztria felé menni, a magyar menekültek számának jelentős növekedését regisztrálták Jugoszláviában. A Menekültügyi Főbiztosság jugoszláv forrásokra támaszkodó jelentése szerint 1957. január 15-ig a belgrádi kormány 529.214 dollárnyi összeget költött a magyar menekültprobléma kezelésére. E dokumentum szerkesztői a menekültek átlagos létszámát 1957. január 15. és június 30. között 22.000-re becsülték, és úgy vélték, hogy az ellátásukhoz a jelzett időben szükséges pénzösszeg mintegy 12.803.640 dollárra rúg.¹⁸¹ 1957. február 21-én Jugoszláviában koordinációs bizottság alakult a jugoszláv kormány, az UNHCR, a Vöröskereszt Társaságok Ligája, a CARE, a Church World Service és a Magyar Menekülteket Segélyező Brit Önkéntes Társaság (British Voluntary Society for Aid to Hungarians) képviselőinek részvételével.¹⁸²

A kommunista államok részéről a menekültügyi szervezettel szemben eddig tanúsított ellenséges magatartás dacára az 1956. decemberben megválasztott főbiztos, August Lindt segíteni kívánta Jugoszláviát. Azt hangoztatta, hogy mandátuma humanitárius jellegű, és nem tesz említést a segítendő államok politikai jellegére vonatkozóan.¹⁸³ Jugoszláviába látogatva hosszasan tárgyalt Joszip Broz Titoval, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége főtitkárával, köztársasági elnökkel. A jugoszlávok két feltételt szabtak: egyrészt a menekülteknek bizonyos időn belül tovább kellett menniük, másrészt igényt tartottak a menekültekre költött pénz megtérítésére is. Lindt azt válaszolta, hogy ez utóbbit ugyan nem tudja megígérni, de mindent megtesz az ügy érdekében.¹⁸⁴ Az UNHCR és Jugoszlávia együttműködését megkönnyítette, hogy Jugoszlávia, egyetlen kommunista országgént, részt vett az 1951-es Genfi Menekültügyi Egyezményt előkészítő nemzetközi konferencián. Továbbá Van Heuven Goedhart főbiztos 1953 áprilisában Belgrádban járt, hogy bemutassa a jugoszláv illetékeseknek a Főbiztosság tevékenységét. Ez volt az UNHCR első látogatása kommunista államban, mely hídépítő tevékenység az 1956-os magyar menekültválság idején nagyon hasznosnak

---

¹⁸¹ UNARMS: Report submitted by the High Commissioner, The problem of Hungarian refugees in Jugoslavia. An assessment of the needs and recommendations for future action, UNREF Executive Committee, Fourth Session, A/AC.79/54, UN-S-445-0199-11. (1957. jan. 30.).

¹⁸² The State of The World's Refugees 2000, 2000. 30.

¹⁸³ UNHCR Archives: Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording, UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives. 10, 12.

¹⁸⁴ Uo. 16.

bizonyult.¹⁸⁵ Megkönnyítette Lindtnek, hogy a szervezet néhány magasrangú vezetőjének kezdeti ellenkezése dacára jóváhagyja a segélyezést Jugoszláviában.¹⁸⁶

A későbbiek során Ausztria és Jugoszlávia egyaránt a legnagyobb határozottsággal léptek fel a pénzügyi kompenzáció érdekében. Oskar Helmer osztrák belügyminiszter az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottsága 1957. január 29. és február 4. között tartott negyedik ülészakán kifejtette, hogy „minden szabadságszerető országnak egy kvótarendszer alapján át kellene venni Ausztriától magyar menekülteket, és ugyanezen kvóták alapján azonnal pénzalapot kell létesíteni az ausztriai ellátási költségek megtérítésére [is].”¹⁸⁷ A testület Állandó Program Albizottságában pedig az osztrák képviselő néhány nappal korábban hangsúlyozta: „Csupán az érdekelt országok kormányainak és népeinek gyors és bőkezű segítsége... teheti képessé Ausztriát, hogy megakadályozza a gazdasági katasztrófát... Valójában Ausztria viseli a menekültek beáramlásából fakadó terhek több mint 40 %-át, míg a szabad világ többi része kevesebb, mint 60 %-ot” fedez, ami szerinte „egy kiegyensúlyozatlan helyzet”.¹⁸⁸

A jugoszláv kormány szintén erőteljesen hangot adott anyagi igényeinek. 1957. március 17-én Brilej jugoszláv állandó ENSZ-képviselő levélben és emlékeztetővel fordult az ENSZ főtitkárhoz. Határozottan kérte, hogy térítsék meg Jugoszláviának a magyar menekültekre fordított költségeket. Az alaposan dokumentált kimutatás szerint 1957. március 1-ig 2.269.530 dollárt fordítottak a magyar menekültek ellátására. Az iratban olvasható, hogy e költségek fedezésére a kormánynak három milliárd dínár értékben, 6 % kamatra hitelt kellett felvennie a jugoszláv Nemzeti Banktól. A kölcsönt a külfölről érkező visszatérítésekből kívánták megfizetni.¹⁸⁹ Az UNREF Végrehajtó Bizottsága 1958. januári hetedik ülészakán résztvevő jugoszláv megfigyelő, Anton Kacjan újra határozottan jelezte kormánya kérését a kiadások megtérítésére: „A jugoszláv kormány által kifizetett

¹⁸⁵ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 30.

¹⁸⁶ Loescher, 2001a. 85.

¹⁸⁷ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 31.

¹⁸⁸ UNOG Archives: United Nations General Assembly, UNREF Executive Committee, Fourth Session, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Report on the Fourth Session of the Standing Programme Sub-Committee, Geneva, 23–28 January 1957, A/AC.79/53, A/AC.79/PSC/5, general, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957), (1957. január 28.).

¹⁸⁹ UNARMS: Letter from Joza Brilej, Permanent Representative of the Federal People's Republic of Yugoslavia to the United Nations to Dag Hammarskjöld, Secretary-General, UN, New York, and aide-mémoire, UN-S-445-0199-4. (1957. március 14.).

költség 7.686.694 dollárra rúg, mindeddig viszont csupán 1.035.664 dollár lett visszautalva.”, mondta. A jugoszláv diplomata hangsúlyozta továbbá, hogy kormánya nem tudja elviselni ezt a súlyos terhet hatékony nemzetközi segítség nélkül. Annak a reményének adott hangot, hogy „mindent megtesznek majd, hogy megszüntessék ezt az igazságtalanságot”.¹⁹⁰ Az ENSZ intézmények apparátusai és a segélyezésben érdekelt kormányok egyaránt elismerték, hogy Ausztria és Jugoszlávia méreteihez és gazdasági lehetőségeihez mérten hatalmas terhet vállaltak. Az újabb adakozási felhívások egyik legfőbb érvének éppen ez bizonyult.

A nemzetközi pénzügyi összefogás

A menekültbefogadás költségeinek igazságos megosztása, amely az 1951-es Menekültügyi Egyezményben erőteljes óhajként fogalmazódott meg,¹⁹¹ a magyar ügyben a nemzetközi segélyezés alapelveként került elő. Az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottsága negyedik ülészakán 1957. február 1-én egyhangúlag elfogadott határozat leszögezte: „... a magyar menekültek sorsa az [egész] emberiség lelkiismeretéhez intéz kihívást, ... Elismerve, hogy ez a probléma, a számos ország által adott jelentős hozzájárulás ellenére, a legsúlyosabb nehézségeket okozza az elsődleges befogadás egyes államaiban, nevezetesen Ausztriában és Jugoszláviában... 1. Kinyilvánítja, hogy a menekültekről való gondoskodás egy olyan feladat, amelyen az egyes országok teherbíróképességének függvényében az egész világnak osztoznia kell...; 2. Támogatja a menekültügyi főbiztos felhívásait, melyeket annak érdekében tesz, hogy az elsődleges befogadás országai képesek legyenek viselni a magyar menekültprobléma költségeit...”¹⁹²

Az ENSZ szervek által a magyar menekültek ügyében kibocsátott segélyfelhívások a Menekültügyi Főbiztosság gondosan előkészített és a

¹⁹⁰ ICRC Archives: Service de l'information, Office européen des Nations Unies à Genève, communiqué de Presse No REF/402, Septième session du Comité exécutif de l'UNREF, Séance de l'après-midi, lundi 13 janvier 1958, B AG 234 094-001. (1958. január 13.).

¹⁹¹ A Genfi Menekültügyi Konvenció, Bevezetés: „Figyelembe véve, hogy a menekült nyújtása aránytalanul nehéz terhet jelenthet bizonyos országok számára, és azt, hogy egy olyan problémának a kielégítő megoldása, amelynek nemzetközi hatókörét és természetét az Egyesült Nemzetek elismerte, nem képzelhető el nemzetközi együttműködés nélkül...”

¹⁹² UNARMS: United Nations Refugee Fund, Executive Committee, Fourth Session, Resolution no. 4 on the problem of Hungarian refugees adopted at the 33rd meeting on 1 February 1957, general, UN-S-445-0199-11. (1957. február 7.). Az a felismerés, hogy a menekültek problémájának megoldásához nemzetközi összefogás szükséges, már a két világháború közti időszakban megszületett. Lásd Trémeaud, 1959. 481.

nemzetközi közösség által elfogadott számításaira alapultak. A Közgyűlés határozatainak megfelelően az UNHCR felmérte és pontos kimutatásokat készített a menekültek szükségleteiről, és erről jelentéseket küldött a Közgyűlésnek és más érintett szerveknek. Így például az 1957. január 23-án elfogadott 1039 (XI) határozatnak¹⁹³ megfelelően részletesen felbecsülte az Ausztriában és Jugoszláviában lévő magyar menekültek szükségleteit.¹⁹⁴ Ausztria esetében azzal számoltak, hogy 1957. első hat hónapjában 70.000 magyar menekült lesz az ország területén, a második hat hónapban pedig – az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának előrejelzését alapul véve – mintegy 35.000 személyre számítottak.¹⁹⁵ A jugoszláviai magyar menekülthelyzet megoldására kidolgozott UNHCR javaslatok szintén pontosnak bizonyult becsléseket tartalmaztak.¹⁹⁶ A Menekültügyi Főbiztosság adatsorait a pénzgyűjtő felhívások alátámasztásán túl az éves főtitkári jelentés magyar menekültek megsegítésére vonatkozó részének elkészítésénél is felhasználták.¹⁹⁷

Az ENSZ család szervezetei közül a Titkárság és a Menekültügyi Főbiztosság intézményrendszerén kívül az ENSZ Társaságok Világszövetsége (WFUNA) fejtett ki jelentősebb tevékenységet a magyar menekültek érdekében végzett pénzgyűjtésben. A szervezet, amely korábban is támogatója volt a nemzetközi menekültsegélyezésnek, az 1956-os magyar emigránsok ügyében különösen aktívnak mutatkozott. A Világszövetség és tagszervezetei általában nem rendelkeztek tapasztalattal adománygyűjtésben, ezért független pénzadománygyűjtés kezdeményezése helyett a központ azt javasolta, hogy a tagszervezetek működjenek együtt más NGO-kkal, amelyek jobban felkészültek erre, és tegyék

¹⁹³ A közgyűlési határozat 4. pontja: „Felkéri a főbiztost, hogy a főtitkárral és az érintett kormányokkal egyeztetve dolgozza ki a magyar menekültek anyagi és pénzügyi szükségleteinek átfogó becslését, és azt elfogadásra a lehető legkorábbi időpontban nyújtsa be az Egyesült Nemzetek Menekültalapjának Végrehajtó Bizottságához”. 643. teljes ülés, 1957. január 23. Lásd A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 2006. 129.

¹⁹⁴ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 2.

¹⁹⁵ UNOG Archives: United Nations General Assembly, UNREF Executive Committee, Fourth Session, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Report on the Fourth Session of the Standing Programme Sub-Committee, Geneva, 23–28 January 1957, A/AC.79/53, A/AC.79/PSC/5, general, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957), (1957. január 28.).

¹⁹⁶ UNARMS: Report submitted by the High Commissioner, The problem of Hungarian refugees in Jugoslavia. An assessment of the needs and recommendations for future action, UNREF Executive Committee, Fourth Session, A/AC.79/54, UN-S-445-0199-11. (1957. január 30.).

¹⁹⁷ UNARMS: Referral sheet from K. W. Taylor, UN, New York to Ralph Townley, UN, New York, Annual Report of the Secretary-General: Humanitarian assistance to the Hungarian people, UN-S-445-200-1. (1957. április 30.).

közzé az ilyen pénzadománykérő felhívásokat, hangsúlyozva, hogy „ebben az időben ez fontos módja az ENSZ támogatásának.” Mindazonáltal Nagy-Britannia és Észak-Írország ENSZ Társasága 35.000 fontot adományozott az Ausztriában lévő magyar menekültek sürgősségi segélyezésére. Ebből 20.000 fontot a *News Chronicle* felhívásán, 15.000 fontot pedig az ENSZ Társaság speciális Magyarország-felhívásán keresztül gyűjtöttek össze.¹⁹⁸ Más országokban is voltak hasonló akciók. Annak érdekében, hogy az egyes államok menekültbefogadási hajlandóságát növeljék, lobbizással is próbálkoztak. Az Osztrák ENSZ Társaság felhívást intézett a többi társasághoz, hogy hívják a magyar bevándorlókat országukba, és áttelepedésükhöz segítsenek több helyet biztosítani. A Világszövetség pedig azt javasolta tagszervezeteinek, hogy szorgalmazzák kormányaiknál minél több menekült befogadását.¹⁹⁹ A szervezet később a magyar menekültekről támogatásgyűjtési célból készített dokumentumfilm terjesztésében is közreműködött.²⁰⁰

Az ENSZ New York-i Titkársága és az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának genfi központja szorosan összedolgozott a magyar menekültválsággal kapcsolatban befolyt pénzeszközök kezelésében is.²⁰¹ Már az ENSZ főtitkár és a menekültügyi főbiztos első közös felhívásának kiadása napján, 1956. november 29-én telefonon konzultált erről Philippe de Seynes és a menekültügyi főbiztos helyettese, James Read. Abban állapodtak meg, hogy a magyar menekültek számára a főtitkárhoz küldött hozzájárulásokat azonnal a Menekültügyi Főbiztossághoz irányítják, amely más, közvetlenül a részére küldött pénzalapokkal együtt a szükségleteknek megfelelően és az UNREF Végrehajtó Bizottsága által lefektetett elvek alapján tovább utalja azokat. A másnap emlékeztető levélben is megerősített egyezség szerint a főbiztos köteles volt beszámolni a főtitkárnak a főtitkáron keresztül hozzá érkező pénzügyi eszközök elköltéséről. A főtitkár hivatala pedig vállalta, hogy heti rendszerességgel

¹⁹⁸ UNARMS: Press Release REF/99. High Commissioner's London Office Announces Contributions for relief of Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1956. november 22.).

¹⁹⁹ UNARMS: World Federation of United Nations Association. Aid for Refugees from Hungary, HCR/SVA/SR.2, Annex 15. UN-S-445-0198-5.

²⁰⁰ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the fifth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 19 February 1957, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957), (1957. február 21.).

²⁰¹ A Menekültügyi Főbiztosság Alapszabályában is szerepel, hogy az ENSZ főtitkára biztosít a Menekültügyi Főbiztosnak minden szükséges pénzügyi eszközt a költségvetés adta kereteken belül. Lásd: Statute of the Office of the UNHCR. 12.

tájékoztatja az UNHCR-t a magyar menekültsegélyezés céljából beérkező hozzájárulásokról. A megállapodás azt is leszögezte, hogy a menekültügyi főbiztos az anyagi és pénzügyi szükségéről készített összefoglalóját, mielőtt az UNREF Végrehajtó Bizottságához benyújtja, elküldi véleményezésre a főtitkárhoz.²⁰² New York és Genf között valóban élénk kommunikáció bontakozott ki. Így például 1956. december 4-én Read helyettes főbiztos arra kérte de Seynes-t, hogy sürgősen küldjenek az UNHCR számlájára 100.000 dollárt, az USA hozzájárulásának maradványát. A Főbiztosság ugyanis az osztrák kormánynak kívánta utalni a menekültek decemberi ellátásának támogatására.²⁰³ De Seynes december 6-i levelében azonban arról tájékoztatta Read-et, hogy „egy esetleges előre nem látható szükséghelyzetre” tekintettel 50 ezer dollárt tartalékol a Főtitkár kezelésében, és csupán 50 ezer dollárt küld azonnal (később még 15 ezer angol fontot is).²⁰⁴ 1957 februárjában a Kínai Köztársaság ENSZ-képviselője átadott egy magánhozzájárulásból összegyűjtött 30 ezer dollárról szóló csekket de Seynes-nek, amelyet annak letevése után az UNREF 2. számú számlájára utaltak.²⁰⁵ Kisebbségi összegek küldése is fontos volt: 5000 dollárt adtak fel például 1957. március elején.²⁰⁶

Az UNHCR szerepe a pénzalapok felhasználása során

A menekültügyi főbiztos hivatala központi szerepet játszott nem csak a menekültek szükségleteinek felmérésében, de az összegyűjtött pénzeszközök felhasználásában is. Az ENSZ Közgyűlése határozatában szorgalmazta, hogy a kormányok és a nem-kormányzati szervezetek segélyprogramjaikat a Főbiztossággal konzultálva koordinálják, és annak a reménynek adott hangot, hogy

²⁰² UNARMS: Letter from James Read, Deputy High Commissioner for Refugees to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, UN-S-445-0199-8. (1956. november 30.).

²⁰³ UNARMS: Letter from James Read, Deputy High Commissioner for Refugees to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, UN-S-445-0199-8. (1956. december 4.).

²⁰⁴ UNARMS: Letter from Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York to James Read, Deputy High Commissioner for Refugees, UN-S-445-0199-8. (1956. december 6.).

²⁰⁵ UNARMS: Note from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to William McCaw, Deputy Controller, UN, New York, Cheque for \$ 30,000 for assistance to Hungarian refugees, UN-S-445-0199-8. (1957. február 12.).

²⁰⁶ UNARMS: Note from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to William McCaw, Deputy Controller, UN, New York, United Nations Fund for assistance to Hungarian refugees, UN-S-445-0199-8. (1957. március 4.).

ezt a javaslatot a kétoldalú megállapodáson alapuló adományozás esetében is elfogadják. Az UNREF Végrehajtó Bizottságának 1957. január végén és február elején tartott, már korábban többször említett negyedik ülészakán elfogadták az elvet, hogy a magyar menekültek számára a jövőben érkező adományok felhasználhatók mind Ausztria, mind Jugoszlávia megsegítésére, és a pénzeszközök szétosztását a főbiztosra bízta. Ez „természetesen” csak a nem kifejezetten Ausztriának vagy Jugoszláviának szánt és címkézett adományokra vonatkozott.²⁰⁷ Ugyancsak az UNHCR pénzeszközök koordináló szerepét mutatta, hogy javaslatot tehetett az 1957. márciusi újabb pénzgyűjtő felhívásból befolyó összeg felhasználásának prioritásait illetően is: felvetette például, hogy Ausztria terheinek csökkentése érdekében meg kellene hosszabbítani a Vöröskereszt Társaságok Ligájának a magyar menekülteket ellátó tevékenységét legalább 1957. június 30-ig, és támogatni kellene az osztrák kormányt a befogadás további költségeinek viselésében is.²⁰⁸ Arra is volt példa, hogy a menekültügyi főbiztos maga vitte Bécsbe a várva várt támogatásról szóló értesítést: Lindt megválasztása után tárgyalta az osztrák kormánnyal, és átadta az UNHCR-en keresztül Ausztriának küldött 2 millió dolláros segélyről szóló hivatalos levelet.²⁰⁹

Viták a befolyt pénzeszközök elosztása kapcsán

A szoros együttműködés mellett bizonyos ellentétek terhelték az ENSZ Titkárság és az UNHCR viszonyát: nevezetesen a magyar nép humanitárius segélyezésére szolgáló pénz megosztásának kérdése a két kijelölt célcsoport, vagyis a magyarországi lakosság és a magyar menekültek között. A Menekültügyi Főbiztosság inkább az utóbbi, míg a New York-i központ, részben a kiegyensúlyozás céljából, inkább az előbbi területnek adott elsőbbséget. 1956.

²⁰⁷ UNARMS: UN Press Release SG/567. Secretary-General and High Commissioner for refugees make further appeal to assistance to Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1957. március 12.).

²⁰⁸ UNOG Archives: United Nations General Assembly, UNREF Executive Committee, Fourth Session, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Report on the Fourth Session of the Standing Programme Sub-Committee, Geneva, 23–28 January 1957, A/AC.79/53, A/AC.79/PSC/5, general, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957), (1957. január 28.).

²⁰⁹ NLS: United Nations, Department of Public Information, Press and Publication Division, UN, New York (for use of information media – not an official record), Press Release REF/102, UN High Commissioner arrives in Vienna. Informs government of \$ 2,000,000 Contribution for Hungarian Refugee Relief (The following was received here from the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva), Dag Hammarskjölds samlings, Hungary, 1956–1957 (chronologic.), 1 Nov. 1956 – 31 Jan. 1957. (1956. december 20.).

december 3-án már irodaközi memorandum készült az ENSZ Titkárságon a kérdés fogalmi tisztázására, a kommunikációs zavar elhárítására. Javasolták, hogy a Közgyűlésnek készítendő újabb főtitkári jelentés világosan mutasson rá a két terület elhatárolására.²¹⁰ A főtitkár december 12-i jelentése valóban ezzel a témával kezdődik: „A magyar nép segélyezésére irányuló humanitárius tevékenységről a közelmúltban a Közgyűlés által elfogadott határozatokban két különböző típusú segítségnyújtás volt előirányozva, nevezetesen (a) segély a Magyarországról jövő menekülteknek és segítség a magyar népnek Magyarországon.”²¹¹ 1956. december 5-én megbeszélés zajlott a Titkárságon Myer Cohen, a magyar nép segélyezésének koordinálásával megbízott ENSZ titkársági részleg vezetőjének elnökletével és Read helyettes főbiztos jelenlétében. Ennek során a pénzgyűjtési kampánnyal kapcsolatban elhatározták, hogy egyelőre a menekültek érdekében tett felhívásokra koncentrálják az erőforrásokat, amíg nem állnak rendelkezésre további információk a magyarországi segélyszükségleteket illetően.²¹² Az ellentétek mindazonáltal fennmaradtak. Cohen a humanitárius segítségnyújtás két területének igényeit közös felhívásban kívánta megjeleníteni, mondván, hogy „az adakozók többsége nem képes vagy nem is kíván megkülönböztetést tenni a magyar népnek nyújtott segély fajtái tekintetében”. Úgy vélte továbbá, hogy az ENSZ által szervezendő sajtókampány így hatékonyabb lenne. Az UNHCR a külön felhívás mellett érvelt.²¹³ Pierre R. Obez, az ENSZ Európai Hivatalában dolgozó összekötő tisztviselő, aki Magyarország segélyezése ügyében tartotta a kapcsolatot az ENSZ New York-i Titkárságával december 7-i szigorúan bizalmas levelében leplezetlenül ír a magyar nép humanitárius segélyezésére érkező adományok elosztásánál jelentkező rivalizálásról: „ha nem történik valami drasztikusabb a pénzadomány-gyűjtési kampány terén, különösen a magyarországi ENSZ-segély esetében, nagyon kétlem, hogy képesek leszünk bármi lényegeset tenni a CICR [a Vöröskereszt Nemzetközi

---

²¹⁰ UNARMS: Interoffice memorandum from Mary Jeffreys, UN, New York to Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York, Report to the General Assembly, UN-S-445-0200-1. (1956. december 3.).

²¹¹ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the of the General Assembly from 4 to 10 November 1956, Humanitarian activities to assist the Hungarian people. Interim report of the Secretary-General, A/3443, UN-S-445-0200-1. (1956. december 12.).

²¹² UNARMS: Note on meeting to consider channeling of contributions from NGOs and fund-raising activities, UN-S-445-0199-8. (1956. december 5.).

²¹³ UNARMS: Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, UN-S-445-0195-7. (1956. december 7.).

Bizottsága – KDG] megsegítésére, és a magyar nép szükségleteit sem tudjuk semmilyen elfogadható mértékben kielégíteni. | A menekülteket illetően a helyzet teljesen más. [...] ...még mindig annyi erőforrás áll rendelkezésre, hogy legalább az elkövetkező két-három hónapban a helyzet jól kézben tarthatónak látszik. Az UNHCR és a Liga [Vöröskereszt Társaságok Ligája] nagyon előnyös helyzetben van a menekülteknek előirányzott pénzügyi és más erőforrásokat illetően, mivel sok országban rendelkeznek állandó küldöttséggel. *A pénzalapok rendelkezésre bocsátásával és végül azok odaitélésével kapcsolatos döntéseket a segíteni szándékozó országok fővárosaiban hozzák meg* [kiemelés az eredeti iratban – KDG], akár a magyar menekültek, akár a magyar lakosság megsegítéséről legyen szó. A HCR [a Menekültügyi Főbiztosság] delegátusok és a nemzeti Vöröskereszt-társaságok jó helyzetben vannak ahhoz, hogy gondoskodni tudjanak arról, az adott fővárosokban az akciók az ő programjaik érdekében folyjanak. | Nem vagyok biztos abban, hogy a New York-i állandó képviselőkön keresztül, amelyekkel foglalkozol, bármilyen hatékony eredmény elérhető a magyarországi segélyezéshez történő pénzadomány-gyűjtést, vagy a már felajánlott pénzeszközök megfelelő címkézését illetően. [...] | Ismét hangsúlyozni kívánom, ha nem fordulunk a kormányokhoz saját fővárosukban – amint azt a HCR és a Vöröskereszt Társaságok Ligája meg tudja tenni, és nagyon helyesen meg is teszi –, nehéz lesz egyrészt megfelelő erőforrásokat találni a magyarországi segélyezés számára, másrészt biztosítani azt, hogy a kormányok vagy az ENSZ megfelelő módon végezzék a pénzeszközök címkézését, a mindkét célra rendelkezésre álló erőforrások, valamint mindkét program viszonylagos fontossága és dimenziója fényében.”²¹⁴ A Magyarország segélyezését az ENSZ megbízásából bonyolító Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága a maga eszközeivel bekapcsolódott a lobbizásba. Ausztriai fődelegátusa a bécsi amerikai nagykövetet igyekezett meggyőzni arról, hogy

²¹⁴ UNARMS: Letter from Pierre Obez, Liaison Officer for Relief to the Hungarian People, UN, Geneva to Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York, strictly confidential, UN-S-445-0197-7. (1956. december 7.). A kulcsfontosságú tagországokkal a magyarországi segélyezés előmozdítása érdekében való közvetlen tárgyalás ötletét az ENSZ Titkárságán elfogadták. Ennek jegyében folytatott tárgyalásokat a washingtoni külügyminisztériumban 1957. január elején Myer Cohen. Lásd UNARMS: Interoffice memorandum from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to Dag Hammarskjöld, Secretary-General, UN, New York, Hungarian relief, UN-S-445-0197-6. (1957. január 4.). A két szervezet közti megállapodás alapján a Vöröskereszt Társaságok Ligája a magyar menekültek segélyezésében, míg a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága – az ENSZ megbízásából – a magyarországi lakosság ellátásában vett részt. Minderről részletesen lásd a Hatodik és a Hetedik fejezetet.

kormánya támogassa a VNB adminisztratív költségeinek biztosítását az ENSZ-segélyek célbajuttatásához.²¹⁵ Hámori László, az ENSZ Titkárság magyar segélyezési részlegén dolgozó magyar származású alkalmazottja több adományozó kormánytól érdeklődött, hogy a kettő közül melyik célra küldik a hozzájárulást.²¹⁶ Az ENSZ Közgyűlésnek címzett december 12-i főtitkári jelentés felhívta a kormányok figyelmét, hogy „kívánatos, hogy az alapok szétosztását a menekültprogram, illetőleg a magyarországi segélyprogram között a legnagyobb rugalmassággal kezeljék. Az ENSZ-en keresztül történő hozzájárulásokkal a kormányok biztosítják, hogy adományaik a magyar emberek számára oly módon legyenek szétosztva, hogy az érzékenyen tükrözze a két program változó szükségleteit.”²¹⁷ A tagországok legnagyobb része inkább a magyar menekültek számára adakozott, a magyarországon belüli segélyezésre alig: a főtitkár felhívására küldött válaszok 1957. január 10-i összegzése szerint 13 ország közül csupán Japán a kivétel.²¹⁸ A magyarországi segélyezés nemzetközi megítélésének leértékelődése a menekültügyhöz képest a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága Elnökségének 1957. január 3-i ülésén is téma volt.²¹⁹ Az Egyesült Államok pedig attól tartott, hogy humanitárius segélyezés helyett a Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás Paraszt kormány pozícióját megerősítő gazdasági segítségnyújtásra kerülne sor.

---

²¹⁵ National Archives and Record Administration (Washington, „National Archives at College Park, College Park, MD.”, a továbbiakban NARA): Cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna to Department of State (International Cooperation Administration), Washington, subject: Hungarian peoples relief: ICRC administrative costs, TOICA 199, limited official use. RG 469 Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1956. december 31.).

²¹⁶ UNARMS: Interoffice memorandum from Laszlo Hamori, UN, New York to Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York, UN-S-445-0199-9. (1956. december 11.).

²¹⁷ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Humanitarian activities to assist the Hungarian people. Interim report of the Secretary-General, A/3443, UN-S-445-0200-1. (1956. december 12.).

²¹⁸ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Humanitarian activities to assist the Hungarian people. Note by the Secretary-General. Replies received from 18 December 1956 to 10 January 1957, A/3464, general, UN-S-445-0200-1. (1957. január 10.).

²¹⁹ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 3 janvier 1957 à 9 h. 15, JPS/JMM, no. 232. 427–428. (1957. január 3.).

Az UNHCR erőteljes lobbitevékenysége

A Menekültügyi Főbiztosság vezetői a magyar menekültek ellátásához szükséges pénzüsszegek összegyűjtése érdekében igen sikeresen használták fel a befolyásgyakorlás nyilvános és kulisszák mögötti módszereit²²⁰ egyaránt. A főbiztos helyettese majd megválasztása után maga Lindt főbiztos személyesen megjelent a magyar menekültügyről tárgyaló számos nemzetközi fórumon, így az ENSZ Közgyűlésén és annak a szociális ügyekben illetékes 3. Főbizottságában is. A Főbiztosság rendes tevékenységének vitáján is igyekeztek újabb pénztámogatást szerezni a magyar menekültek segélyezéséhez.²²¹ Az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságának ülésein Lindt nem csupán részletesen beszámolt a magyar menekültválság fejleményeiről, hanem belehelyezve a hivatal egész tevékenységének összefüggésébe nagy nyomatékkal kiemelte a magyar ügy központi jelentőségét.²²² A frissen megválasztott főbiztos 1957. január 14-én nagy hatású beszédet tartott az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága Végrehajtó Tanácsának ülésén is. A francia küldött beszámolója szerint a felszólaló őszinteségével és nyilvánvaló jóindulatával nagyon kedvező benyomást tett a hallgatóságra.²²³ A magyar menekültek segélyezését szervező Genfben működő Koordinációs Bizottságban és annak Albizottságában főként az UNHCR képviselői informálták a többi résztvevő szervezetet az ausztriai és jugoszláviai fejleményekről.²²⁴ A menekültügyi főbiztos bécsi²²⁵ és belgrádi²²⁶ képviselője döntő

²²⁰ A nyugati hatalmak és az UNHCR közti informális egyeztetés jelentőségére Cecilia Ruthstrom-Ruin is rámutat az algériai menekültválság megoldása kapcsán. Lásd Ruthstrom-Ruin, 1993. 199.

²²¹ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Sub-Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the second meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 28 November 1956, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1 (29 October – 14 December 1956), (1956. november 29.).

²²² Report of the UNREF Executive Committee, Fourth session, Geneva, 29 January to 4 February 1957, Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 27.

²²³ AMAE: Rapport de Émile de Curton, Représentant permanent de la France auprès de l'Office Européen des Nations Unies, Genève à Christian Pineau, ministre des Affaires étrangères, Direction des Affaires administratives et sociales, Paris, Sixième session (spéciale) du Comité exécutif du C.I.M.E., Annexe II: Comité intergouvernemental pour les migrations européennes, Exposé de M. August Lindt, Haut Commissaire des Nations Unies pour les réfugiés à la quarante-sixième séance du Comité exécutif, le 14 janvier 1957. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1957. január 22.).

²²⁴ UNARMS: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Sub-Committee on the Question of Refugees from Hungary, Summary record of the first meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 20 November 1956, restricted, UN-S-445-0198-5. (1956. november 21.).

szerepet játszott a terepen dolgozó ügynökségek tájékoztatásában és a helyi döntések meghozatalában egyaránt. Lindt sikeres nyilvános fellépései és persze az általa irányított szervezet hatékony működése nyomán jelentős személyes tekintélyre tett szert.²²⁷ Ennek révén igyekezett bizonyos üzeneteket a kormányokhoz nagy nyomatékkal eljuttatni: így fontosnak tartotta, hogy a magyar menekültkérdés még 1957 folyamán megoldódjon, illetve hogy a magyar menekültügy lendületét használják fel további európai menekült problémák megoldására is.²²⁸

Amint fentebb említettük, az UNHCR – genfi ENSZ források szerint – nem nyilvános tárgyalásai során azt szorgalmazta, hogy „a magyar nép humanitárius segélyezésén” belül az egyes kormányok inkább a menekültügyre, mint a Magyarországon belüli segélyezésre adakozzanak. E tevékenységében támaszkodhatott külső irodáinak (branch office) hálózatára is. Talán ezzel hozható összefüggésbe, hogy néhány héttel a magyar forradalom leverése után: „Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának egyesült királyságbeli képviselője bejelentette, hogy ma reggel 75.000 fontos csekket kapott London főpolgármesterétől. A főpolgármester Magyar és Közép-európai Nemzeti Segélyalapjából származó pénzt az Ausztriába most érkezett magyar menekültek sürgős elszállásolására kell felhasználni.”²²⁹

A Menekültügyi Főbiztosság vezetői a szervezet működéséhez szükséges pénzalapok megszerzése érdekében a nagyhatalmak közül elsősorban a nemzetközi

---

²²⁵ Uo.

²²⁶ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the seventh meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 27 March 1957, HCR/SVA/SR.7, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957), (1957. március 29.).

²²⁷ Például az ENSZ Közgyűlés 3. Főbizottságában 1957. novemberben a főbiztos jelentéséről és a Főbiztosság sorsáról folytatott vitában a delegátusok nagy része kifejezte nagyrabecsülését a főbiztos és hivatalának tevékenysége iránt, és javasolták mandátumának meghosszabbítását további öt évvel. Lásd AMAE: Rapport de Guillaume Georges-Picot, Ambassadeur et Représentant permanent de la France auprès des Nations Unies, New York au Ministre des Affaires étrangères, Secrétariat des Conférences, Paris, Assemblée générale – XIIe Session – 3ème Commission – Points 30 et 31. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4. (1957. november 15.).

²²⁸ AMAE: Rapport de Émile de Curton, Représentant permanent de la France auprès de l'Office Européen des Nations Unies, Genève à Christian Pineau, ministre des Affaires étrangères, Direction des Affaires administratives et sociales, Paris, Sixième session (spéciale) du Comité exécutif du C.I.M.E., Annexe II: Comité intergouvernemental pour les migrations européennes, Exposé de M. August Lindt, Haut Commissaire des Nations Unies pour les réfugiés à la quarante-sixième séance du Comité exécutif, le 14 janvier 1957. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1957. január 22.).

²²⁹ UNARMS: Press Release REF/99. High Commissioner's London Office Announces Contributions for relief of Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1956. november 22.).

menekültügy fő finanszírozójával, az Amerikai Egyesült Államokkal igyekeztek bensőséges kapcsolatot kialakítani. Noha a kezdeti hűvös viszony melegedése, ahogyan korábban is említettük, már 1953-tól megfigyelhető volt, a holland Van Heuven Goedhart menekültügyi főbiztos 1956 júliusában hirtelen bekövetkezett halála után ügyvezetőként előlépett amerikai James Read helyettes főbiztos több újabb gesztust tett az USA-val való kapcsolatépítés és együttműködés érdekében. Találkozott az amerikai elnök stábjának a menekültügyekben illetékes tagjával, Tracy S. Voorhees-szel. Kérésére memorandumot küldött neki a magyar menekültek helyzetéről, főként Ausztria és más befogadó államok szükségleteiről. Az iratban Read a fő hangsúlyt az ausztriai befogadás pénzügyi támogatására helyezi. Utasította az UNHCR bécsi képviselőjét, Dr. Beermannt, hogy azonnal lépjen kapcsolatba a Bécsbe utazó amerikai illetékesekkel.²³⁰ Lindt főbiztosi kinevezése után rögtön tárgyalást kezdeményezett az amerikai külügyminisztériumban a menekültkérdéssel foglalkozó tisztviselővel. Ők biztosították Lindt-et, hogy „nincs köztük félreértés”. Az új főbiztos erőteljesen törekedett az amerikaiakkal való feszültségek felszámolására.²³¹ A washingtoni illetékesek pedig az Egyesült Államok Menekült Programján (USEP) keresztül is kifejezték teljes támogatásukat az UNHCR tevékenysége iránt. Képviselőjük, Tom Hughes a genfi Koordinációs Bizottságban 1957. január 10-én „az USEP jövőbeni teljes együttműködéséről kívánta biztosítani a Menekültügyi Főbiztost, és erőteljes reményét fejezte ki, hogy a kiváló kapcsolat a két szervezet között folytatódni fog.”²³² Francia külügyi források tudni vélik, hogy 1957 októberében a menekültügyi főbiztos cselekvési terét kiszélesítő amerikai határozati javaslat alapelveit Lindt washingtoni tárgyalásai inspirálták.²³³ Később is folytatódni látszik

²³⁰ UNARMS: Letter from James Read, Deputy High Commissioner for refugees to Tracy S. Voorhees, Special Representative on Refugee Problems, White House, Washington, UN-S-445-0198-5. (1956. december 8.).

²³¹ UNHCR Archives: Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording, UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives. 7.

²³² UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the third meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 10 January 1957, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957), (1957. január 15).

²³³ AMAE: Rapport de Guillaume Georges-Picot, Ambassadeur et Représentant permanent de la France auprès des Nations Unies, New York au Ministre des Affaires étrangères, Secrétariat des Conférences, Paris, Assemblée générale – XIIe Session – IIIme [Sic!] Commission – Points 30 et 31 Haut-Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4. (1957. október 10.).

a szoros együttműködés az ENSZ-ben.²³⁴ Az amerikai kormányzati forrásoknak valóban döntő jelentősége volt a magyar menekültválság felszámolásában is: az ENSZ főtitkár és az UNHCR 1956. november 29-i felhívására 1957. március 1-ig gyűjtött 6.926.767 dollárból 6.171.528 dollár származott kormányzati forrásokból, ebből 5 millió dollár az amerikai kormánytól.²³⁵

A magyar menekültválság megoldásának pénzügyi alapja tehát túlnyomó részben kormányzati befizetésekből, és elsősorban az Észak-atlanti Szövetség államaiból származott. A kormányzati hozzájárulások fontosságát jól érzékelteti, hogy a magyar menekültek ausztriai ellátásának költségeit döntően az egyes kormányok által az ENSZ-hez és más szervezetekhez befizetett összegek fedezték. A magánszervezetek felajánlásai bár jelentősek voltak, de az egészhez képest csupán járulékos jellegűek lehettek.²³⁶ A befolyó pénzeszközöknek ez a megoszlása teljes mértékben alátámasztja Michael Barnett megállapítását, mely szerint a második világháború nyomán kialakuló „új humanitárius rendszernek” („neo-humanitarianism”) nevezett időszakban az államoktól jövő források döntő jelentőségűek a humanitárius válsághelyzetek megoldásában.²³⁷

---

²³⁴ Centre des Archives diplomatiques de Nantes (Nantes): Télégramme au départ à chiffrer de la Représentation de la France aux Nations Unies, New York au Ministère des Affaires étrangères, Paris, Assemblée générale – XIIème session, 3ème Commission – Point 30: réfugiés, n° 3282–3286, urgent. Série: Représentation permanente de la France à l’ONU, New York, carton 113, dossier Réfugiés et apatrides (1954–1966). (1957. november 5.).

²³⁵ UNARMS: UN Press Release SG/567. Secretary-General and High Commissioner for refugees make further appeal to assistance to Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1957. március 12.).

²³⁶ UNOG Archives: United Nations General Assembly, UNREF Executive Committee, Fourth Session, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Report on the Fourth Session of the Standing Programme Sub-Committee, Geneva, 23–28 January 1957, A/AC.79/53, A/AC.79/PSC/5, general. G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957). (1957. január 28.)

²³⁷ Barnett, 2011. 124.

Második fejezet

Az ENSZ-család intézményeinek nyilvános információs tevékenysége

A kétszázézeres magyar menekülttömeg fogadásához, ellátásához, továbbszállításához és sikeres integrálásához szükséges hatalmas pénzüsszeg összegyűjtésében kiemelkedő szerepet játszott az ENSZ-család intézményeinek erőteljes nyilvános információs munkája: a nagy gonddal végzett jelentőtevékenység és az egész világra kiterjedő médiahadjárat.

Adatgyűjtés és jelentőtevékenység

Az adatgyűjtés és a jelentőmunka fontosságára az amerikai kormányt képviselő Richard R. Brown, az USEP illetékese már a genfi Koordinációs Bizottság első ülésén 1956. november 13-án rámutatott: „Pontos jelentések készítése rendkívül fontos. A sajtó és a rádió útján kiadott jelentések nyomán hatalmasan feltört a humanitárius érzés az emberek között mindenütt. Ha a későbbiekben arról számolnának be a jelentések, hogy a számokat és a szükségeket durván eltúlozták, a legkellemetlenebb reakciókkal nézhetnénk szembe. A Menekültügyi Főbiztosság egyik feladata kell, hogy legyen a kiadandó jelentések ellenőrzése és koordinálása.”²³⁸ Az UNHCR valóban jelentős erőfeszítéseket tett például a menekültek létszámával és mozgásával kapcsolatos statisztikai adatok folyamatos beszerzésére, rendszerezésére, pontosítására és közzé tételére.²³⁹ Ennek kapcsán is szoros munkakapcsolatot alakított ki az osztrák Belügyminisztériummal

²³⁸ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Summary record of the Co-ordination Meeting on the Question of Refugees from Hungary, between Governmental and Intergovernmental Organizations and Voluntary Agencies working for Refugees, held at the Palais des Nations, Geneva, 13 November 1956, restricted, G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1 (29 October – 14 December 1956), (1956. november 21.).

²³⁹ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának Levéltárában dossziékba gyűjtve megtalálhatók az egyes befogadó országokra vonatkozó rendszeres statisztikai adatsorok és az azok készítésére vonatkozó levelezés. UNHCR Archives: például 20-HUN-AUS Statistics – Hungarian refugees in Austria (1957–1961), 20-HUN-FRA Statistics – Hungarian refugees in France (February 1957–February 1958), 20-HUN-YUG Statistics – Hungarian refugees in Yugoslavia (March 1957–January 1958).

és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával.²⁴⁰ Az UNHCR, az ICEM és az osztrák hatóságok 1957. októberben megegyeztek, hogy a magyar menekültekkel kapcsolatban egységes statisztikát használnak.²⁴¹ A témára vonatkozó ENSZ titkársági jelentések alapanyagait is a Menekültügyi Főbiztosság szállította.²⁴² E dokumentációs tevékenység összefoglalásának tekinthetők a menekültügyi főbiztos éves jelentései az ENSZ Közgyűlésének.²⁴³ Az UNHCR egyik fő partnere az Ausztriában lévő menekültek ellátásában, a Vöröskereszt Társaságok Ligája szintén alaposan megszervezte jelentő- és sajtómunkáját. Létrehoztak egy sajtó- és jelentő hivatalt a Liga ausztriai tevékenységéért felelős igazgató alárendeltségében. A menekülttáborok vezetőinek pedig munkaköri kötelessége volt, hogy előre meghatározott séma szerint heti rendszerességgel tájékoztassanak.²⁴⁴

Az ENSZ Titkársága szintén kivette részét a magyar menekültekkel kapcsolatos dokumentációs tevékenységből. Rendszeresen tájékoztatta a Közgyűlést és azon keresztül a tagállamokat a humanitárius munka előrehaladásáról. A menekültügyet és a magyarországi segélyezést általában egy jelentés keretében tárgyalták. 1956. december 12-i dátummal készült el az első ilyen dokumentum.²⁴⁵ A segélyezésekkel kapcsolatban tett lépésekről a magyar kormányt a főtitkár hivatalosan tájékoztatta.²⁴⁶ A Titkárságon létrehozott, Myer Cohen által vezetett magyar segélyezési szekció több tagja is részt vett az információs munkában. Vernon Duckworth-Barker kezelt minden tájékoztatási és sajtóügyet.

---

²⁴⁰ UNARMS: Report submitted by the High Commissioner, The problem of Hungarian refugees in Austria. An assessment of the needs and recommendations for future action, UNREF Executive Committee, Fourth Session, A/AC.79/49, UN-S-445-0199-11. (1957. január 17.).

²⁴¹ UNARMS: Refugees from Hungary in Austria. Special Statistical Bulletin, restricted, UN-S-445-0198-4. (1957. október 30.).

²⁴² UNARMS: Interoffice memorandum from K. W. Taylor, UN, New York to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, Hungarian relief, UN-S-445-0200-1. (1957. április 10.).

²⁴³ Lásd például az 1956. májustól 1957. májusig tartó időszakra vonatkozóan: Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957.

²⁴⁴ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Sub-Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the fourth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, at 3 p.m., 18 December 1956, restricted (1956. december 19.). Annex 1: Instructions for Camp Directors and Teams (1956. december 12.). G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1 (29 October – 14 December 1956). A Vöröskereszt Társaságok Ligájának a magyar menekültek érdekében végzett tevékenységéről lásd a Hatodik fejezetet.

²⁴⁵ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Humanitarian activities to assist the Hungarian people. Interim report of the Secretary-General, A/3443, UN-S-445-0200-1. (1956. december 12.).

²⁴⁶ UNARMS: Press Release, Secretary-General moves to implement resolutions on relief for Hungary. Nominates Philippe de Seynes. UN-S-445-0195-8.

Heti összefoglaló jelentéseket szerkesztett a magyarországi segélyezés és a menekültügy fejleményeiről.²⁴⁷ Mary Jeffreys állította össze a dokumentumokat a Közgyűlés számára. A magyar származású Hámori László pedig napi információs jelentéseket készített Myer Cohennek a magyarországi eseményekről.²⁴⁸

Globális médiakampány

Az ENSZ Titkársága nem csak a magyar menekültek érdekében gyűjtött pénzeszközök kezelésben és a dokumentációs munkában működött szorosan együtt a Menekültügyi Főbiztossággal, hanem a világméretű sajtókampány megszervezésében és lebonyolításában is. A meghatározó szerepet pénzügyi súlya és nyilván az ENSZ intézményrendszerében élvezett központi helyzete okán a Titkárság Sajtóosztálya (Department of Public Information, DPI) játszotta. A New York-i központ már néhány héttel a magyar menekültválság megindulása után részletes médiatervet dolgozott ki a főtitkár és a menekültügyi főbiztos által meghirdetett pénzgyűjtési kampány előmozdítására. A javaslatok első változatát a Myer Cohen féle magyar segélyezési részlegben dolgozó Vernon Duckworth-Barker sajtóügyi főmunkatárs vetette papírra november 27-én.²⁴⁹ Másnap a kérdés megtárgyalására magasszintű értekezletet tartottak a Titkárságon, melynek eredményeit feljegyzésben rögzítették.²⁵⁰ November 30-án pedig a Sajtóosztály már az ENSZ információs központok igazgatóinak küldött utasításokat a tárgyra vonatkozóan a világ minden tájára.²⁵¹ E dokumentumokból nagyívű koncepció

²⁴⁷ UNOG Archives: Weekly Bulletin on relief to the Hungarian people by Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, Hungarian Relief Section, UN, New York, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. dec. 12.).

²⁴⁸ UNARMS: Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to Pierre Obez, Liaison Officer for Relief to the Hungarian People, UN, Geneva, Office for Hungarian Relief, confidential, UN-S-445-0197-3. (1956. december 26.).

²⁴⁹ UNARMS: Interoffice memorandum from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Val J. G. Stavridi, Director External and Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York, Attached documentation on Hungarian relief, UN-S-445-0195-7. (1956. november 27.).

²⁵⁰ UNARMS: Note on a meeting held on 28 November 1956 to discuss DPI cooperation in plans for relief to the Hungarian people, UN-S-445-0195-7. (1956. november 28.).

²⁵¹ UNARMS: Circular memorandum no. ES/44 from Val J. G. Stavridi, Director, External Aid Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York to directors of United Nations Information Centres and information officers, Relief to the Hungarian people, copies sent to Athens, Belgrade, Bogota, Buenos Aires, Cairo, Copenhagen, Geneva, Karachi, London, Mexico City, Moscow, Monrovia, New Delhi, Paris, Prague, Rio de Janeiro, Sydney, Teheran, Washington, Bangkok, Djakarta, Manila, Santiago. UN-S-445-0195-7. (1956. november 30.).

bontakozik ki, amelynek legtöbb eleme az elkövetkező hónapokban meg is valósult. Lássuk előbb a terveket!

Átfogó tervek

A Titkárság sajtó részlegének munkatársai úgy érzékelték, hogy az ENSZ Közgyűlés határozatai a főtitkárt olyan felelősséggel ruházták fel a hozzájárulásokra való ösztönzés területén, amely az ENSZ Sajtóosztályát új helyzet elé állította: a korábinál nagyobb akciószabadságot kapott, hogy aktívan segítse elő a pénzgyűjtési erőfeszítéseket.²⁵² Sőt úgy vélekedtek, hogy a DPI által vezetett sajtókampány kifejezetten „a hozzájárulások maximalizálására” szolgál.²⁵³ Célul tűzték ki, hogy a magyar segélyezés ügyét a közvélemény figyelmének fókuszában tartsák, és így kedvező légkört teremtsenek ahhoz, hogy a kormányok bőkezűen válaszoljanak az ENSZ hozzájáruláskérő felhívásaira.²⁵⁴ A lehető legszélesebb kör elérését kívánták megkísérelni.²⁵⁵ Az ENSZ sajtóközpont e kérdést egyik első számú prioritásának tekintette.²⁵⁶ A nagyarányú célokkal összefüggésben igen ambíciózus médiaterv fogalmazódott meg, amelyben az írott sajtó hagyományos verbális és képi lehetőségeit a technika újabb audióvizuális kifejezőeszközeivel kombinálták.

A Sajtóosztály munkatársainak folyamatos tájékozottságát a beérkezett hozzájárulásokról, az aktuális segélyigényekről és fontosabb lépésekről heti vagy

²⁵² UNARMS: Note on a meeting held on 28 November 1956 to discuss DPI cooperation in plans for relief to the Hungarian people, UN-S-445-0195-7. (1956. november 28.).

²⁵³ UNARMS: Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York to Philippe de Seynes, Under-Secretary for Economic and Social Affairs, Under-Secretary for Relief to the Hungarian People, UN, New York, UN-S-445-0195-7. (1956. december 7.).

²⁵⁴ UNARMS: Circular memorandum no. ES/44 from Val J. G. Stavridi, Director, External Aid Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York to directors of United Nations Information Centres and information officers, Relief to the Hungarian people, copies sent to Athens, Belgrade, Bogota, Buenos Aires, Cairo, Copenhagen, Geneva, Karachi, London, Mexico City, Moscow, Monrovia, New Delhi, Paris, Prague, Rio de Janeiro, Sydney, Teheran, Washington, Bangkok, Djakarta, Manila, Santiago. UN-S-445-0195-7. (1956. november 30.).

²⁵⁵ UNARMS: Interoffice memorandum from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Val J. G. Stavridi, Director External and Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York, Attached documentation on Hungarian relief, UN-S-445-0195-7. (1956. november 27.).

²⁵⁶ UNARMS: Circular memorandum no. ES/44 from Val J. G. Stavridi, Director, External Aid Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York to directors of United Nations Information Centres and information officers, Relief to the Hungarian people, copies sent to Athens, Belgrade, Bogota, Buenos Aires, Cairo, Copenhagen, Geneva, Karachi, London, Mexico City, Moscow, Monrovia, New Delhi, Paris, Prague, Rio de Janeiro, Sydney, Teheran, Washington, Bangkok, Djakarta, Manila, Santiago. UN-S-445-0195-7. (1956. november 30.).

kétheti rendszerességgel összeállított belső közlönnyel kívánták szolgálni. Azonnali feladatuknak tekintették a főtítkár és a menekültügyi főbiztos által kiadott segélyfelhívások lapokban való megjelentetését. Később pedig sajtóközleményeket majd összefoglalásképpen brossurát szándékoztak kiadni a beérkezett hozzájárulásokról. Fotós küldését szintén tervbe vették. Fényképeit a filmanyagból kiválasztott képekkel együtt „befolyásos magazinokban” kívánták terjeszteni. Az ENSZ Rádió három riporterét tervezték három-négy hétre Ausztriába küldeni a magyar menekültek közötti munkára. Színes riportokat, interjúkat vártak tőlük angol, francia és spanyol nyelven az ENSZ Rádió és nemzeti hálózatok részére egyaránt. Rendezőből, operatőrből és asszisztensből álló filmes csapat útnak indítására szintén készültek. Azt remélték, hogy e munkatársak tíz napon belül képesek lesznek két perces tudósításokat küldeni a menekültekről tévéprogramok és híradók számára, annak érdekében, hogy „biztosítsák a maximális drámai és kumulatív hatást”. Azzal számoltak, hogy egy hónap alatt elegendő anyagot gyűjthetnek félórás tévéprogram készítéséhez a menekülttörténet legmozgalmasabb eseményeinek bemutatására, amelyet dokumentumfilmként is felhasználhatnak majd.²⁵⁷

A New York-i Sajtó Osztály a magyar menekültek érdekében kibontakozó pénzgyűjtési program támogatására szervezett médiahadjáratban kiemelt szerepet szánt az ENSZ információs központok egész világra kiterjedő hálózatának. Már az első tervezetben szerepelt a javaslat, hogy e központok létesítsenek előzetes kapcsolatot a különféle tömegkommunikációs médiumokkal, hogy lássák, hogyan lehetne prominens személyeket a témában cikkírára vagy megszólalásra buzdítani. Továbbá felvetették, hogy mielőbb keressenek kapcsolatot NGO-kkal, egyházakkal és más csoportokkal, amelyek pénzt gyűjthetnek, vagy segíthetnek a gyűjtésben (pl. nőszövetségek, szakszervezetek, Rotary Klubok).²⁵⁸ A New York-i DPI elvárta, hogy az információs központok az illetékességi területükön működjenek együtt minden olyan pénzgyűjtési kezdeményezéssel, amely összhangban van a közgyűlési határozatokkal. Az igazgatók értésére adták, hogy kivételesen eltérhetnek a pénzgyűjtésben való részvételt tiltó alaputasításuktól. Sőt, felkérték őket, hogy

²⁵⁷ UNARMS: Note on a meeting held on 28 November 1956 to discuss DPI cooperation in plans for relief to the Hungarian people, UN-S-445-0195-7. (1956. november 28.).

²⁵⁸ UNARMS: Interoffice memorandum from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Val J. G. Stavridi, Director External and Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York, Attached documentation on Hungarian relief, UN-S-445-0195-7. (1956. november 27.).

tegyenek lépéseket a magyar menekültek érdekében való adakozás elősegítésére, noha ők maguk nem fogadhattak el adományokat.²⁵⁹ Az igazgatókat rendszeresen el kívánták látni a magyarországi segélyezésről és a menekültügy fejleményeiről szóló dokumentációval.²⁶⁰ E tervek megvalósulásának bemutatása előtt vessünk egy pillantást a New York-i Sajtóosztály szervezőmunkáját nehezítő két problémára.

Amint fentebb láttuk, az ENSZ Titkárság a Menekültügyi Főbiztosság ellenvéleménye dacára a magyarországi segélyezés kérdését és a menekültügyet közös, egységes felhívásban jelenítette meg. Mindazonáltal a DPI rendelkezésére álló rádió- és filmanyag csak az ausztriai menekültügyet mutatta be, mivel Magyarországra nem juthattak be nyugati forgatócsoportok, tudósítók. A nehézség áthidalására a Sajtóosztály azt javasolta, hogy magyarázzák meg a nézőknek és hallgatóknak, hogy az adott műsorban ők csak egy részét láthatják egy hatalmas és nagyrészt nem látható tragédiának. Ezt az információt az egyes tévé és rádió programok végén adakozásra buzdító – erre felkért – nemzeti híresség volt hívatva megosztani.²⁶¹

Komoly fejtörést okozott az ENSZ Titkárságon a pénzgyűjtés gyakorlati lebonyolításának megszervezése is. A DPI javaslata arra kívánta kérni a kormányokat, hogy támogassák az NGO-khoz intézett felhívást, és, ha lehetséges, segítsenek koordinálni a pénzgyűjtési erőfeszítéseket országos szinten. Különösen fontosnak tartották a zűrzavar és a veszteségek elkerülése végett, hogy minden országban legyen az adományok fogadására képes elismert csatorna. Úgy vélték, hogy a rádió- és filmanyag pénzgyűjtési képességét nagyban növelné, ha csupán egyetlen nemzeti gyűjtési cím lenne minden egyes államban.²⁶² Remélték, hogy a világszervezet hamarosan felkéri a kormányokat, hogy, ahol szükséges,

---

²⁵⁹ UNARMS: Circular memorandum no. ES/44 from Val J. G. Stavridi, Director, External Aid Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York to directors of United Nations Information Centres and information officers, Relief to the Hungarian people, copies sent to Athens, Belgrade, Bogota, Buenos Aires, Cairo, Copenhagen, Geneva, Karachi, London, Mexico City, Moscow, Monrovia, New Delhi, Paris, Prague, Rio de Janeiro, Sydney, Teheran, Washington, Bangkok, Djakarta, Manila, Santiago. UN-S-445-0195-7. (1956. november 30.).

²⁶⁰ UNARMS: Note on a meeting held on 28 November 1956 to discuss DPI cooperation in plans for relief to the Hungarian people, UN-S-445-0195-7. (1956. november 28.).

²⁶¹ UNARMS: Letter from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Pierre Obez, Liaison Officer for Relief to the Hungarian People, UN, Geneva, UN-S-445-0196-2. (1956. december 19.).

²⁶² UNARMS: Note on a meeting held on 28 November 1956 to discuss DPI cooperation in plans for relief to the Hungarian people, UN-S-445-0195-7. (1956. november 28.).

szervezzenek nemzeti gyűjtési rendszert.²⁶³ A magyar menekültválság okozta kihívás új utak keresésére ösztönzött, mely törekvés jól tetten érhető az ENSZ főtitkár Közgyűlésnek küldött 1956. december 12-i jelentésében is: „az önkéntes szervezeteknek és a nagyközönségnek a magyar emberek megsegítésére felajánlott adományait illetően – melyekre a Közgyűlés határozatai is számítottak – a főtitkár szívesen fogad bármilyen javaslatot, amelyet a kormányok hajlandóak lennének követni a magánforrásokból történő nemzeti pénzadomány-gyűjtési erőfeszítések koordinálása érdekében. Az ilyen forrásokból származó pénzeszközökkel kapcsolatos felhívásokra adandó válasz sokkal hatékonyabb lehet, ha egy koordináló testület – például egy tekintélyes állampolgárokból álló nemzeti bizottság – szervezi a felhívásokat, és ezeknek a legszélesebb körű nyilvánosságot biztosítja.”²⁶⁴ Mindazonáltal az ENSZ Titkárság illetékesei nem voltak meggyőződve arról, hogy mindenütt létre fognak jönni ilyen országos testületek. Ezek hiányában, a rádió- és filmprogramok végén megszólaló „ismert személy” felhívásán keresztül, közvetlenül a Vöröskereszthez vagy a menekültügy terén aktív bármely szervezethez kívánták irányítani a hozzájárulásokat.²⁶⁵ Az Egyesült Államokban az „ABC network”-ben a magyar menekültsegélyezésről bemutatott program végén, mint ismert és tisztelt személyiség, Lewis Williams Douglas, Eisenhower elnök Magyarok Segélyezésével Kapcsolatos Tanácsadó Bizottságának az elnöke szólt. A számára a DPI által előkészített szöveg szintén főként az Amerikai Vöröskereszthez irányította a leendő adakozókat.²⁶⁶

²⁶³ UNARMS: Circular memorandum no. ES/44 from Val J. G. Stavridi, Director, External Aid Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York to directors of United Nations Information Centres and information officers, Relief to the Hungarian people, copies sent to Athens, Belgrade, Bogota, Buenos Aires, Cairo, Copenhagen, Geneva, Karachi, London, Mexico City, Moscow, Monrovia, New Delhi, Paris, Prague, Rio de Janeiro, Sydney, Teheran, Washington, Bangkok, Djakarta, Manila, Santiago, UN-S-445-0195-7. (1956. november 30.).

²⁶⁴ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Humanitarian activities to assist the Hungarian people. Interim report of the Secretary-General, A/3443, UN-S-445-0200-1. (1956. december 12.).

²⁶⁵ UNARMS: Letter from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Pierre Obez, Liaison Officer for Relief to the Hungarian People, UN, Geneva, UN-S-445-0196-2. (1956. december 19.).

²⁶⁶ UNARMS: Letter from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Lewis Williams Douglas, Chairman of President Eisenhower's Advisory Committee on aid to Hungarians, the draft of the appeal, UN-S-445-0196-2. (1956. december 20.).

Nagyívű megvalósítás: a nyomtatott sajtó, a fényképek, a rádió és a film

Az 1956. november–decemberben kibontakozó ENSZ DPI által irányított sajtókampány, amint annak tervezeteiből is következett, kiterjedt a nyomtatott és az audiovizuális médiumokra egyaránt, az utóbbiakra helyezve a hangsúlyt. Ami az írott sajtót illeti, az ENSZ Központ és a Menekültügyi Főbiztosság illetékesei számos sajtóközleményt adtak ki a magyar menekültüggyel összefüggésben az adakozási felhívásokról, a pénzgyűjtés aktuális állásáról és egyes nagyobb adományokról is. Így például az UNHCR egyesült királyságbeli képviselője 1956. november 22-i közleményében bejelentette, hogy a brit kormány 20.000 font azonnali hozzájárulást szándékozik nyújtani az osztrák kormány Menekültalapjához, valamint külön-külön 15.000 fontot a magyarországi segélyek és a menekültek számára az ENSZ főtitkára által létrehozott alapokhoz.²⁶⁷ Az Egyesült Államok ENSZ-képviselője, Henry Cabot Lodge – a hidegháború ideológiai frontján vívott csata részeként – valóságos „médiaesemények” keretében adta át hazája adományait az ENSZ főtitkárának. 1956 novemberében 1 millió dolláros csekket nyújtott át a következő kommentár kíséretében: „Annak a népnek a javára, amelyet most nyomorba döntöttek, mert el akarta érni az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat, amelyeket az Egyesült Nemzetek Chartája oly ékesszólóan hirdet.”²⁶⁸ December 17-én újabb, ezúttal 4 millió dollárról szóló csekk ünnepélyes átadása következett.²⁶⁹ E jelentős hozzájárulásokat sajtóközlemények is megörökítették, melyek természetesen egyszerre reklámozták az adakozást és magát az adakozó országot. Az ENSZ Európai Hivatalának székházában, a Nemzetek Palotájában szintén újságírók, köztük fotósok és rádiósok jelenlétében tartottak december 12-én ünnepélyes összejövetelt az UNHCR és a Vöröskereszt Társaságok Ligája közt az ausztriai magyar menekültek ügyében megkötött egyezmény kapcsán.²⁷⁰ A DPI kiadási részlege 1957. április 11-én sajtóközleményben adta hírül

²⁶⁷ UNARMS: Press Release REF/99. High Commissioner’s London Office Announces Contributions for relief of Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8. (1956. november 22.).

²⁶⁸ UNARMS: Press Release, United States donates million dollar check for Hungarian refugees, UN-S-445-0195-8.

²⁶⁹ NLS: United Nations, Department of Public Information, Press and Publication Division, UN, New York (for use of information media – not an official record), Press Release REF/101, United States gives further \$ 4,000,000 to Secretary General for Hungarian Refugees. Dag Hammarskjöld’s samling, Hungary, 1956–1957 (chronologic.), 1 Nov. 1956 – 31 Jan. 1957. (1956. december 17.).

²⁷⁰ UNOG Archives: Memorandum from John DeFrates, UNHCR to Warren A. Pinegar, UNHCR, copy to Acting Director of the UN Information Center, Geneva, Publicity concerning the Agreement

az UNHCR rövid beszámolóját a magyar menekültek aktuális helyzetéről.²⁷¹ Az ENSZ intézmények sajtósai egyes újságírókat személyesen is igyekeztek informálni, hogy cikkírásra ösztönözzék őket. Így például Stanley J. C. Wright, a Menekültügyi Főbiztos sajtóügyekben illetékes tanácsadója 1957. februári londoni útja során intézkedett annak érdekében, hogy a *The Economist*, a *Times* és a *Daily Telegraph* egyaránt foglalkozzon a menekültügy aktuális kérdéseivel.²⁷²

A világ közvéleményének mozgósításában nagy szerepet játszottak a magyarok meneküléséről és ausztriai fogadásáról készített, a világsajtót bejáró drámai fotók. November első heteiben az UNHCR látta el fényképanyaggal az ENSZ Központ Sajtóosztályát. A Főbiztosság vezető sajtója, Wright már november első hetében Ausztriában járt. A sürgősségi fogadóközpontokban készített fényképeket elküldte a vizuális tájékoztatás New York-i felelősének, David Ritchie-nek azonnali terjesztésre. E fotóanyagoknak különös jelentőséget adott, hogy az első időszakban senkinek nem volt engedélye, hogy a táborokban fényképezzen.²⁷³ November 14-én Wright újabb küldeményében a magyar menekültek ausztriai fogadását illusztráló 23 fotót juttatott az ENSZ Titkárságra Jerzy Szapironak azzal a kéréssel, hogy bocsássák azokat a sajtó rendelkezésére.²⁷⁴ A fentebb részletesen ismertetett médiaterv kidolgozásával összefüggésben november végétől az ENSZ Sajtóosztálya átveszi a kezdeményezést. Részletes költségtervet dolgoznak ki a magyar menekültek segélyezésének fotókon való bemutatására. Ez magában foglalta az alapanyagok Bécsből Genfbe küldését, előhívását, heti 150 fényképmásolat készítését mintegy 30 negatívról, szerkesztését, képaláírások készítését franciául és angolul, a másolatok terjesztését és a negatívak elküldését New Yorkba. Javasolták továbbá, hogy az ENSZ különítsen el 4-6 hétre 6-9000

---

between HCR and the Ligue of Red Cross Societies, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. december 11.).

²⁷¹ UNARMS: UN Press Release REF/122. High Commissioner's Office reviews Hungarian refugee situation, UN-S-445-0195-8. (1957. április 11.).

²⁷² UNOG Archives: Memorandum from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner to August Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees (through the Deputy High Commissioner), Report on Information Mission to Paris, London, Amsterdam and Brussels, G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. február 19.).

²⁷³ UNARMS: Letter from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner to David Ritchie, Director of Visual Information Division, Department of Public Information, UN, New York, UN-S-445-0196-3. (1956. nov. 10.).

²⁷⁴ UNOG Archives: Interoffice memorandum from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner to Jerzy Szapiro, UN, New York, Photographs, personal, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. november 19.).

dollárt a laboratóriumi költségekre.²⁷⁵ Az ENSZ DPI teljesen rábízta a genfi ENSZ Információs Központra a magyar menekültekkel kapcsolatos fotóügyeket.²⁷⁶ 1956. november 28-án a Sajtóosztály táviratban hatalmazta fel a genfi Információs Központot, hogy Ausztriába küldje Eric Schwabot a magyar menekültek és a segélyek szervezésének fényképezésére. Munkájának elősegítésére eljuttattak számára 6 tekercs Kodacolor filmet. Kérték, hogy a fotókat Schwab küldje Genfbe, és ott válogassák ki a legjobb képeket. E munkához igénybe vehették valamelyik genfi újság fotórészlegét is. Elvárták továbbá, hogy a lehető leggyorsabban juttassák el az összes negatívot New Yorkba, hogy a DPI szétküldhesse a képeket az amerikai kontinensen. A fotóanyag terjesztési listája jól mutatja, hogy az információs központok hálózatának felhasználásával valóban a magyar menekültügy globális megismertetése volt a cél. Ebből kiderül, hogy naponta küldtek fényképeket Genfbe, melyen keresztül elvileg Ausztriát, Bulgáriát, a Németországi Szövetségi Köztársaságot, Magyarországot, Olaszországot, Lengyelországot, Romániát és Svájcot látták el. Hágába és Washingtonba szintén napi rendszerességgel érkeztek küldemények. Hetente háromszor indítottak fényképmásolatokat Bangkokba (Kambodzsa, Laosz, Thaiföld), Párizsba (Belgium, Franciaország és gyarmatai, Luxemburg) és Santiagoba (Chile). Heti két alkalommal kerültek fotók Belgrádba (Albánia, Jugoszlávia), Kairóba (Egyiptom, Etiópia, Irak, Jordánia, Libanon, Líbia, Marokkó, Szaúd-Arábia, Szudán, Szíria, Tunézia, Jemen), Koppenhágába (Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország), Londonba (Írország, Egyesült Királyság és gyarmatai Nyugat-Afrikát kivéve), Mexico Citybe (Costa Rica, Kuba, Dominikai Köztársaság, Salvador, Guatemala, Honduras, Mexikó, Nicaragua, Panama) és Új-Delhibe (Burma, Ceylon, India, Nepál). És végül hetente vettek át újabb fényképeket Athénben (Görögország, Izrael, Törökország), Bogotában (Kolumbia, Ecuador, Peru, Venezuela), Buanos Airesben (Argentína, Bolívia, Paraguay, Uruguay), Dzsakartában (Indonézia), Karachiban (Pakisztán), Manilában (Fülöp-szigetek), Monroviában (Brit Nyugat-Afrika), Moszkvában (Fehéroroszország, Ukrajna, Szovjetunió), Prágában (Csehszlovákia), Rio de Janeiroban (Brazília), Sanghajban

²⁷⁵ UNOG Archives: Memorandum from DPI Director (Genf?) to Jerzy Szapiro, UN, New York, Photo coverage of Hungarian refugees, personal, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. november 29.).

²⁷⁶ UNOG Archives: Letter from David Ritchie, Chief, Photographic and Exhibition Services, UN, New York to Paul Jonás [Jónás Pál], Vienna, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1957. január 2.).

(Kína), Sydneyben (Ausztrália, Új-Zéland) és Teheránban (Afganisztán, Irán). Külön látták el Kanadát, a Kínai Köztársaság delegációját, Haitit, Japánt, Portugáliát, Spanyolországot és a Dél-Afrikai Uniót.²⁷⁷ A terjesztés nagyságrendjét a földrajzi kiterjedtség bemutatásán túl jól érzékelteti, hogy az ENSZ információs központokon keresztül 1957. január közepéig mintegy 20.000 ezer fényképmásolatot küldtek szét.²⁷⁸

A rádió nagyon fontos helyet foglalt el a korabeli nyugati sajtó információterjesztési mechanizmusában. Nagy előnye, hogy egy nap folyamán többször is friss hírekkel tud szolgálni.²⁷⁹ Ez a médium alapvető jelentőséggel bírt a korabeli sajtó egyéb összetevőihöz képest. A televízió a világ nagy részén ekkor még gyakorlatilag nem létezett. A hosszú nyomtatási idő következtében a hírügynökségeken keresztül reggel érkező híreket a napilapok általában csak másnap tudták terjeszteni. A mozikban sugárzott filmhíradók, a hetilapok tudósításaihoz hasonlóan, természetesen mindig késésben voltak.²⁸⁰ Nem véletlen tehát, hogy az ENSZ Sajtóosztálya is kiemelt jelentőséget tulajdonított kampányán belül ennek a tömegkommunikációs eszköznek. Így rendkívül gyorsan, már november 30-án három újságíróból álló rádiós csapatot küldtek Ausztriába, hogy készítsen helyszíni riportokat, és vegyen fel híradási anyagokat angolul, franciául és spanyolul. A csoport két és fél hetes ausztriai tartózkodása alatt megfigyelte, tudósításaival leírta és magnetofonra rögzítette a menekültek történetének minden lényeges aspektusát: az osztrák–magyar határon való átkelést, az adatfelvételt, a továbbvándorlásra való jelentkezést, a tábori életet és az elutazást egyaránt. Mindhárom rádióriporter gyakran küldött hanganyagokat, amelyeket az ENSZ Központ rádiója napi és heti programjaiban bőségesen felhasznált. A beszámolókat és színes műsoralapokat Genfben is eljuttatták, ahonnan nemzeti rádióállomásokhoz

---

²⁷⁷ UNOG Archives: Memorandum from David Ritchie, Chief, Photographs and Exhibition Services, UN, New York to Paul Jankowski, Acting Director, Information Center, Geneva, Photo coverage in Austria, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. november 29.).

²⁷⁸ UNOG Archives: Letter from David Ritchie, Chief, Photographs and Exhibition Services, UN, New York to Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1957. január 16.).

²⁷⁹ Histoire générale de la presse française, 1975. 34, 298.

²⁸⁰ Pierre Sorlin előadása, Actes du colloque Les intellectuels et l'opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956, 17, 18, 19 octobre 1996, Institut français en Hongrie, Csapodi Csaba átírása, 2000 (a budapesti Francia Kulturális Intézet Médiathèque elnevezésű könyvtárában elhelyezett kézirat).

közvetítették azokat további felhasználásra.²⁸¹ Az ENSZ Európai Hivatalának Információs Központja intézkedett, hogy a Genfi Rádió (Radio-Genève) Bécsből kapcsolva hetente kétszer rövid kommentárokat kapjon az ausztriai magyar menekültek helyzetéről.²⁸²

Az Ausztriában különböző nyelveken felvett anyagok számos dokumentumműsor alapját képezték világszerte. Az angol nyelvterület számára készült belőlük három önálló félórás összeállítás, amelyek a menekültprobléma különféle vonatkozásaival foglalkoztak, hagyva azonban időt az adakozási felhívásokra is. Az Egyesült Államokban 1956. december 21-én, 28-án és 1957. január 4-én kerültek adásba. Az első alkalommal a már fentebb említett Lewis Williams Douglas, Eisenhower elnök Magyarok Segélyezésével Kapcsolatos Tanácsadó Bizottságának az elnöke, majd John Wilson, a Vöröskereszt Sürgősségi Segélyszolgálatának vezetője, míg végül August Lindt menekültügyi főbiztos szólt az egyes műsorok végén. Ezeket a programokat Ausztráliában, Új-Zélandon, Dél-Afrikában, Írországból és Izraelben is sugározták. Tizenötperces változatok kerültek adásba Indiában, Pakisztánban, a Fülöp-szigeteken és Ceylonban. Kanadában egy 15 perces verziót adtak le. A spanyol anyagokból négy félórás dokumentumműsor készült, amelyeket Latin-Amerikában terjesztettek. Ami a francia nyelvű rádiókat illeti, négy félórás összeállítást sugároztak Franciaországban, Belgiumban, Kanadában, Svájcban, Monte Carloban és Haitin, valamint további hat 15 perces programot heti rendszerességgel Kanadában. Az ENSZ-riporterek által gyűjtött anyagokat felhasználták flamand, norvég, dán, svéd, görög, olasz és portugál nyelvű országos rádióadók is. Tagalog, burmai, indonéz, török, szerbhorvát és héber nyelvű adaptációkról is tudunk.²⁸³

A mozgóképben rejlő jelentékeny reklámlehetőség felismerését mutatja, hogy az ENSZ Sajtóosztálya a magyar menekültek érdekében kiadott adakozási felhívások népszerűsítésére mindössze 35 nap alatt filmet készített. A rádióriporterekhez hasonlóan két nappal a döntés megszületése után, november 30-

²⁸¹ UNARMS: Interoffice memorandum from Gohl Obhrai, Chief, Radio Services, UN, New York to Peter Ayles, Director, Radio and Visual Service Division, UN, New York, Hungarian Refugees: Radio Operations, UN-S-445-0196-2. (1957. január 7.).

²⁸² UNOG Archives: Lettre de René Dovaz, Directeur de Radio-Genève à Paul Jankowski, Adjoint au Directeur du Centre d'Information de l'Office européen des Nations Unies, Genève, G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. december 5.).

²⁸³ UNARMS: Interoffice memorandum from Gohl Obhrai, Chief, Radio Services, UN, New York to Peter Ayles, Director, Radio and Visual Service Division, UN, New York, Hungarian Refugees: Radio Operations, UN-S-445-0196-2. (1957. január 7.).

án már utazott is a filmes stáb repülővel Bécsbe. December 3–4-én éjjel kezdődött a filmezés az osztrák–magyar határon eredeti átkelések megőrkítésével. December 14-én indult a film vágása New Yorkban. 1957. január 4-én a mű már levetíthető volt. Január 7-én tartották az előzetes vetítést az ENSZ Központban. Január 13-án pedig sor került a televíziós közvetítésre és nyilvános bemutatásra az American Broadcasting Company Network-ön (ABC) keresztül a Ford Alapítvány Televíziós Műhelyének „Omnibus” programjában.²⁸⁴ Az ENSZ filmes egység munkatársai a sok helyszíni felvétel felhasználása ellenére sem dokumentumfilmet, hanem „felhívásfilmet” („appeal film”) alkottak, még hozzá szándékuk szerint a menekültek szemszögéből.²⁸⁵ Amint a velük szemben emiatt megfogalmazott kritikákra reagálva többször kifejtették: a film célja, hogy érdeklődést és rokonszenvet váltson ki a hallgatókból az ügy iránt. Nem a magyar menekültek érdekében szervezett nemzetközi humanitárius akciót kívánták tárgyszerűen bemutatni.²⁸⁶ A film egy fiatal özvegy, Varga Mária és két fiának sorsán keresztül mutatja be a magyar menekültek bizonytalan egyéni léthelyzetét. De megjelenik a sok felénk nyújtott segítő kéz is (Vöröskereszt, stb.).²⁸⁷ Idézet a szinopszisból: „Máriának nincs terve a jövőjére... „Egy fiatalember [a Táborig Migrációs Hivatalból]... azt mondja Máriának, hogy bár sok ország bőkezű volt, a legtöbb kvóta egyenlőre betelt vagy majdnem betelt... Így nincs más tenni, mint várni, és így a táborig tétlenség miatti leépülés megkezdődik... Egy bekötött kezű ember azt mondja Máriának, hogy már öt éve várakozik a menekülttáborban. 'Oly nehéz, mondja, a kívülálló emberek együttérzését élénken tartani'. Mária megrendül. Öt év

²⁸⁴ UNOG Archives: Dokumentum az OUT című film adatainak rövid bemutatásáról: presentation, synopsis, production diary, G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). Az iratban szerepel: „United Nations Film Board presents OUT, 25 Minutes, ... Edited by Alexander Hammid, in Charge of Production Thorold Dickinson, ... Produced by the United Nations Department of Public Information: November 30th, 1956 – January 4th, 1957.

²⁸⁵ UNARMS: Interoffice memorandum from Thorold Dickinson, Chief, Film Services, Radio and Visual Services Division, UN, New York to Peter Ayles, Director, Radio and Visual Service Division, UN, New York, UN-S-445-0196-3. (1957. január 3.).

²⁸⁶ UNARMS: Interoffice memorandum from Peter Ayles, Director, Radio and Visual Service Division, UN, New York to Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, UN, New York, Film Appeal Hungarian Relief, UN-S-445-0196-2. (1957. január 9.).

²⁸⁷ UNOG Archives: Interoffice memorandum from Thomas Baird, Deputy Chief, Central Operations and Facilities Service, RVS [Radio and Visual Service], DPI, UN, New York to W. Gibson Parker, Director, United Nations Information Center, Geneva (1957. január 8.), ehhez az irathoz csatolva: OUT, based on the film produced by the United Nations Department of Public Information, F-45-E. G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film).

89 emberrel közös hálóhelységben? Lehet ez otthon a gyermekeinek? 'Nem lehet nekem igazi otthonom?', kérdezi.”²⁸⁸

A New York-i ENSZ Központ – a fényképek terítéséhez hasonlóan – a „felhívásfilm” nemzetközi forgalmazásában is az ENSZ információs központoknak igyekezett döntő szerepet adni. A nyelvi adaptációkat és a terjesztést, beleértve a filmszínházi és filmszínházon kívüli bemutatást és az első televíziós vetítést is, e központok vezetőire kívánták bízni. A sikeres USA-beli bemutató után egyes országokban, így például Dániában és Svájcban nagyobb érdeklődés mutatkozott a film iránt. A koppenhágai ENSZ Információs Központ igazgatója szerint a dán televízió percenként 4,25 dollárt hajlandó volt fizetni az adaptációs költségek levonása nélkül.²⁸⁹ Az ENSZ Európai Hivatalának igazgatója, Adrian Pelt a Svájci Televízióban (la Télévision-Suisse) a film lejátsszása utáni felhívás elmondására Léopold Boissier-t, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának elnökét kérte fel.²⁹⁰ Nehezebben ment a televíziós bemutatás ügye Nagy-Britanniában és Franciaországban. Londonban 1957. január 14-re időzítették az első vetítést, amelyet eredetileg az „Island Exile” című UNHCR film megtekintésére hívtak össze. Erre meginvitálták a sajtót, a BBC-t, a kereskedelmi televíziókat és a filmforgalmazókat is. Különösen a BBC-n való bemutatást igyekeztek elérni mozgósítva Alexander Codogant-t, Nagy-Britannia első ENSZ-nagykövetét, aki 1956–1957-ben a BBC Kormányzói Testületének elnöke volt. Az Egyesült Királyság ENSZ Társaságát tervezték kijelölni pénzgyűjtő szervezetre.²⁹¹ Franciaországban az RTF (Radio-Télévision française) csak hosszas habozás után, s bizonyos feltételek mellett fogadta el a film sugárzását: az anyagot le kellett rövidíteni 15 percre, utána 10-15 perces élőben sugárzott kerekasztal beszélgetést terveztek, amelynek a nemzetközi szervezetek segítségének említésével a pozitív perspektíva reményét kellett érzékeltetnie. Kérték továbbá, hogy a párizsi ENSZ

²⁸⁸ UNOG Archives: Dokumentum az OUT című film adatainak rövid bemutatásáról: presentation, synopsis, production diary. G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film).

²⁸⁹ UNARMS: Letter from Michael Hayward, Chief, Operations, Radio and Visual Service Division, Department of Public Information, UN, New York to W. Gibson Parker, Director of Information Center, Geneva, UN-S-445-0196-3. (1957. január 9.).

²⁹⁰ UNOG Archives: Lettre d'Adrian Pelt, Directeur de l'Office européen des Nations Unies, représentant le Secrétaire général, Genève à Léopold Boissier, Président du Comité international de la Croix-Rouge, Genève, G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. február 4.).

²⁹¹ UNOG Archives: Memorandum from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner to Pagès, G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. január 11.).

Információs Központ járuljon hozzá a francia kommentár elkészítésének költségeihez.²⁹²

Végezetül, a New York-i DPI munkatársai a film alapján diasorozatot is készítettek angol, francia és spanyol nyelven szintén *Out* címmel. A sorozat elemeit egy kis család története köti egybe, amelynek tagjai egy ausztriai táborba érkezve hazát keresnek. A lehető legszélesebbkörű terjesztés érdekében annyi másolatot kívántak készíteni, amennyire csak a pénz- és természetbeni hozzájárulásokat gyűjtő szervezeteknek szüksége lehetett.²⁹³ E cél megvalósítására a harmadik világ országaiban biztosították az ingyenes forgalmazást is.²⁹⁴

Az ENSZ Titkárság Sajtóosztálya és az UNHCR tájékoztatási részleg viszonya

Ahogy az előző fejezetben megfigyelhettük, a magyar nép humanitárius segélyezése céljából folytatott adománygyűjtés és a pénzek felhasználása kapcsán az együttműködés és a feszültségek egyaránt jellemezték az ENSZ Titkárság és a Menekültügyi Főbiztosság viszonyát. A New York-i DPI és az UNHCR sajtótevékenysége esetében szintén jelentkeztek nézetkülönbségek, mindazonáltal a kooperáció dominált.²⁹⁵

A Főbiztosság számos kezdeményezést tett az ENSZ médiaszervei irányába. 1956. december elején Wright, a Menekültügyi Főbiztos sajtóügyi tanácsadója a genfi ENSZ információs központnak felajánlotta, hogy ír néhány rövid, 800-1000 szavas cikket a magyar segélyakcióról. Sőt, szükség esetén másfajta anyagokat is készít.²⁹⁶ A DPI kisebb érdekltségét jól mutatja, hogy igen nagy késéssel kezdtek

²⁹² UNOG Archives: Lettre de Jean Dupuy, Directeur-Adjoint du Centre d'Information des Nations Unies, Paris à Stanley J. C. Wright, Conseiller chargé de l'Information, Office du Haut-Commissaire pour les Réfugiés, G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. február 22.).

²⁹³ UNOG Archives: Memorandum from David Ritchie, Chief, Photographic and Exhibition Services, DPI, UN, New York to W. Gibson Parker, Director, United Nations Information Center, Geneva, Filmstrips, G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. január 31.).

²⁹⁴ UNOG Archives: Memorandum from R. D. Mathewson, Chief, Sales and Circulation Section, DPI, UN, New York to Directors, United Nations Information Centers and Information Officers at Bangkok, Djakarta, Manila, Santiago and The Hague, New Filmstrip – „OUT”, PU 122(2) UNIC's, G. VI. 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. február 28.).

²⁹⁵ A Menekültügyi Főbiztos 1957. évi jelentése szintén az együttműködési szándékot dokumentálja: Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11 (A/3585/Rev.1), New York, 1957. 22.

²⁹⁶ UNOG Archives: Memorandum from Paul Jankowski, Deputy Director, UN Information Center, Geneva to Gibson Parker Director, United Nations Information Center, Geneva, Articles on refugees, G VI, 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. december 10.).

el foglalkozni a javaslattal: több mint egy hónapig „keringett az épületben”, mire az ENSZ Titkárság Központi Kiadó Szolgálata vezetőjének, Michael de Capite-nek „az íróasztalán landolt”.²⁹⁷ Az UNHCR fő sajtósa 1957. január 8-án levélben segített az ENSZ Sajtóosztálynak a magyar menekültekkel kapcsolatos fényképekre vonatkozó információkkal és képaláírásokkal. Wright érdeklődött a DPI birtokában lévő fotók felhasználásáról is.²⁹⁸

Mindazonáltal a Főbiztosság figyelmét legnagyobb mértékben a magyar menekültekről az ENSZ munkatársai által készített film és annak felhasználása kötötte le. Lindt főbiztos sajátos igényeket fogalmazott meg a New York-i DPI felé. Myer Cohenhez, a magyar nép segélyezésének koordinálásával megbízott ENSZ titkársági csoport igazgatójához telexen eljuttatott üzenetében először is tájékoztatást kért arról, milyen intézkedéseket tesznek az egyes országokban a film televíziós és/vagy filmszínházi terjesztése érdekében. Különösen az egyes nemzeti felhívásokban megnevezett haszonélvezőkkel kapcsolatos részleteket akarta ismerni. Lindt második kívánsága az volt, hogy a Főbiztosságot nevezzék meg a felhívásban. Javasolta továbbá, hogy történjen utalás az UNHCR és a Vöröskereszt Társaságok Ligája közötti ausztriai együttműködésre is. Cohen irodaközi memorandumban informálta minderről Peter Aylent, az ENSZ Sajtóosztály Rádió- és Vizuális Szolgálatának vezetőjét.²⁹⁹ Aylen válaszában nem tartotta „se praktikusnak, sem kívánatosnak” a Főbiztosság emlegetését a filmben, tekintettel arra, hogy nem különféle szervezetek munkájáról beszámoló dokumentumfilmről, hanem egy „felhívásfilmről” van szó, amelynek célja, hogy érdeklődést és rokonszenvet keltsen a közönségben.³⁰⁰ A Titkárság illetékesei mindazonáltal igyekeztek figyelembe venni a főbiztos felvetéseit. A nemzeti felhívásokat elmondó ismert személyek számára készített beszédtervezetben kifejezetten említették az igényelt elemeket. Ígéretet tettek arra is, hogy az információk központokból

²⁹⁷UNOG Archives: Letter from Michael de Capite, Chief, Central Editorial Services, United Nations Secretariat, New York to Gibson Parker Director, United Nations Information Center, Geneva, G VI, 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1957. január 22.).

²⁹⁸ UNOG Archives: Letter from David Ritchie, Chief, Photographs and Exhibition Services to Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner, G VI, 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1957. január 16.).

²⁹⁹ UNARMS: Interoffice memorandum from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People to Peter Aylen, Director, Radio and Visual Service Division, High Commissioner's Requests regarding Refugee Film, UN-S-445-0196-3. (1957. január 9.).

³⁰⁰ UNARMS: Interoffice memorandum from Peter Aylen, Director, Radio and Visual Service Division to Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, Film Appeal Hungarian Relief, UN-S-445-0196-3. (1957. január 9.).

beérkező jelentéseket az UNHCR New York-i képviselőjén keresztül haladéktalanul eljuttatják a Főbiztossághoz.³⁰¹ A DPI határozott állásfoglalása nyomán a film szövegébe végül nem kerültek utalások a szervezetek együttműködésére.³⁰² Lindt mindazonáltal kitartott álláspontja mellett.³⁰³ A főbiztos úgy tervezte, hogy amint tudomást szereznek az egyes nemzeti pénzgyűjtő intézményekről, az UNHCR helyi képviselője a lehető legjobb koordináció érdekében nyomban kapcsolatba lép azokkal és az ENSZ Sajtóosztály helyi képviselőivel, vagyis az információs központokkal is.³⁰⁴ E lépésekre valóban sor került. Együttműködés jött létre Gibson Parkerrel, a genfi ENSZ Információs Központ igazgatójával és mindazon európai fővárosokban található központokkal, amelyekben a főbiztosnak képviselője volt.³⁰⁵ Lindt sajtóügyi tanácsadója londoni útja során szintén gyorsan kapcsolatba lépett az ottani szervezettel. El is határozták, hogy a filmbemutató nyomán a brit ENSZ Társaság közreműködésével gyűjtött pénzt az UNHCR ausztriai képviselőjén keresztül a magyar menekültekhez küldik.³⁰⁶

A menekültügyi főbiztos nagy jelentőséget tulajdonított az ENSZ Sajtóosztályával való további együttműködésnek.³⁰⁷ New York-i tartózkodásának idejére tervbe vették a DPI számos illetékesével való konzultációt. Az alapos felkészülés érdekében Wright részletes tárgyalási tervet dolgozott ki Lindt számára. A protokolláris vizitnél jóval mélyebb érdeklődést mutatta, hogy nem csupán Ahmed Shah Bokharival, a Tájékoztatási Főtitkár-helyettesével és az ő helyettesével,

---

³⁰¹ UNARMS: Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, New York to August Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva and „Suggested points for final appeal of the film 'OUT'”, UN-S-445-0196-2. (1957. január 10.).

³⁰² Uo.

³⁰³ UNARMS: Letter from August Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva to Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, New York, UN-S-445-0196-2. (1957. január 18.).

³⁰⁴ UNOG Archives: Copy of teleprinter conference between August Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva and Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, New York, G VI, 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. január 9. 18.00).

³⁰⁵ UNARMS: Letter from August Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva to Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People, New York, UN-S-445-0196-2. (1957. január 18.).

³⁰⁶ UNOG Archives: Memorandum from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner to Pagès, G VI, 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. január 11.).

³⁰⁷ UNOG Archives: Memorandum from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner, Geneva to Thorold Dickinson, Chief, Film Services, Department of Public Information, United Nations, New York, personal, G VI, 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. február 8.).

Alfred G. Katzinnal terveztek találkozót, hanem a sajtóval és a publikációkkal közvetlenül megbízott Net Gordonnal és Peter Aylennel, a Rádió- és Vizuális Szolgálat igazgatójával is. Sőt az Aylen irányítása alatt dolgozó film- és televíziós, valamint a fotó- és vizuális információs részlegek vezetőivel is. Bokharinak és Katzinnak nagy nyomatékkal kívánták jelezni a pénzgyűjtés és a nemzetközi közvélemény menekültügy iránti érdeklődésének fontosságát, és az UNHCR ennek elérésére kidolgozott terveit. Javasolni akarták, hogy a Sajtóosztály készítsen újabb dokumentumfilmet televíziós bemutatásra a magyar menekültekről, hogy ne feledkezzen meg róluk a közvélemény, ahogyan ez a még mindig táborokban élő korábbi menekültekkel történt. Világossá kívánták tenni, hogy a Főbiztosság költségvetése nem teszi lehetővé ilyen filmanyag elkészítését, de segítenének a forgatócsoportnak felszereléssel és helyi utaztatással, illetve részt vennének a különböző (nyelvi) változatok elkészítésében is.³⁰⁸ Az UNHCR-nek a sajtómunka iránti elkötelezettségét és a New York-i Központtal való együttműködési szándékát egyaránt mutatta, hogy sajtótisztviselőt kívántak Bécsbe kinevezni, akin keresztül bőségebb rádiós-, szöveges- és fényképanyagot igyekeztek küldeni az ENSZ DPI-nek is a világsajtó felé való közvetítésre.³⁰⁹ A magyar menekültekről szóló „felhívásfilm” terjesztésének elősegítése érdekében Wright négy országot érintő körutat tett, melynek során mindenütt tárgyalt az ENSZ információs központok képviselőivel is. Párizsban sikerült elérnie, hogy a Francia Televízió műsorra tűzze a film vetítését. Londonban az „elővetítésen” Dame May Curwen-nel, az Egyesült Királyság UNREF végrehajtó bizottsági képviselőjével sajtóértekezletet tartott. Amsterdamban megvizsgálta a De Bezige Bij kiadó igazgatójával a menekültekről szóló fényképalbum nemzetközi terjesztését. A brosurát a film hollandiai terjesztésében is fel kívánták használni. Belgiumban szintén lendületesen haladt a film televíziós bemutatásának ügye a Flamand Szekcióban is. Felkérték Wright-t, hogy a Főbiztosság képviselőjében vegyen részt ezen a speciális egy órás programon.³¹⁰

---

³⁰⁸ UNOG Archives: Memorandum from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner to August Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees (through the Deputy High Commissioner), High Commissioner's mission to New York, G VI, 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1957. február 8.).

³⁰⁹ Uo.

³¹⁰ UNOG Archives: Memorandum from Stanley J. C. Wright, Special Assistant to the High Commissioner to August Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees (through the Deputy High Commissioner), Report on Information Mission to Paris, London, Amsterdam and Brussels, G VI, 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. február 19.).

Az ENSZ Sajtóosztálya, bár nyilvánvalóan kevésbé tekintette magát érdekeltnek a kapcsolatépítésben, mindenképpen kifejezte hajlandóságát a Menekültügyi Főbiztossággal való együttműködésre. Így a film terjesztésével és a pénzgyűjtés helyi szervezésével kapcsolatos információkat éppen az UNHCR tájékoztatása érdekében is rendszeresen kérték helyi központjaiktól.³¹¹ A párizsi Információs Központ pedig közvetlenül tájékoztatta a Menekültügyi Főbiztosságot a film franciaországi televíziós bemutatásának fejleményeiről.³¹²

Az UNHCR lépései a sajtóhatás tartóssá tétele érdekében

Az August Lindt vezette Menekültügyi Főbiztosság – a még fennálló menekültügyi problémák megoldása érdekében – tudatosan törekedett a magyar menekültválság illetve annak sikeres felszámolása által a nyugati közvéleményre tett erőteljes pozitív hatás elmélyítésére és tartóssá tételére. Ennek gondolatát Lindt már a magyar menekültválság kellős közepén, a genfi Koordinációs Bizottság 1957. január 10-i ülésén megfogalmazta: „ki kívánta fejezni azon reményét, hogy a közvélemény rokonszenvének és érdeklődésének a magyar válság nyomán megfigyelhető megerősödése a menekültek iránt élénken tartható és kiterjeszhető azokra a szerencsétlen 'régi' menekültekre is, akik közül sokan már tíz éve új élet esélyére várva menekülttáborokban élnek.”³¹³ A cél megvalósítása érdekében az UNHCR, együttműködve a menekültügyi rendszer más szereplőivel, határozott lépéseket tett.

1957. március 12-én a genfi Koordinációs Bizottság ülésén Wright arról informálta a megjelenteket, hogy a Menekültügyi Főbiztosság havi tájékoztató folyóiratot kíván indítani, melynek első feldolgozandó témájaként a magyar menekültügy felszámolását nevezte meg. A terv szerint az egyes számokban

³¹¹ UNOG Archives: Letter from Michael Hayward, Operations, Radio and Visual Services Division, Department of Public Information, New York to W. Gibson Parker, Director, United Nations Information Center, Geneva, G VI, 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. január 9.).

³¹² UNOG Archives: Lettre de Jean Dupuy, Directeur-Adjoint du Centre d'Information des Nations Unies, Paris à Stanley J. C. Wright, Conseiller chargé de l'Information, Office du Haut-Commissaire pour les Réfugiés, G VI, 1/44 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, Film). (1957. február 22.).

³¹³ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the third meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 10 January 1957, restricted, GI/30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January-11 November 1957). (1957. január 15.).

szerepelne egy vezető cikk arról, hogy mivel foglalkozik a Főbiztosság. Továbbá tényszerű adatokat tartalmazna a magyar menekültprobléma megoldásának alakulásáról, az UNREF program előrehaladásáról és a menekültek integrálása és letelepítése terén munkálkodó önkéntes szervezetek tevékenységéről, s végül a menekültek nemzetközi védelméről. A folyóirat életben tartásához a szervezők számítottak az önkéntes szervezetek együttműködésére is.³¹⁴ 1957. május elejére tervezték az első szám megjelentetését, amelynek témájául tehát a magyar menekültkérdést választották.³¹⁵

1957. május 27–28-án a menekültek ügyében illetékes önkéntes szervezetek konferenciát tartottak Genfben, amelynek munkájában az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) mellett az UNHCR is nagy aktivitással részt vett.³¹⁶ A Főbiztosság kezdeményezte – szintén a menekültkérdésre irányuló figyelem fenntartása érdekében – nemzetközileg ismert, és a lehető legtöbb jelentős országok lapot képviselő újságírókból álló csoport meghívását erre a kongresszusra, akik ezt követően menekültközpontokban, helyszíni tapasztalatok révén személyesen ismerhették meg a probléma leküzdésére tett erőfeszítéseket.³¹⁷ A források beszámolnak a program sikeres lebonyolításáról is. A konferencia első napján az újságírók a témával kapcsolatos háttérinformációkhoz jutottak. Majd meglátogattak három magyar menekülttábor Jugoszláviában, ahol szabadon érintkeztek a menekültekkel. Különösen a kiskorú menekültek iránt érdeklődtek. Elutaztak néhány olyan ausztriai táborba is, ahol nem magyarok voltak. Arra a

---

³¹⁴ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the sixth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 12 March 1957, restricted, HCR/SVA/SR.6, GI, 30/2, Jacket n° 2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees). (1957. március 18.). A Menekültügyi Főbiztosság Levéltárában található „Information notes” elnevezésű irategyüttesben (1952–1958) nem található utalás a magyar menekültügyre. Fellelhető azonban a levéltárban egy brossura, amelynek kiadása a menekültkérdés iránti közérdeklődés fenntartását szolgálta: UNHCR Archives: Fonds 16 – Records of Public Information – Irms: 148315: "To Have a Key" – A Storybook of Human Drama, published by the U.N. High Commissioner for Refugees.

³¹⁵ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordinating Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the eighth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 16 April 1957, restricted, HCR/SVA/SR.8, GI, 30/2, Jacket n° 2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees). (1957. április 16.).

³¹⁶ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the eleventh meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 19 June 1957, restricted, HCR/SVA/SR.11, GI, 30/2, Jacket n° 2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees). (1957. június 19.).

³¹⁷ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the ninth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 6 May 1957, restricted, HCR/SVA/SR.9, GI, 30/2, Jacket n° 2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees). (1957. május 10.).

következtetésre jutottak, hogy „a magyar menekültek érdekében tett nemzetközi erőfeszítésekhez hasonló lépésekre lenne szükség mindezen menekültek letelepítéséhez és a táborok felszámolásához.”³¹⁸ Éppen ennek a megértetése volt Lindt célja. Wright értékelése szerint az újságírókra, akik meglehetősen csekély előzetes ismeretekkel rendelkeztek, nyilvánvalóan mély benyomást tett a menekültügy jelentősége és bonyolultsága, és az együttműködésnek az a magas foka, amely az ügyekkel foglalkozó szervezetek között megfigyelhető volt.³¹⁹

Ugyancsak az európai menekültprobléma végleges megoldását szolgáló tájékoztatási kampány része volt a Menekültek Világévének meghirdetése 1959–1960-ra,³²⁰ amelynek tervezetét az UNREF Végrehajtó Bizottságának a nemzetközi menekültsegélyezés folytatásával foglalkozó munkacsoportja első ülésén 1958 augusztusában a brit képviselő terjesztette be. Két fő célt tűztek ki: egyrészt pénzt kívántak gyűjteni a kormányoktól, az önkéntes szervezetektől és a nagyközönségtől általában a menekültek segélyezésére. Másrészt új lehetőségeket igyekeztek adni a menekülteknek helyzetük tartós megoldására.³²¹ A főbiztos által 1961 májusában közreadott feljegyzés szerint „... a Világév fő eredménye kétségkívül az volt, hogy a világ számos országában ráirányította a kormányok és a közvélemény figyelmét a különböző földrészekben létező menekültproblémákra”. Sikerült továbbá több mint 92 millió dollárt összegyűjteni.³²²

Lindt pozíciójából fakadóan protokolaris lehetőségeit és nyilvános szerepléseit is igyekezett a menekültügy népszerűsítése érdekében felhasználni. A Fridtjof Nansen norvég sarkkutatóról, politikusról, a Népszövetség első menekültügyi főbiztosáról elnevezett kitüntetést, a Nansen-medált 1954 óta évenként adományozta az UNHCR a menekültek érdekében szerzett rendkívüli érdemekért. A díjak odaítélése többízben közvetlen összefüggésben volt a magyar

³¹⁸ UNOG Archives: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Co-ordination Committee for Assistance to Refugees from Hungary, Summary record of the eleventh meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 19 June 1957, restricted, HCR/SVA/SR.11, GI, 30/2, Jacket n° 2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees). (1957. június 19.).

³¹⁹ Uo.

³²⁰ A Menekültek Világévről részletesen lásd: Gatrell, 2011.

³²¹ AMAE: Comité exécutif de l'UNREF, Rapport sur la première session du Groupe de travail pour la continuation de l'assistance internationale aux réfugiés, du 21 au 27 août 1958, A/AC.79/WP.1/R.10, restreinte. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4. (1958. szeptember 1.).

³²² AMAE: Comité exécutif du programme du Haut Commissaire, Cinquième session, note présentée par le Haut Commissaire, Année mondiale du réfugié, A/AC.96/121, restreinte. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 5, Année mondiale des réfugiés, 1958-1961. (1961. május 15.).

menekültválság megoldásával. 1957-ben a Vöröskereszt Társaságok Ligája kapta a magyar menekültek ausztriai segélyezésében nyújtott kiemelkedő szerepéért. 1958-ban a brit David Hoggett nyerte el, aki önkéntes munkásként éppen magyar menekült családoknak szánt ház építésében vett részt Ausztriában 1956-ban, amikor súlyos baleset érte. Mellkastól lefelé lebévult. Lindt ünnepi beszéde szerint David Hoggett személyében a menekültek érdekében világszerte áldozatosan dolgozó számtalan jóakarátú ember munkáját is el kívánták ismerni.³²³ Végül 1959-ben Oskar Helmer, volt osztrák belügyminiszter részesült a díjban szintén a magyar menekültek befogadásakor tanúsított kimagasló teljesítményért. A főbiztos a díjátadáskor mondott beszédében nem csupán Helmerről, de egész Ausztriáról megemlékezett.³²⁴

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy az 1956-os forradalom leverését követően Magyarországot elhagyó mintegy 200 ezer honfitársunk legnagyobb többségének sikeres nyugati befogadásában jelentős szerepet játszottak az ENSZ-család intézményei, főként a New York-i Titkárság és a Menekültügyi Főbiztosság. A menekültprobléma kezeléséhez szükséges pénz összegyűjtéséből, kezeléséből és felhasználásának szervezéséből egyaránt kivették részüket. A nemzetközi segélyakció dokumentálása túlnyomórészt rájuk hárult. Az ENSZ Közgyűlés adakozási felhívásainak támogatására elindított komplex médiakampányuk pedig a világ minden tájára eljuttatta az Ausztriában és Jugoszláviában összezsúfolódott menekülttömeg szükségének hírért.

Az illetékes ENSZ szervezetek, különösen az UNHCR információs tevékenységét egyértelmű nemzetközi elismerés övezte. A közgyűlési határozatok által kijelölt feladatokat nagy alaposággal hajtotta végre. A felméréseket és számításokat, amelyeket a Menekültügyi Főbiztosság elvégzett például a

---

³²³ UNHCR Archives: Presentation Speech by Mr. A. R. Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees on the occasion of the award of the Nansen Medal for 1958 to Mr. David Hoggett, Nansen Medal Award Committee, Fds 13.sf 7-A. Lindt Speeches and Statements (vol. 4) 1957-1960, Nansen Medal.

³²⁴ UNHCR Archives: Adress by Mr. A. R. Lindt, United Nations High Commissioner for Refugees on the presentation of the Nansen Medal to Mr. Oskar Helmer, former Minister of the Austrian Republic, Nansen Medal Presentation Ceremony, Fds 13.sf 7-A. Lindt Speeches and Statements (vol. 4) 1957-1960, Nansen Medal. (1959. október 13.).

menekültek szükségleteivel kapcsolatban, az illetékes nemzetközi intézmények, az ENSZ Menekült Alap és a Titkárság kiindulópontnak tekintették.³²⁵

Az ENSZ Titkárság Sajtóosztályának aktív és erőteljes részvétele a világszervezet pénzgyűjtési erőfeszítéseinek támogatására új jelenségnek tekinthető. „Mivel a közgyűlési határozat kifejezetten arra utasít bennünket, hogy azonnal és a későbbiekben is felhívásokat küldjünk mind a kormányoknak, mind az NGO-knak a menekültek megsegítése érdekében, ez távolodást jelent a szokásos pénzgyűjtés-ellenes politikánktól.”, szögezte le már a sajtóhadjárat tervezésekor Duckworth-Barker sajtóügyi főmunkatárs.³²⁶ A világszerte jelenlévő ENSZ információs központok felhasználása az adakozás elősegítésére szintén újdonságnak számított.

A Menekültügyi Főbiztosság már a magyar menekültválság előtt felismerte a pénzgyűjtés érdekében kifejtett médiatevékenység jelentőségét. Az UNREF Végrehajtó Bizottsága harmadik ülészakán 1956. május 23-án engedélyezte, hogy az UNHCR 13.300 dollárt költsön olyan információs tevékenységre, amelynek célja a közvélemény érdeklődésének felkeltése volt a menekültprobléma iránt, valamint a Főbiztosság által szervezett programok pénzügyi támogatásának megszerzése. E pénzösszeget azután valóban kiadványok, fényképek, filmek és rádióadások készítésére fordították, együttműködve az ENSZ Sajtóosztályával, valamint rádiós és televíziós társaságokkal.³²⁷ Tudunk a New York-i DPI és a Főbiztosság közös médiaakciójáról még a magyar menekülttömeg Nyugatra érkezése előtti időből is: 1956 októberében fotósorozatot és riportot kívántak készíteni Belgiumba készülő olaszországi menekültekről fényképre véve az áttelepülés minden mozzanatát.³²⁸ Bizonyára a magyar menekültválság során szerzett tapasztalatok is hozzájárultak a Menekültügyi Főbiztosság információs koncepciójának kikristályosodásához: „Az UNHCR által megvalósuló nemzetközi segélyakciók végrehajtása a kormányoktól vagy magán forrásokból származó hozzájárulásoktól függ. Ezért külön erőfeszítést

³²⁵ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 2.

³²⁶ UNARMS: Interoffice memorandum from Vernon Duckworth-Barker, Senior Information Officer for Technical Assistance, UN, New York to Val J. G. Stavridi, Director External and Specialized Agencies Service, Department of Public Information, UN, New York, Attached documentation on Hungarian relief, UN-S-445-0195-7. (1956. november 27.).

³²⁷ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11, A/3585/Rev.1, New York, 1957. 22.

³²⁸ UNOG Archives: Lettre de Stanley J. C. Wright, Conseiller chargé de l'Information à Paul Ladame, Chef p.i. du service de l'Information du Comité intergouvernemental pour les Migrations européennes. G. VI. 1/43 (General and Miscellaneous, Hungarian Relief, General). (1956. október 24.).

kellett tenni a hivatalos körök és a közvélemény informálására egyaránt, tájékoztatást adva a Főbiztosság által megoldandó menekültproblémák alakulásáról. Ezen az információs feladaton túl, amelyet az UNHCR az ENSZ sajtó szolgálataival széles együttműködésben végez, a Főbiztosság különösen törekszik a pénzalapok gyűjtésére.”³²⁹

Az 1956-os magyar menekültek érdekében tett pénzgyűjtési erőfeszítések nemzetközi jogi felhatalmazással (az ENSZ Közgyűlés határozatai) bíró koordinációja, a humanitárius szükségletek és tevékenységek szakszerű és megbízható dokumentálása, valamint a pénzgyűjtési felhívások támogatására professzionálisan megszervezett és lebonyolított médiakampány révén az ENSZ intézményrendszere jelentősen hozzájárult a nyugati kormányzati akarat kiformalódásához és sikeres megvalósulásához.

---

³²⁹ AMAE: Comité exécutif du programme du Haut-Commissaire, Première session spéciale, Évaluation des programmes, 1959–1964, A/AC.96/25/Rev.1, générale. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4. (1959. július 6.).

Harmadik fejezet

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a magyar menekültek nemzetközi jogvédelme

A magyar menekültek országuk határait a fennálló magyar törvények szerint illegálisan maguk mögött hagyva nem csupán az elnyomó hatalom megtorló intézkedései előtt menekültek el, hanem ezzel a lépésükkel – nemzetközi jogi értelemben – ki is kerültek eredeti hazájuk jogvédelme alól. Az így keletkezett jogi űrt a végleges letelepedésük szerinti országaik állampolgárságának megszerzéséig részben az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának jogvédő tevékenysége töltötte ki. Amint e fejezetben látni fogjuk, nem is sikertelenül.

Az UNHCR magyar menekültekért végzett jogvédő munkájának bemutatása érdekében előbb vázlatosan utalunk a nemzetközi menekültjog jellemzőire és kialakulásának egyes szakaszaira. Majd sorra vesszük a Főbiztosság menekültek jogait védő tevékenységének céljait, lehetőségeit és intézményes kereteit. Ezután megfigyeljük, milyen lépéseken keresztül valósult meg az UNHCR jogvédő tevékenysége az 1956-os magyar menekültek irányában a menekült státusz megadásának kérdésétől a munkaerőpiaci védelmen át az új hazába való beilleszkedéshez szükséges iratok beszerzése során nyújtott segítségig. Amint látni fogjuk, a Főbiztosság éberrel követte a Kádár-vezette magyar kormánynak a menekültekkel kapcsolatos jogalkotó tevékenységét és annak gyakorlati megvalósítását is. Végül megvonjuk az UNHCR magyarokkal kapcsolatos jogvédő tevékenységének mérlegét.

A nemzetközi menekültjog jellemzői és kialakulása

A menekültek jogvédelme a jog egy sajátos területe. Guy S. Goodwin-Gill megfogalmazása szerint „a védelem ebben az értelemben jogi eszközök használatát jelenti beleértve szerződéseket és nemzeti törvényeket, amelyek előírják vagy végrehajtják az állam kötelezettségeit, és amelyek annak biztosítását célozzák, hogy egyetlen menedékjogot kérő menekült se legyen megbüntetve, kiutasítva vagy visszakényszerítve, és hogy minden menekült élvezze mindazon jogok és

kedvezmények teljes körét, amelyre *mint menekült* jogosult, és hogy minden menekült emberi jogai biztosítva legyenek. A védelem így a jogra van alapozva.”³³⁰ A Goodwin-Gill–McAdam szerzőpáros szerint a menekült a nemzetközi jogban olyan helyet foglal el, amelyet egyfelől az állam szuverenitása és az ehhez kapcsolódó területi fennhatóság elvei jellemeznek, másfelől az általános nemzetközi jogból és szerződésekből eredő versengő humanitárius elvek (beleértve az ENSZ céljait és elveit is).³³¹ Paul Weis a menekültjog elméletét összefoglaló cikkében 1960-ban rámutat, hogy „nemzetközi megállapodások vagy nemzeti törvényalkotás eredményeképpen a menekültek bizonyos kategóriái speciális jogi státuszra tarthatnak igényt. Ahhoz, hogy meghatározzuk, hogy egy személynek joga van-e ehhez a státuszhoz, először meg kell határozni, hogy menekültnek tekinthető-e az adott [jogi] eszköz értelmében, vagyis, hogy betölti-e az adott [jogi] eszköz ’menekült’ definíciója által megszabott feltételeket. Ezt nevezzük szokás szerint jogosultságnak (eligibility).”³³²

Weis a menekült státusz meghatározására az 1950-es évek második felében általánosan használt definíció kialakulásának folyamatát három szakaszra osztja. Az első periódusban, a két világháború közti időszakban a jogi eszközök bizonyos jól meghatározott menekültcsoportoknak – így például az orosz menekülteknek, örmény menekülteknek – adtak menekült státuszt. A menekültek védelmére létrehozott szervezetek, nevezetesen a Nemzetek Szövetségének Menekültügyi Főbiztosa és a Nansen Hivatal jogköre szintén ezekre a pontosan meghatározott menekültcsoportokra terjedt ki, amely jogkört újabb menekültcsoportok megjelenése esetén kiterjeszthettek.³³³ A második világháború után kezdődő, Weis által megállapított második szakaszban, a háború folyományaként a korábbi menekültkategoriókhoz nehezen behatárolható újabb csoportok kapcsolódtak, nevezetesen azok az elűzött személyek (*displaced person*), akik nem akartak visszatérni eredeti országukba. A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IRO) létrehozásakor 1946-ban egy igen összetett definíciót alkottak azon személyek

³³⁰ Goodwin-Gill, 2014. 36–37. További referenciák a menekültjogról: Hathaway, 2005; Goodwin-Gill–McAdam, 2007; Goodwin-Gill, 2008a; Goodwin-Gill, 2008b.

³³¹ Goodwin-Gill–McAdam, 2007. 1.

³³² Weis, 1960. 929. A menekültek védelmére vonatkozó nemzetközi jog forrásai: egyetemes és regionális megállapodások (szerződések), a nemzetközi szokásjog szabályai, a jog általános elvei, nemzeti törvények, valamint az államok és nemzetközi szervezetek egyre fejlődő normái. Lásd Goodwin-Gill, 2014. 36.

³³³ Weis, 1960. 931.

meghatározására, akik igénybe vehették az új intézmény jogi és politikai védelmét és szolgáltatásait. A kiválasztás folyamatát a „jogosultság meghatározásának” (eligibility determination) nevezték el, és ennek feladatát a „jogosultságmegállapító tisztviselőkre” (eligibility officers) bízták. E menekültstátusz elnyerése több nyugat-európai országban a jogállásból fakadó előnyök igénybevételének alapjává vált. Franciaországban és Luxemburgban például az erről szóló igazolás a tartózkodási és munkavállalási engedély elnyerésének feltétele volt.³³⁴ Végül a harmadik időszak kezdőpontja Weis szerint az 1951. július 28-án Genfben aláírt és 1954. április 22-én hatályba lépett Menekültügyi Egyezmény volt: az első nemzetközi szerződés, amely általános definíciót ad a menekült státusz meghatározásához.³³⁵

Az UNHCR menekültek jogait védő tevékenységének céljai, lehetőségei és intézményes keretei

Az ENSZ Közgyűlése 1950. december 14-i 428. (V) határozatával hozta létre az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságát.³³⁶ Alapszabályának 1. pontja értelmében a menekültekkel kapcsolatban két fő feladata van: „a nemzetközi védelem” biztosítása az ENSZ égisze alatt, valamint „tartós megoldások keresése” a menekültek számára, ami azok repatriálását, áttelepítését vagy helyi integrálását jelenti.³³⁷

Az Alapszabály meghatározza azokat a feltételeket, amelyek alapján a menekült jogállást elismerik. A Menekültügyi Főbiztos azoknak a védelméért felelős, akiknek ezen státuszát jóváhagyják. A Főbiztosnak nem áll hatalmában, hogy rákényszerítse az államokra az Alapszabályban lefektetett menekültdefiníciót, sem hogy meghatározza azokat a szabályokat, amelyek alapján az állam a védelem feladatát végzi. Csak arra van felhatalmazása, hogy ajánlja az államoknak az Alapszabály rendelkezéseinek elfogadását. Vagyis Henry Trémeaud kifejezésével élve: „A főbiztos a menekültek ügyvédje és az államok tanácsadója.” Az UNHCR csupán felkérheti az államokat a cselekvésre, ösztönözheti, mozgósíthatja és

³³⁴ Weis, 1960. 933, 935.

³³⁵ Weis, 1960. 935, 937.

³³⁶ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának az Alapszabályával és tevékenységével kapcsolatban lásd: Loescher, 2014. 215–226.

³³⁷ Statute of the Office of the UNHCR. 6.

összehangolhatja erőfeszítéseiket, de közvetlenül nem utasíthatja azokat.³³⁸ Törekszik arra, hogy az államok kössenek egymással megállapodásokat a menekültek védelmének biztosítására és sorsuk javítására. Valamint ügyel arra, hogy ezeket a megállapodásokat betartsák, és ha lehet, tökéletesítsék.³³⁹

1951. július 28-án írták alá Genfben a Menekültügyi Egyezményt, amely 1954. április 22-én lépett hatályba. Ez a korábbi évtizedek egyedi és részleges megállapodásai helyett átfogó megoldást jelentett. A menekült fogalmának meghatározása a Menekültügyi Főbiztosság Alapszabályában és a Menekültügyi Egyezményben hasonló, de nem teljesen egyezik meg. Mindkettőben nagyrészt közös, hogy menekült az „Aki 1951. január 1. előtt történt események következtében faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.”³⁴⁰

Van azonban egy lényegi különbség a két dokumentum menekültmeghatározása között: a Főbiztosság Alapszabálya II. fejezet, 6. pont, B paragrafusa azt is menekültnek ismeri el, aki 1951. január 1. utáni események következtében lett menekült, a dátumtól függetlenül. Az eltérés abból fakad, hogy az államok a számukra kötelező érvényű Egyezmény esetében csak a múltra nézve vállaltak kötelezettséget, a bizonytalan, és a hidegháborús viszonyok miatt vészterhesnek látszó jövővel kapcsolatban nem. Az államokra nézve nem kötelező UNHCR Alapszabállyal kapcsolatban viszont nem alkalmazták ezt az óvatosságot, és elismerték a menekültprobléma tartós jellegét.³⁴¹ Mindkét szöveg a menekült fogalmának tágabb és szűkebb meghatározását pártoló csoportok közti vita kompromisszumaként fogalmazódott meg.³⁴²

³³⁸ Trémeaud, 1959. 483–484.

³³⁹ Statute of the Office of the UNHCR, Chapter II, 8. a). 9.

³⁴⁰ Trémeaud, 1959. 484–485. Statute of the Office of the UNHCR. 7. A Menekültügyi Egyezmény magyar szövegét lásd Genfi Menekültügyi Konvenció. Megjegyzendő, hogy a „meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozás” az UNHCR Hivatal Alapszabályában nem szerepel.

³⁴¹ Trémeaud, 1959. 485.

³⁴² Jackson, 1991. 406. Valamint Weis, 1960. 937, 939.; Goodwin-Gill, 2014. 37.

A Szovjetunió az ENSZ Közgyűlésének vitái során a menekültmeghatározás koncepciójának egészét elutasította. Az 1951. január 1. előtti eseményekre való utalást úgy értelmezte, hogy azzal a nyugati államok a „fasiszta és antidemokratikus rendszerek felszámolását” – vagyis Kelet-Közép-Európa szovjetizálását is – a menekültté válás lehetséges okai közé kívánják sorolni.³⁴³ A definícióban szereplő „üldözés” (persecution) szó szintén erőteljes politikai üzenetet hordozott mindkét oldal számára. A nyugatiak ezt a menekültlét lényegét érintő elemnek tekintették, és az 1930-as évek akkor még elevenen élő tapasztalatainak fényében és az 1948-ban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában kinyilvánított alapvető emberi jogok koncepcióját figyelembe véve ítélték meg. A szovjetek és szövetségeseik viszont az országaik politikai berendezkedését illető nyílt kritikaként értelmezték.³⁴⁴

A menekült státusz megadhatóságának megállapítása valamely személy vagy csoport számára – az ENSZ Közgyűlés és a Gazdasági és Szociális Tanács állásfoglalásának figyelembe vételével – a Főbiztosság Alapszabálya alapján a menekültügyi főbiztos jogköre lett. Ennek célja annak meghatározása, hogy az illető személy vagy csoport igényelheti-e a Főbiztosság bizonyos szolgálatait a nemzetközi védelem vagy az anyagi segítségnyújtás tekintetében. Probléma felmerülése esetén a főbiztos kikérte az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Konzultatív Bizottságának (United Nations High Commissioner’s Advisory Committee on Refugees) véleményét, amely 1951. december 10-én jött létre. Ezt a feladatot a Közgyűlés 1957. december 25-i határozata az UNREF Végrehajtó Bizottságára (United Nations Refugee Fund Executive Committee), míg a Gazdasági és Szociális Tanács 1958. május 5-i határozata a Főbiztos Programjának Végrehajtó Bizottságára (Executive Committee on the High Commissioner’s Programme) ruházta át.³⁴⁵

A menekült státusz elismerésére az Egyezmény alapján az adott befogadó állam volt jogosult a saját jogrendszere szerint: Ausztriában például a nemzeti hatóság, végső soron a Belügyminisztérium, amely előtt az UNHCR képviselője kifejtette álláspontját.³⁴⁶ Paul Weis szerint a menekült státusz meghatározásának fontossága és a nemzetközi intézményeknek a menekültstátusz megállapításában hagyományosan játszott szerepe miatt, azokban az országokban, ahol volt a

³⁴³ Goodwin-Gill, 2008a. 17.

³⁴⁴ Loescher, 1993. 58–59. Idézi: Goodwin-Gill, 2008a. 18.

³⁴⁵ Weis, 1960. 943, 945.

³⁴⁶ Trémeaud, 1959. 487.

menekültstátusz megállapítására speciális eljárás, a Menekültügyi Főbiztosságot különböző fokon és különböző módon, de bevonták ezekbe az eljárásokba.³⁴⁷ Lássuk példaként az 1956-os magyar menekültek befogadása szempontjából kiemelkedő jelentőségű Ausztriát.

Ausztriában a menekült státusz megítélésének folyamatát nem törvényhozási úton, hanem belügyminisztériumi rendeletek útján alakították ki. Az illegális vagy legális úton az országba került menedékkérőket speciálisan erre a célra kinevezett biztonsági alkalmazottak hallgatták ki. A biztonsági ügyekben illetékes tartományi hatóság hozott döntést a menekült státuszáról. Elutasító döntés meghozatala előtt konzultáltak az UNHCR által kinevezett tanácsosokkal. Véleményeltérés esetén az ügyet a Belügyminisztériumhoz továbbították, amely konzultált a menekültügyi főbiztos ausztriai képviselőjével, ha elutasító döntést terveztek volna. Ha nem sikerült közös álláspontra jutni, a végső döntést a belügyminiszter hozta meg. A menekült státusz megadásának elutasítása nem szükségszerűen vonta maga után a menedékjog elutasítását is. Akinek elismerték menekült jogállását a Genfi Egyezmény szerint, erről igazoló dokumentumot kapott. A közigazgatási hatóságok akkor is vizsgálhatták egy személy menekült státuszát, ha az hozzájuk fordult olyan ügyben, amelynek elintézéséhez a menekült jogállás megléte volt szükséges (pl. ha a menekült úti okmányának kiállítását kérvényezte).

Ezeket a döntéseket, ahogyan minden közigazgatási döntést Ausztriában a Szövetségi Közigazgatási Bíróság felülvizsgálhatta, amely ily módon a menekült státusz felől is határozhatott. Az osztrák Legfelső Bíróság többször kinyilvánította, hogy a minisztériumi rendeletek által megszabott eljárás során a menekült státusz megadásával kapcsolatban meghozott döntések – törvény hiányában – nem köthetik meg a bíróságokat.³⁴⁸

A menekültként való elfogadás valamely aláíró államban nem jelentett kötelezettséget más államok számára is, de normális esetben a nemzetközi udvariasság alapján elfogadták. A valamely részes államban kiállított utazási dokumentumot viszont a többi ország is elfogadta (28. cikk).³⁴⁹ Az 1950-es évek

---

³⁴⁷ Weis, 1960. 947.

³⁴⁸ Weis, 1960. 959, 961.

³⁴⁹ Weis, 1960. 945.

elején kialakult menekültügyi rendszer az államok egymás közti együttműködésére támaszkodott.³⁵⁰

Az Egyezményt aláíró valamely állam, ha elismeri egy személy menekült jogállását az ország területén, kötelezi magát, hogy jogi és közigazgatási védelmet biztosít számára, és lehetőséget nyújt bizonyos alapjogainak gyakorlására. A menekült, a meghatározás szerint, olyan személy, aki elveszítette eredeti országa védelmét, s ezért nem folyamodhat annak konzuli hatóságaihoz. Az így keletkezett hátrány kiküszöbölésére a befogadó állam átveszi az eredeti országtól a menekült védelmét. Ez a jogi helyzet a végső befogadó állam állampolgárságának vagy a letelepedett/bevándorolt státusznak az elnyeréséig tart, ami a végső cél.³⁵¹ A védelem továbbá abban is megnyilvánul, hogy a befogadó állam elismeri a menekült bizonyos alapvető jogait, amelyek lehetővé teszik számára, hogy normális életet éljen.³⁵²

Az első ezek közül a jog, hogy a menekült ideiglenesen az ország területén tartózkodhasson.³⁵³ Ez magában foglalja a jogot, hogy szabadon megválaszthassa a lakóhelyét és szabadon közlekedhessen (ha ezt a külföldiekről szóló hatályos jogszabályok lehetővé teszik).³⁵⁴ Mindebből következik, hogy az Egyezményt aláíró államok nem utasíthatják ki a menekültet, csak „nemzetbiztonsági vagy közrendi okokból”.³⁵⁵ Ez a kitétel világosan kifejezi, hogy ebben a tekintetben a menekültstátusszal rendelkező személy az országban tartózkodó többi külföldihez képest többletjogokkal rendelkezik.³⁵⁶ A közlekedéshez való jog kiterjesztése a kiutazáshoz való jog. Az 1951-es Egyezmény által ebből a célból létesített úti okmány fokozatosan a korábbi hasonló dokumentumok helyébe lépett.³⁵⁷

Munkavállalási jog tekintetében általános szabályként, a menekült státusszal rendelkezőkre az országban élő külföldiekre vonatkozó szabályok voltak érvényesek. A bér munkásként foglalkoztatott viszont mentesült a nemzeti munkaerőpiacot a külföldi munkaerőtől védő korlátozások alól, ha az Egyezmény

---

³⁵⁰ Betts–Loescher–Milner, 2012. 82.

³⁵¹ Trémeaud, 1959. 487–488. Vannak olyan menekültek, akik nem kívánnak állampolgárságot szerezni a befogadó államban, hanem a tartósan letelepedett/bevándorolt státusz megszerzésére törekszenek.

³⁵² Goodwin-Gill, 2014. 40–41.

³⁵³ Trémeaud, 1959. 488.

³⁵⁴ A Genfi Menekültügyi Konvenció, V. fejezet, 26. cikk.

³⁵⁵ A Genfi Menekültügyi Konvenció, V. fejezet, 32. cikk, 1.

³⁵⁶ Jackson, 1991. 404.

³⁵⁷ Trémeaud, 1959. 489.

hatálybalépésekor már mentesítve volt, vagy legalább három éve az országban tartózkodott, vagy házastársa vagy gyermeke az ország állampolgára volt...³⁵⁸ A munkajogi szabályok és a társadalombiztosítási rendszer ugyanúgy volt alkalmazandó a menekültekre, mint az ország állampolgáira.³⁵⁹ Ami az oktatást illeti, az alapfokú oktatáshoz való hozzáférés joga megegyezett az állampolgárokéval. Az oktatás többi szintjén az Egyezmény legalább az országban élő többi külföldi által igénybe vehető lehetőséget írta elő (pl. diplomák honosítása, tanulmányi ösztöndíjak).³⁶⁰ A rászorulóknak nyújtott segítség igénybe vételére szintén lehetőségük volt a menekülteknek, beleértve a jogi segítségnyújtást bírósági ügyekben.³⁶¹ Az Egyezmény előírta továbbá az adózási egyenlőséget is.³⁶²

A Menekültügyi Főbiztos nemzetközi jogvédő tevékenységéhez tartozik továbbá, hogy újabb államokat hív fel az Egyezményhez való csatlakozásra, és igyekszik rávenni a már részes államokat, hogy tökéletesítsék a menekültek jogi védelmét, és még inkább terjesszék ki a jogokat. A főbiztos figyeli az államok válaszait, és reagál azokra a leginkább érdekelt államokba küldött képviselőin keresztül vagy közvetlenül a genfi központból. Kezdeményez és közreműködik újabb, a menekülteket is érintő megállapodások létrehozása érdekében (pl. a szerzői jogok egyetemes egyezménye, európai kiadatási egyezmény). Íme néhány eredmény, amelyet a Menekültügyi Főbiztosság elért Franciaország vonatkozásában már az 1950-es években: három év tartózkodás után a menekült „minden foglalkozásra” érvényes kártyát kapott, az egyetemistákra kiterjedt a társadalombiztosítás, a menekült igénybe vehette a mérsékelt bérű lakás kedvezményét, és a menekült státuszt az állampolgárság megszerzése szempontjából kedvező tényezőként vették figyelembe.³⁶³

A Menekültügyi Főbiztosság tehát, ahogyan erre Gil Loescher is rámutatott, olyan nemzetközi rendszerben igyekezett a menekültek kezelésére vonatkozó normákat terjeszteni, amelyet – a főként nemzeti érdekeket és nemzetbiztonsági szempontokat szem előtt tartó – államok dominálnak.³⁶⁴ Történetének nagy részében, mintegy a menekültekkel kapcsolatos „normák tanáraként” (Loescher

³⁵⁸ A Genfi Menekültügyi Konvenció, III. fejezet, 17. cikk, 1., 2. a), b) és c).

³⁵⁹ A Genfi Menekültügyi Konvenció, IV. fejezet, 24. cikk, 1. a) és b).

³⁶⁰ A Genfi Menekültügyi Konvenció, IV. Fejezet, 22. cikk.

³⁶¹ Trémeaud, 1959. 491.

³⁶² A Genfi Menekültügyi Konvenció, V. Fejezet, 29. cikk.

³⁶³ Trémeaud, 1959. 491–492.

³⁶⁴ Loescher, 2014. 217.; Loescher, 2001a. 5.

kifejezése) fellépve nem csupán azok betartását segíti elő, de törekszik e szabályok megvalósulását ellenőrizni is. Szakértelméből, eszméinek elfogadottságából és humanitárius felhatalmazásából eredő legitimitását latba vetve igyekszik hatást gyakorolni a nemzetközi kontextusra.³⁶⁵ Az államok pedig gyakran olyan szervezetként tekintettek az UNHCR-re, amelyhez a menekültjog és a menekültek kezelése terén egyedülálló szakértelme és tapasztalatai okán tanácsért és információért fordulhatnak.³⁶⁶ Ugyanakkor fontos leszögezni, a Főbiztosság igen korlátozott eszközökkel rendelkezik ahhoz, hogy rákényszerítse az államokat kötelezettségeik betartására. A nemzetközi emberi jogi törvényekkel ellentétben az 1951-es Egyezményhez nem tartozik olyan ENSZ-testület, amely azzal lenne megbízva, hogy az államok menedékjogi kötelezettségeinek betartását felügyelje. Ezért az UNHCR-nek nincs képessége arra, hogy hivatalosan megbüntessen államokat, mert azok nem teljesítik nemzetközi menedékjogi kötelezettségeiket.³⁶⁷ Mindazonáltal a hidegháború időszakában, így az általunk vizsgált 1950-es években a Genfi Egyezményt aláíró államokra a szabálykövető magatartás volt jellemző. Továbbá a Menekültügyi Egyezmény az aláíró államokat kötelezi a Főbiztossággal való együttműködésre, jogvédő tevékenységének elősegítésére – különös tekintettel az egyezmény alkalmazásának ellenőrzésére –, valamint információk megadására az adott országban lévő menekültek számára, helyzetére, hatósági kezelésére vonatkozóan.³⁶⁸ A menekültügyi alapidokumentumok értelmében az államok hordozzák az elsődleges felelősséget a menekültek védelméért. Az UNHCR feladata, hogy segítse és felügyelje az államokat a menekültek érdekében vállalt kötelezettségeik teljesítése érdekében, és nem az, hogy betöltse ezt a szerepet azok helyett.³⁶⁹

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a menekültek jogvédelme nem jelentette a menekültek egyéni jogi ügyeivel való foglalkozás felelősségét is. Ahogyan ezt a menekültügyi főbiztos az UNREF Végrehajtó Bizottsága egyik albizottságának ülésén 1957. január végén kifejtette: „Az Ausztriában lévő menekülteknek egyéni jogi tanácsadást biztosító PS/99/AUS számú projektre utalva a Főbiztos kifejtette, hogy Hivatala a menekültek nemzetközi jogvédelméért az

³⁶⁵ Loescher, 2003. 4–5.; Loescher, 2001a. 5.

³⁶⁶ Betts–Loescher–Milner, 2012. 20.; Loescher, 2001a. 5.

³⁶⁷ Betts–Loescher–Milner, 2012. 94.

³⁶⁸ A Genfi Menekültügyi Konvenció, VI. fejezet, 35. cikk, 1. és 2.

³⁶⁹ Betts–Loescher–Milner, 2012. 82.

Alapszabályban leírt módon felelős, de nem feladata egyéni esetekben jogi segítséget nyújtani. Amikor valamely egyéni eset vagy kísérleti esetek kapcsán általánosítható problémák merülnek fel, az UNHCR feladatának tekinti, hogy azokat az ügyeket felvesse a szóban forgó kormányoknak.”³⁷⁰

A Genfi Menekültügyi Egyezmény menekültstátusz meghatározásának jogi hatásai között említendő, hogy segít a szóban forgó személyek jogállásának meghatározásában, szabályozza a menekültek státuszát a befogadó országon belül, és korlátozza a részes államok jogát arra, hogy megbüntessék a menekültet, mert nem szabályosan lépett be az adott ország területére (31. cikk), vagy hogy oda ne engedjék be, onnan kiutasítsák vagy kitoloncolják (33. cikk). Sőt kifejezetten megtiltja az aláíró államoknak, hogy eredeti országába visszakényszerítsék a menekültet (non-refoulement). E meghatározás gyakran a menedékjog megadásának kritériuma is.³⁷¹ A menekültekre vonatkozó nemzeti jogszabályok, csakúgy mint a nemzetközi szerződések (pl. a társadalombiztosítási rendszerekre vonatkozó európai egyezmények speciális jegyzőkönyvei) gyakran hivatkoznak a Genfi Egyezmény menekültmeghatározására.³⁷²

Az Egyezmény létrehozásához Ivor Jackson szerint erőteljesen hozzájárult az a korabeli törekvés, hogy az ENSZ Alapokmány által kifejezett emberi jogokat és alapvető szabadságjogokat konkrét esetekre alkalmazzák és fejlesszék. Erre utalás történik már az Egyezmény Bevezetőjének elején.³⁷³ „az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Közgyűlés által 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata megerősítette azt az elvet, hogy ez alapvető jogok és szabadságok az embereket megkülönböztetés nélkül illetik meg...”. Továbbá: „... az Egyesült Nemzetek több alkalommal is kifejezésre juttatta a menekültekért érzett aggodalmát és arra törekedett, hogy biztosítsa a menekültek számára ezen alapvető jogok és szabadságok lehető legszélesebb körű gyakorlását...”³⁷⁴ Ebbe beleértendő

---

³⁷⁰ UNOG Archives: United Nations General Assembly, UNREF Executive Committee (Fourth Session), Standing Programme Sub-Committee (Fourth Session), Report on the Fourth Session of the Standing Programme Sub-Committee (Geneva, 23-28 January 1957), general, A/AC.79/53, A/AC.79/PSC/5, GI, 30/2, Jacket n° 2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees). (1957. január 28.).

³⁷¹ Weis, 1960. 941. A non-refoulement szabály történeti előzményeiről lásd: Goodwin-Gill, 2014. 39–40.

³⁷² Weis, 1960. 943.

³⁷³ Jackson, 1991. 403.

³⁷⁴ A Genfi Menekültügyi Konvenció, Bevezetés.

a lehetőség a befogadó állam bíróságainak igénybe vételére, a vallásszabadság, sőt a menekültek azon joga is, hogy gyermekeiket vallásos nevelésben részesítsék.³⁷⁵

A mintegy három évtizedig az UNHCR kötelékében dolgozó és a Menekültügyi Egyezmény vezető szakértőjének tartott Ivor C. Jackson szerint az Egyezmény, az UNHCR Alapszabályával együtt, az azóta eltelt évtizedekben megfelelő eszköznek bizonyult a menekültek védelmére világszerte. Olyan alapvető eszköz az emberi jogok védelmére, amely meghatározza a menekültek számára fontos alapvető emberi jogokat és kezelésük minimális normáit.³⁷⁶ Ahogy a 2011-ben, az Egyezmény aláírásának 60. évfordulóján az ENSZ tagállamok számára Svájcban tartott miniszteri értekezlet kommunikéje leszögezte: az 1951-es Egyezmény „a nemzetközi menekültvédelmi rendszer alapja, és maradandó értéke és jelentősége van a huszonegyedik században is.”³⁷⁷

Miután általánosságban bemutattuk az UNHCR-nek a menekültek jogait védő tevékenységét, most megvizsgáljuk, hogyan valósította meg az Alapszabályában rögzített feladatait az 1956-os magyar menekültek irányában.

A menekült státusz megadásának kérdése

A magyar menekültek 1956. november 4-én kezdődő tömeges Ausztriába áramlása nyomán azonnal felmerült a kérdés, hogy az érkezőknek az UNHCR Alapszabálya és 1951-es Menekültügyi Egyezmény szerint vajon megadható-e a menekült jogállás. Oskar Helmer osztrák belügyminiszter 1956. október 26-án, vagyis még a forradalom idején úgy rendelkezett, hogy Ausztria minden fegyver nélkül jövő magyar menekültnek menedéket ad, függetlenül attól, hogy mely okok miatt hagyta el hazáját és milyen a politikai meggyőződése. Azt is leszögezte, hogy országa teljesíteni fogja a Menekültügyi Egyezmény alapján rá háruló nemzetközi kötelezettségeit.³⁷⁸ A menekültstátusz mint jogi kategória megadása azonban

³⁷⁵ Jackson, 1991. 404.

³⁷⁶ Jackson, 1991. 411. Lásd még: Goodwin-Gill, 2014. 40–41.

³⁷⁷ Ministerial Communiqué, Intergovernmental event at the ministerial level of member states of the United Nations on the occasion of the 60th anniversary of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 50th anniversary of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness (7–8 December 2011): UN doc. HCR/MINCOMMS/2011/6 (2011. december 8.). Idézi: Goodwin-Gill, 2014. 45.

³⁷⁸ Murber, 2002c. 41. Murber Ibolya szerint az 1956. október 26-i nyilatkozat megtételekor az osztrák kormány egyrészt az osztrák Államszerződés (1955. május.14.) előírásainak kívánt

hosszabb folyamat eredménye volt Ausztriában és a végleges letelepedés államaiban egyaránt.

Az átmeneti megoldások időszaka

Az 1956. november elejétől 1957. január végéig tartó három hónap menekültügyi szempontból átmeneti időszaknak tekinthető, amikor még a befogadó országokban nem alakult ki egységes álláspont a magyar menekültek jogállását illetően. A menekültstátusz megadására vonatkozó döntés a magyar menekültek legnagyobb tömegét ellátni kénytelen Ausztriában az osztrák kormány és a Menekültügyi Főbiztosság interakciói nyomán született meg. Az UNHCR bécsi képviseleti irodája (Branch Office) a genfi központnak 1956. november 20-i dátummal küldött jelentésében beszámol arról, hogy az újonnan érkező menekültek nagy száma miatt, és mivel egyes nyugat-európai országok már röviddel Ausztriába érkezésük után fogadják ezeket a menekülteket, nem lehetséges a menekültek nemzetbiztonsági szűrésére és a menekültstátusz megadására való jogosultság eldöntésére irányuló olyan közigazgatási eljárás lefolytatása, amelyben a képviseleti iroda és az osztrák Belügyminisztérium korábban megállapodott. Az irat szerint azonban az osztrák szövetségi menekülttáborokban (Bundeslager) elhelyezett menekültekre vonatkozóan lefolytatják a nemzetbiztonsági szűrésre és a menekültstátusz megadására irányuló normális eljárást, és azokat, akik bűnügyi vagy politikai háttérük miatt első ránézésre (prima facie) kétségeket ébresztenek, elkülönítik. Ausztriába érkezéskor minden személlyel kártyát töltenek ki (név, születés helye és ideje, utolsó magyarországi lakcím) és esetenként ujjlenyomatot vesznek fel. Ez a kártya a menekülteknél marad a tranzittábor elhagyásáig, majd az osztrák Belügyminisztériumhoz küldik. A minisztérium megőrzi ezeket a kártyákat, és előzetes ellenőrzést végez saját adatai alapján. Amennyiben kedvezőtlen információt találnak, az érintett személyt újra elkülönítik, és súlyos esetben le is

---

megfelelni, másrészt az Ausztria által 1955. május 15-én aláírt Genfi Menekültügyi Egyezménynek. Ausztria a svájci semlegesség humanitárius aspektusát tartotta maga számára iránymutatónak. Ekkor még nem egyeztetett az osztrák kormány az UNHCR-rel. Murber szerint tudatos politikai döntésről volt szó az osztrák kormány részéről, amellyel a frissen visszanyert szuverenitása védelmében a nemzetközi közösség előtt bizonyítani akart. Lásd még Granville, 2006. 66.; Cseresnyés, 2007. 177. A döntés politikai jellegét erősíti, hogy a Genfi Menekültügyi Egyezmény alapján valójában nem volt Ausztria nemzetközi jogi kötelessége a magyar menekültek befogadása, mert nem 1951 előtti menekültproblémáról volt szó.

tartóztatják. A dokumentum tanúsága szerint az osztrák hatóságok úgy vélekedtek, hogy az alapos szűrést a végleges letelepedés országaiban kell elvégezni. Amennyiben a rövid ideig Ausztriában tartózkodó menekültről volt valamilyen információja az osztrák belügynek, közölte azt a letelepítő ország hatóságaival. A bécsi képviseleti iroda véleménye szerint a befogadó országok csak akkor tudnak Ausztriának tényleges segítséget nyújtani, ha válogatás nélkül, csoportokban viszik el a menekülteket, anélkül, hogy az osztrák hatóságoktól visszafogadásra vonatkozó általános kötelezettségvállalást várnának el.³⁷⁹

Paul Weis jogtanácsos szakértői véleményére³⁸⁰ támaszkodva az UNHCR központ 1956. november 27-én küldte válaszütemeit a bécsi képviseleti irodához. Hátrányosnak tartották a menekültek két kategóriára osztását, és azt, hogy a nem szövetségi táborokban lévő menekültek nem kapnak tanúsítványt. Ugyanis a magyar menekültek egy részét a szövetségi, egy részét pedig tartományi fenntartású táborokban, illetve magánszemélyek által biztosított szállásokon helyezték el. Úgy vélekedtek, hogy az akkori válsághelyzetben a szokásos menekültügyi eljárást nem lehet hatékonyan lefolytatni, mivel a kibocsátó ország viszonyai kaotikusak, ezért a menekültek nem képesek végleges döntést hozni az életükre nézve, amit pedig az UNHCR Alapszabálya és a Menekültügyi Egyezmény előír.³⁸¹ Az osztrák

³⁷⁹ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from UNHCR Branch Office for Austria to UNHCR, subject: Eligibility Procedure and Screening of new Arrivals, Ref: G XV/V/8.15, No. 1090, confidential, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. november 20.).

³⁸⁰ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from Paul Weis to M. Pagès, Director, subject: Hungarian Refugees (folio 191, file 22/1 AUS), Ref: G XV/22/1AUS, 19/1/29AUS, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. november 23.).

³⁸¹ Nagy Boldizsár szerint az 1951-es Menekültügyi Egyezményben a menekült meghatározása során olvasható tagmondat (1. Fejezet, 1. cikk, A, 2. (2)) – „nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni” (“is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country”) – arra a helyzetre utal, amikor képtelenség az állam védelmét igénybe venni (mert nincs közrend) vagy az adott személy a félelem miatt nem akarja azt igénybe venni. Nagy Boldizsár értelmezésében az „unwilling” a végső döntésre utal: “will you avail yourself (of the protection) or will you not” (igénybe veszi (a védelmet) vagy nem veszi igénybe). Menekültügyi szakember továbbá hangsúlyozza, hogy akkoriban ennek a döntésnek nagy súlya volt, hiszen aki Nyugaton menedéjogért folyamodott, az szinte hazaárulóvá lett nyilvánítva, s világos volt, hogy soha nem térhet haza, amíg a kommunista rendszer fennmarad. Ezért „a döntés végletes (és végzetes)”. Az UNHCR dokumentum arra utal, hogy a központi kormányzat nem uralja az ország egészét, ami azt jelentheti, hogy az érintettek még nem állnak készen arra, hogy minden hidat felélessenek maguk mögött, és nem tudják eldönteni, hogy “unwillingek” vagy sem. Ebből az iratból továbbá az is kiderül, hogy az osztrák hatóságoknak nincs kapacitásuk egyedi eljárások lefolytatására, ami ugyancsak kizárja, hogy a menekült világosan nyilatkozzon döntéséről, ha mégiscsak döntött már. Forrás: Nagy Boldizsár közlése emailüzenetben, 2020. április 24. Lásd még Zimmermann, 2011. 445. Hálásan köszönöm Nagy Boldizsárnak, hogy a fejezet megírásában tanácsaival segített.

hatóságok által szorgalmazott biztonsági szűrést azonban a genfi vezetőség végrehajthatónak tartotta. Az átmeneti helyzetben a magyar menekültek lehető legkedvezőbb jogállására törekedve a főbiztos hivatala el kívánta érni, hogy a tanúsítvánnyal rendelkező menekültek a táborok elhagyásakor megtarthassák kártyájukat, és csupán azok másolatát küldjék a regisztrációs központba, annak érdekében, hogy a menekültek ne legyenek igazoló dokumentumok nélkül, de maradjon nyom róluk a központban is. Igyekeztek továbbá biztosítani, hogy legalább azon továbbszállított menekültek visszavételét vállalja Ausztria, akiket csupán ideiglenes jelleggel fogadtak be valamely országba (mint például Svájc esetében).³⁸² Az UNHCR bécsi képviseleti irodája a központ felvetéseire válaszolva december 3-i jelentésében pontosította: a menekültek biztonsági szűrése csak a szövetségi táborokban és az olyan szállásokon kezdődött meg, ahol a menekültek hosszabb ideig tartózkodnak. Az átmeneti központokban kapott kártyák csak ideiglenes jellegűek, és csak a sürgősségi regisztráció célját szolgálják. Végül azokkal az európai országokkal, amelyek ideiglenes jelleggel fogadnak be magyar menekülteket, az osztrák kormány kétoldalú egyezményeket köt a menekültek esetleges visszavételéről.³⁸³

Murber Ibolya osztrák dokumentumok alapján végzett vizsgálata szerint a menekültellátási rendszer megszilárdulásával a hivatalosan rögzített személyes adatok alapján gyakorlatilag személyi igazolványként működő „gondozási kártyát” („Betreuungskarte”) kapott november végétől Ausztriában minden új magyar menekült. Ez a kártya a menekülteknél maradt az ország elhagyásáig, és kezdetben feljogosította tulajdonosát a tömegközlekedés ingyenes használatára is. A menekültekről felvett személyi adatlapot először a menekülttáborok igazgatósága őrizte, végül pedig a tartományi belügyi hivatalhoz került. Mivel Ausztria szövetségi állam, így nem a szövetségi Belügyminisztérium tárolta ezeket az adatlapokat. Később azonban a szövetségi Belügyminisztérium bekérte a tartományi

---

³⁸² UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Instruction from John Kelly to representative, UNHCR Branch Office for Austria, subject: Eligibility Procedure and Screening of Hungarian refugees, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. november 27.).

³⁸³ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, subject: Eligibility Procedure and Screening of New Hungarian Refugees, Ref: G XV/V/8.25(13.3K), No. 1148, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. december 3.).

szervektől az 1957. februárig Ausztriában tartózkodó magyar menekültek adatait, és ezek alapján részletes statisztikai felmérést készített.³⁸⁴

Még 1956. október 28-án az osztrák védelmi miniszter rendeletben szabályozta a határátlépőkkel kapcsolatos intézkedéseket. A fegyverrel érkezők számára nem lehetett a Genfi Menekültügyi Egyezmény alapján politikai menedékjogot adni. Rájuk ugyanis az 1907-es Hágai Egyezmény vonatkozott. A katonáktól, fegyverrel érkezőktől a határon azonnal elkobozták a fegyvereiket, és az osztrák határőrség internálótáborokba vitte őket. Az osztrák katonákéval azonos ellátást kaptak. Az egészségügyi feltételeket osztrák katonáorvosok biztosították, az esetleges kórházi költségeket pedig az osztrák hadsereg vállalta magára. Az internáltak mozgási szabadságát korlátozták. A Szövetségi Védelmi Minisztérium november 4-én kiadott parancsa szerint három internálótábort kellett felállítani. Ezeket december közepén oszlatták fel, amikor a hivatalos magyarázat szerint Magyarországon megszűntek a hadi cselekmények. A volt internáltak is automatikusan megkapták a menedékjogot.³⁸⁵

A Főbiztosság apparátusa már november végén számított rá, hogy fel fog merülni az igény annak bizonyítására, hogy valamely menekült valóban az „új magyar menekültek” közé tartozik. Az UNHCR szerint az 1956. október 23. óta Magyarországról érkezettek tekinthetők annak. Az 1956 késő őszen Ausztriába jövő magyarokat, akik megkapták a Genfi Egyezmény alapján a politikai menedékjogot, új menekült (Neuflüchtling) kifejezéssel különböztette meg az osztrák hatóság azoktól az 1944–1945 után Ausztriában maradó vagy oda érkező elűzött személyektől és népi németektől, a „régien menekültektől” (Altflüchtling), akik nem élvezhették se a menedékjog előnyeit, sem más befogadó ország jóindulatát.³⁸⁶ Ausztriában külön kezelték őket. Amint említettük, az osztrák Belügyminisztérium érkezésükről és mozgásukról – így például ha másik táborba kerültek, vagy kivándorlási céllal, vagy táborösszevonás miatt eltávoztak, vagy mert Ausztriában munkát vállaltak és saját szállást tudtak maguknak fizetni – központilag feljegyzéseket vezetett. A későbbi befogadó országokba érkező magyar menekültekkel kapcsolatban az UNHCR nem volt abban a helyzetben, hogy megítélje, az ott részükre kiállított dokumentumok bizonyítják-e az „új magyar

---

³⁸⁴ Murber–Weber, 2001. 214.

³⁸⁵ Murber, 2002c. 195.

³⁸⁶ Murber, 2017. 28.

menekültek” csoportjához tartozásukat vagy sem. A bécsi képviseleti iroda azt javasolta, hogy erre hívják fel a további befogadó országokban lévő UNHCR képviseleti irodák figyelmét.³⁸⁷

1957. január 9-én Dr. Kadosa, a főbiztos bécsi képviseletének jogtanácsosa a Belügyminisztériumban szóban kérvényezte, hogy az osztrák hatóságok írásban is erősítsék meg, az 1956. október 23. óta érkezett magyar menekültekre érvényesnek tekintik a Genfi Egyezményt.³⁸⁸ Az ezt igazoló dokumentumot január 11-én a Belügyminisztérium valóban kibocsátotta, amelyet a képviseleti iroda angol fordítás kíséretében még aznap Genfbe küldött. A minisztérium kérte, hogy ezt egyelőre ne hozzák nyilvánosságra, mert attól tartottak, hogy sokkal több magyar menekült fogja kérelmezni az A tanúsítványt vagy az utazási dokumentumot, mint amennyinek a kiállítását „technikailag” akkor lehetségesnek tartották.³⁸⁹ Dr. Kadosa január 24-i jelentése szerint az Ausztriában lévő menekültek ideiglenes tanúsítványt kapnak, amit „szürke kártyának” neveznek, amely a Genfi Egyezményben foglalt minden jogot biztosított számukra. Ez egy-két hónapig volt érvényes, utána meg kellett újítani. Ha valakit az ezt követő biztonsági szűrés alapján *bona fide* menekültnek találtak, „A” tanúsítványt kapott, ha viszont politikai vagy bűnügyi okokból nem találták jogosultnak, elkülönítették, és speciális táborban helyezték el. Velük kapcsolatban a Magyarországra való kitoloncolás lehetősége is felmerült. Az ilyen akciók előtt azonban az osztrák hatóságok konzultálni kívántak a bécsi UNHCR-képviselettel.³⁹⁰ Dr. Kadosa február 21-én már arról tájékoztatja a központot, hogy az újabb menekültek számának csökkenése következtében az osztrák hatóságok vissza tudnak térni az UNHCR-rel megállapodott eredeti rendszerhez: „A” tanúsítványt a teljes biztonsági szűrésen átesett menekültek

³⁸⁷ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, subject: New Hungarian Refugees – Proof of Special Status, Ref: G XV/V/8.25(13.3K), No. 1145, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. november 30.).

³⁸⁸ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, Bernard G. Alexander, Deputy Director, subject: Eligibility, Ref: G XV/V/8.25, JJK/mh, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. január 10.).

³⁸⁹ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, subject: Eligibility of New Hungarian Refugees, Ref: G XV/V/8.15, No. 75, JJK/mh, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. január 18.).

³⁹⁰ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, Geneva, subject: Eligibility Procedure for New Hungarian Refugees, Ref: G XV/V/8.15, No. 91, JJK mh, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. január 24.).

vehetnek át, míg akiknél az első szűrés során kétségek merülnek fel, „szürke kártyát” kapnak.³⁹¹

Az osztrákhhoz hasonló gyakorlatot vezettek be a Németországi Szövetségi Köztársaságban is. Ott először átmeneti táborba kerültek a menekültek, ahol interjúkat készítettek velük a nürnbergi befogadó központ tisztviselői. Ennek alapján dokumentumot állítottak ki részükre, amely igazolta, hogy ideiglenes hatállyal a Genfi Egyezmény szerinti menekültnek ismerték el őket. Ezt a papírt a német hatóságok egyszerre tekintették személyazonosító okmánynak, tartózkodási engedélynek és a menekültstátuszt igazoló iratnak. 1957 októberében a Szövetségi Belügyminisztérium utasította a Szövetségi Jogosultságmegállapító Tanácsot, hogy küldjön kérdőívet kitöltésre minden új magyar menekültnek. Ezután a biztonsági kockázatot jelentő eseteken kívül minden magyar menekült automatikusan megkapta a menekültként való elismerésről szóló végleges igazoló okiratát.³⁹²

Amint ismeretes, Jugoszlávia felé később indult meg a menekültáradat, mint Ausztria irányába. 1956. december végén a jugoszláv hatóságok mindössze 1227 magyart tartottak nyilván. Nagyobb tömegek 1957. kora tavaszán indultak meg a déli határ irányába, amikor az osztrák–magyar határon ismét megszigorították a határőrizetet.³⁹³ Jugoszlávia egyedüli szocialista országgént részese volt a Genfi Menekültügyi Egyezménynek. A jugoszláv kormány az ENSZ és a nyugati országok nyomására bő egy hónappal később, mint Ausztria – főként a saját nemzetközi megítélésének javítása érdekében – 1956. december elején kinyilvánította, hogy politikai menedéket nyújt az országban tartózkodó magyaroknak. Ezt a magatartását 1957 augusztusáig fenntartotta. Az ezután érkezőket, a magyar kormánnyal kötött titkos egyezmény értelmében, visszaadták a magyar hatóságoknak.³⁹⁴

---

³⁹¹ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, Geneva, subject: Eligibility Procedure – New Hungarian Refugees, Ref: G XV/V/8.15, No. 211, JJK mh, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. február 21.).

³⁹² UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the Deputy Representative in Germany to the UNHCR, Geneva, subject: Recognition of new Hungarian Refugees in Germany, G XV B1/16.1, EJ/hh, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. október 28.).

³⁹³ Murber, 2006b. 75.

³⁹⁴ „Hová megyünk bajtársak?”, 2016. 26–28.

Az UNHCR állásfoglalásának megszületése

1957. január elejére a befogadó országokban egyre élesebben merült fel a kérdés, hogy a Genfi Menekültügyi Egyezmény alkalmazható-e a magyar menekültekre, mert az egyes részes államok belső jogrendje ehhez alkalmazkodik.³⁹⁵ A svéd kormányzatot nyugtalanította a Főbiztosság tevékenységének esetleges kiterjesztése egykorú ügyekre.³⁹⁶ Az UNHCR brüsszeli képviseleti irodája tájékoztatta a genfi központot a belga hatóságok javaslatáról, mely szerint kéri, hogy tárgyalják meg a kérdést az UNREF Végrehajtó Bizottságának soron következő ülésén, és erre a Főbiztosság készítsen egy feljegyzést. A főbiztos brüsszeli képvisellete szerint a belga hatóságok hajlanak arra, hogy az Egyezmény első paragrafusában szereplő korlátozás – az Egyezmény az 1951. január 1. előtt történt események áldozataira vonatkozik – rugalmasan legyen kezelve. Hajlandónak tűntek e paragrafus kiterjesztő értelmezésére, amely lehetővé tenné, hogy a közelmúlt magyarországi eseményeit abból a „sajátos helyzetből eredeztessék, amelybe az ország a második világháború vége óta került”. A belga kormányzat kifejezésre juttatta óhaját, mely szerint az Egyezmény alkalmazhatóságát egy felhatalmazott testület mondja ki, annak érdekében, hogy a jogalkalmazó szervek minden kételye eloszoljon. A brüsszeli kormányzat továbbá kívánatosnak tartotta, hogy a befogadó országokban ugyanazon menekültjogi megoldást alkalmazzák az új magyar menekültek irányában (például az utazási dokumentumok tekintetében).³⁹⁷

Az UNHCR vezető jogtanácsosa, Paul Weis által 1957. január 9-i dátummal készített feljegyzés alapos jogi érvekkel igyekszik alátámasztani az egyezmény alkalmazhatóságát az 1956-os magyar menekültekre. A Genfi Egyezmény 1 A (2) pontjából kiindulva hangsúlyozza, hogy az 1951. január 1. előtti események következtében menekültté vált személyekre korlátozódik a megállapodás érvényessége. Az „1951. január 1. előtt történt események” kifejezés értelmezéséhez azonban idézi az Egyezmény tervezetét készítő Hontalanság és a Kapcsolódó Problémák Ad Hoc Bizottsága (Ad Hoc Committee on Statelessness and

³⁹⁵ Goodwin-Gill, 2014. 40.

³⁹⁶ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 30–31.

³⁹⁷ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Belgium, Jacques Colmar to the UNHCR, Bernard G. Alexander, subject: Application de la Convention aux réfugiés de Hongrie, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. január 4.).

Related Problems) elnevezésű testületet, amelynek az 1950. február 17-i első üléséről készített jelentésében a következő szövegrész szerepel: „Az 'Európában történt események következtében' kifejezést olyan nagy jelentőségű, ebben az időszakban végbemenő eseményekre kívánták alkalmazni, mint területi vagy mély politikai változások, valamint szisztematikus, programszerű üldözések, amelyek korábbi változások utóhatásai („after-effect”).” „A második dátum, 1951. január 1. kizárja az e dátum után történő eseményeket, de nem zárja ki azokat a személyeket, akik később válhattak menekültté ez előtti események eredményeként vagy olyan utóhatások eredményeként, amelyek későbbi időpontban mentek végbe.” Paul Weis ebből az általa „hiteles értelmezésnek” („authoritative interpretation”) nevezett szövegből valamint az Egyezményt meghatározó különféle testületek (Hontalanság és a Kapcsolódó Problémák Ad Hoc Bizottsága, az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának 11. ülészaka, az ENSZ Közgyűlés Harmadik Bizottsága, Meghatalmazottak Konferenciája a Menekültek és Hontalan Személyek Helyzetéről (Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons)) vitáiból azt a következtetést vonja le, hogy a dátum, amikor valaki menekültté válik, „irreleváns”. Továbbá, hogy a vizsgált esetben „az események” azokra a jelentős politikai változásokra utalnak, amelyek Magyarországon a második világháború után mentek végbe, nevezetesen a kommunista párt által uralt népi demokrácia létrehozására. És Weis szerint az 1956 őszen bekövetkezett felkelés és annak a szovjet hadsereg általi leverése ennek a korábban végbement politikai változásnak az utóhatása. Így, véleménye szerint az 1951-es Menekültügyi Egyezmény alkalmazható az újabb magyar menekültekre, amennyiben megfelelnek az első paragrafus előírásainak. Az UNHCR vezető jogtanácsosa hivatkozik továbbá az Európa Tanács Konzultatív Közgyűlése (Consultative Assembly of the Council of Europe) 1956. november 19-i határozatára is, amely minden tagállamot felszólít, hogy a magyar menekültekkel az 1951-es Genfi Egyezmény szerint járjanak el.

A Menekültügyi Főbiztosság Alapszabályának létrehozása kapcsán keletkezett iratokat szintén alaposan megvizsgálva Paul Weis rámutatott, hogy az UNHCR-nek a menekültstátusz megadásával kapcsolatos vitás esetekben az UNREF Végrehajtó Bizottságával vagy az ENSZ Közgyűlésével kell konzultálnia. Az Alapszabály 1. paragrafusa pedig rögzíti, hogy a főbiztos az ENSZ Közgyűlés felhatalmazása alapján jár el. A 3. pont pedig leszögezi, hogy az UNHCR-nek „a Közgyűlés vagy a Gazdasági és Szociális Tanács által adott irányelveket kell

követnie”. Márpedig, amint ezt a jogtanácsos is hangsúlyozza, az ENSZ Közgyűlés foglalkozott a magyar menekültek ügyével, és november 9-én és 21-én határozatokat is hozott (A/RES/398, A/RES/409). Ezek a határozatok pedig kinyilvánították, hogy az UNHCR illetékes ezen menekültcsoport *pro tanto* egészével kapcsolatban.³⁹⁸ Ezt a jogi állásfoglalást leegyszerűsítve tartalmazza a Főbiztosság jelentésének IV. függeléke (Admissibilité des réfugiés hongrois – A magyar menekültek jogosultsága, 1957. január 18.), amelyet az UNREF Végrehajtó Bizottságának negyedik ülészakára nyújtottak be.³⁹⁹

Az UNHCR 1959-ben egy belső iratban még visszatért az 1956-os magyaroknak a menekült státusz megadásával kapcsolatos jogi érvekre, és kiegészítette azokat. Hivatkozott az ausztriai Legfelső Bíróság döntésére (No. 3 Ob. 359/57), amely egy alacsonyabb bíróság két magyar menekülttel kapcsolatos határozatára benyújtott fellebbezés nyomán született. A Legfelső Bíróság ugyanis – Paul Weis fentebb hosszán idézett okfejtésével megegyező módon – úgy vélte, hogy „a Magyarországon 1956. októberben végbement események eredete a Magyarországon 1951. január 1. előtt létrejött politikai és kormányzati körülményekre vezethető vissza, és mivel a menekültstátusz megadásának további feltételei megvannak, a szóban forgó személyeket úgy tekinthetjük, hogy az 1951-es Egyezmény hatálya alá esnek.” Ugyanilyen döntést hozott az osztrák Legfelső Bíróság egy másik ügyben is (N. 3 Ob. 491/57). Az elemzés hozzátette még, hogy az 1951-es Egyezményben részes államok kiterjeszthetik a menekülteket segítő intézkedéseiket olyan menekültcsoportokra is, amelyek nem esnek az általuk vállalt szerződési kötelezettségek hatálya alá. Az Egyezményt megfogalmazó Meghatalmazottak Konferenciája (Conference of Plenipotentiaries) ugyanis ennek érdekében elfogadta az E. Ajánlást, amely így szól: „A Konferencia reményét fejezi ki, hogy a Menekültek Státuszára vonatkozó Egyezmény kilépve a szerződés kereteiből példaértékű lesz, és minden nemzetet arra vezet, hogy, amennyire lehetséges, a területükön lévő személyeket menekültként ismerje el, és azokat,

³⁹⁸ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from Paul Weis to M. Pagès, Director, subject: Eligibility of Refugees from Hungary, 22/1/HUNG. 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. január 9.).

³⁹⁹ IFCR Archives: Le problème des réfugiés hongrois en Autriche. Evaluation des besoins et recommandations concernant les mesures à prendre. Document présenté par le Haut Commissaire des Nations Unies pour les réfugiés. Comité Exécutif de l’UNREF, Quatrième session, Distribution: générale, A/AC.79/49, 22/1/2, A1023, box 3. (1957. január 18.).

akikre az Egyezmény feltételei nem vonatkoznak, az abban leírtak szerint kezelje.”⁴⁰⁰

Paul Weis egy menekültjoggal foglalkozó 1960-ban megjelent szakkikkében a fenti érveket is elősorolva a magyar menekültek státuszának megítélésével kapcsolatban további adalékokkal is szolgált. Megemlítette, hogy Bajorország Közigazgatási Bírósága Münchenben másod fokon 1959. április 28-án az osztrák Legfelső Bíróság határozatával azonos döntést hozott. Végül megerősítette, hogy tudomása szerint a Genfi Menekültügyi Egyezményt aláíró valamennyi állam elfogadta, hogy a magyar menekültek első látásra (prima facie) az Egyezmény rendelkezéseinek hatálya alá esnek.⁴⁰¹

A Menekültügyi Főbiztosság központjában 1957. május végén készített összefoglaló feljegyzés szerint a befogadó országok hatóságai elfogadták az UNHCR állásfoglalását, és a magyar menekülteknek az Egyezmény alapján megadták a menekültstátuszt. Az UNREF Végrehajtó Bizottság Állandó Program Albizottsága (Standing Program Sub-Committee of the UNREF Executive Committee) 1957. január 23. és 28. között zajló negyedik ülészakán Ausztria, Franciaország, Olaszország, Hollandia és Svájc képviselői kinyilvánították, hogy országaik álláspontja szerint a Genfi Menekültügyi Egyezmény alkalmazandó a magyar menekültekre. Olaszországban a tovább szállításra váró ideiglenesen befogadott menekülteket addig még nem vizsgálta meg a jogosultságot megállapító bizottság. Más menekültekkel a normál eljárást folytatták le: 1957. március végéig 127 eset közül egy kivétellel mindenkinek megadták a menekült státuszt. Nagy-Britanniában nem volt speciális „jogosultsági eljárás” a magyar menekültek részére, hanem ugyanazon jogokat kapták, mint más menekültek. De csak azoknak adtak egyezményes (konvenció) úti okmányt (Convention travel document), akiket úgy ítélték meg, hogy „szilárdan letelepedtek az Egyesült Királyságban”, addig pedig londoni úti okmányt (London travel document) kaptak. Az NSZK-ban a magyar menekültek egyszerűsített eljárásban nyerték el a menekült státuszt, és kaptak egyezményes úti okmányt. A dokumentum végül összefoglalóan megállapítja, hogy a Főbiztosság tudomása szerint egyetlen kormány sem emelt kifogást az Egyezménynek a magyar menekültekre való alkalmazása ellen, ha egyébként

⁴⁰⁰ UNHCR Archives: Memorandum, Scope of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees. Eligibility under the Convention of refugees who left Hungary because of the events of 1956, 6/1/1 HUN-Protection-General-Hungary (9.1959–4.1967). (1959. szeptember 2.).

⁴⁰¹ Weis, 1960. 969.

megfeleltek az Egyezmény 1. pontja előírásainak. Feltételezték továbbá, hogy az Egyezményben részes államok kormányai elfogadták az 1951. január 1-i határidőnek az UNHCR által adott értelmezését.⁴⁰²

Az üldözötté válás határidejének kérdésén túl a Főbiztosság Alapszabálya és az 1951-es egyezmény más vonatkozása esetében is kiterjesztő értelmezést javasolt az UNHCR, és fogadtak el az érintett befogadó országok a magyar menekültek érkezésekor. A menekültjog hatályos alapdokumai ugyanis a menekültstátusz megadásához elvileg az egyéni üldözöttség bizonyítását várták el.⁴⁰³ A magyarokra azonban úgy tekintettek, mint *prima facie* (első látásra elfogadható) menekültekre: Lindt főbiztos úgy érvelt, hogy az egyéni esetek vizsgálata alapján történő megítélés sürgősségi helyzetben nem lehetséges. Ezért az UNHCR meg sem kísérelte, hogy megítélje a menekülés egyéni motivációit, hanem minden magyart *prima facie* menekültnek fogadott el, későbbre halasztva a menekült státuszra való jogosultság egyéni vizsgálatát.⁴⁰⁴ A magyar menekültek fogadásában kulcsszerepet játszó Ausztria hatóságai a menekültválság első hónapjaiban úgy látták, hogy ilyen menekülttömeg egyéni elbírálása adminisztratív lehetetlen. Oskar Helmer belügyminiszter szavai szerint: „Most nincs időnk arra, hogy az egyéni esetek vizsgálatába kezdjünk.” Ez volt az első alkalom a Menekültügyi Egyezmény aláírása óta, amikor a menekült jogállást nem egyénileg vizsgálták, hanem csoportként. Erre használta James Morgan Read, a menekültügyi főbiztos helyettese, 1956. július és december között a hivatal ügyvezetője a „csoportos menekültek” (group refugees) kifejezést.⁴⁰⁵ A két világháború között a nemzetközi közösség a menekültek ügyével csoportalapon foglalkozott. És amikor egy csoportot menekültként azonosítottak, mindig széles megközelítést alkalmaztak.⁴⁰⁶ A magyar menekültek kapcsán megjelent gyakorlat a későbbi menekültválságok idején precedens értékű lesz.

---

⁴⁰² UNHCR Archives: Memorandum from Paul Weis to J. Marsch, UNHCR Branch Office in Luxemburg, through Jacques Colmar, subject: Application of 1951 Convention to Hungarian Refugees, Ref. G.XV.7/1/8,6/1 HUN, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. május 28.).

⁴⁰³ Betts–Loescher–Milner, 2012. 19.

⁴⁰⁴ Betts–Loescher–Milner, 2012. 23.

⁴⁰⁵ UNHCR Archives: Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording, UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives. 17.

⁴⁰⁶ Lásd Jackson, 1991. 408–409.

A menekült státusz elvi jelentőségű megítélésének kérdése után vegyük számba e döntés gyakorlati következményeit is!

A menekültek védelme a munkaerőpiacon

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága a menekültek helyzetét meghatározó legfontosabb tényezőnek a munkához való jogot tartotta. Ennek megfelelően a genfi központ és a képviseleti irodák a munkavállalás területére kiemelt figyelmet fordítottak. A bécsi képviselet 1956. november 23-i jelentéséből a Főbiztosság vezetői így örömmel értesülhettek arról, hogy a Szociális Minisztérium utasította az alárendelt hatóságokat: az 1956. október 23. után Ausztriába érkezett magyar menekülteket a Menekültügyi Egyezmény szerinti menekültekként kezeljék akkor is, ha nincs „A” tanúsítványuk. Az 1956. február 8-i 2,III/173.743-7/1955. számú rendelet ugyanis ehhez feltételként előírta a menekült státuszának a megerősítését a biztonsági hatóságok részéről.⁴⁰⁷ A Központ aggodalmaira válaszul az UNHCR bécsi kirendeltsége december 3-án újra megerősítette, hogy a megfelelő biztonsági szűrési folyamat befejezéséig a munkavállaláshoz elfogadják annak bizonyítását, hogy az illető menekült 1956. október 23. óta érkezett Ausztriába.⁴⁰⁸ November 30-i jelentésében a bécsi iroda felvetette az emigráns élsportolók, mint speciális segítséget igénylő menekültcsoport ügyét. Érzékelték ugyanis, hogy a menekült sportolók játékba állásának kérdése széles sportolói csoportokat érinthet. Úgy vélték, hogy a Genfi Egyezménynek az „azonos körülmények” fogalmáról szóló 6. paragrafusára alapul szolgálhat a nemzetközi sportszövetségek számára a probléma rendezéséhez.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Instruction from John Kelly to representative, UNHCR Branch Office for Austria, subject: Eligibility Procedure and Screening of Hungarian refugees, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. november 27.).

⁴⁰⁸ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, subject: Eligibility Procedure and Screening of New Hungarian Refugees, Ref: G XV/V/8.25(13.3K), No. 1148, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. december 3.).

⁴⁰⁹ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, subject: Situation of sportsmen among new hungarian refugees, Ref: G XV/V/8.14(13.3K), No. 1201, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. december 18.). „6. cikk: Az 'azonos körülmények' fogalma. Az Egyezmény alkalmazásában az 'azonos körülmények' fogalom azt jelenti, hogy bármely követelményt (ideértve az átmeneti tartózkodásra vagy a

A munkavállaláshoz kötődő szociális kedvezmények kiharcolása is részét képezte a Menekültügyi Főbiztosság jogvédő tevékenységének. 1957. május 14-én az UNHCR luxemburgi képviselete tájékoztatta a genfi vezetést, hogy a Munkaügyi és Társadalombiztosítási Minisztériumnál végzett közbenjárása eredményeként az ottani magyar menekültek is részesedtek az öregségi és rokkantsági nyugdíj újabb kiegészítésében, amely az eredeti szabályok szerint nem járt volna nekik, továbbá kaptak immár családi pótlékot eltartott gyermekeik után.⁴¹⁰ A brüsszeli képviselet intézkedése a belga bányáipar számára toborzott magyar menekültek ügyében szintén eredményesnek bizonyult. Ennek előzménye volt, hogy az Ausztriából befogadott 3000 magyar menekültet és az 1957. május–júniusban Jugoszláviából befogadott 1500 menekültet kivették a belga társadalombiztosítás azon általános szabálya alól, mely szerint munkanélküli segély és (egészségügyi) táppénz csak 150 nap tényleges munka után jár. Ez a kedvezmény nem vonatkozott a jugoszláv táborokban a belga bányáipar számára toborzott munkaerőre. A bányák vezetői nekik még a Bányászati Szövetség által külföldön szerződtetett munkaerő részére a bányacégek által fizetendő szokásos kedvezményeket sem adták meg. Az UNHCR belgiumi képviselete fellépett a Munka- és Társadalombiztosítási Minisztériumban, és ennek nyomán rájuk is a kiterjesztették a többi magyar menekülthez vonatkozó kedvezményt.⁴¹¹

Okmányok beszerzése

A menekülteknek a befogadó társadalomba való sikeres beilleszkedéséhez, a menekültjogi dokumentumokban célként megfogalmazott normális mindennapi életéhez szükségük volt hivatalos személyes okmányokra, amelyeket a menekültlét

---

tartózkodás időtartamára és feltételeire vonatkozó követelményt), amelyet az egyénnek, ha nem lenne menekült teljesítenie kellene ahhoz, hogy a kérdéses jogot élvezhesse, ténylegesen teljesítenie kell, azon követelmények kivételével, amelyeknek természetüknél fogva a menekült nem tehet eleget.” Forrás: Genfi Menekültügyi Konvenció.

⁴¹⁰ UNHCR Archives: Rapport sur l’activité de l’Office [UNHCR] de Luxembourg pendant les mois de mars et d’avril 1957, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1957. május 14.).

⁴¹¹ UNHCR Archives: J. Duqué, Délégué Adjoint du HCR en Belgique à UNHCR, Geneva, G.XV.Bx/13, D/44 Pr.2.C, 100, JD/GVD, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1958. május 16.).

vagy a viszontagságos menekülés miatt nélkülöztek. Az UNHCR ezen a téren is a segítségükre sietett.

A külföldre utazáshoz szükséges iratok kérdése már az Ausztriából történő elszállítás kapcsán felmerült. Az UNHCR bécsi képviselete 1956. november 30-i jelentésében kérte a genfi központot, hogy tájékoztassák a magyar menekültek szállítása ügyében illetékes Európai Migráció Kormányközi Bizottságát (Intergovernmental Committee for European Migration, ICEM), hogy az Ausztriát elhagyó magyar menekültek, akiknek nincsenek megfelelő úti okmányai, milyen utazási dokumentumot kaphatnak. A szállítmányok az akkori sürgősségi helyzetben az osztrák Belügyminisztérium által lepecsételt névsorokkal hagyták el az országot. Számítottak azonban arra, hogy az Európából tovább utazni kívánó menekültek szabályos úti okmányokat fognak igényelni. A helyzetet bonyolította, hogy egyes érintett országok már ratifikálták a Genfi Menekültügyi Egyezményt, így biztonsági szűrés és regisztráció után egyezményes úti okmányokat (Convention Travel Document) állíthattak ki. Más államok a menekültek úti okmányaira vonatkozó, 1946-ban kihirdetett egyezmény alapján londoni úti okmányt (London Travel Document) adtak a menekülteknek.⁴¹² Mindkét dokumentumot a menekült státusz bizonyítékeként elismerték a bevándorlási országok kormányai. A bécsi UNHCR képviselet feltételezte, hogy azokban az országokban, amelyek egyik megállapodást sem hagyták jóvá, a más országokban letelepedni kívánó menekültek a külföldieknek készült útlevelet (aliens passport) kaphatják meg.⁴¹³ A Norvég Menekült Tanács elnökének az UNHCR-hez 1959-ben küldött tájékoztatása szerint Norvégiában minden magyar menekült először külföldieknek készült útlevelet kapott, és ebbe pecsételték bele a tartózkodási engedélyt. Egyezményes úti okmány igénylésekor a rendőrség alaposan „átvilágította” a kérvényező motivációit (miért ment el Magyarországról?). Ha úgy találták, hogy kizárólag gazdasági okokból hagyta el eredeti hazáját, vagy más problémák merültek fel (pl. bűnözők esetében), nem adták meg a kért okiratot. Mindazonáltal azok, akiknek nem volt egyezményes

---

⁴¹² Intergovernmental Committee on Refugees, Final Act, 1946.

⁴¹³ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, Dr. J.J. Kadosa, legal advisor to the UNHCR, subject: Travel Documents for New Hungarian Refugees, Ref: G XV/V/8.25(8.19), No. 1144, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. november 30.).

úti okmányuk, ugyanúgy rendelkeztek tartózkodási engedéllyel és élhettek a szociális jogokkal is.⁴¹⁴

A magyar menekültek társadalmi integrációjának előrehaladtával felmerült az igény, hogy különféle hatóságok és munkáltatók előtt bemutassák személyes okmányaik eredeti példányaikat.⁴¹⁵ 1958 októberében az UNHCR bonni képviselője a genfi központhoz fordult, mivel több magyar menekült kérte, segítsen a kirendeltség diplomáik, születési és házassági anyakönyvi kivonataik és más hivatalos személyes irataik megszerzésében. Barátaikon és rokonaikon keresztül ugyanis nem tudták elérni céljukat. Ugyanakkor ezeknek a dokumentumoknak a megléte számos esetben rendkívül fontos volt az érintettek számára.⁴¹⁶

Az UNHCR Levéltára megőrizte Nyáry István László menekült orvos esetét. Amikor először Ausztriába érkezett, benyújtotta az illetékes hatósághoz 1944-ben a Pécsi Egyetemen szerzett orvosi diplomáját, ami alapján engedélyt kapott a praktizálásra Ausztriában. Diplomája azonban autóbalesetben megsemmisült. Később egy németországi állást azért nem kapott meg, mert nem tudta bemutatni diplomája eredeti példányát. A bécsi UNHCR képviselő jogtanácsosa, Ivor C. Jackson 1959. január 2-án azt javasolta a genfi központnak, hogy kérjenek hitelesített másolatot a Pécsi Egyetemről a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságán keresztül.⁴¹⁷ Az UNHCR 1959. január 19-én valóban a VNB-hez fordult, hogy kísérelje meg a Magyar Vöröskereszt segítségével beszerezni a diploma hiteles másolatát.⁴¹⁸ Ez sikerült is: 1959. május 12-i levelében a Nemzetközi Bizottság

---

⁴¹⁴ UNHCR Archives: Personal letter of Arne Fjellbu, Chairman, Norwegian Refugee Council, Oslo to Paul Weis, legal advisor, UNHCR, Geneva, Ref: AF/MK, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1959. július 1.).

⁴¹⁵ UNHCR Archives: Memorandum of H.C. Kapur (through P. Weis), UNHCR, Geneva, subject: Procuring of diplomas and other personal documents from Hungary, Ref: 6/1/HUN, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1959. május 13.).

⁴¹⁶ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from Deputy Representative in Germany to the UNHCR, Geneva, subject: Procuring of Diplomas and other Personal Documents from Hungary, Ref: LSch/IC/58, No. 757, LSch/kh, 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1958. október 16.).

⁴¹⁷ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from Ivor C. Jackson, Legal Advisor, UNHCR Branch Office, Vienna to the UNHCR, Geneva, subject: NYARY István László, dob 15.1.1911, Ref: G XV/V/1.108, No. 2, ICJ/ej, 6/8/HUN Protection – Certificates and Documents – Hungary. (1959. január 2.).

⁴¹⁸ UNHCR Archives: Letter from H.C. Kapur, Legal Section, UNHCR to the International Committee of the Red Cross, Ref: HCK/NP, 6/8/HUN Protection – Certificates and Documents – Hungary. (1959. január 19.).

értesítette erről a Főbiztosságot. A berni magyar követség küldte el a diplomamásolatot a VNB-nek.⁴¹⁹

A bonni képviselettől szintén szintén kapott jelzést a központ a hivatalos iratok beszerzése iránti igényekről. Az egyik magyar menekültnek például 1959. áprilisban születési anyakönyvi kivonatára és iskolai bizonyítványára volt szüksége ahhoz, hogy speciális képzésre járhasson. A bonni iroda érdeklődött az UNHCR vezetőségénél, hogy ezzel a kéréssel a magyar hatóságokhoz fordulhat-e.⁴²⁰ Az ausztriai és nyugat-németországi kirendeltségek felvetései nyomán a központ május 13-i összefoglalójában állást foglalt a kérdésről. Ebből kiderül, hogy mindaddig a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága segítségét igyekeztek igénybe venni ilyen ügyekben. A VNB közbenjárását azonban – a sikeresen zárult Nyáry-ügy ellenére – nem tartották hatékonynak. Az ilyen igények kielégítését nehezítette, hogy az NSZK, bár elfogadta a Genfi Menekültügyi Egyezmény 25. cikkelyét is, mely kéri a befogadó országot, hogy állítsa ki mindazon hivatalos iratokat a menekültek részére, amelyeket más külföldiek (aliens) számára kiállít, mégsem tette meg. Ausztria viszont fenntartást fűzve a szöveghez ajánlásnak tekintette csupán az Egyezmény 25. cikkelyének ide vonatkozó részeit, így a magyar menekültek nem nyújthattak be kérelmet az osztrák hatóságokhoz ilyen dokumentumok kiadása céljából. Az NSZK-ban a magyarokra is alkalmazható volt viszont a Hontalan Külföldiek Törvénye (Gesetz über die Rechtsstellung heimatloser Ausländer im Bundesgebiet), amely alapján öregségi és rokkantsági nyugdíjat fizettek azon menekülteknek, akik bizonyítani tudták, hogy eredeti hazájukban biztosítottak voltak. A feljegyzés készítője, H.C. Kapur azt javasolta, hogy ezt az ügyet vitassák meg a magyar hatóságokkal a genfi magyar képviseleten keresztül, és próbálják meg elérni, hogy a magyar illetékesek elfogadják az UNHCR-t, mint csatornát a szükséges személyes iratok megszerzéséhez.⁴²¹

⁴¹⁹ UNHCR Archives: Lettre du Comité International de la Croix-Rouge à l'Office du Haut-Commissaire pour les Réfugiés, 6/8/HUN Protection – Certificates and Documents – Hungary. (1959. május 12.).

⁴²⁰ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from UNHCR Representative in Germany to the UNHCR, Geneva, subject: MATYASOVSKY, Sandor, Ref: LSch/IC/59, LSch/vo, No. 264, 6/8/HUN Protection – Certificates and Documents – Hungary. (1959. április 7.).

⁴²¹ UNHCR Archives: Memorandum of H.C. Kapur (through P. Weis), UNHCR, Geneva, subject: Procuring of diplomas and other personal documents from Hungary, Ref: 6/1/HUN, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1959. május 13.).

Az állampolgársággal összefüggő ügyek

Lindt főbiztos 1958-as ausztriai látogatása során Helmer belügyminiszterrel is tárgyalt, aki megerősítette, hogy az osztrák kormány hajlandó minden segítséget megadni azoknak az „új magyar menekülteknek”, akik az osztrák állampolgárság megszerzésére törekcszenek.⁴²² Az UNHCR jogvédő tevékenysége mindazonáltal bizonyos esetekben még a menekültjogi alapdokumentumokban rögzített végső cél – az állampolgárság megszerzése – utáni időre is kiterjedt. A Főbiztosság igyekezett elérni, hogy az állampolgárságot elnyert menekültek is részt vehessenek a menekülteket segítő ausztriai UNREF projektekben (pl. lakásépítés menekültek számára), ha az arra való regisztrációkor még nem voltak állampolgárok.⁴²³ A jogi probléma abból adódott, hogy ha egy menekült elnyeri a befogadó országa állampolgárságát, akkor a Főbiztosság Alapszabálya 6. cikkelye (A, c) alapján nincs többé az UNHCR illetékességi körében, mert már élvezi a befogadó állam védelmét. A Főbiztosság törekvése sikerrel járt: az UNREF Végrehajtó Bizottsága alaposan megtárgyalta az ügyet, és pozitívan döntött. Az UNHCR bécsi képviselete feljegyzésében adott érvet a Végrehajtó Bizottság alkalmazhatónak találta az osztrák esetre is. Ennek értelmében, ha menekültet UNREF projektre elfogadtak, de még annak megkezdése előtt megkapta az osztrák állampolgárságot, akkor a jogosultságát egyéni elbírálás alapján még megállapíthatták.⁴²⁴

1957. szeptember elején az UNHCR hágai képviselője értesüléseire hivatkozva érdeklődött a genfi vezetőségtől, hogy mi van azokkal a holland nőkkel, akik magyar menekülthöz mentek feleségül: megkapják-e az 1948. december 24-i törvény értelmében a magyar állampolgárságot? A hollandiai képviselet kérdésére válaszolva az Igazságügyi Minisztérium tudatta, hogy holland hivatalos álláspont

---

⁴²² UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from the UNHCR Branch Office for Austria, K.C. Elliot, Acting Representative, UNHCR, Vienna to UNHCR, Geneva, subject: Eligibility of new Hungarian Refugees for UNHCR Assistance, Ref: G XV/V/20.Gen, No. 1112, KCE/eaj, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1958. június 17.).

⁴²³ UNHCR Archives: Memorandum from Arnold Rørholt, UNHCR Representative, Vienna to the UNHCR, Geneva, subject: Eligibility for UNREF projects, Ref: G XV/V/15.Elig, No. 1671, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1958. szeptember 24.).

⁴²⁴ UNHCR Archives: Memorandum from the UNHCR, Geneva [John D.E. Kelly] to the UNHCR Representative for Austria, subject: Eligibility for UNREF projects, Ref: G XV 27/1/3 AUS, 6/1/HUN, 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1958. november 4.).

szerint az érintett holland nők a még hatályos (1948) magyar törvény értelmében elveszítik holland állampolgárságukat, és csak magyar állampolgárok lesznek, és így élvezhetik a Hollandia által is elfogadott Menekültügyi Egyezmény előnyeit.⁴²⁵ A genfi magyar állandó képvisellel konzultálva az UNHCR központ Hágába küldött 1957. szeptember végi levele pontosításokkal szolgált. Ezek szerint a magyar állampolgárral házasságra lépő külföldi állampolgárságú nő nem kap automatikusan magyar állampolgárságot. Az 1953. január 1. és az új törvény kihirdetésének időpontja, 1957. október 1. között kötött házasságok érvényességét ugyanis csak akkor ismerték el, ha erre a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa engedélyt adott.⁴²⁶

1959–1960 fordulóján sok menekült kapott olyan hírt, hogy küszöbön állna a magyar állampolgárságtól való megfosztása. A hágai UNHCR képviselő kérdésére a Főbiztosság apparátusa vizsgálandni kezdett. A nagy számban megkeresett nem hivatalos magyar forrás nem tartotta valószínűnek, hogy megfosztának állampolgárságuktól minden magyar menekültet, aki 1958 végéig nem tér haza vagy nem kér engedélyt külföldön tartózkodásra. Arról azonban értesült az UNHCR, hogy egyes menekülteket megfoszthattak állampolgárságuktól.⁴²⁷ Az állampolgárságtól való megfosztás eszközeivel az 1956-os magyar forradalom után valóban viszonylag ritkán élt a magyar kormányzat. Parragi Mária kutatásai szerint az 1957. évi törvény alapján 202 embert fosztottak meg magyar állampolgárságától, főként olyan személyeket, akiket bűncselekmények elkövetése miatt Magyarországra akartak toloncolni az őket menekültként befogadó államok. Lehetett példa politikai okokból történt megfosztásra is.⁴²⁸ A magyar pártvezetés azonban ezt a korábban szovjet mintára

---

⁴²⁵ UNHCR Archives: Memorandum from A. Dirks, UNHCR Representation in the Netherlands, The Hague to the UNHCR, Geneva, Ref: HCR/871, 6/7/HUN Protection-Marriage-Hungary (06.1957–09.1957). (1957. szeptember 4.).

⁴²⁶ UNHCR Archives: Memorandum from Paul Weis, Legal Advisor to the UNHCR (through Jacques Colmar), Geneva to the UNHCR Representative for the Netherlands, The Hague, Marriage of Foreign Women to Hungarian nationals G.XV.6/7/HUN, Ref: HK/sv, 6/7/HUN Protection-Marriage-Hungary (06.1957–09.1957). (1957. szeptember 25.).

⁴²⁷ UNHCR Archives: Memorandum from H. C. Kapur, Legal Section, UNHCR, Geneva to the UNHCR Representative for the Netherlands, subject: Nationality of Hungarian refugees, Ref: HCK/yst, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1960. február 10.).

⁴²⁸ Parragi, 2000.

bevezetett módszert az ellenségesnek tekintett emigráció elleni harcban ekkor nem tartotta hatékonynak.⁴²⁹

A Kádár-kormány jogalkotó tevékenységének figyelemmel kísérése

Az UNHCR éberrel követte a kibocsátó ország menekülteihez való viszonyának változásait, így a Kádár-vezette magyar kormányzatnak a menekültekkel kapcsolatos jogalkotó tevékenységét és annak gyakorlati megvalósítását is. Két téma keltette fel különösen a Főbiztosság érdeklődését: az ún. konzuli útlevel és a menekültek legális hazalátogatásának kérdése.

A „konzuli útlevel” ügye

A Kádár-rendszer konszolidációjával és kezdődő liberalizálódásával összefüggésben 1961. március 31-én jelent meg a Magyar Népköztársaság kormányának 10/1961-es és a Belügyminisztérium 1/1961-es rendelete, amelyek Bencsik Péter kutatásai szerint 1948 óta az első nyilvános útleveljogi szabályozást jelentették.⁴³⁰ Az útlevel megszerzésének részletszabályait azonban továbbra sem ismerhette meg a széles közvélemény. Arról, hogy milyen szempontok alapján bírálják el a kérelmeket, illetve ki jogosult útlevelekre és ki nem, csak titkos kormányhatározatok és belügyi rendelkezések születtek.⁴³¹ Így az UNHCR központ és annak képviseleti irodái kénytelenek voltak jelentős erőfeszítéseket tenni a magyar menekültek is érintő jogi változások rekonstruálására. A jogszabályok módosítását a kormányülésen 1961. március 23-án előterjesztő Biszku Béla belügyminiszter szerint a fő újdonságot az jelenti, hogy eddig a „disszidálók” hozzátartozói vándoroltak ki, most viszont a „disszidenseket” igyekeznek hazacsábítani. Az emigrációban élő magyarokat próbálták rávenni, hogy tartsák fenn magyar állampolgárságukat, regisztráltassák magukat a lakóhelyük szerint illetékes magyar konzulátuson, és igényeljék a külföldön élő magyarok útlevelét, amelyet már az előterjesztésben konzuli útlevelnek neveznek. Magát a „konzuli

⁴²⁹ Szabó, 2009. 187. A Politikai Bizottság 1958. július 29-i ülésének jegyzőkönyvére hivatkozik. Lásd MNL OL: M-KS 288. f. 5/88. ő. e.

⁴³⁰ 10/1961. (III.31.) Korm., TRHGY 1961. 206–207. és 1/1961. (III.31.) BM, uo. 425–426. Lásd Bencsik–Nagy, 2005. 58.; Bencsik, 2019. 153.

⁴³¹ Bencsik–Nagy, 2005. 61; Bencsik, 2019. 157.

útlevélet” 1962-től vezették be.⁴³² A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának ülésén 1961. decemberben hangzott el, hogy az akció célja valójában nem az emigránsok tömeges hazatelepítése, hanem az ellenséges politikai emigráció bomlasztása volt.⁴³³

A genfi magyar ENSZ-képviselő levélben tájékoztatta a Menekültügyi Főbiztosságot a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának határozatáról a „konzuli útlevéllel” kapcsolatban, kérve a szervezetet, hogy terjessze azt.⁴³⁴ Nyomban megkezdődött és több évig tartott az ügygel kapcsolatos információk alapos gyűjtése, elemzése és továbbítása is. Az UNHCR a fejleményről körlevélben tájékoztatta minden képviselőt.⁴³⁵ Az 1961. augusztus 16-i körlevélből azonban kiderül, hogy csupán az UNHCR képviselők tájékoztatására küldték körbe az információt, amelyről a képviselőken a magyar menekültekkel kapcsolatba kerülő munkatársakat kellett csupán tájékoztatni. Vagyis elzárkóztak attól, hogy a hivatalos magyar kérésnek engedve terjesszék ezt az értesülést, vagy hogy az UNHCR képviselők munkatársai bármilyen döntésre orientálják a hozzájuk forduló magyar menekülteket.⁴³⁶ A képviselői irodák alapos helyi tájékozódására kitűnő példa a magyar konzuli útlevél svédországi visszhangját bemutató feljegyzés, amelyből kiderül, hogy a magyar menekültek nagy többsége visszautasította a lehetőséget.⁴³⁷ A bécsi UNHCR-képviselő szintén tüzetesen foglalkozott az osztrák hatóságok reakciójával. Az osztrák Belügyminisztérium 1961. október 2-i nyilatkozata szerint, ha magyar menekült konzuli útlevélért folyamodik, elveszti Ausztriában a menekült státuszát, mivel ezáltal igénybe kívánja venni eredeti országa védelmét.⁴³⁸

⁴³² Bencsik–Nagy, 2005. 60–61; Bencsik, 2019. 156–157.

⁴³³ Bencsik–Nagy, 2005. 62.; Bencsik, 2019. 212.

⁴³⁴ UNHCR Archives: Interoffice memorandum from Paul Weis, UNHCR to all UNHCR Representatives, subject: Hungarian decision concerning the citizenship of Hungarian refugees, no. 22, GE.61-8277, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1961. június 30.).

⁴³⁵ Uo.

⁴³⁶ UNHCR Archives: Interoffice memorandum from Paul Weis, UNHCR to all UNHCR Representatives, subject: Hungarian decision concerning the citizenship of Hungarian refugees, UNHCR/IOM/61UNHCR/BOM/61, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1961. augusztus 16.).

⁴³⁷ UNHCR Archives: ITEM No 2156/61, K–7801, Hungary, Swedish reaction to Hungarian „consular passport”, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1961. június 28.).

⁴³⁸ UNHCR Archives: Interoffice memorandum from Dr. W. Bruggmann, Legal Section, UNHCR, Vienna to Paul Weis, UNHCR, Geneva, subject: Ministerial Decree concerning Acquisition of

A konzuli útlevel ügye a genfi UNHCR központban szintén hosszadalmas vizsgálat tárgyát képezte. E. Jahn nevű munkatársukat információszerző körútra az NSZK-ba és Ausztriába küldték. Jelentéséből tudható, hogy az osztrák Belügyminisztérium körlevélet írt a hatóságoknak a konzuli útlevellel kapcsolatos álláspontjáról. Kinyilvánították, hogy azoktól, akik „konzuli útlevelért” folyamodnak, megvonják az egyezményes úti okmányt, sőt nem is engedélyezik további ausztriai tartózkodásukat sem. A Belügyminisztérium ugyanakkor biztosította az UNHCR tárgyalóját, hogy minden olyan esetről tájékoztatják a Főbiztosságot, amikor magyar menekült konzuli útlevelet kap, és még az osztrák hatóságok végső döntése előtt az UNHCR-nek lehetősége lesz kifejeznie véleményét.⁴³⁹

Genfbe is eljutott a hír, hogy a magyar hatóságok a Magyarországon élő hozzátartozók révén igyekeznek zsarolni a menekülteket a konzuli útlevel kiváltása érdekében. Az UNHCR úgy értesült, hogy a magyar hatóságok azzal igyekeztek kényszer alá helyezni a menekülteket, hogy ha nem regisztráltatják magukat valamely magyar konzulátuson, mint külföldön élő magyar, akkor magyarországi rokonaik nem kapnak engedélyt, hogy elhagyják Magyarországot például a családdegyesítés céljából. Míg ha a menekült regisztrál, évente kétszer Magyarországra jöhet látogatóba, és a rokonai is meglátogathatják külföldön. Vagyis arra igyekeztek rávenni a menekülteket, hogy adják fel menekült jogállásukat.⁴⁴⁰ Az UNHCR 1961. decembertől képviseleti irodáinak bizalmas kapcsolatait mozgósítva igyekezett bizonyítékot szerezni a magyar hozzátartozókhoz küldött nyomásgyakorló levél létezéséről.⁴⁴¹ A Főbiztos olaszországi képviselője úgy tapasztalta, hogy a magyar menekültek nagyon elzárkózóak a kérdéssel kapcsolatban.⁴⁴² A konzuli útlevel ügyével az UNHCR

Hungarian Consular Passport, Ref. G XV/V/8.151, no. 1673, WB/hi, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1961. november 7.).

⁴³⁹ UNHCR Archives: Notes from E. Jahn to Paul Weis, UNHCR, Geneva, subject: Hungarian „Decree on Citizenship”, Ebj/eaj, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1961. november 13.).

⁴⁴⁰ UNHCR Archives: For inclusion in the High Commissioner’s Brief, Note on attitude of the Hungarian authorities to Hungarian refugees, PW/cc, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1961. november 14.).

⁴⁴¹ UNHCR Archives: Letter from Paul Weis, Head of Legal Division, UNHCR to UNHCR Representatives for Italy, Germany and Austria, subject: Hungarian Decree concerning Consular Passports, strictly confidential, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1962. február 16.).

⁴⁴² UNHCR Archives: Interoffice memorandum from E.G. Lapenna, Acting UNHCR Representative, Rome to Paul Weis, Head of Legal Division, UNHCR, Ref: G/XV/15/R/6, EGL/pc,

központban még 1964 elején is foglalkoztak. Az ekkor már itt dolgozó Jackson feljegyzésében részletesen megvizsgálta és leírta a konzuli útlevelet összehasonlítva a kivándorló útlevelemel.⁴⁴³

A menekült státusz esetleges elvesztésének lehetőségét aggasztónak találták a Főbiztosság illetékesei, és igyekeztek megakadályozni azt. Főként az osztrák és a magyar kormányzat álláspontját próbálták ennek érdekében befolyásolni. 1961. december 11-én részletes instrukciókat küldtek az ügygel kapcsolatban a bécsi képviselőnek. Úgy vélték, hogy noha a nemzeti útlevél önkéntes (voluntary) kérelmezése majd elfogadása a Genfi Menekültügyi Egyezmény 1, C (1) pontjának alkalmazásához vezet, az akaratlagosság kérdését fontosnak tartják alaposan megvizsgálni. Több esetben ugyanis, ahogy az imént említettük, a magyar hatóságok előnyöket ígértek a Magyarországon élő hozzátartozóknak, hogy ezzel befolyásolják a menekültet a konzuli útlevél elfogadása érdekében. Ez a tény az UNHCR szerint akut problémát okozott az osztrák válaszcselelet következtében. A genfi központ nem tartotta szerencsésnek az osztrák cselelet megfogalmazását, amikor az arra utalt, hogy az UNHCR szerint az útlevélkérelem egyszerű beadása az 1 C (1) alkalmazásához vezet. Kérték, hogy a bécsi képviselő ezt tisztázza az osztrák hatóságokkal. Amint fentebb láttuk, a cselelet feljogosította a helyi osztrák hatóságokat, hogy a magyar konzuli útlevelet átvett személyektől bevonják a menekültigazolványukat, és helyben lakásukat is megtiltsák. Továbbá, ha a menekült fellebbezést nyújtott be, az nem függesztette fel a menekült státusz visszavonásának hatályát.⁴⁴⁴ A Főbiztosság ausztriai képviselője válaszcseleletében újra megerősítette, hogy az UNHCR-rel való konzultáció nélkül az osztrák hatóságok nem hoznak végleges döntéseket a szóban forgó az ügyekben. Elismerte, hogy nem szerencsés az osztrák Belügyminisztérium cseleletének megfogalmazása, de pontosítja, hogy a képviselő nincs abban a helyzetben, hogy ilyen cseleletek megszövegezésébe közvetlenül beleszóljon. Úgy vélte ugyanakkor, hogy az osztrák

---

no. 138, confidential, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1962. február 27.).

⁴⁴³ UNHCR Archives: Note for the file from Ivor Jackson, UNHCR, subject: New Hungarian Passport, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1964. január 22.).

⁴⁴⁴ UNHCR Archives: Memorandum from Paul Weis, UNHCR to UNHCR Representative, UNHCR Branch Office for Austria, subject: Hungarian Decree concerning Consular Passports, DWC/dbp, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1961. december 11.). Genfi Menekültügyi Konvenció, 1, C (1): „Meggzőnik az Egyezmény alkalmazhatósága az A. rész rendelkezéseinek hatálya alá tartozó olyan személy esetén, aki: (1) Önkéntesen ismét igénybe vette az állampolgársága szerinti ország védelmét...”

rendeletnek várhatóan nem lesznek súlyos következményei, mivel a hatóságok nagy valószínűséggel nem szereznek tudomást a konzuli útlevél birtoklásáról.⁴⁴⁵

A Főbiztosság vezetői tehát komoly veszélyt láttak a menekültekre nézve a „konzuli útlevéllel” kapcsolatos magyar kezdeményezésben, amiről az ENSZ Közgyűlésen tárgyalni kívántak a magyar kormány képviselőivel. Az erről szóló feljegyzés bekerült az ENSZ Közgyűlésére utazó UNHCR-küldöttség iratcsomagjába is. A genfi vezetőség úgy vélte, hogy a magyar kormányzatnak ez a hozzáállása ellentmondani látszik az ENSZ Közgyűlés több ülészakán kifejtett hivatalos magyar állásfoglalással. Korábban elismerték ugyanis, hogy a menekültek az UNHCR jogvédelme alatt állnak, és jóváhagyták az érdekükben a szervezet által végzett munkát is.⁴⁴⁶ 1961 decemberében Félix Schnyder menekültügyi főbiztos New Yorkban az ENSZ Közgyűlés ülészakán találkozott Mód Péter magyar ENSZ-képviselővel, majd levelet írt neki a kérdéssel kapcsolatban. Ebben kifejtette, hogy értesüléseik szerint a magyar hatóságok a családegyesítést kérő menekültek értésére adták, hogy ügyüket csak abban az esetben bírálják el kedvezően, ha regisztráltatják magukat a magyar konzuli szerveknél, mint külföldön élő magyar állampolgárok. Az UNHCR kifejezésre juttatta, hogy noha minden magyar menekült szabadon kifejezheti vágyát, hogy rendezze kapcsolatait eredeti hazájával, de azt nem tartja helyesnek, ha egy menekültnek úgy kell éreznie, hogy a családegyesítés iránti óhaját a konzuli regisztrációval kapcsolatos döntésének befolyásolására használják fel. Az UNHCR levelében kívánatosnak tartotta, ha „a regisztráció önkéntes jellegével kapcsolatban minden lehetséges félreértést elkerülnek”.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁵ UNHCR Archives: Interoffice Memorandum from Arnold Rørholt, UNHCR Representative for Austria to Paul Weis, UNHCR, subject: Hungarian Decree concerning Consular Passports, Ref. G XV/V/8.19, no. 264, WB/hi, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1962. február 16.).

⁴⁴⁶ UNHCR Archives: For inclusion in the High Commissioner’s Brief, Note on attitude of the Hungarian authorities to Hungarian refugees, PW/cc, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1961. november 14.).

⁴⁴⁷ UNHCR Archives: Letter from Félix Schnyder, UNHCR, Geneva to Péter Mód, Permanent Representative of Hungary to the United Nations, New York, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1961. december 18.).

A konzuli útlevel bevezetése a magyar kormányzat számára csekély eredménnyel járt. A nyugati országokban konzuli útlevellel élő magyarok száma nem lett jelentős: 1967-ben mintegy 8 ezer volt.⁴⁴⁸

Hazalátogatás Magyarországra

1963 augusztusában a magyar menekültek Magyarországra látogatásának legális lehetősége is megjelent – szintén az ellenséges emigráció bomlasztásának magyar kormányzati szándékával. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1963. évi 4. számú törvényerejű rendeletével ugyanis lehetővé tette a Magyarországról 1945. április 4. és 1963. március 22. között illegálisan eltávozott személyek hazalátogatását és hazatelepülését. A jogalkotók azonban ezt a lehetőséget az általuk ellenségesnek tekintett emigránsoknak nem kívánták megadni. Ahogyan Baráth Magdolna kutatásaiból kiderül, a rendelet részleteit szabályozó belügyminiszteri parancs szerint a hazatérési engedélyt a még aktív ellenséges tevékenységet folytatók nem kaphatták meg. Ennek elősegítésére elrendelték a Nyugaton élő „kompromittált személyek” felderítését és nyilvántartásba vételét.⁴⁴⁹

Az UNHCR képviseleti irodák beszámolóiból képet alkothatunk arról, hogy egyes befogadó országok hogyan reagáltak a magyar kormányzat lépésére. A főbiztos bécsi képviselője arról tudósított, hogy az osztrák hatóságok értelmezése szerint ha egy magyar menekült él a Magyarország által felajánlott beutazó vízummal, úgy annak az országnak a védelmébe helyezte magát, és elveszíti menekült státuszát.⁴⁵⁰ Az osztrák Belügyminisztérium úgy vélte, hogy nem új rendeletet léptettek életbe a külföldön élő magyaroknak adható Magyarországra beutazást biztosító vízummal, hanem – az 1963. márciusban bejelentett általános amnesztiával összefüggésben⁴⁵¹ – új igazgatási gyakorlatot vezettek be, aminek ez

⁴⁴⁸ Bencsik–Nagy, 2005. 69. Bencsik, 2019. 213.

⁴⁴⁹ Baráth, 2011. 8.; Baráth, 2012. 618. Az először hazalátogató magyar menekültek belső vívódásairól lásd Lénárt, 2008. 109–143.

⁴⁵⁰ UNHCR Archives: Memorandum from C. Brink-Perersen, Legal Section, UNHCR, Vienna to UNHCR, subject: Hungarian Decree on Granting of Visa to Hungarian Exiles in Possession of Non-Hungarian Passports, Ref. G XV/V/8.15, no. 738, CBP/Gr, 6/1/1 HUN Protection–General–Hungary (09.1959–04.1967). (1963. augusztus 30.).

⁴⁵¹ 1963. március 21-én az új országgyűlés alakuló ülészakán Kádár János bejelentette az általános amnesztiát. Az Elnöki Tanács másnap kiadott törvényerejű rendelete értelmében kegyelmet kaptak az 1956-os forradalommal összefüggésben elítéltek. Az amnesztia nem terjedt ki azokra, akiket a fegyveres harcokban való részvétel kapcsán gyilkosság vádjával is elítéltek, a hűtlenség miatt elítéltekre és a visszaesőnek minősítettekre. Lásd *1956 kézikönyve*. I., 1996. 322.

lett a következménye.⁴⁵² Az UNHCR brüsszeli képviselőjével a belga Igazságügyi Minisztérium küldötte közölte, attól tartanak, hogy a rendelet kapcsán megindulhat a magyar menekültek gyakori és tömeges utazása Belgium és Magyarország között, ami szerinte biztonsági kockázatot jelenthet, amennyiben a magyar hatóságok nyomást gyakorolnak rájuk. A rövid látogatásokat ugyanakkor nem tartották olyanoknak, ami miatt megszüntetnék a menekült jogállást, amennyiben nem Magyarországról származó útiokmánnyal utaznak. Ugyanakkor azt is kifejezték, hogy a belga hatóságok nincsenek abban a helyzetben, hogy a magyar menekültek utazásait érdemben ellenőrizni tudják.⁴⁵³ Végül a francia hivatalos álláspont szerint a menekült csak akkor nem veszíti el a menekült státuszát Magyarországra látogatása esetén, ha azt előzetesen bejelenti, és a francia hatóságok elfogadják a hazalátogatásra felhozott indokot. Ebben az esetben kap egy laissez-passer-t, amivel visszatérhet.⁴⁵⁴

A Menekültügyi Főbiztosságnak a magyar kormányzat lépésével kapcsolatos hivatalos álláspontját Paul Weisnek a párizsi UNHCR-képviselőhez küldött memorandumából ismerhetjük meg. A jogtanácsos emlékeztetett rá, intézményének mindig az volt a véleménye, hogy mindaddig, amíg a menekült nem nemzeti útlevelel látogat eredeti hazájába, ne szükségszerűen veszítse el menekült státuszát. Még akkor sem, ha erre előzetesen nem kapott engedélyt befogadó országa hatóságaitól. Weis kérte, hogy a képviseleti iroda ezt fejtse ki a francia hatóságoknak, hogy azok megváltoztassák a gyakorlatukat. A menekülteket pedig tájékoztassák, hogy Magyarországra utazásuk előtt a menekült jogállásuk megőrzése érdekében kérjenek laissez-passer-t.⁴⁵⁵

---

⁴⁵² UNHCR Archives: Memorandum from Dr. W. Bruggmann, Legal Advisor, UNHCR, Vienna to UNHCR, Geneva, subject: Hungarian Tourist Visas for Refugees, Ref. G XV/V/8.15, no. 799, WB/hi, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1963. szeptember 19.).

⁴⁵³ UNHCR Archives: Memorandum du Délégué du HCR en Belgique au Haut Commissaire, à l'attention personnelle du Dr. Weis, objet: Visite en Hongrie de réfugiés d'origine hongroise, Ref. D.42648 – D.463 – D.4249, GJ/993; 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1963. szeptember 9.).

⁴⁵⁴ UNHCR Archives: Memorandum from Paul Weis, UNHCR to UNHCR Representative for France, subject: Hungarian refugees – Visits to Hungary, DWC/gh, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1963. augusztus 22.).

⁴⁵⁵ UNHCR Archives: Memorandum from Paul Weis, UNHCR to UNHCR Representative for France, subject: Hungarian refugees – Visits to Hungary, DWC/gh, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1963. augusztus 22.).

Végül vonjuk meg az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága 1956-os magyar menekültekkel kapcsolatos jogvédő tevékenységének mérlegét: mi jellemezte azt? Mennyiben tekinthető sikeresnek? Hatott-e a Főbiztosság későbbi tevékenységére?

Ahogy Gil Loescher is rámutatott, az UNHCR alapításától kezdve a Nyugat és a szovjet blokk közti szembenállás hidegháborús erőterében működött. A menekültek ügye a hatalmi politika szerves része volt. A magyar menekülteket befogadó nyugati országoknak nem okozott nehézséget a menekültstátusz megállapítása a Magyarországról érkezők számára. Az üldözöttség elismerése és az üldözők azonosítása nem tűnt kétségesnek. A menedékjog megadása egyben a kommunista országok kudarcának és a Nyugat jóindulatának propagandisztikus kifejezése is volt. A szovjet blokk szívéből, Magyarországról a „Szabad Világba” érkező menekülttömeg kezelésének professzionális szervezése pedig felértékelte a Főbiztosságot a nyugati döntéshozók szemében.⁴⁵⁶

Az UNHCR magyar menekültekkel kapcsolatos jogvédő tevékenységét nagy gondosság és jogi alaposág jellemezte. A Főbiztosság az Alapszabályában lefektetett jogvédő munkáját igazi „védőügyvédként”, következetesen, éberén és empátikusan, a menekültek szempontjait jóhiszeműen szem előtt tartva végezte a befogadó országok és Magyarország hatóságai előtt egyaránt. Íme néhány példa. Az UNHCR már a magyar menekültválság kezdetétől, hónapokkal a menekült jogállás általános elfogadása előtt következetesen igyekezett védeni a menekültek jogait. Paul Weis 1956. november 23-i dátummal készített feljegyzésében például felhívta a figyelmet, hogy az Ausztriában nem táborokban lakó magyar menekültek nem kapnak igazoló kártyát, ami hátrányos lehet számukra. Rámutatott továbbá a menekültek helyzetének átmenetiségére, mivel az erőteljes beáramlás és a sürgősségi helyzet miatt nem volt lehetőség jogosultsági vizsgálatra a szokásos kritériumok szerint. Ezért a jogtanácsos teljes határozottsággal leszögezte, hogy a menekültstátuszra való jogosultsággal kapcsolatban az adott helyzetben semmilyen olyan döntés nem hozható, sem Ausztriában, sem más befogadó országban, amely hátrányos lehet az érintettek jövőbeli helyzetére nézve.⁴⁵⁷ A Főbiztosság jogvédő tevékenységének éberségét mutatta, hogy amikor Weis tudomására jutott egy

⁴⁵⁶ Loescher, 2003. 7.

⁴⁵⁷ UNHCR Archives: Office of the High Commissioner for Refugees, Interoffice memorandum from Paul Weis to M. Pagès, Director, subject: Hungarian Refugees (folio 191, file 22/1 AUS), Ref: G XV/22/1AUS, 19/1/29AUS; 6/1/HUN Protection–General–Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1956. november 23.).

Norvégiában élő magyar menekült esete – aki külföldieknek készült útlevéllel (aliens passport) utazott az NSZK-ba, és ott nehézségei támadtak menekült státuszának igazolásával kapcsolatban –, személyes levélben a Norvég Menekült Bizottság elnökéhez fordult, hogy informálisan tájékozódjon: a magyar menekültek milyen utazási okmányokat kapnak Norvégiában. Vagyis csupán egyetlen eset alapján is vizsgálódni kezdett.⁴⁵⁸ Végül, amikor 1961. október elején az osztrák hatóságok kinyilvánították, hogy a konzuli útlevélért folyamodó magyar menekültek elveszítik menekült jogállásukat, a Főbiztosság illetékesei, nem csekély empátiáról téve tanúbizonyságot, felvetették, hogy valamely menekült esetleg Magyarországon élő családtagja védelmében folyamodik ilyen útlevélért. Azt is lehetségesnek tartották, hogy a már konzuli útlevéllel rendelkezők egy része vissza fogja küldeni útlevelét, ha megérti, hogy az útlevél megléte esetén nem kaphat belépési vízumot Ausztriába.⁴⁵⁹

A Menekültügyi Főbiztosság magyar menekültekkel kapcsolatos jogvédő tevékenysége sikeresnek tekinthető. A befogadó országok hatóságai számos esetben kifejezték, hogy igényt tartanak az UNHCR szakértő véleményére. A menekült státusz megadásának általános elfogadtatásában, a döntés jogi alátámasztásában fontos ösztönző szerepet töltött be a Főbiztosság, különösen annak híres menekültjogi szaktekintélye: Paul Weis. Az UNHCR nemzetközi jogvédő tevékenységét jelentősen megkönnyítette, hogy a befogadó országok kormányai támogatóan, a szervezetet partnernek tekintve vettek részt az 1956-os magyar menekültek befogadásában.

A magyarok ügyének menekültjogi kezelése jelentős hatással volt a Főbiztosság későbbi tevékenységére is: a magyar menekültek *prima facie* menekültcsoportként való azonosítása precedenssé vált, és figyelembe kellett venni a későbbi menekültválságok kezelése során is, első ízben 1957. novembertől a Tunéziába menekült algériaiak kapcsán.

A magyar menekültügy megoldásának bemutatásakor az UNHCR Alapszabályában előírt feladatai közül szóltunk a nemzetközi jogvédelemről, a

⁴⁵⁸ UNHCR Archives: Personal letter of Paul Weis, legal advisor, UNHCR to Arne Fjellbu, Chairman, Norwegian Refugee Council, Oslo, Ref: G XV 6/1/NOR, 6/1/HUN/1956; 6/1/HUN Protection-General-Hungarian Refugees (11.1956–09.1959). (1959. június 4.).

⁴⁵⁹ UNHCR Archives: Interoffice memorandum from Dr. W. Bruggmann, Legal Section, UNHCR, Vienna to Paul Weis, UNHCR, Geneva, subject: Ministerial Decree concerning Acquisition of Hungarian Consular Passport, Ref. G XV/V/8.151, no. 1673, WB/hi, 6/1/1 HUN Protection-General-Hungary (09.1959–04.1967). (1961. november 7.).

„végleges megoldások” keresése kapcsán pedig az „új közösségbe való beépülésről”. A következő fejezetben írunk a korábbi hazába való visszatérés, a repatriálás elősegítéséről, ami a magyar forradalom leverése nyomán berendezkedő Kádár-kormánnyal való kapcsolat felvételével járt.

Negyedik fejezet

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat Repatriálás és családegyesítés

Hogyan alakult az ENSZ menekültügyi szervezete és a forradalom szovjetek általi vérbefojtása után hatalmat gyakorló Kádár-kormány közti viszony? 1956–1958-ban a két fél látszólagos közeledésének lehetünk tanúi, ami azonban a hidegháború irratlan törvényeinek megfelelően csak átmeneti lehetett.

Az ellentmondásos kapcsolatrendszer felidézése érdekében előbb bemutatjuk a Kádár János vezette kormány helyzetét. Ezután leírjuk, hogyan alakult a magyar párt- és állami vezetés politikája tömegesen elmenekült állampolgárai irányában. Végül pedig nyomon követjük az UNHCR és a Kádár-kormány közeledését, átmeneti együttműködését és alkudozásait, amelyeknek legfőbb témáit a menekültek hazatérése és a családegyesítés jelentették.

A kiindulópont: a Kádár-kormány helyzete 1956 őszén

Amint arról korábban részletesen írtunk, a menekültek ügye az 1940-es évek második felétől fontos elemét képezte az Egyesült Államok és a Szovjetunió által vezetett „két tábor” közti konfliktusnak és ideológiai-propaganda küzdelemnek. A kérdés a második világháború után az elűzött személyeknek (displaced person) a kiformalódó szovjet blokkba való hazatérése kapcsán élesedett ki. A hidegháború kezdete óta a kelet-nyugati ideológiai szembenállás egyik központi elemévé vált. Érintette az ember jogát lakóhelye megválasztásához, az elnyomás elől való elmeneküléshez és véleményének kifejtéséhez. A szovjet blokk képviselői viszont visszautasították, hogy ezeknek a menekülteknek bármi okuk is lenne, hogy ne térjenek vissza. Úgy érveltek, hogy akik nem akarnak hazakerülni, háborús bűnösök és árulók. Így a szovjet tábor országai kezdettől fogva elutasítóan álltak az ENSZ genfi központú menekültügyi szervezetéhez. Amint a magyar diplomácia képviselőjének beszámolójából is kiderül, a Szovjetunió és Lengyelország az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Szociális Tanácsának genfi ülészakán 1953-ban a holland Gerrit Jan van Heuven Goedhart főbiztosi újraválasztása ellen szavaztak.

Szokásos érvelés: „A szovjet küldött felszólalásában hangoztatta, hogy a menekültügyek főbiztosának eddigi tevékenysége azt bizonyítja, hogy menedéket nyújt a hazaárulóknak és a renegátoknak, a nyugatnémetországi [Sic!] menekülttáborokban lévőket pedig olcsó munkaerőként adja el.”⁴⁶⁰ A szovjet tömb országai nem járultak hozzá az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Alapjához⁴⁶¹, és nem vettek részt annak megbeszélésein sem.⁴⁶² Álláspontjuk a magyar menekültválság kibontakozása után sem változott.⁴⁶³

A magyar külügy hozzáállása a forradalom előtt jól illeszkedik szövetségeseinek az UNHCR-t elutasító magatartásához. 1953. szeptemberben említi először a Főbiztosságot magyar külügyi dokumentum. A magyar diplomatáknak az intézménnyel kapcsolatos ismeretei felszínességét jelzi, hogy az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának üléséről készített rövid jelentés szerzője tévesen úgy tudta, hogy az 1951-ben menekültügyi főbiztosnak megválasztott, majd 1953-ban újra választott holland Van Heuven Goedhart az amerikaiak embere.⁴⁶⁴ A blokk többi tagjához hasonlóan Budapest sem kívánt hozzájárulni a nemzetközi menekültsegélyezéshez. Az ENSZ szervek erre vonatkozó felhívásait 1955 nyarán⁴⁶⁵ és 1956 tavaszán⁴⁶⁶ is válasz nélkül hagyják. Nagy János, a New York-i

⁴⁶⁰ MNL OL: Pehr Imre követtanácsos, a berni magyar követség ideiglenes ügyvivőjének jelentése Boldoczki János külügyminiszternek, Az UNO Gazdasági és Szociális Tanácsának genfi ülészsaka. XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin, 1945–1964, 58. doboz (1953. szeptember 10.).

⁴⁶¹ Egyesült Nemzetek Menekült Alapja (United Nations Refugee Fund, UNREF): az ENSZ Közgyűlése által 1954-ben elfogadott, az UNHCR által lebonyolított négyéves finanszírozási program, amelynek célja a menekültek számára végleges megoldások biztosítása volt. Ennek keretében a kormányok az UNREF Végrehajtó Bizottságán (Executive Committee) keresztül irányítást és ellenőrzést gyakoroltak az UNHCR tevékenysége felett a pénzalapok felhasználása tekintetében. Az 1955–1958 időszakára eső célösszeg 16 millió dollár volt. Részletesen lásd az Első rész Bevezetését.

⁴⁶² MNL OL: Nagy János washingtoni ideiglenes ügyvivő kísérő levele a Külügyminisztériumhoz, 209/1956, XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1956. március 18.).

⁴⁶³ MNL OL: Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő levele a Külügyminisztériumhoz, 0037/1956 [inkább 1957]. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. január 25.).

⁴⁶⁴ MNL OL: Pehr Imre követtanácsos, a berni magyar követség ideiglenes ügyvivőjének jelentése Boldoczki János külügyminiszternek, Az UNO Gazdasági és Szociális Tanácsának genfi ülészsaka. XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin, 1945–1964, 58. doboz (1953. szeptember 10.). Az amerikaiak valójában az első években ellenségesen tekintettek az UNHCR-re, mert az 1946 és 1952 között működő Nemzetközi Menekültügyi Szervezettel (IRO) ellentétben nem tudták teljes mértékben az irányításuk alatt tartani. Vezetőnek nem az ő jelöltjüket választották meg. Részletesen lásd az Első rész Bevezetését.

⁴⁶⁵ MNL OL: Szarka Károly washingtoni magyar követ kísérő levele a Külügyminisztériumhoz, FI 455/1/03 sz. ENSZ jegyzék Menekültek megsegítését szolgáló pénzügyi alapra hozzájárulás. XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin, 1945–1964, 101. doboz (1955. június 14.). [V. A. Hamdani, Chairman, Negotiating Committee for Extra-Budgetary Funds levele a magyar külügyminiszterhez, 1955. június 8.]. Nem találunk utalást a válaszára.

⁴⁶⁶ MNL OL: Nagy János washingtoni ideiglenes ügyvivő kísérő levele a Külügyminisztériumhoz, 209/1956. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1956. március 18.).

magyar ENSZ Misszió ideiglenes ügyvivője az ENSZ Menekült Alapról 1956. március 27-én tartott megbeszélés Budapestre küldött jegyzőkönyvéhez mindössze annyit fűz hozzá: „az ülésen csupán néhány ország vett részt és hogy a hozzájárulások összege az ügynökség által kívántakhoz képest nagyon alacsony.”⁴⁶⁷ Hasonló megkeresésre a magyar Külügyminisztérium illetékese 1957-ben is csak annyit válaszolt: „az ENSZ menekültügyi alapokhoz anyagilag hozzájárulni nem kívánunk.”⁴⁶⁸

A Kádár-kormány 1956. őszi külpolitikai helyzetének megértéséhez fontos figyelembe venni, hogy az 1955–1956-ban Magyarországnak a Nyugattal fenntartott kapcsolatait is átható enyhülési folyamatot az 1956. november 4-én kibontakozó szovjet represszió, illetve a szovjetek plántálta rendszerrel szemben a NATO-államok által azonnal bevezetett diplomáciai bojkott⁴⁶⁹ több évre visszavetette. A külügyi érintkezést a protokolláris minimumra szorították. A budapesti nyugati követségek tartózkodtak minden olyan gesztustól, ami a Kádár-kormány hivatalos elismerését jelenthette volna. Ezért maradtak távol a NATO-országok képviselői a köztársasági elnök szokásos újévi köszöntéséről 1957. január elején. Így történhetett, hogy Jean Paul-Boncour francia követ, aki már 1956 júniusa óta Magyarországon tartózkodott, csak 1957 novemberében fogott kezét először Kádárral. Bár Washingtonban, Londonban és Párizsban is felvetődött a Magyarországgal fenntartott diplomáciai kapcsolatok megszakításának ötlete 1956. november és december folyamán, végül elvetették ezt a lehetőséget, mivel úgy ítélték meg, hogy a nyugati követségek, ha Budapesten maradnak, képesek továbbra is közlelőn figyelni a magyarországi fejleményeket. Feltételezték továbbá, hogy pusztán jelenlétük fékezi a szovjeteket és a Kádár-kormányt a megtorlás kiterjesztésében, és bizonyos szolidaritást fejezhetnek ki ily módon a magyar lakosság felé. Az amerikai, brit és a francia delegáció az ENSZ Közgyűlésében határozottan fellépett a magyarországi szovjet politika ellen, ami újabb feszültségforrást jelentett a kétoldalú hivatalos kapcsolatokban. Sőt miután a kádári

⁴⁶⁷ MNL OL: Nagy János washingtoni ideiglenes ügyvivő kíséző levele a Külügyminisztériumhoz, 209/1/1956, XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1956. április 13.).

⁴⁶⁸ MNL OL: Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő kíséző levele a Külügyminisztériumhoz, 1/221/1957, XIX-J-1-k, Nemzetközi Admin, 1945–1964, 38. doboz (1957. szeptember 26.). Továbbá az ENSZ költségvetésen kívüli alapokkal foglalkozó bizottság elnökétől kapott levél. Valamint: Kolozs Márta főosztályvezető válasza a Külügyminisztérium nevében: „az ENSZ menekültügyi alapokhoz anyagilag hozzájárulni nem kívánunk” (1957. október 9.).

⁴⁶⁹ AMAE: Télégramme d’Alexandre Parodi, représentant permanent de la France auprès du Conseil de l’Atlantique Nord, n° 50.444. Services des Pactes, carton 210. (1956. november 9.).

kormányzat több ízben visszautasította, hogy az ENSZ főtitkára a magyarországi helyzet közvetlen megfigyelése céljából Budapestre jöjjön, az említett nyugati országok külügyi vezetése úgy döntött, megkérdőjelezi a magyar ENSZ-delegáció képviseleti jogait.⁴⁷⁰ A távolságtartó, sőt ellenséges nyugati diplomáciai magatartásra a magyar hatóságok rendkívül barátságtalan lépésekkel válaszoltak. Minden eszközzel igyekeztek akadályozni a NATO-országok követségeinek normális működését. A diplomáciai missziók elszigetelése érdekében a velük kapcsolatot tartó magyarokat valamint a magyar alkalmazottakat a rendőrség rendszeresen zaklatta. A nyugati diplomaták több ízben nem kapták meg a szolgálati utazásaikhoz szükséges vízumot.

A magyar kormányzat viszonyulása az 1956-os menekültekhez

Korábban már szót ejtettünk a szovjet blokk kormányainak 1955-től megfigyelhető erőteljes törekvéséről, hogy visszatérésre bírják a második világháború időszakában vagy azt követően Nyugatra került állampolgáraikat. 1955. szeptember 18-án az *Izvesztijja* megjelentette a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének határozatát, amely amnesztiát hirdetett a második világháború idején az ellenséggel kollaboráló szovjet állampolgárok számára, vagy akik a Szovjet Büntető Törvénykönyv bizonyos cikkelyei alá tartozó más államellenes bűncselekményeket követtek el. A határozat elsődleges célja az volt, hogy eloszlassa az emigránsok hazatéréstől való félelmét. A dokumentum szerint az állam területe illegális elhagyásának „büntettére” is kiterjed az amnesztia. Ezek az intézkedések az írott sajtón, a rádión és a külképviseleteken keresztül egyaránt széleskörű nyilvánosságot kaptak. Ingyenes utazásról és kölcsönökről is szóltak az ígéretek. A tömegkommunikációs eszközök a repatriálót felkérték, hogy külföldön élő társaikat is biztassák hazatérésre.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ AMAE: Télégramme du ministère des Affaires étrangères à la mission permanente de la France auprès de l'Organisation des Nations Unies, n° 5470 à 5472. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 243. (1956. december 11.).

⁴⁷¹ UNHCR Archives: Gervais Coles: *Voluntary Repatriation. A Background Study*. Prepared for the Round Table on Voluntary Repatriation. Convened by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees in co-operation with the International Institute of Humanitarian Law. San Remo, 16–19 July 1985. 48–49.

Ezekhez a szovjet törekvésekhez illeszkedett, hogy 1956. április 4-én a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa büntetlen hazatérési lehetőséget hirdetett mindazok számára, akik a második világháború után illegálisan Nyugatra távoztak, és 1957. április 4-ig visszatérnek szülőhazájukba. Ezt követően Magyarországon is felélénkült az ún. „hazacsalogatási kampány”, amelynek révén a magyar kormány az emigráció gyengítését igyekezett elérni.⁴⁷² 1956 nyarától az emigráció Magyarországra utazásával kapcsolatos merev szabályok is oldódnak. Július 10-én a Külügyminisztérium kezdeményezte a Belügyminisztériumnál, hogy a követségek saját hatáskörükben beutazó vízumot adhassanak olyan magyar származású embereknek, akik már elnyerték új országuk állampolgárságát, ha a követség ismeri és pozitívan értékeli a munkájukat.⁴⁷³

A magyar forradalom szovjetek általi brutális leverése és a berendezkedő Kádár-rendszer terrorintézkedései nyomán – amint ez jól ismert – valóságos exodus kezdődött. Ezzel összefüggésben a magyar kormány már 1956. november 19-én határozatot hozott arról, hogy intézkedéseket dolgoz ki a forradalom alatt és azt követően külföldre távozottak hazatérése érdekében.⁴⁷⁴ Az Elnöki Tanács december 1-én kiadta 27. számú törvényerejű rendeletét, amely amnesztiát hirdetett azoknak, akik 1956. november 29-ig hagyták el az ország területét, és 1957. március 31-ig önként hazatérnek.⁴⁷⁵ Az erről szóló tájékoztatót 1957. januárban a New York-i magyar ENSZ Misszió hivatalos ENSZ-dokumentumként is közzétette.⁴⁷⁶ Rövidesen megkezdődött azonban a Magyarországra való visszatérés lehetőségének fokozatos szűkítése.

1957. április 1-én lépett hatályba az Elnöki Tanács az évi 24. számú törvényerejű rendelete, amelynek értelmében tiltott határátlépés büntette miatt nem lehet büntető eljárást indítani az ellen, aki az ország határát 1956. október 23. és 1957. január 31. között lépte át, és hazatérési szándékát 1957. március 31-ig valamelyik magyar külképviseleti hatóságnak, vagy hazatelepítéssel megbízott

⁴⁷² Baráth, 2011. 4.

⁴⁷³ MNL OL: A Külügyminisztérium levele a Belügyminisztérium Útlevel Osztályához, XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz (1956. július 10.).

⁴⁷⁴ *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei*, 2009. 59–60. Idézi: Baráth, 2012. 608. További tanulmányok a Kádár-kormányok az 1956-os emigráció felé tanúsított magatartásáról: Baráth, 2011; Baráth, 2013; Szabó, 2007; Szabó, 2009; Robert, 2016.

⁴⁷⁵ *Magyar Közlöny*, 1956. december 1. 98. sz. Idézi Baráth, 2012. 609.

⁴⁷⁶ UNARMS: Letter from Péter Mód, Permanent Representative of the Hungarian People's Republic to the United Nations to Dag Hammarskjöld, Secretary General of the United Nations, and Memorandum on the question of Hungarian Citizens who left for abroad in connection with the events of 23 October 1956 (108/1957), UN-S-445-0199-7. (1957. január 15.).

hivatalos szervének bejelentette. A hazatérésük időpontjában 18. évüket be nem töltött kiskorúak szintén mentesítést kaptak. Azok az 1957. január 31-ig illegálisan külföldre távozott nagykorúak, akik 1957. április 1. után jelentik be hazatérési szándékukat, „egyéni elbírálás alapján” mentesülhettek a tiltott határátlépés miatti büntető eljárás alól.⁴⁷⁷ A renDELETEhez fűzött végrehajtási utasításból kiderül, hogy a hazatérésre jelentkezőknek a hazatérési engedély megszerzése érdekében a külképviseleten kérdőívet kellett kitölteniük, amelyet két fénykép kíséretében a Belügyminisztérium útlevelel osztályára küldenek elbírálás végett.⁴⁷⁸ A visszatérési jogi feltételeinek további szigorodását jelezte a belügyminiszter és a külügyminiszter 1957. július 31-i közös utasítása, amely szerint a külképviseletek vezetői a hazatérési szándékukat 1957. március 31-ig bejelentők számára mentesítést illetve hazatérési engedélyt saját hatáskörükben csak 1957. augusztus 1-ig adhatnak ki.⁴⁷⁹

Amint a fentebb ismertetett jogszabályok alakulásából is kiolvasható, a magyar hatóságok egyszerre törekedtek arra, hogy a Nyugatra került menekültek minél többen visszatérjenek, ugyanakkor igyekeztek korlátozni és erőteljes ellenőrzés alatt tartani a folyamatot. A hazatérés szorgalmazása, illetve e szándék gyakori hangsúlyozása a nemzetközi fórumokon, mindenekelőtt az Egyesült Nemzetek Szervezetében hozzájárulhatott Magyarország külpolitikai elszigeteltségének oldásához. A Külügyminisztérium képviselői ennek megfelelően általában a jogi feltételek enyhébb megfogalmazását szorgalmazták.⁴⁸⁰ A Belügyminisztérium vezetői ezzel szemben gyakran a hazatérésre jelentkezők

⁴⁷⁷ MNL OL: A Külügyminisztérium küldeménye a követségeknek, A jogellenesen külföldre távozott személyek hazatéréséről intézkedő 1957. évi 24. számú trv. Végrehajtása, 001814. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz (1957. április).

⁴⁷⁸ Uo.

⁴⁷⁹ MNL OL: A Belügyminiszter és a Külügyminiszter közös utasítása, Az 1957. évi 1. sz. közös utasítás kiegészítéséről és módosításáról, tervezet, 001814/5 számú köpenyben. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz (1957. július 31.).

⁴⁸⁰ A Külügyminisztérium a Belügyminisztériummal és a Honvédelmi Minisztériummal folytatott egyeztetések során mindig az enyhébb jogszabályok meghozatalát támogatta: például 1958 tavaszán az 1957. évi 24. számú törvényerejű rendelet módosítása kapcsán a BM azokat tekintette kiskorúaknak, akik hazatérésükig nem töltötték be 18. életévüket, a Külügyminisztérium viszont azt kívánta elérni, hogy mindazokat kiskorúnak tekintsék, akik 1938. október 23. után születtek, vagyis a forradalom idején még 18. életévüket nem töltötték be. Továbbá a Külügyminisztérium azt javasolta, hogy Magyarország illegális elhagyása kapcsán 1957. január 31. helyett május 1-jét tekintsék olyan dátumnak, ameddig egyéni elbírálás alapján tiltott határátlépésért járó büntetés alóli amnesztia adható. MNL OL: A Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának előterjesztése az MSZMP KB Politikai Bizottságához [Péter János külügyminiszter-helyettesnek küldött tervezet], Az 1957. 24. sz. trv módosítása, 001814/6. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz (1958. március 17.).

erőteljes szelektálásának fontosságát hangsúlyozták, attól tartva, hogy a visszatelepülőkkel együtt a nyugati titkosszolgálatok ügynökei is nagyobb számban az országba jöhetnek. A dilemma eldöntésére, világos elvi irányvonal megfogalmazására mindkét megközelítés hívei 1957 őszen legfelső szintű (az MSZMP KB Politikai Bizottság és a kormány) állásfoglalás meghozatalát javasolták. A BM késlekedése a hazatérési kérelmek elbírálása kapcsán növekvő nehézséget okozott a külképviseleteknek.

A kérdésre irányuló figyelmet mutatta, hogy a döntés megalapozása céljából a Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája 1957. októberben előterjesztést készített a minisztérium Kollégiuma számára. A dokumentum felhívja a külügyi vezetés figyelmét, hogy az emigráció kérdését – a magyar történelem adottságaiból fakadóan – fontos nagy figyelemmel kezelni. Megfogalmazzák az ügy biztonságpolitikai és nemzetközi jelentőségét egyaránt: „Számos tény bizonyítja, hogy akiket nem nyerünk meg az ó-haza számára, vagy legalábbis nem semlegesítünk, azok az imperialista kémszervezetek járszalagjára kerülnek, propaganda gépezetüket szolgálják, számtalan esetben felhasználják őket ellenünk.” A feljegyzés szerzői legfelső szintű döntés meghozatalát igénylik arra vonatkozóan, hogy „milyen mértékben kívánjuk elvileg és anyagilag elősegíteni a szökevények hazatérését”. A hazatérési kérelmek elbírálásának gyorsítása érdekében a referatúra javasolta, hogy a Belügyminisztérium Hazahozatali Bizottságának munkáját vizsgálják felül.⁴⁸¹

A Külügyminisztérium Kollégiumának 1957. október 15-i ülésén valóban kifejezésre jutottak a magyar vezetésen belüli álláspontok. Kolozs Márta, a Nemzetközi Szervezetek Főosztály vezetője hangsúlyozta: „Mi harcolunk a külföldre távozottak hazahozásáért, de egyeseket nem engedünk haza. Ezzel egyszer visszavághatnak. A lehető legszűkebbre kell venni akiket nem engedünk haza... Ha ezt nem tartjuk be, a nemzetközi szervezeteknek támadási felületet adunk: követeljük, közben nem engedjük haza.” A Belügyminisztérium képviselőjében felszólaló szerint viszont „Akiiket nem engedünk haza, azoknak a zöme bűnöző, kisebb része, aki az ellenforradalomban aktívan részt vett.” Első

---

⁴⁸¹ MNL OL: A Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának előterjesztése a KÜM Kollégiumához, A magyar emigrációval kapcsolatos feladataink, 00100/15. XIX-J-1-o, KÜM Kollégiuma (1949–1972) (1957. október 12.).

József, a Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának vezetője⁴⁸² közvetíteni próbált: „Az ENSZ osztály szorított bennünket, hogy az elutasítás közlését úgy oldjuk meg, hogy az ne ütközzön a nemzetközi szervezetekbe kiküldött képviselőink kijelentéseivel, miszerint elvileg minden magyar állampolgár hazajöhet. Ugyanakkor megértjük a BM álláspontját is, hogy a kérdésnek társadalomtisztító szerepe is van.”⁴⁸³ Mivel elvi állásfoglalás az értekezletet követően sem született, ennek igénye újra felmerült a Külügyminisztérium 1958. júliusi követi értekezletén. Főként a nyugati országokban szolgálatot teljesítő magyar képviseletvezetők szorgalmazták, aláhúзва, hogy szerintük nem szabad az emigrációval való foglalkozást csupán belügyi kérdésként kezelni. Az MSZMP KB Külügyi Osztálynak a konferencián felszólaló vezetője, Szilágyi Dezső ezzel szemben – a belügy érveléséhez hasonlóan – úgy ítélte meg, hogy a hazatérésre jelentkezők között „sok a beszervezett elem, aki igyekszik minket félrevezetni. Ezért mindenkit egyénileg kell lekontrollálni, és azután dönteni, hogy hazajöhet vagy sem.”⁴⁸⁴

A Politikai Bizottság 1958. július 29-i ülésén is megjelent a magyar emigrációval kapcsolatban a vezetésen belül kiformalódó két irányzat. Kádár János első titkár és államminiszter a nyitás és a pragmatizmus nevében az 56-os menekültekről úgy vélekedett, hogy „Vegyes tehát a társaság, de a zöm munkásember, paraszt vagy értelmiségi, aki egyszerűen jobb egzisztenciát akart magának kint teremteni, vagy begyulladt, mert ott volt, amikor valaki elordította magát, hogy menjenek ki a szovjet csapatok és félt, hogy emiatt a rendőrség elviszi.” Azt is megvizsgálandónak tartotta, hogy a magyar állam, ha szerény mértékben is, de anyagilag támogassa a hazaköltözni vágyók bizonyos kategóriáit. A kint maradók legnagyobb részét sem tartotta ellenségesnek, és a velük való viszony rendezését javasolta semlegesítésük vagy megnyerésük érdekében. A szétszakított családok ügyét „nagyon súlyos és kényes kérdésnek” nevezte, ugyanakkor az otthon maradt családtagok kiengedését csak kivételes esetekben tartotta elképzelhetőnek. A keményvonalas álláspontot megjelenítő Biszku Béla belügyminiszter szerint viszont „ezek közül a kintlévők közül sokan ha hazajönnének nem kerülnék el a felelősségre vonást, mert sok köztük a fasiszta.

⁴⁸² Első József Baráth Magdolna kutatásai szerint az állambiztonsági szervek hírszerző tisztje volt. Lásd Baráth, 2012. 609.

⁴⁸³ MNL OL: Jegyzőkönyv a Külügyminisztérium Kollégiumának 1957. október 15-én tartott üléséről, 00100/15, XIX-J-1-o, KÜM Kollégiuma (1949–1972) (1957. október 15.).

⁴⁸⁴ Baráth, 2012. 609–610.

Ezeket ott kint úgy is kezelik és fel is használják őket ilyen célokra... Ezért is harcolunk, hogy ilyenek ne térhessenek vissza...” A hazatérést pedig csak kivételes esetekben engedélyezné. A családegyesítés kapcsán Kiss Károly hozzászól: „De tudjuk, vannak olyanok, akik ilyen és ilyen zsoldban vannak és most ki akarják vinni a családot is. Ilyet nem engedélyezünk.” Vagyis a hazatérés és a családegyesítés engedélyezését egyaránt egyéni elbírálás alapján, politikai szempontoknak alárendelve kívánták kezelni.⁴⁸⁵

1963-ig további három alkalommal foglalkozott a Politikai Bizottság az emigráció felé irányuló propaganda kérdésével. Az 1959. február 3-i ülésen hozott határozat megerősítette az egyéni elbírálás elvét a hazatérési kérelmek ügyében. Előnybe kívánták részesíteni a szakmunkásokat, fizikai dolgozókat, műszaki értelmiségieket, orvosokat, „a politikai szempontból konstruktívan értékelhető közéleti személyeket” és a sokgyermekes családokat. A családegyesítés tekintetében szintén újra leszögezték az egyéni elbírálás elvét, a politikai szempontok figyelembe vételével: „a kérelmezők politikai és szociális helyzetétől függően adják meg a kiutazási engedélyt a támasz nélkül álló kiskorúaknak és idős szülőknek olyan esetekben, amikor sem az itthoni, sem a külföldi családtagok ellen kifogás nem merül fel.”⁴⁸⁶ Az ülésről készült szó szerinti jegyzőkönyv szerint Gáspár Sándor, a Szakszervezetek Országos Tanácsának főtitkára felvetette a kiskorú menekültek ügyét, mivel szerinte ezzel a réteggel való foglalkozás a legfontosabb.⁴⁸⁷

MSZMP KB Titkárság 1960. május 17-i ülése kiértékelte a Politikai Bizottság 1958-as és 1959-es, a magyar emigráció felé irányuló propaganda tevékenységre vonatkozó határozatait. A jegyzőkönyvből kiolvasható a megerősödő politikai akarat a hazatérők számának további növelésére. Fock Jenő, az MSZMP KB gazdaságpolitikai titkára egyenesen így fogalmaz: „Azt hiszem, mi kívánatosnak tartjuk, hogy minél többen térjenek haza. [...] Mi minden segítséget megadunk, és kívánatosnak tartjuk, hogy hazatérjenek. 180 ezer emberből kb. 100

⁴⁸⁵ MNL OL: Jegyzőkönyv az MSZMP KB Politikai Bizottság 1958. július 29-én megtartott üléséről. M-KS 288. f. 5/88. ö.e. (1958. július 29.).

⁴⁸⁶ MNL OL: A Politikai Bizottság 1959. február 3-i határozata az emigráció felé irányuló agitációs és propaganda munkáról. M-KS 288. f. 5/116. ö.e. (1959. február 3.).

⁴⁸⁷ MNL OL: Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához a magyar emigráció felé irányuló propaganda-tevékenység tárgyában, 7/SE/1959, 3. sz. melléklet, Adatok a régebben kivándorolt és az ellenforradalom következtében külföldre került magyarok földrajzi megoszlásáról. M-KS 288. f. 5/116. ö.e. (1959. február 3.).

ezer az, akit kívánatosnak tartanánk, hogy hazajöjjenek.” Az útiköltséghez szükséges devizát azonban nem látja biztosíthatónak, ahogyan a maximális segítség megadását szintén támogató Kiss Károly sem. Az álláspontjukhoz kapcsolódó Kádár viszont lehetségesnek tartotta, hogy ettől a szemponttól „bizonyos elbírálás esetén” eltekintsenek.⁴⁸⁸

A magyar hatóságok az 1960-as évek elején is nagy figyelemmel követték a nyugati magyar emigráció sorsának alakulását, különös tekintettel a hazatérések további ösztönzésére. A Politikai Bizottság elé terjesztendő jelentés szerzői 1961 áprilisában úgy vélekedtek, hogy a „hazatérések fő indoka továbbra is a honvágy, illetve a család és a régi környezet utáni vágyakozás, a nyelvtudás és az anyagiak hiánya, a kiábrándulás a kapitalista világból.” Jól látták azonban a visszaköltözések számának fokozatos apadását is: míg 1958-ban 4731 fő hazatérését regisztrálták, 1959-ben már csak 1632, 1960-ban pedig 1127 repatriáló személyről tudtak. Ennek okait reálisan értékelték: „A hazatérések csökkenésének oka... mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy – néhány országtól eltekintve – az ellenforradalom óta eltelt évek alatt a disszidensek jelentős része úgy ahogy megtalálta a számítását. A mérnökök, műszaki értelmiségiek, szakmunkások, orvosok, stb. viszonylag gyorsan álláshoz jutottak. Jövedelmük az itthonit többnyire eléri, vagy meghaladja... A főbb nyugati országok kormányai egyébként jóideig politikai és presztízs kérdésnek tekintették, hogy a magyar disszidensek ügyét felkarolják.” Megnevezik azokat is, akiket az emigráción belül az igazi ellenségnek tartanak: „A szervezetekbe tömörült reakciós emigránsok száma 20-25.000 lehet. [...] A reakciós emigrációnak vannak... olyan rétegei is, melyek nem csak kiélezett helyzetekben, hanem bármikor mozgósíthatók ellenünk. Ezek közé sorolhatók a szervezet vezetői – kb. 1.500-2.000 fő, az imperialista hírszerzőszervek szolgálatában álló disszidensek, akik közül név szerint is ismerünk 743 főt, az imperialista hadseregekben szolgáló disszidens fiatalok, akiknek száma meghaladja a 4.000-et, a katonai jellegű emigráns szervezetek tagjai, mindenekelőtt a „Magyar Harcosok Bajtársi Közössége” és a „Hungarista Mozgalom” aktivistái, valamint a vatikáni hierarchiába tartozó és irányítása alatt az MNK ellen aktívan tevékenykedő 800 rk. pap és szerzetes. Ide sorolható továbbá a kb. 400 disszidens író és újságíró is, akiknek jórésze [Sic!] iskolázott tollforgató, ellenséges munkát végző

⁴⁸⁸ MNL OL: Jegyzőkönyv az MSZMP KB Titkárság 1960. május 17-én megtartott üléséről, M-KS 288. f. 7/78. ő.e. (1960. május 17.).

propagandista, akik számára az aktivitás egyúttal létkérdés is, mert csak akkor élhetnek meg írásból, ha valamilyen módon részeseivé válnak az ideológiai diverziónak.”⁴⁸⁹ Az emigránsok túlnyomó többségét azonban nem tekintették ellenségesnek. A PB ülésére készült előterjesztés ekkor már azt vetítette előre, hogy a különösen veszélyesnek tartott 1956-os emigráció legnagyobb része a korábbi kivándoroltakhoz válik hasonlónak.⁴⁹⁰

Hogyan befolyásolta a hivatalos Magyarország és az ENSZ európai menekült ügyekben illetékes szervezetének viszonyát a hazáját a leverett forradalom után elhagyó mintegy 200 ezer magyar?

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat

A két fél közötti érintkezés intenzitása, a kapcsolat fenntartása iránti elkötelezettsége és a partneri viszony minősége alapján az UNHCR és magyar kormányzat viszonyában három szakasz különíthető el: az 1956. novembertől 1958. ápriliséig tartó első időszakot az erősödő együttműködés és a kölcsönös érdekeltség jellemzi. A második periódusban, az 1960-as évtized elejéig a kapcsolatok szintjének stagnálása majd hanyatlása figyelhető meg. Míg az 1962 első feléig tartó harmadik fázisban a feszültség növekedésének, a kapcsolatok leépülésének lehetünk tanúi.

Együttműködés és érdekeltség

A svájci származású August Rudolf Lindt menekültügyi főbiztossá választását 1956. december 20-án a szovjet blokk képviselői az ENSZ Közgyűlésén megszavazták: „A baráti országok szintén Lindt-et támogatták. Abban az esetben, ha két jelölt lett volna, a baráti delegációk Lindt-re szavaztak volna.

⁴⁸⁹ MNL OL: Az MSZMP KB Politikai Bizottság elé terjesztendő jelentést előkészítő tanulmány, Magyar emigráció a kapitalista országokban. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz. (1961. április 25. [Surányi László véleményező megjegyzéseinek dátuma]).

⁴⁹⁰ MNL OL: Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium előterjesztése az MSZMP KB Politikai Bizottságához, Jelentés az emigráció életének főbb vonásairól és javaslatok az emigráció felé irányuló propaganda javítására. M–KS 288. f. 5/232. ö. e. (1961. június 6.).

Lindt-et végül a közgyűlés [Sic!] egyhangúlag választotta meg.”, tudósította a magyar Külügyminisztériumot a New York-i magyar ENSZ-delegáció.⁴⁹¹

Lindtnek állandó törekvése volt, hogy ne tegyen semmi olyat, ami fokozhatja a hidegháborús szembenállást.⁴⁹² Minden nyilvános beszédében megismételte, hogy a menekültügyi főbiztos mandátuma nem politikai, hanem kizárólag humanitárius: „Nem vagyok egy hidegháborús harcos, hanem teljesen független”, hangsúlyozta egy interjújában.⁴⁹³ Mandátumának nem politikai, hanem humanitárius és szociális jellegét Lindt már az ENSZ Közgyűléshez írt jelentésének elején hangsúlyozza, és tevékenységének alapjává teszi: „Alapszabályának megfelelően a Hivatal tevékenysége azon az elven alapszik, hogy munkájának teljesen politikamentesnek, humanitárius és szociális jellegűnek kell lennie.”⁴⁹⁴ A humanitárius jelleg kidomborításával igyekezett oldani a feszültséget a szovjetekkel: míg az előző főbiztos idején mindig tartózkodtak a voksolástól, a szovjet delegátus megszavazta Lindtnek az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC) számára írt első jelentését. A szovjetek később ugyan visszatértek a tartózkodáshoz, de képviselőikkel továbbra is kapcsolatban maradt.⁴⁹⁵

A Menekültügyi Főbiztosság – amint a magyar külügyi forrásokból is kitűnik – erőteljesen törekedett a Kádár János vezette magyar kormányzattal való együttműködésre és az általa felvetett problémák megoldására. Ezt jelezték Lindt tárgyalásai Mód Péter magyar ENSZ-képviselővel New Yorkban már 1957 februárjában. Bizalmasan közölte a magyar diplomatával, hogy lépéseket tett az Egyesült Államokban a hazatérés mellett döntő menekültek útiköltségének biztosítása érdekében. Továbbá felajánlotta segítségét, ha más távolabbi országokban felmerül a hazatelepítés problémája.⁴⁹⁶ A jó partneri viszony fenntartását szolgálták az UNHCR gyors és udvarias válaszai a berni magyar

---

⁴⁹¹ MNL OL: Levél olvashatatlan aláírással a Külügyminisztériumhoz, Menekültügyi főbiztos megválasztása, 547/1956. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1956. december 20.).

⁴⁹² UNHCR Archives: Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording, UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives. 4.

⁴⁹³ Uo. 7.

⁴⁹⁴ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11 (A/3585/Rev.1), New York, 1957. 1.

⁴⁹⁵ Uo. 14.

⁴⁹⁶ MNL OL: Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő jelentése a Külügyminisztériumnak, Megbeszélés A. Lindt-tel a Menekültügyi Főbiztosság vezetőjével, New York, 00200/5. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. február 19.).

követség majd a genfi magyar ENSZ-misszió leveleire⁴⁹⁷ és a gyakori genfi konzultáció. 1957 augusztusában például Lindt sürgősen magához kérte a genfi magyar ENSZ Misszió képviselőjét, mert sikerült pénzt szereznie 55 Kanadából hazatérő magyar útiköltségére.⁴⁹⁸

Az UNHCR delegáltjai jelen voltak az Ausztriában és Jugoszláviában a magyar hatóságok részvételével működő repatriáló bizottságokban. A főbiztosság képviselői azt ellenőrizték, hogy a bizottság hivatalos magyar tagjai ne gyakoroljanak nyomást a menekülttáborok lakóira, s így a hazatérési döntés önkéntessége biztosítva legyen.⁴⁹⁹

Lindt és munkatársai fontos céljuknak tekintették, hogy közbenjárjanak a menekültek Magyarországon maradt családtagjai számára kiutazási engedély megszerzésében. A családegyesítés kérdése, amely a későbbiek folyamán a Kádár-kormányval való viszony egyik fő feszültségforrásává válik, már 1957. szeptemberben felmerül.⁵⁰⁰ Az UNHCR az együttműködés fennmaradása érdekében igyekezett a legnagyobb óvatossággal eljárni. Így amikor a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és a magyar hatóságok között a menekült szülők gyermekeinek Magyarországról való kihozatala érdekében folytatott tárgyalások megfeneklettek, a magyar menekültsegélyezést koordináló genfi bizottságban elhangzott javaslat ellenére nem próbáltak nyomást gyakorolni a budapesti kormányra.⁵⁰¹

A magyar külügyi iratok többször utalnak arra, hogy a magyar diplomácia érzekelte a Menekültügyi Főbiztosság képviselőinek törekvését az együttműködés erősítésére. „Lindt egész magatartásával igyekezett felénk korrektségét, „pártatlan”, objektív, humanista álláspontját hangsúlyozni és aláhúzni azt, hogy hivatala nem

⁴⁹⁷ Lásd például: MNL OL: Marjai József berni magyar követ kísérőlevele a Külügyminisztériumhoz, amelyben felterjeszti Lindt menekültügyi főbiztos 1957. február 6-i és James Morgan Read helyettes menekültügyi főbiztos 1957. február 13-i válaszlevelét, Bern, 00200/3. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. február 18.).

⁴⁹⁸ MNL OL: Kapcsos Károly követségi titkár jelentése, Kanadában lévő magyarok repatriálása, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő, 003476/1 [340/6]. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. augusztus 4.).

⁴⁹⁹ A Jugoszláviában működő repatriáló bizottságról lásd A. Sajti, 2007. Az Ausztriában működő repatriáló bizottságról: Cseresnyés, 2007. 177, 183–185; Murber, 2016. 147–148.

⁵⁰⁰ MNL OL: Kapcsos Károly követségi titkár jelentése, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő, 004497 [407/szig.titk./1957]. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. október 3.).

⁵⁰¹ Koordinációs Bizottság a Magyarországról jött menekültek megsegítésére, Összefoglaló jegyzőkönyv a tizedik értekezletről, amelyet a Nemzetek Palotájában tartottak Genfben 1957. május 21-én. Lásd: *Egy globális humanitárius akció hétköznapjai*, 2014. 148.

politikai szerv.”, olvasható az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságának 1957. júniusi üléséről készített beszámolóban, hozzátéve, hogy „Az általa adott fogadáson Lindt hangsúlyozott szívéllyességet mutatott a magyar küldöttség, elsősorban Marjai követ felé”.⁵⁰² Hasonló tapasztalatokról számol be abban az időben Gergely Miklós követségi titkár, miután James Morgan Read helyettes főbiztossal konzultált.⁵⁰³ Péter János külügyminiszter-helyettes is azt írja a főbiztossal New Yorkban folytatott 1957. novemberi tárgyalásairól, hogy: „Az egész beszélgetésnek igen barátságos hangulata volt.”⁵⁰⁴

A Kádár-kormányzat a Menekültügyi Főbiztossággal a magyar exodus nyomán kialakult kapcsolatait külpolitikai céljainak előmozdítására kívánta felhasználni. Ennek keretében élénk nemzetközi propagandatevékenységet fejtett ki. A Külügyminisztérium Marjai József berni követet kormány megbízotti minőségben az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottsága 1957. január végi ülésére delegálta. „Úgy vélem, hogy a Menekültügyi Hivatal [Sic!] ülése egyik legmegfelelőbb fórum arra, hogy jószándékainkat, valamint egyes külföldi hatalmak mesterkedéseit megismertessük a széles közvéleménnyel.”, vélekedtek a budapesti Külügyminisztériumban.⁵⁰⁵ A kiskorúak repatriálásának ügyét különösen alkalmas propagandatémának tekintették: „A gyerekek hazatérésének kétségtelen szükségessége mellett ennek a kérdésnek megfelelő és sokrétű kihasználása figyelemreméltó külpolitikai tőkét jelenthet számunkra.”⁵⁰⁶ Az UNHCR az amerikai, az ausztrál és a holland képviselő tartózkodó hozzáállása ellenére biztosította, hogy a magyar hatóságok képviselője megfigyelőként jelen lehessen a

⁵⁰² MNL OL: Jelentés a Külügyminisztériumnak, Az UNREF Végrehajtó Bizottságának V. üléséről (Genf, 1957. június 3–7.), berni magyar követség, 003301. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. június 12.). 2009. december 2-án Marjai Józseffel készített telefoninterjú is megerősíti a berni követ kedvező benyomásait a főbiztosról és munkatársairól: szélsőségektől mentes, tárgyyszerű légkörű megbeszélésekről, sikeres tárgyalásokról számolt be.

⁵⁰³ „Read előzékeny, sőt eléggé szívéllyesnek mondható magatartást mutatott látogatásom folyamán. Egyáltalán nem volt provokatív, észrevételeit udvariasan adta elő...” Lásd: MNL OL: Marjai József berni magyar követ kísérőlevelével Gergely Miklós követségi titkár feljegyzése a Külügyminisztériumnak, Látogatás Read-nél az Egyesült Nemzetek helyettes menekültügyi főbiztosánál, Bern. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. június 1.).

⁵⁰⁴ MNL OL: Péter János külügyminiszter-helyettes feljegyzése, Tárgyalás az ENSZ-ben a Menekültügyi Főbiztossal, XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. november 6.). Mód Péter New York-i magyar ENSZ-képviselő terjesztette fel 233/1/1957 szám alatt (1957. november 8.), a Külügyminisztériumban 005232 szám alatt iktatták (1957. november 26.).

⁵⁰⁵ MNL OL: A Külügyminisztérium belső feljegyzései, tervezetei, Magyar menekültek ügyének megtárgyalása a Nemzetközi Menekültügyi Hivatalban, 200/1957. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. január 15., 31.).

⁵⁰⁶ MNL OL: Jelentés a Külügyminisztériumnak, Az UNREF Végrehajtó Bizottságának V. üléséről (Genf, 1957. június 3–7.), berni magyar követség, 003301. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. június 12.).

Végrehajtó Bizottság ülésein, és kifejthesse álláspontját. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága képviselőjének beszámolója szerint Marjai hozzáállása „korrekt” volt, és „egyáltalán nem igyekezett akadályozni [... az ülés] munkáját”.⁵⁰⁷ A nemzetközi fórumok magyar felszólalói főként azt hangsúlyozták, hogy a magyar menekültek az ellenséges propaganda által keltett félelem miatt hagyták el hazájukat; a magyar kormány visszafogadja a visszatérőket, és ennek érdekében amnesztiát hirdetett; a menekültekkel foglalkozó szervezetek elsődleges feladata az önkéntes visszatelepülés megkönnyítése és elősegítése; a 18 éves kor alatti kísérő nélküli kiskorúakat vissza kell küldeni Magyarországra, ha a szüleik ezt kérvényezik. Szorgalmazták továbbá, hogy az UNHCR – ENSZ vagy más forrásból – biztosítsa a menekültek Magyarországra való visszatelepítésének költségeit.⁵⁰⁸ A magyar megfigyelő rendszeresen részt vett az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságának ülésein.⁵⁰⁹

A magyar külügy számos alkalommal kért segítséget a Menekültügyi Főbiztosságtól illetve a távoli országokból – főként Kanadából, az Egyesült Államokból és Braziliából – hazatérni szándékozó menekültek útiköltségének biztosítása érdekében.⁵¹⁰ Az UNHCR európai országok esetében is igyekezett közbenjárni. Így például 1957 júliusában Lindt Nagy-Britanniával és a skandináv államokkal személyesen is tárgyalt a kérdéstről.⁵¹¹

A magyar diplomácia fontos gesztusa volt, hogy nemzetközi fórumokon nagyrabecsülését, sőt köszönetét fejezte ki a menekültügyi főbiztos tevékenysége kapcsán. „Amikor a bizottságban felidézzük oly sok magyar menekült sorsát, akkor meg kell emlékeznünk azok nagylelkűségéről is, akik segítettek enyhíteni a magukat ellátni nem tudó hontalanok bajain. Elismerésünket fejezzük ki azoknak a

⁵⁰⁷ ICRC Archives: note de Henri Coursier, Conseil exécutif de l'UNREF, 234 (00-65), Genève, B AG 234 094-001. (1957. február 7.).

⁵⁰⁸ Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, General Assembly, Official Records: Twelfth Session, Supplement No. 11 (A/3585/Rev.1), New York, 1957. 32–33.

⁵⁰⁹ Így például az 1957. júniusi ülészakon Magyarországot háromtagú megfigyelő delegáció képviselte. Az eseményről 21 oldalas részletes beszámolót készítettek. Lásd: MNL OL: Jelentés a Külügyminisztériumnak, Az UNREF Végrehajtó Bizottságának V. ülészakáról (Genf, 1957. június 3–7.), berni magyar követség, 003301, XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. június 12.).

⁵¹⁰ Például: MNL OL: Marjai József berni magyar követ kísérőlevelével Gergely Miklós követségi titkár feljegyzése a Külügyminisztériumnak, Látogatás Read-nél az Egyesült Nemzetek helyettes menekültügyi főbiztosánál, Bern. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. június 1.).

⁵¹¹ MNL OL: Kovács József másodosztályú követségi titkár és Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése a Külügyminisztériumnak, Read menekültügyi főbiztos helyettesének felkeresése, 340/5/1957 (003476). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. július 8.).

kormányoknak, nemzetközi szervezeteknek és egyéneknek, amelyek súlyos emberi problémák megoldását segítették előmozdítani. Külön tisztelettel adózunk a menekültügyi főbiztosság személyzetének és még külön a főbiztosnak személy szerint.”⁵¹², mondta Péter János külügyminiszter-helyettes 1957. november 5-én az ENSZ Közgyűlés szociális, humanitárius és kulturális ügyekben illetékes 3. Főbizottságában. Sőt, a magyar küldött néhány nappal később – „a békés egymás mellett élés igazi szellemében” – az UNHCR mandátumának meghosszabbítását és jogkörének bővítését is megszavazta.⁵¹³

A genfi hivatal és a Kádár-kormány közeledésének legkiemelkedőbb eseménye volt Lindt főbiztos budapesti látogatása 1958. január 3–7-én. A főbiztossal készített történeti interjú tanúsága szerint azért akart Budapestre menni, mert az 1956 őszi eseményekért nem a „magyarokat”, hanem az „oroszkokat” tette felelőssé. A Parlamentben lefolytatott tárgyalások emlékezete szerint udvarias, szívélyes légkörben zajlottak. A külügyminiszter-helyettes (Szarka Károly) és munkatársai fogadták: megköszönték az UNHCR-nek a honfitársaiknak nyújtott segítséget. Lindt úgy értékelte, hogy a magyar kormánynak inkább maga a tény volt fontos, hogy a menekültügyi főbiztos Budapestre látogatott.⁵¹⁴ A magyar külügyi iratok szerint a magyar fél, amely alapos dokumentációval⁵¹⁵ készült a látogatásra, szintén „szívélyes légkörűnek” minősítette a megbeszéléseket.⁵¹⁶ A tárgyalásokról készített emlékeztető szerint a magyar kormány továbbra is tájékoztatni fogja a menekültügyi főbiztos a magyar menekültek önkéntes hazatelepülésével és nemzetközi védelmével kapcsolatos problémákról, és közölni fogja a problémák megoldására vonatkozó javaslatait is. A menekültügyi főbiztos pedig szükség esetén javaslatokat fog tenni a magyar hatóságoknak a családok egyesítésének

---

⁵¹² MNL OL: Péter János külügyminiszter-helyettes beszéde a 3. bizottságban a menekültügyi főbiztos jelentése tárgyában, 00133/1958 dossziében. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. november 5.).

⁵¹³ MNL OL: III. sz. bizottságban elmondta Péter János külügyminiszter-helyettes, 00133/1958 dossziében. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. november 13.).

⁵¹⁴ UNHCR Archives: Transcript of the Interview of August R. Lindt by Bryan Deschamp, 4 February 1998, Sound Recording, UNHCR Oral History Project, Fonds 36, Records of the Archives. 14.

⁵¹⁵ MNL OL: A Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája feljegyzése Szarka Károly külügyminiszter-helyettes részére, 00133-as iktatószámmal rendelkező dossziében. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. január 4.).

⁵¹⁶ MNL OL: 00133-as iktatószámmal jelzett dossziében több dokumentum Lindt 1958. januári látogatásáról. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz.

egyes kérdéseiben. A főbiztos továbbá ígéretet tett arra, hogy megkísérel pénzt szerezni a hazatelepülők utazási költségeire.⁵¹⁷

A látogatást követő első hónapokban a két fél közötti együttműködés tovább folytatódott: a magyar képviselők részt vettek az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottság ülésein, az UNHCR vezetői pedig nagy pontossággal igyekeztek intézkedni a magyar diplomácia által felvetett ügyekben.⁵¹⁸ Fokozatosan kibontakozik azonban a repatriálás kontra családegyesítés ellentétpár: míg a magyar hatóságok elsősorban a menekültek hazatelepülését szorgalmazzák, a Főbiztosság főként a menekültek Magyarországon maradt családtagjainak kijutásához igyekszik engedélyt szerezni. A kapcsolatok megromlása előre látható...

Stagnálás és hanyatlás

Az UNHCR és a Kádár-vezette magyar kormányzat kapcsolatát 1958 tavaszától egyszerre jellemezték a növekvő feszültségek és az együttműködés fenntartására irányuló kölcsönös törekvés. Lindt budapesti látogatásának kedvező utóhatása érződött még Szita János genfi magyar ENSZ-képviselő 1958. márciusi tárgyalásakor: „A beszélgetés elején érdeklődött Sík elvtárs hogyléte iránt, én pedig átadtam neki a minisztérium vezetőinek üdvözlétét.”, jegyezte fel a magyar diplomata.⁵¹⁹ Néhány hónappal később, amikor az UNHCR tudomást szerzett arról, hogy Magyarország nem vesz részt megfigyelőként az ENSZ Menekült Alap Végrehajtó Bizottságának ülésén, magyar részről továbbra is „fokozott udvariasságot” tapasztaltak.⁵²⁰ Hasonló hozzáállást fejezett ki az új főbiztos, Félix Schnyder magatartása Szita 1961. márciusi első látogatása során: „Barátságosan

⁵¹⁷ MNL OL: A magyar kormány és August Lindt menekültügyi főbiztos budapesti tárgyalásairól készült emlékeztető fordítása, 00133-as iktatószámmal rendelkező dossziében. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. január 6.).

⁵¹⁸ 1958. március 9-én például Lindt értesítette a magyar ENSZ Képviselőt Gál Mária és Gerle Klára Új-Zélandból való hazatéréséről. Lásd: MNL OL: Zádor Endre követségi titkár, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő, felterjesztése, Menekültügyi Főbiztosságtól érkezett levelek felterjesztése, 001839/3 (110/10). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. március 9.).

⁵¹⁹ MNL OL: Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Tárgyalás Lindttel, 00501/4 (110/17/1958). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. március 19.). Sík Endre (1891–1978): magyar diplomata, jogász, író, történész. 1955–1958-ban a külügyminiszter első helyettese, 1958. februártól 1961-ig külügyminiszter.

⁵²⁰ MNL OL: Kovács József követségi titkár feljegyzése Szita János követségi tanácsos aláírásával, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő, UNREF Végrehajtó Bizottság 8. ülésének Genfben, 003310/1 (110/24). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. június 7.).

fogadott: hangsúlyozta, hogy egyetlen politikai elképzelése, hogy kívül tartsa a politikát a Menekültügyi Főbiztosság munkájából és elő akarja segíteni a felmerülő problémák megoldását.”⁵²¹

A genfi hivatal együttműködési hajlandósága tettekben is megnyilvánult. Vezetői továbbra is igyekeztek nagy alapossággal utánajárni a magyar kéréseknek, a lehetőségig betartva a budapesti látogatás során vállalt kötelezettségeket. Levélben és személyes konzultációk útján folyamatosan tájékoztatták a magyar felet az ügyek állásáról. A Főbiztosság nemzetközi tárgyalásai során változatlanul gyakori téma volt a hazatérni kívánó magyar menekültek útiköltségének ügye (Ausztrália, Új-Zéland, Kanada).⁵²² Lindt 1959. februárban arról tájékoztatta Szita Jánost, hogy megbízottja a braziliai magyar menekültek 40%-val személyesen beszélt.⁵²³ Az egyes befogadó országok területén lévő kiskorú menekültekről készített listáknak a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának való átadásáról ugyancsak rendszeresen értekeztek.⁵²⁴ A főbiztos hivatala a rendelkezésére álló anyagi eszközök szűkössége miatt minden általa útiköltséggel támogatott hazatérő menekült anyagi helyzetének és elhatározásának ellenőrzésére törekedett, amiről ugyancsak számos esetben konzultált a magyar hatóságok képviselőivel.⁵²⁵ Az UNHCR jogtanácsosa, Paul Weis közlése szerint 1960. december 23-ig 46 repatriáló hazaújtját fizették.⁵²⁶

Ugyancsak a magyar kormányzattal való kapcsolatok erősítésének szándéka érhető tetten abban, hogy a Menekültügyi Főbiztosság több ízben bizalmas információkat közölt magyar partnerével. Lindt 1958. januárban kérdezte Szita János véleményét az amerikai delegátus javaslatáról, mely szerint még 1958-ban

⁵²¹ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése a Külügyminisztériumnak, Látogatás Schnyder-nél, az ENSZ új menekültügyi főbiztosnál [Sic!], 002856/1. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1961. március 15.).

⁵²² MNL OL: Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Látogatás Lindtnél, 001839/1 (110/7/1958). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. február 27.).

⁵²³ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál, 002052 (144/1959). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. február 10.).

⁵²⁴ MNL OL: Kovács József követségi titkár, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő, feljegyzése, Lindt menekültügyi főbiztos meglátogatása, 00501/5 (110/21). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. május 30.).

⁵²⁵ MNL OL: Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának jelentése, Látogatás J. Read-nél, a menekültügyi főbiztos helyettesénél, 005796. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. július 26.).

⁵²⁶ MNL OL: Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának feljegyzése, Tárgyalás a Menekültügyi Főbiztossággal. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. április 11.).

meg kellene szüntetni, hogy a magyar menekültek ügyét külön napirendi pontként tárgyalja az UNREF. A felvetést a magyar képviselő csak helyeselni tudta.⁵²⁷ 1959. februárban a főbiztos szintén az iránt érdeklődött, hogy mi lenne a magyar kormány álláspontja, ha a „magyar menekült kérdés”, mint önálló kérdés lekerülne a Tanácsadó Bizottság napirendjéről, és az ügy csak az egyéb kérdéseken belül lenne tárgyalva (pl. táborok felszámolása, idősök és betegek kérdése, stb.). A magyar diplomata újra az egyetértését fejezte ki.⁵²⁸ 1960. júniusi tárgyalásukon pedig Lindt azt tudatta Szita Jánossal, hogy az ENSZ Közgyűlésnek készülő éves jelentésében már nem tervez külön fejezetet a magyar menekültekről.⁵²⁹ Végül 1961 áprilisában jelentette Lindt a Menekültügyi Főbiztos Programja Végrehajtó Bizottságának (Executive Committee of the High Commissioner's Programme), hogy a magyar menekültek ügyének megoldásában elért előrehaladás következtében „már nem szükséges ezeket a menekülteket speciális csoportként kezelni”.⁵³⁰

Az UNHCR képviselői látogatták a genfi magyar ENSZ Misszió által rendezett fogadásokat. Így az 1960. április 4-i fogadáson Lindt is személyesen megjelent.⁵³¹

Szintén a főbiztosi hivatal együttműködési szándékát mutatta, hogy a magyar diplomácia jelzései nyomán többször fellépett a Budapest által sérelmesnek tekintett ügyekben, így a Menekültek Nemzetközi Éve (World Refugee Year)⁵³² keretében megrendezett bélyegkiadási program kapcsán is. Az ENSZ által támogatott tervet megszavazó 70 ország 1960 áprilisában egyidejűleg adott ki bélyegeket, amelyből minimum 1 millió dollár bevételt reméltek a menekültek

⁵²⁷ MNL OL: Gyulai Ida főosztályvezető-helyettes levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Jelentés Lindt a Menekültügyi Főbiztosnál [Sic!] történt látogatásról, 00501. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. február 28.). [válasz Szita János követtanácsos 110/1958 számú jelentésére]

⁵²⁸ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál, 002052 (144/1959). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. február 10.).

⁵²⁹ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál, 004150/2 (178/1/1960). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. június 16.).

⁵³⁰ Executive Committee of the High Commissioner's Programme, 'Progress Report on Programme for New Hungarian Refugees as of 31 December 1960', UN Doc.A/AC.96/112, 19 April 1961. 1. Idézi The State of The World's Refugees 2000, 2000. 34.

⁵³¹ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Menekültügyi bélyegakció, 003431 (157/1960). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. április 7.).

⁵³² Lásd erről: Gatrell, 2011.

megsegítése céljából.⁵³³ A magyar Külügyminisztérium a Főbiztossághoz írt jegyzékben tiltakozott, mivel úgy értesült, hogy több ország bélyegterve – az 1956-os magyar menekültekre utalva – „kifejezetten politikai jellegű és nyilvánvalóan a Magyar Népköztársaság ellen irányul”. Különösen az osztrák kormány bélyegtervét tartották elfogadhatatlannak. A hivatal alapszabályában lefektetett politikamentességre hivatkozva kérték, hogy lépjen fel „a visszasságok felszámolása érdekében”.⁵³⁴ Miután a genfi magyar képviselő munkatársai a kiállítandó bélyegek között több olyat találtak, amely magyar utalást tartalmazott, Szita telefonon kérte ezek eltávolítását Lindtől, amit a főbiztos még aznap megtett.⁵³⁵ 1961. februárban a Főbiztosság szintén engedett, amikor egy menekültügyi rövid játékfilm címét „Mon ami László”-ról [Barátom László] „Nicolas mon ami”-ra változtatta, mivel a magyar külügy szerint az előbbi címben szereplő név magyaros hangzású. Az UNHCR és a magyar kormányzat közti feszültség növekedését ugyanakkor jelezte, hogy a Főbiztosság képviselője magyar tárgyalópartnere értésére adta, hogy „ezt a változtatást végrehajtják, de ezt nem – és itt kihangsúlyozta, hogy a Főbiztosság nevében beszél – fenyegetésünkre, illetőleg nyomásunkra hajtják végre”. A magyar diplomata ugyanis kilátásba helyezte, hogy kormánya hivatalosan az ENSZ-hez fordul, ha nem módosítják a címet.⁵³⁶

A Menekültügyi Főbiztosság alaptevékenysége, a menekültek nemzetközi jogvédelme keretében többször igyekezett közbenjárni a menekültek hivatalos iratainak (pl. diploma, születési, házassági és válási anyakönyvi kivonat)

⁵³³ MNL OL: A la suite de négociations qui ont duré deux ans 70 pays vont participer au plan philatélique des Nations Unies [a francia mondat fordítása: Két évig tartó tárgyalások után 70 ország fog részt venni az Egyesült Nemzetek bélyegkiadási tervében, a szerző fordítása], MHCR/69/60 (003417/1960 iktatószámú köpenyben). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz.

⁵³⁴ MNL OL: A Külügyminisztérium jegyzéke August Lindt menekültügyi főbiztoshoz, 003417. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. március 31.). Kolozs Márta követ, a Nemzetközi Szervezetek Osztálya kísérelével (1960. április 1.). Megjegyzendő, hogy Lindt még 1960. április 1-i tárgyalásukon igyekezett megnyugtanni Szita követet, hogy a menekültcsoportok nem lesznek nevesítve egyetlen bélyegen sem, csak a World Refugee Year felirat lesz majd olvasható. Lásd: UNHCR Archives: Ipsophone message from the High Commissioner, Note for the files from A. R. Lindt, Note on my conversation of today with the Permanent Representative of Hungary, Mr. Szita. 6/2/HUN Protection – Travel Documents – Hungary (1960. április 1.).

⁵³⁵ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Menekültügyi bélyegakció, 003431 (157/1960). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. április 7.).

⁵³⁶ MNL OL: Varga Perke József, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő ideiglenes ügyvivőjének jelentése, előadó Varga István, A készülő menekült-témájú film címével kapcsolatos probléma, 002085/1 (39/1961). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. február 27.).

magyarországi beszerzése érdekében.⁵³⁷ A magyar külügy válasza szerint a menekültek ezt a lakóhelyükhöz legközelebb eső magyar képviselőket megegyeztetik.⁵³⁸ Az UNHCR továbbá ígéretet tett, hogy – amennyiben a magyar kormány haladéktalanul értesíti – fellép annak érdekében, hogy a befogadó országok ne akadályozzák a hazatérni kívánókat döntésük megvalósításában.⁵³⁹ A főbiztos hivatala, kezdetben korlátozott számban, felvetett családegyesítési ügyeket is.

A Főbiztosság együttműködési hajlandósága ellenére a magyar diplomácia egyre gyakrabban negatív minősítésekkel illette a szervezetet. Szita János, a genfi magyar ENSZ Misszió vezetője többször adott hírt rossz benyomásairól, amelyeket a Külügyminisztérium illetékesei némi kétkedéssel fogadtak. A magyar diplomata konfrontatív stílusa hozzájárult ahhoz, hogy a két fél közötti genfi tárgyalások hangneme időről időre kiélesedett. Így például a magyar követ az 1958. április 2-i tárgyaláson az UNHCR-nek brazíliai magyar menekültekkel kapcsolatos ügyintézését elégtelennek ítélte: „Mi eddig elkerültük a botránynak a sajtóban való szellőztetését, de nem tudom, hogy meddig tudjuk a sajtót visszatartani” – fenyegetőzött a magyar követ. „Erre [Lindt] elég élesen válaszolt, mondván, hogy hiszen sok mást is lehetne a másik oldalon a sajtóban írni, a fő cél azonban mégsem a sajtóvita, hanem a kérdés megoldása.”, írja a Külügyminisztériumhoz felterjesztett beszámolójában a magyar tárgyaló. Majd hozzáteszi: „Lindt és hivatala minden tehetségét igénybe veszi, hogy az ügyet elhúzza, elkenje. A beszélgetés alapján az a határozott benyomásom, hogy komoly segítségre nála számítani nem lehet...”⁵⁴⁰ A genfi magyar ENSZ-képviselőt azt is nehezítette, hogy a hivatal „csak konkrét esetekkel kapcsolatos részletes adatok birtokában hajlandó intervenálni” olyan

⁵³⁷ UNHCR Archives: Note of H. C. Kapur for the UNHCR (through Paul Weis), Procuring of diplomas and other personal documents from Hungary. 6/1/HUN, 6/8/HUN Protection Certificates and Documents-Hungary (11.1958-06.1959). (1959. május 13.); valamint: Interoffice memorandum from W. Bruggman, eligibility adviser, Vienna to UN High Commissioner, Geneva, Refugee's documents in Hungary, Ref.: G XV/V/1.10/B, no.: 851, WB/vb. 6/1/1 HUN Protection General Communist countries-Hungary (09.1959-04.1967). (1960. március 30.).

⁵³⁸ MNL OL: Nagy Lajos konzul, Külügyminisztérium levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Wissky Nagy okmánybeszerzési ügye, 003434/3. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. október 28.).

⁵³⁹ MNL OL: Varga Perke József, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő ideiglenes ügyvivőjének jelentése, előadó Varga István, Látogatás a Menekültügyi Főbiztosságon Jamieson igazgatónál, 002101 (13/1961). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. január 10.).

⁵⁴⁰ MNL OL: Szita János követségi tanácsos, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál /brazil kérdés/, 001839/4 (110/18/1958). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1958. április 3.).

esetekben, amikor a befogadó országok repatriálni szándékozó magyar menekülteket akadályoznak szándékaik megvalósításában.⁵⁴¹

Mindazonáltal az 1960-as évek elején a magyar külügy még érdekeltnek tekintette magát az UNHCR-rel való kapcsolatok fenntartásában. Amikor 1960 júliusában az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC) Genfben tartott plenáris ülésén tárgyalta a főbiztos jelentését, a magyar részről jelenlévő Varga István pozitívnak értékelte Lindt beszédét, kiemelve annak politikamentes jellegét.⁵⁴² A Külügyminisztérium az ENSZ Politikai Osztályon 1961. februárban tartott megbeszélések eredményeként a Főbiztossággal való kapcsolatok fenntartása mellett döntött.⁵⁴³ Az értekezleteken részt vettek a Magyar Vöröskereszt képviselői is, mely szervezet március 2-ra a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő számára feljegyzést készített az UNHCR felé hangsúlyozandó kérdésekről. Ebben főként a sokgyermekes családok hazatérésének anyagi támogatásában, a valamely szülő beleegyezése nélkül külföldre vitt gyermekeknek nyújtandó jogi segítségben, a „nyomtalanul eltűnt fiatalok” keresésében, valamint a fiataikorúak felé irányuló, a hivatalos magyar felfogás szerint megtévesztő propagandával szembeni fellépésben számítottak a menekültügyi szervezet segítségére.⁵⁴⁴

A hazatérni kívánó menekültek útiköltségének biztosítása szempontjából fontos fejlemény volt, hogy a Menekültügyi Főbiztos Programja Végrehajtó Bizottságának (Comité Exécutif du Programme du Haut-Commissaire) 1. ülésén létrehoztak egy 50.000 dolláros speciális segélyalapot. Az összeg a menekültügyi főbiztos rendelkezésére állt, hogy különböző általa elbírált egyéni esetekre felhasználhassa, beleértve útiköltségek fedezését is.⁵⁴⁵ A genfi magyar képviselő élt

⁵⁴¹ MNLOL: Varga Perke József, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő ideiglenes ügyvivője kísérő levele a Külügyminisztériumba, A Menekültügyi Főbiztosság válasza Sik Lehel hazatérési ügyében átadott jegyzékünkre, 006362/2 (214/1/1960). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. november 3.).

⁵⁴² MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, előadó Varga István, A menekültügyi főbiztos évi jelentése /E/3397/, 004090/1 (196/12/1960). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1960. augusztus 3.).

⁵⁴³ Az 1961. február 13-i megbeszélésekről: MNL OL: Az ENSZ Politikai Osztály, Hajnal Sándor feljegyzése, Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal [iktatószám nélkül]. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1961. február 22.). Az 1961. február 27-i megbeszélésekről: MNL OL: Az ENSZ Politikai Osztály, Hajnal Sándor feljegyzése, Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal, 27/1961. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1961. február 28.).

⁵⁴⁴ MNL OL: A Magyar Vöröskereszt feljegyzése a Menekültügyi Főbiztossággal tisztázandó kérdésekről. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1961. március 2.).

⁵⁴⁵ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, előadó Kovács József, A menekültügyi főbiztos programja Végrehajtó Bizottságának I. ülése Genfben, 001331 (127/1959). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. február 4.).

a lehetőséggel, és folyamodott ilyen támogatásért. Szita 1959. februári látogatásakor öt esetre vonatkozóan kérte, hogy a Főbiztosság fedezze a hazatérők utazási költségeit. Lindt meg is ígérte, hogy – amennyiben más lehetőség nincs – az UNHCR segíteni fog.⁵⁴⁶ A magyar diplomata az új főbiztossal, Félix Schnyderrel folytatott tárgyalásai során a magyar kérések közül kiemelte a sokgyermekes családok hazasegítését és egyes eltűnt kiskorúak felkutatását.⁵⁴⁷ Az ügy előzménye volt, hogy Lindt még 1958-ban Péter János külügyminiszter-helyettessel New Yorkban folytatott tárgyalásai során ígéretet tett, hogy az UNHCR esetenként vállalja a hazatérő „disszidensek” útiköltségének fedezését, ha sem a befogadó ország, sem Magyarország nem tudja ezt megtenni. A Külügyminisztérium javasolta is a genfi ENSZ Missziónak, hogy tesztelje a Főbiztosság hajlandóságát, és kísérletképpen vesse fel két Nagy-Britanniában élő magyar esetét.⁵⁴⁸ 1959–1960-ból számos ügyet ismerünk, amikor sokgyermekes családok útiköltségének kifizetését kérte a magyar külügy, hogy repatriálhassanak Ausztráliából⁵⁴⁹, Izraelből, Dél-Afrikából, Venezuelából, Uruguayból és Brazíliából.⁵⁵⁰

Szita Jánosnak az UNHCR ügyintézésével kapcsolatban kialakult negatív véleménye, a már korábban említett bélyegkiadási program, és a menekültügyi kisfilm címadásával kapcsolatos konfliktusok mellett a családegyesítés kérdésében kialakult nézeteltérés járult hozzá legnagyobb mértékben a Főbiztos Hivatala és a magyar kormány közti kapcsolatok végleges megromlásához.

⁵⁴⁶ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál, 002052 (144/1959). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. február 10.).

⁵⁴⁷ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetője jelentése a Külügyminisztériumnak, Látogatás Schnydernél, az ENSZ új menekültügyi főbiztosnál [Sic!], 002856/1. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1961. március 15.).

⁵⁴⁸ MNL OL: Első József, a Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája vezetőjének levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Disszidensek útiköltségének fedezése, Budapest, 003253/1. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1958. december 1.).

⁵⁴⁹ MNL OL: Surányi László, II. osztályú tanácsos, a Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Csermák János és családja hazasegítése Ausztráliából, 00903/2. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. február 17.).

⁵⁵⁰ MNL OL: Családrepatriálás előmozdítását kértük a Menekültügyi Főbiztostól (1960?) [iktatószám és dátum nélkül]. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz.

Út a szakításhoz: repatriálás kontra családegyesítés

A Magyarországon maradt családtagok kivándorlásának engedélyezésével megvalósuló családegyesítés az UNHCR oldaláról, illetve a magyar menekültek, elsősorban a kiskorúak hazatérésének szorgalmazása a magyar hatóságok részéről már 1957 őszén egymással szembeállított igényként fogalmazódott meg. Lindt főbiztos Kapcsos Károly követségi titkárral 1957 szeptemberében folytatott tárgyalásai során arra utalt, hogy jugoszláviai megbízottjuk szerint „a Magyar Hazatelepítési Bizottság részéről többször olyan kijelentés hangzott el a menekültek előtt, hogy a magyar hatóságok nem zárkoznak el a 14 éven aluli és az 50 éven felüli magyar állampolgárok kiutazásának engedélyezése elől, ha külföldön élő szüleik, illetve hozzátartozóik vállalják, hogy gondoskodnak róluk. Lindt megjegyezte, hogy amennyiben ezt elvben leszögezzük, alap lehet arra, hogy a repatriálás problémájában általános megoldást lehessen találni. Hozzátette még, hogy számos ország részéről általában ezt a kifogást hozzák fel Magyarországgal szemben, hogy mi a magunk részéről nem járulunk hozzá a családok egyesítéséhez.”, jelentette a magyar diplomata, hozzáfűzve: „Közöltem vele, hogy mi a családok egyesítésének elve alapján állunk, amelynek gyakorlati megnyilvánulása, hogy a kivándorlás keretében egyéni kérelmek alapján bíráljuk el és adunk engedélyt kivándorlásra. Az országot önkényesen elhagyók esetében azonban azt tartjuk, hogy nem lehet azonos módon megítélni egyrészt az olyan esetet, ahol a szülők felelőtlenül elhagyták a gyermekeiket, másrészt azt az esetet, amikor kiskorú gyermekek szüleik tudta és akarata ellenére szöktek ki az országból. Ebből következően nem köthetjük össze a kivándorlás kérdését a repatriálással és főképpen a kiskorúak hazatérésével.”⁵⁵¹ A magyar Külügyminisztérium 1957 októberében arra utasította a genfi képviselőt, hogy „a kivándorlás kérdéséről semmiféle tárgyalásba ne bocsátkozzék, ellenben vesse fel az illegálisan távozottak repatriálásának kérdését.” Helyesen feltételezték Budapesten, hogy Lindt elsősorban a kivándorlásról kíván majd tárgyalni.⁵⁵²

⁵⁵¹ MNL OL: Kapcsos Károly követségi titkár jelentése, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál, 004497 [407/szig.titk./1957]. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. október 3.).

⁵⁵² MNL OL: Kolozs Márta főosztályvezető utasítása a New York-i magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Látogatás Lindt menekültügyi főbiztosnál, 004497. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1957. október 17.).

1959-től a menekültügyi főbiztos valóban számos alkalommal fordult a magyar képviselőhöz konkrét családgyesítési ügyekben. Így például 1959. február 17-én öt kérelemről, március 26-án újabb három kérelemről küldött értesítést. Április 2-i tárgyalásuk során Lindt érdeklődött a családgyesítési ügyek állásáról, míg Szita átadott újabb három útiköltség-térítési esetet. A genfi magyar képviselő számára egyre kínosabb volt, hogy a Főbiztosság által szorgalmazott kérelmekre nagy késésekkel vagy egyáltalán nem kaptak válaszokat Budapestről. „Semmilyen okot nem látok, hogy ügyeket hónapokon át válasz nélkül hagyjunk. Nem kell túlságosan sietni, nem kell esetleg mindegyikre válaszolni, de azt helytelennek tartom, hogy semmire sem válaszolunk.”, fakadt ki a központhoz küldött levelében a magyar követ.⁵⁵³

Magyar részről többször felmerült, hogy a kivándorlás engedélyezését taktikai eszközként használják fel: „Véleményem szerint helyes lenne egy-két esetben pozitív választ adni, mert ez megkönnyítené a mi kéréseink elintézését, anélkül, hogy formálisan kapcsolatot teremtenénk a kétféle ügy között.”, javasolta Szita.⁵⁵⁴ Ennek eredményeként a Külügyminisztérium 1959 júniusában átiratban sürgette a Belügyminisztériumot a válaszadás felgyorsítására.⁵⁵⁵ 1961. februárban újabb levelet küldtek: „... a Külügyminisztérium azt kéri a Belügyminisztérium Útlevelel Osztályától, hogy vizsgálná meg azt a 20 esetet, amelyekben már elutasító döntést hoztak, hogy azok között nem volna-e 1-2 olyan kérelmező, akiket a Menekültügyi Főbiztossal való tárgyalások érdekében esetleg ki lehetne engedni.”⁵⁵⁶ A Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi és Konzuli Osztályának közlése szerint a 20 kérelemből végül négyet engedélyeztek, mely információt a következő zsarolásra felhívó mondat kíséretében küldtek a genfi ENSZ Misszióra: „A Képviselő tájékoztatására közöljük, hogy más személyek kiengedésére a

⁵⁵³ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, látogatás Lindtnél, a menekültügyi főbiztosnál, 002052/2 (144/1/1959). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. április 2.).

⁵⁵⁴ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése, látogatás a Menekültügyi Főbiztosságnál, 002052/3 (165/3/1959). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. május 23.).

⁵⁵⁵ MNL OL: Dr. H. Nagy Sándor konzuli attaché, Külügyminisztérium átirata a Belügyminisztérium Útlevelel Osztályához, 002052/3/1959.VII. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1959. június 26.).

⁵⁵⁶ MNL OL: Dr. Nagy Lajos konzul, Nemzetközi Jogi és Konzuli Osztály, Külügyminisztérium átirata dr. Tatai József rendőr alezredes, a Belügyminisztérium Útlevelel Osztály vezetőjének, 00457/1. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. február 24.).

fentiekén kívül mindaddig nem kerülhet sor, míg a Főbiztosság a hazatelepítések ügyében eredményeket nem ér el.”⁵⁵⁷

A kivándorlások engedélyezésénél mutatott keménységet jelzi, hogy az UNHCR által 1960-ban továbbított 28 családegyesítési kérelemből abban az évben a magyar hatóságok egyet sem teljesítettek.⁵⁵⁸ Szita követ Félix Schnyder főbiztosnál tett 1961. márciusi látogatása során a családegyesítési ügyek kapcsán kioktató hangnemben közölte: „nem is képezte soha vita tárgyát az, hogy itt magyar állampolgárokról van szó és az ügyek kizárólag az illetékes magyar szervek hatáskörébe tartoznak.”⁵⁵⁹ Amikor néhány héttel később Paul Weis, a főbiztos jogtanácsosa az elutasítások indokairól kérdezett, Varga István a magyar képviselő részéről – tovább élezve a feszültséget – a válaszában elől elzárkózott, szinte szó szerint megismételve főnökének szavait: „ezek az ügyek kizárólag a magyar szervek hatáskörébe tartoznak.”⁵⁶⁰ Varga tárgyalási stílusa a következő alkalommal már a provokáció határát súrolta: „Még egyszer leszögeztem előttük, hogy a Főbiztosságtól nem közbevető és halogató válaszokat várunk [a hazatérési ügyekben], hanem értesítést az ügyek elintézéséről és intézkedéseik eredményéről.” Majd így folytatta: „ismételten leszögeztem, hogy nem érthetek egyet azzal, hogy a Főbiztosság az ügyek intézése érdekében nem tett és nem tesz semmit.” A családegyesítési ügyekben a magyar diplomata gyors választ nem ígért...⁵⁶¹ A Magyar Vöröskeresztnek a genfi állandó ENSZ képviselőre 1961. júniusban küldött kimutatása szerint az UNHCR által az előző három évben továbbított kivándorlási-családgyűjtési kérelmekből keveset engedélyezett a Belügyminisztérium. A magyar hatóságok hozzáállását jól illusztrálja a négy éves Thalhammer Béla esete: „Az Amerikai Vöröskereszt és a Vöröskereszt Nemzetközi

⁵⁵⁷ MNL OL: Kolozs Márta követ, a Nemzetközi Szervezetek Főosztálya vezetője, Külügyminisztérium levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossal, 002856. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. március 10.).

⁵⁵⁸ MNL OL: Dr. Nagy Lajos konzul, Nemzetközi Jogi és Konzuli Osztály, Külügyminisztérium feljegyzése Gyulai Ida osztályvezető, ENSZ Politikai Osztály részére, 00336. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. február 20.).

⁵⁵⁹ MNL OL: Szita János követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének jelentése a Külügyminisztériumnak, Látogatás Schnyder-nél, az ENSZ új menekültügyi főbiztosnál [Sic!], 002856/1. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz (1961. március 15.).

⁵⁶⁰ MNL OL: Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának feljegyzése, Tárgyalás a Menekültügyi Főbiztossággal, 1961. április 12-én. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. április 12.).

⁵⁶¹ MNL OL: Varga István, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő munkatársának feljegyzése, Tárgyalás a Menekültügyi Főbiztossággal 1961. május 4-én, 002856/3. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz. (1961. május 5.).

Bizottsága kezdeményezésére környezettanulmányt végeztünk a gyermeknél és nagyszüleinél. Ennek során megállapítottuk, hogy a kiskorú nagyon rendes körülmények között él, nagyszüleinél semmiben hiányt nem szenved. Erről tájékoztattuk mindkét testvérszervezetet. A helyi Tanács egyébként nem javasolta a kiskorú kiengedését.”⁵⁶²

1962. elejére a magyar külpolitika a Menekültügyi Főbiztossággal való kapcsolatában válaszut elé került. Az új genfi misszióvezető, Bartos István követ a Külügyminisztérium állásfoglalását kérte a továbbiakban követendő magatartást illetően. Levele szerint az UNHCR-rel folytatott tárgyalások holtpontra jutottak: „a viták egyre élesebbé, barátságtalanabbá váltak. Egyetlen kérdésben sem született megállapodás.” Nehezményezte, hogy a Főbiztosság csak egy-két fogadásra hívja meg őket, és akkor is kerülnek a magyar diplomaták társaságát. Hangsúlyozta továbbá, hogy az ECOSOC nyári ülésén a szocialista országok ismét követelték az UNHCR megszüntetését, és a szocialista államok genfi missziói közül egyedül a magyar áll vele kapcsolatban. Problémaként tekintett továbbá arra, hogy a Főbiztosság több kéréssel fordult a magyar misszióhoz (pl. 1961-ben 21 családegyesítési kérelem), mint az a menekültszervezethez.⁵⁶³ Kolozs Márta, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztályának vezetője 1962. februári válaszában úgy vélte, hogy a kapcsolat fenntartása a magyar fél számára hosszútávon valóban hátrányos, mivel „Egyre jobban növekszik az aránytalanság a főbiztos által felvetett családegyesítési ügyek, valamint az általunk felvethető ügyek között”, tekintve, hogy egyre kevesebb a repatriálási kérelem az 1956-os „disszidensek” köréből, s a hazahozni kívánt kiskorúak száma is az idő múlásával csökken. Taktikai okokból azonban nem tartotta időszerűnek a kapcsolatok megszakítását. Egyrészt a szocialista blokk érdekére hivatkozott: az UNHCR foglalkozni kezdett az angolai menekültek ügyével, amit az afrikai országok támogatnak; és a menekültügyi szervezet támadása ronthatna a szocialista

---

⁵⁶² MNL OL: Kolozs Márta követ, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztálya vezetőjének levele a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, valamint a Magyar Vöröskereszt által készített lista a kiutazási ügyekről, A Menekültügyi Főbiztossal folytatandó tárgyalások előkészítése, 004957. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1961. június 2.).

⁵⁶³ MNL OL: Bartos István követ, a genfi magyar állandó ENSZ-képviselő vezetőjének levele a Külügyminisztériumhoz, előadó: Bényi József, A Menekültügyi Főbiztosság, 005161 (108/1962, 001341). XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1962. január 20.).

államoknak az afrikai országokkal fennálló kapcsolatain.⁵⁶⁴ A NATO országok és a szovjet blokk hidegháborús versengése ugyanis az 1950-es évek második felétől növekvő mértékben kiterjedt a gyarmati rendszer felbomlása nyomán megszülető harmadik világ menekültválságaira is.⁵⁶⁵ Kolozs Márta másrészt a sajátosan magyar érdekre utalt: „Jelenleg még profitálhatunk valamit a főbiztosi hivatalból, amennyiben sikerül vele anyagilag hazasegíttetni a repatriálni szándékozó disszidenseket.” Ezért a feszültség további élezése helyett normális kapcsolatok kiépítését írta elő.⁵⁶⁶ Mindazonáltal néhány hónappal később a Külügyminisztérium mégis a viszony elsorvasztása mellett döntött.⁵⁶⁷

A magyar kormány és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága közti újabb érdemi kapcsolatfelvételt 1988–1989-ig várnunk kell.⁵⁶⁸

A Kádár-kormány emigrációs politikájában, illetve az UNHCR-rel fenntartott kapcsolatában megfigyelhetők a kádári politika sajátos jellemzői. Ismeretes, hogy az 1956-os forradalom utáni konszolidáció során a kormányzati politika éles megkülönböztetést tett a forradalmi válság idején aktív kisebbség és a passzív tömeg között – az előbbiekkal szemben kegyetlen megtorlást, megfélemlítést és évekig tartó üldözést alkalmazott, míg a többséget igyekezett béremelésekkel, az ellátás javításával, a magánszféra növekvő autonómiájával

⁵⁶⁴ MNL OL: Kolozs Márta, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztály vezetőjének utasítása a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal, 001341. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1962. február 21.). Az 1950-es évek második felétől az UNHCR stratégiai döntést hozott cselekvési terének kiszélesítésére a harmadik világ irányában, amit az érintett fejlődő országok is érzékelték és pozitívan értékelték. Lásd Loescher, 2001b. 38. Lásd továbbá a Következtetéseket az Első rész végén.

⁵⁶⁵ Az algériai háború menekültjeinek megsegítésére Tunéziában és Marokkóban az UNHCR és a Vöröskereszt Társaságok Ligája által együttesen lebonyolított segélyakciót például az Egyesült Államok és a Szovjetunió is bőségesen szponzorálta. Lásd Loescher, 2001a. 100–101.

⁵⁶⁶ MNL OL: Kolozs Márta, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztály vezetőjének utasítása a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal, 001341. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1962. február 21.).

⁵⁶⁷ MNL OL: Sárkány László, a Külügyminisztérium Nemzetközi Szervezetek Főosztály vezető-helyettesének utasítása a genfi magyar állandó ENSZ-képviselőhöz, Kapcsolattartás a Menekültügyi Főbiztossággal, 001341/2. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 315. doboz (1962. június 2.).

⁵⁶⁸ Az 1988 ősztől növekvő számban Magyarországra érkező, főként magyar nemzetiségű román állampolgárok helyzetének rendezésére a magyar kormány először informális majd hivatalos kapcsolatba lépett az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával. Az 1951-es genfi menekültügyi egyezményhez és az ahhoz tartozó 1967-es New York-i jegyzőkönyvhöz való csatlakozásra vonatkozó dokumentumot 1989. március 14-én helyezték el az ENSZ főtitkáránál. 1989. október 4-én Genfben a magyar kormány és az UNHCR megállapodást írt alá, melynek alapján a Főbiztosság budapesti képviselője megkezdhetette működését. Tóth, 1997. 42–43. A csatlakozás folyamatáról részletesen lásd: Kaszás, 2013. Valamint: Kaszás, 2011.

megnyerni.⁵⁶⁹ Hasonlóképpen megfigyelhető az 1956-os emigráció megosztására, differenciált kezelésére irányuló törekvés is: míg az aktív „ellenséges” tevékenységet folytató kisebbség elszigetelésére, szervezeteik felbomlasztására, személyük lejáratására törekedtek, addig a passzív, politikailag közömbös emigránsok rokonszenvének elnyerését vagy semlegesítését kívánták elérni. Ez a tendencia érhető tetten az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága irányában tanúsított politikában is. Noha a kádári diplomácia a nemzetközi fórumokon a menekültek repatriálásának fontosságát hangoztatta, a hazatérésre jelentkezők között erősen szelektáltak: nem csupán a köztörvényes bűnözőket és elmebetegeket nem kívánták visszaengedni, hanem a politikailag megbízhatatlannak tartott elemeket sem. Az UNHCR által annyira szorgalmazott családegyesítés esetében a kivándorló útlevelek kiadását alapvetően befolyásolta, hogy a Belügyminisztérium illetékesei „méltóknak” találták-e a kérelmezőket. A forradalom idején vagy az emigrációban aktív politikai tevékenységet folytatók és azok családtagjai aligha számíthattak kedvező elbírálásra. Az egykori menekültek hazalátogatásának engedélyezése szintén az ellenségesnek tekintett elemek megbüntetését és megtörését szolgálta: nem kaphattak konzuli útlevelet és beutazó vízumot sem.⁵⁷⁰ A jutalmazási és büntetési rendszer érvényre juttatásának elsődleges eszköze volt az „egyéni elbírálás” elvének és gyakorlatának alkalmazása a végleges hazatérés, a családegyesítés és a hazalátogatás engedélyezése tekintetében egyaránt. E gyakorlat arra az alapelvre vezethető vissza, amely alapvető jogokat (a szülőföldre való visszatérés, a családtagokkal közös élet) kegyként, kedvezményként állít be, amelyet a hatalomhoz való lojalitással vagy legalábbis a passzivitással lehetett „kiérdemelni”.⁵⁷¹

Békés Csaba szerint a kádári magyar külpolitikát általánosságban jellemezte „az a középutas irányvonal, ami a Szovjetunióhoz való feltétlen lojalitás

⁵⁶⁹ Romsics, 2000. 404–408. Kalmár Melinda rámutat, hogy Kádár mentalitásában az 1956 utáni „rendcsinálás” idején is erőteljesen jelen volt a rendszer ellenségeinek tekintett személyekkel és csoportokkal szemben kérlelhetetlenül fellépő belügyminiszter (1949–1950) gondolkodásmódja (Kalmár, 2014. 110–111). Ugyanakkor a „magyar modell” központi elemévé tette az életszínvonal folyamatos és érzékelhető emelését akár hitelekből, a modernizáció lassításának árán is (Kalmár, 2014. 115–116.).

⁵⁷⁰ Baráth, 2012. 615–616.

⁵⁷¹ Plasztikus képet ad erről a szemléletről Bibó István, aki a börtönben eltöltött éveiről a következőket írta: „egy csomó dolgot, ami kifejezetten a rab jogai közé tartozott: beszélő, levél, csomag, ők állandóan azt hangsúlyozták, hogy azt ki kell érdemelni. Tehát nem szerették, nem fogadták el azt, hogy a rabnak bármiféle olyan joga volna, amit kikövetelhet, azt nekik kegyesen meg kell adniok.” Forrás: Kiegészítés a börtönbeli évekhez, 1989. Közli: Bibó István (1911–1979), 1995. 483. Ezúton is köszönöm Balog Iván Bibó István életművére vonatkozó tanácsait.

szakadatlan hangoztatása mellett az adott mozgástér minél hatékonyabb kihasználására, a nemzeti érdekek (már amit a vezetés annak tekintett) érvényesítésére törekedett, feltéve, hogy az nem ütközött a Szovjetunió érdekeivel.”⁵⁷² Ez a pragmatikus magatartás figyelhető meg az ENSZ Menekültügyi Főbiztos Hivatalával kialakított viszonytal kapcsolatban is. Ennek kiformalása során a magyar külpolitika mindvégig figyelembe vette a szovjet tömb külpolitikai érdekeit és álláspontját. A forradalom előtti időszakban – ahogyan erre a magyar külügyi források is utalnak – a szocialista országok egységes irányvonala jegyében a magyar kormányzat elutasította az UNHCR-rel való érintkezést és az annak tevékenységéhez való pénzügyi hozzájárulást. 1962-ben azonban egy ideig, amint láttuk, azért nem szakították meg a kapcsolatot a szervezettel, mert az kiválthatta volna az afrikai országok ellenszenvét, amelyek pozitívan értékelték az ENSZ menekültügyi szervezetének afrikai tevékenységét. Ugyanakkor a magyar nemzeti érdek képviselőjének tekinthető, hogy a szovjet blokkból egyedülként hivatalos tárgyalásokat folytatott a genfi menekültügyi szervezettel. Sőt, a főbiztost, August Lindt-et budapesti látogatásra hívta, és az ENSZ fórumain kifejezte elismerését annak tevékenysége iránt nyilvánosan köszönetet mondva a magyar menekültek megsegítése érdekében végzett munkáért. Mindez hozzájárult a forradalom leverése után a nyugati hatalmak által a Kádár-kormánytal szemben bevezetett diplomáciai bojkott, az ENSZ Közgyűlésén pedig az amerikaiak révén napirenden tartott „magyar ügy” kapcsán kialakuló külpolitikai elszigeteltség oldásához. Vagyis, ahogyan Földes György Kádár János külpolitikájáról írt monográfiájában hangsúlyozza, e politika „igyekezett abba az irányba mozogni, ahol erre lehetőséget látott”: így például 1957-ben több nemrég felszabadult egykori gyarmati országba küldte tárgyalni diplomatáit, hogy az ENSZ-beli magyar ügyben támogatásukat kérje.⁵⁷³

Az 1956-os magyar menekültválság és a Kádár-kormánytal való kapcsolat a repatriálás fogalmának és gyakorlatának új megközelítését hozta a Menekültügyi Főbiztosság történetében. Holborn feljegyzései szerint Lindt főbiztos mindent megtett azért, hogy hivatala pozitív szerepet játsszon a magyar menekültek önkéntes hazatelepülése ügyében. A repatriáló missziókban való részvétel az önkéntesség ellenőrzése érdekében és a magyar hatóságokkal való szoros kapcsolattartás a

---

⁵⁷² Békés, 2012. 109.

⁵⁷³ Földes, 2015. 24.

kísérő nélküli kiskorú menekültek ügyében egyaránt ezt a törekvést fejezte ki. Ez a gyakorlat éles ellentétben volt az UNHCR korábbi tapasztalataival, amikor a menekültek eredeti országainak konzuli kirendeltségei a Főbiztosság kapcsolatfelvételi kísérleteit általában válasz nélkül hagyták. A magyar menekültügy kapcsán a repatriálás, mint lehetséges valódi „végleges megoldás” körvonalazódott a genfi szervezet számára. Bár a kifejezés az UNHCR Alapszabályában és számos más menekültügyi dokumentumban a megoldások egyikeként szerepel (a továbbtelepülés és a helyi integráció mellett), a második világháború utáni erőszakos repatriálások emléke és a menekültkérdés hidegháborús átpolitizálódása miatt a visszatelepülés inkább csak elméleti lehetőségként létezett. A Főbiztosság köreiben a magyar ügyet megelőzően a repatriálással kapcsolatban a passzív hozzáállás volt jellemző: nem támogatták aktívan, de nem is elleneztek nyíltan. Úgy tartották, hogy ez csupán „bizonyos egyéneket érintő rendkívüli helyzet”. A Főbiztosságnak a repatriáláshoz való viszonyáról alapvető tanulmányt publikáló Gervais Coles szerint mindent összevéve inkább negatívan álltak hozzá. Van Heuven Goedhart 1955-ben például arról tájékoztatta az UNREF Végrehajtó Bizottságát, hogy „noha hivatala a repatriálást mindig normális végleges megoldásnak tartja, nem tekinti úgy, hogy Alapszabályából következően bármilyen sajátos teendője lenne ezen a téren.” Erre a korábbi általános vélekedésre vezethető vissza, hogy az 1951-es Genfi Menekültügyi Egyezmény meg sem említi az önkéntes repatriálást. Így Lindt főbiztos kapcsolatépítési lépései a hivatalos Magyarország irányában és részvétele a repatriálás szervezésében a Főbiztosság vezetésében végbement jelentős paradigmaváltást jeleznek.⁵⁷⁴

---

⁵⁷⁴ UNHCR Archives: Gervais Coles: *Voluntary Repatriation. A Background Study*. Prepared for the Round Table on Voluntary Repatriation. Convened by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees in co-operation with the International Institute of Humanitarian Law. San Remo, 16–19 July 1985. 54–56.

Következtetések

Az 1956-os magyar menekültügy kapcsán az UNHCR története során először lett „vezető ügynökségnek” kinevezve széleskörű sürgősségi művelet irányítására. A korábbi amerikai ellenkezés és az USA-központú egyoldalú megoldások helyett Washington ezúttal azt támogatta, hogy egyetlen nemzetközi szervezet tervezze és koordinálja a segélyezést, és erre a legmegfelelőbb intézménynek az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságot nevezte meg.⁵⁷⁵

A magyar menekültválság felszámolása során az UNHCR az Alapszabálya által előírt minden funkciójában kiváló teljesítményt nyújtott. A genfi központ és a helyi képviseletek révén intenzív tárgyalásokat folytatott a befogadó országok hatóságaival annak érdekében, hogy a Nyugatra érkező magyar menekültek jogai minél erőteljesebben érvényesüljenek a menedékjog valamint a menekült státusz megadása és annak gyakorlati alkalmazása során egyaránt. A Főbiztosság központi szerepet töltött be a menekültek sürgősségi segélyezésének szervezése alkalmával a genfi Koordinációs Bizottság, valamint a bécsi és belgrádi segélyezési bizottságok révén a segélyakcióban részvevő különféle kormányzati, kormányközi és nem-kormányzati szervezetek munkájának sikeres összehangolása révén. Az utóbbiak közül kiemelendő a Vöröskereszt Társaságok Ligájával kialakult szoros együttműködés az Ausztriában lévő menekültekről való gondoskodás kapcsán. Végül látványos sikert ért el a szervezet a „végleges megoldások keresése” terén is, amikor egyrészt aktívan fellépett a menekültek Ausztriából és Jugoszláviából való gyors elszállítása érdekében – az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával szoros összeköttetésben –, és folyamatosan ösztönözte a végleges letelepedés államait újabb befogadási lehetőségek biztosítására. Másrészt az önkéntes repatriálással kapcsolatos korábbi álláspontját átértékelve határozott lépéseket tett annak igény szerinti tényleges megvalósítása érdekében.

A menekültügy által érintett nemzetközi fórumokon, így a Közgyűlésben, annak 3. Főbiztosságában és az UNREF Végrehajtó Bizottságában is a kormányok képviselőinek egyértelmű dicsérete fogalmazódott meg: „Popper úr (Egyesült Államok) ... kifejezte az Albizottság háláját a főbiztos és csapata felé azért a

⁵⁷⁵ UN General Assembly, Official Records, Session II, Plenary meeting 578 (1956. november 21.): para. 77. Idézi Ruthstrom-Ruin, 1993. 214. Idézi: Loescher, 2001a. 84.

hozzaértésért, amellyel oly sok fejtörést okozó problémát előadtak számukra”, olvashatjuk az ENSZ Menekült Alap Állandó Program Albizottsága 1957. január 25-i ülésének összefoglaló jegyzőkönyvében.⁵⁷⁶ Az UNREF Végrehajtó Bizottságának az ülésén megfigyelőként részvevő Henri Coursier, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának képviselője beszámolójában kiemelte, hogy az új főbiztosnak, Lindtnek elődjeinél sokkal könnyebb dolga volt. Míg korábban az amerikai és a török delegátus általában éles kritikával illette ezen a fórumon az UNHCR tevékenységét, ezúttal sokkal megértőbb magatartást tanúsítottak. A jelentés hangsúlyozta a „Lindt személyének tulajdonított vitathatatlan tekintélyt”. Magyarozatként azt a hatékonyságot említette, amellyel a Főbiztosság a magyar menekültek ügyének megoldásában részt vett.⁵⁷⁷ A siker nyomán megnövekedett nemzetközi elismertség jelentősen kiszélesítette az UNHCR nemzetközi mozgásterét.

Az 1956. decembertől Lindt által vezetett főbiztosi hivatal kiválóan manőverezett a hidegháborúban szembenálló keleti és nyugati tömb között. Jelentős újdonságnak számított nyitása a szocialista országok irányában. Együttműködött Jugoszláviával az ottani magyar menekültek helyzetének megoldása érdekében ellátásuk és a tovább utazásuk biztosítására. Kapcsolatépítésbe kezdett a magyar kormányzattal főként a repatriálás elősegítése terén, ami jelentős változás volt az UNHCR korábbi gyakorlatához képest: intenzíven részt vett a repatriáló missziók tevékenységében. Számos kétoldalú konzultációt folytatott a magyar kormány képviselőivel, sőt 1958 januárjában Lindt Budapestre is ellátogatott. A Főbiztosság lehetőséget adott az ENSZ Közgyűlésében és más nemzetközi fórumokon páriaként kezelt Kádár-kormány képviselőinek, hogy az UNREF Végrehajtó Bizottságában kifejthessék álláspontjukat. A közeledést az UNHCR nyitásán túl az tett lehetővé, hogy a magyar külpolitika igyekezett minden lehetőséget megragadni az 1956. novemberi szovjet katonai beavatkozás és a Kádár-kormány tömeges terrorintézkedései nyomán a NATO országok által bevezetett diplomáciai bojkott oldására. A közeledésnek azonban határt szabott a családegyesítés előtérbe kerülése, amely probléma a hidegháborús antagonizmus miatt megoldhatatlannak

⁵⁷⁶ UNARMS: United Nations Refugee Fund, Executive Committee, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Provisional summary record of the seventy-second [?] meeting held at the Palais des Nations, Geneva, 25 January 1957, restricted, UN-S-445-0199-11. (1957. január 25.).

⁵⁷⁷ ICRC Archives: note de Henri Coursier, Conseil exécutif de l'UNREF, 234 (00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1957. február 7.).

bizonyult. Mindazonáltal a szovjet blokk képviselői egy ideig az ENSZ Közgyűlésében is barátságosabbnak mutatkoztak. Átmeneti együttműködési hajlandóságukat elősegítette, hogy Lindt főbiztos minden lehetséges nemzetközi fórumon hangsúlyozta hivatalának nem politikai hanem humanitárius jellegét. Szavainak súlyát növelték a Kádár-kormány irányában tett pozitív gesztusok, különösen az önkéntes repatriálás lehetőségének felkarolása, valamint a hidegháborús versengés kiterjedése a harmadik világ, különösen az afrikai kontinens menekültproblémáira.

A Lindt vezette hivatal diplomáciai képességeit mutatja, hogy a szovjet blokkhoz való közeledéssel egyidejűleg képes volt a nyugati országokkal, főként az USA-val való kapcsolat további jelentős erősítésére: Washington számára bebizonyosodott, hogy az UNHCR egy ilyen jelentős hidegháborús menekültválság kezelése során is sikeresen tudja koordinálni a nemzetközi humanitárius erőfeszítéseket a Nyugat külpolitikai érdekeinek maximális figyelembe vételével. A Főbiztosság Alapszabálya és az 1951-es Genfi Menekültügyi Egyezmény által megszabott nemzetközi menekültjogi kereteket az UNHCR nagy rugalmassággal és hatékonysággal használta ki. Az e téren mutatott találékonyság jó példája az a menekültjogi érvrendszer, amelyet a Főbiztosság szolgálatában álló Paul Weis dolgozott ki 1957. januárban a politikai menekült jogállás megadásának törvényesítése érdekében. A magyar ügy hatékony kezelése során felhalmozott bizalmi tőke pedig tovább növelte a nyugati kormányok adakozási hajlandóságát, ami hozzájárult az UNHCR pénzügyi helyzetének stabilizálásához és erősödéséhez. Az Egyesült Államok a szervezet legfőbb anyagi támogatója lett. Ennek következtében az UNHCR operatív képességei és tevékenysége jelentős mértékben kiszélesedett.⁵⁷⁸ Az amerikai kormányzat egyre inkább felismerte a menekültügygel kapcsolatos nemzetközi együttműködés előnyeit⁵⁷⁹ és egy speciálisan a menekültekért felelős nemzetközi intézmény szükségességét.⁵⁸⁰

A Menekültügyi Főbiztosság nemzetközi presztízsének erősödése és mozgásterének bővülése pedig lehetővé tette az UNHCR felelősségi körének további szélesedését. 1957-ben az ENSZ Közgyűlés újabb határozatai értelmében a szervezet átfogóbb és rugalmasabb felhatalmazást kapott. Az 1958-ra felszámolás

---

⁵⁷⁸ Betts–Loescher–Milner, 2012. 24.

⁵⁷⁹ Goodwin-Gill, 2008a. 10.

⁵⁸⁰ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 35.

elé néző UNHCR működését további öt évvel meghosszabbították. A főbiztos lehetőséget kapott, hogy anyagi hozzájárulásra hívja a kormányokat és az ENSZ szakosított szervezeteit a menekülttáborok felszámolása érdekében, és hogy sürgősségi segélyezést nyújtson menekülteknek nem csupán Európában, hanem bárhol a világon.⁵⁸¹ Az 1956-os menekültek segélyezésében való részvétel jelezte a kezdetét annak a folyamatnak, amelynek során az UNHCR csekély esetszámot kezelő viszonylag kisméretű ENSZ-intézményből egy sokkal kiterjedtebb és szélesebb körű felelősséget hordozó szervezetté vált.⁵⁸² Az UNHCR fennállásának 50. évfordulójára megjelent reprezentatív történeti könyv szerint „ha volt meghatározó pillanat az UNHCR számára az 1950-es években, akkor az a magyar menekültválság volt”. Az ENSZ Közgyűlése 1957 novemberében határozatban ismerte el, hogy a menekültkérdés globális probléma, és sürgősségi segélyalapot hozott létre. Megalakította továbbá a Főbiztos Programjának Végrehajtó Bizottságát (Executive Committee of the High Commissioner’s Programme, EXCOM), amely jóváhagyja a főbiztos éves segélyprogramját, és felkérés esetén tanácsolja a főbiztost a hivatal védelemmel és segélyezéssel kapcsolatos ügyeiben. Mindezek a rendelkezések az UNHCR nemzetközi elfogadottságának növekedését fejezték ki.⁵⁸³

A magyar menekültügy kezelése nyomán megerősödött Menekültügyi Főbiztosság vezetősége különösen két irányban igyekezett kamatoztatni megsokszorozódó képességeit. Egyrészt újra ráirányította a figyelmet a második világháború vége óta húzódó európai menekültprobléma megoldására, a még mindig menekültként, részben táborokban élő DP-k nyomorúságos helyzetére.⁵⁸⁴ A magyar menekültválságra adott gyors és hatékony kormányzati válasz, valamint a közvélemény, az NGO-k és az egyházak aktív szerepvállalása arra ösztönzött, hogy a fennmaradt menekültproblémák megoldására meghirdessék a Menekültek Világévét (1959–1960), amely egyedülálló pénzgyűjtési kampány volt. Ennek egyik fő célja éppen az egykor elűzött személyek táborainak felszámolása volt.⁵⁸⁵ Azonban nem csupán az UNHCR európai tevékenységét népszerűsítette, hanem a Hong Kongba menekült kínaiak és a Marokkóba és Tunéziába került algériai

---

⁵⁸¹ Loescher, 2001a. 89.

⁵⁸² The State of The World’s Refugees 2000, 2000. 26.

⁵⁸³ The State of The World’s Refugees 2000, 2000. 34–35.

⁵⁸⁴ Loescher, 2001a. 89.

⁵⁸⁵ Betts–Loescher–Milner, 2012. 23. A Menekültek Világévről részletesen lásd Gatrell, 2011.

menekültek érdekében végzett munkát is igyekezett elősegíteni.⁵⁸⁶ A Menekültügyi Főbiztosság tevékenységének másik fókuszja ugyanis a harmadik világ lett.

Az Afrikában és Ázsiában kibontakozó menekültválságok kezelésében való részvételhez az úgynevezett „jószolgálatok” („good office”) formulát használták, bevonva az ENSZ Közgyűlését, amely felhatalmazást adott az UNHCR-nek, hogy adományokat gyűjtsön vagy segélyprogramokat indítson Európán kívül menekültválságok megoldására. Ezt a módszert először a Hong Kongban lévő mintegy 700 ezer kínai menekült megsegítése érdekében alkalmazták 1957. novemberben. A következő alkalom Franciaország algériai háborúja során a Marokkóba és Tunéziába menekültek megsegítése kapcsán adódott. A tunéziai kormány 1957 májusában kért segítséget az UNHCR-től a területén lévő mintegy 85.000 algériai menekült megsegítésére. Az ENSZ Közgyűlése 1958. decemberben hagyta jóvá a Főbiztosság segélytevékenységét az algériai menekültek irányában.⁵⁸⁷ Lindt főbiztos úgy vélekedett, az algériai menekülteknek való segítségnyújtás lehetőséget ad az UNHCR számára, hogy kihasználja a magyar menekültválság megoldása kapcsán megszerzett nemzetközi támogatást, és vezető nemzetközi menekültügyi ügynökségként megerősítse helyzetét.⁵⁸⁸ Ez a radikális paradigmaváltást jelentő segélyművelet fordulópontot hozott az intézmény történetében megnyitva az utat a globális és intézményes növekedés előtt, és kiterjesztve hatókörét a gyarmati rendszer felbomlása nyomán megszülető harmadik világ felé.⁵⁸⁹ 1959. novemberben az ENSZ Közgyűlés felmentette a Menekültügyi Főbiztosságot, hogy minden újabb menekültszoport segélyezéséhez a Közgyűlés felhatalmazását kelljen kérnie.⁵⁹⁰ Az UNHCR-nek a harmadik világ felé való nyitását Cecilia Ruthström-Ruin szerint mindenek előtt a szervezet legfőbb donor országainak, főként az Egyesült Államoknak a politikai és anyagi támogatása tette lehetővé. A nyugati politika megváltozásának háttérében az áll, hogy a hidegháború az 1950-es évek második felétől egyre inkább kiterjedt a gyarmati rendszer felszámolása nyomán születő fejlődő országokra. A szovjet befolyás megállítása és visszaszorítása érdekében a nyugati hatalmak az UNHCR-en keresztül nyújtható

⁵⁸⁶ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 35.

⁵⁸⁷ Loescher, 2001a. 98, 100. Az algériai menekültek megsegítése kapcsán lásd még Tarradellas, 2018.

⁵⁸⁸ Loescher, 2003. 8–9; Ruthstrom-Ruin, 1993. 194. Lásd még: Betts–Loescher–Milner, 2012. 24–27.

⁵⁸⁹ Betts–Loescher–Milner, 2012. 27.

⁵⁹⁰ Loescher, 2001a. 100.

adományokat is felhasználták, annál is inkább, mivel a szóban forgó afrikai és ázsiai országok számos esetben a multilaterális csatornákon keresztül jövő segélyeket részesítették előnyben a nagyobb fokú elköteleződést demonstráló bilaterális megoldások helyett.⁵⁹¹

Az 1960-as évek elejétől az Egyesült Államok illetékesei mindinkább úgy ítélték meg, hogy az UNHCR fellépései a harmadik világ számos válságvezetében az amerikai nemzeti érdekeket is szolgálják, beleértve például az Indiába és Nepálba menekült tibetieket, az angolai menekülteket, a Ruanda-Burundiból jött menekülteket Kongóban, a kubai menekülteket Közép- és Dél-Amerika országaiban és az algériai menekülteket Tunéziában és Marokkóban.⁵⁹²

Az UNHCR-nek az a döntése, hogy minden magyar menekült prima facie a Főbiztosság joghatósága alá tartozik, mivel tömeges menekültválság esetén nem lehetséges a menedékkérők egyéni vizsgálata, fontos precedenst teremtett, amelytől nehéz lett volna eltekinteni más válságok, elsőként az algériai menekültek ügye esetében.⁵⁹³ Ahogyan arra Ruthstrom-Ruin rámutatott, a magyar és az algériai menekültválság között számos hasonló vonás fedezhető fel. Mindkét alkalommal emberek széles tömegei menekültek el az országukban általánossá vált erőszak és elnyomás miatt, amely nemzetközi segélyezést igénylő sürgősségi segélyhelyzetet generált. Ahogyan az algériaiak esetében a menekültstátusz megadásának jogi alapjai az Európán kívüli helyszín miatt kétségesek voltak, ugyanez mondható el a magyar menekültek esetében az UNHCR Alapszabályában és a Menekültügyi Egyezményben rögzített 1951-es időhatár kapcsán. Az utóbbi jogi problémát, amint láttuk, Paul Weis kreatív jogértelmezése révén áthidalták ugyan, az ENSZ menekültügyi szervezetének segítségét azonban az algériaiak felé aligha tagadhatták volna meg anélkül, hogy az erőteljes kritikát ne váltott volna ki. Erre utalt is Lindt, amikor egy nem nyilvános beszélgetés során említette, hogy „ő nem csupán az európai menekültek főbiztosa” kíván lenni.⁵⁹⁴

Az 1956-os magyar menekültek helyzetének megoldásában való részvétel volt tehát az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának első tapasztalata politikai üldözés miatt hazájából valóban tömegesen távozó menekültcsoporttal.⁵⁹⁵ A válság

⁵⁹¹ Ruthstrom-Ruin, 1993. 195.

⁵⁹² Loescher, 2001a. 91.

⁵⁹³ Loescher, 2001b. 37.

⁵⁹⁴ Ruthstrom-Ruin, 1993. 194–195.

⁵⁹⁵ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 26.

és annak kezelése ráirányította a nemzetközi közösség figyelmét annak jelentőségére, hogy legyen az újabb menekültkrízisek felszámolására alkalmas nemzetközi menekültbefogadási rendszer.⁵⁹⁶ Ennek az ekkor születő és máig fennálló rendszernek a központi intézményévé – éppen a magyar menekültügyben mutatott teljesítménye okán – az 1960-as években globális szervezetté fejlődő UNHCR vált.

Most vegyük sorra a magyar menekültek nemzetközi befogadásának további fontos intézményes szereplőit.

---

⁵⁹⁶ The State of The World's Refugees 2000, 2000. 35.

Második rész

A nemzetközi humanitárius akció további résztvevői

Ötödik fejezet
Menekültszállítás és hidegháború:
az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának szerepvállalása

Az 1956-os magyar menekültek befogadásának sikerében meghatározó szerepet játszott a korábbiakban is többször említett Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (Intergovernmental Committee for European Migration, ICEM), a mai Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration, IOM) őse. E fejezet bemutatja az ICEM működésének körülményeit az 1950-es években, tevékenységét a magyar menekültüggyel összefüggésben, és annak hatását a szervezet további történetére nézve.

Az ICEM létrejötte és működésének körülményei az 1950-es években

Nemzetközi szervezet születik

Gil Loescher és John A. Scanlan referenciának számító könyve szerint amerikai politikai körökben az 1950-es évek elején gyakran úgy vélekedtek, hogy Nyugat-Németországot, valamint talán Olaszországot, Görögországot és Hollandiát erőteljesen sújtja a népességfelesleg („surplus population”) problémája a második világháború utáni kényszermigráció és a magas születési arány miatt. A Kongresszusban lévő antikommunisták, így a republikánus Francis Walter, a Képviselőház Bevándorlási Albizottságának (House Immigration Subcommittee) elnöke attól tartott, hogy a nagyszámú, munkanélküli, elégedetlen népesség fenyegeti Nyugat-Európa gazdasági felemelkedését. Attól is féltek, hogy ezek a tömegek fogékonyá válnak a kommunista propagandára. Ezért elvben támogatták, hogy maximum 1 millió németet más, munkaerőhiánnyal küzdő országba szállítsanak. Amikor szorgalmazták ezeknek a csoportoknak az áttelepítését, főként a Latin-Amerikába, Kanadába és Ausztráliába szállításukat kívánták bátorítani, és egyúttal minimalizálni igyekeztek az USA-ba irányuló befogadási kérelmeket.⁵⁹⁷ A

---

⁵⁹⁷ Loescher–Scanlan, 1986. 42.

francia, a brit és az amerikai külügyminiszter 1950 májusában Londonban tartott találkozójukon a világ egyik legjelentősebb problémájának nevezték a népességfelesleg kérdését, amelyet alaposan tanulmányozni kell új megközelítések kidolgozása végett.⁵⁹⁸ A nyugat-európai népességfelesleg nyomása erősödni látszott a lakóhelyükről elűzött személyeknek (displaced person, DP) a meg nem oldott problémájával. 1951 végén még mintegy 400.000 DP-t tartottak nyilván.⁵⁹⁹ Rieko Karatani kifejezésével élve „menekültek, elűzött személyek és a szó mai értelmében vett gazdasági migránsok alkották az úgynevezett európai népességfelesleg zavaros tömegét.”⁶⁰⁰ Amerikai kormánykörökben attól tartottak, hogy a szovjet blokk kihasználhatja az ennek kapcsán létrejövő feszültséget, ami aláásná az érintett nyugat-európai országok belpolitikai stabilitását.⁶⁰¹

A kérdés rendezésének fontos állomása volt – amint arról az Első rész Bevezetésében részletesen szoltunk – a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IRO) 1946-tól 1952-ig tartó működése. Az ENSZ szakosított szervezeteként a második világháború okozta tömeges menekültprobléma kezelését volt hivatva elősegíteni. Tevékenysége során jelentősen felgyorsította az Európában lévő menekültek harmadik országban való letelepítését, mivel a repatriálás a szovjet blokk országai felé jelentősen csökkent. „A történelem során először a migrációt egy nemzetközi szervezet tervezte és koordinálta; ebben az időben egy olyan minta jött létre, amelyet később az ICEM is felhasznált...”, írta a Nemzetközi Migrációs Szervezet tevékenységéről az 50. évfordulón monográfiát kiadó Marianne Ducasse-Rogier. Az IRO mindazonáltal nem tudta véglegesen megoldani a háború utáni menekültkérdést Európában. A szovjet blokk kormányai pedig hevesen elleneztek a DP-k tengerentúli országokba telepítésére vonatkozó terveket, mivel a szülőföldre való visszatérést nevezték egyedül elfogadható megoldásnak.⁶⁰²

Az IRO tervezett felszámolása kapcsán az európai migrációs kérdés további megoldása érdekében két, egymással versengő álláspont kristályosodott ki. Az USA egy pontosan meghatározott feladatokra tervezett, kormányközi tárgyalásokon alapuló intézményt javasolt. Míg a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization, ILO) és az ENSZ Titkárság (New York) közös terve egy

---

⁵⁹⁸ Carlin, 1989. 31.

⁵⁹⁹ Élie, 2010. 347.

⁶⁰⁰ Karatani, 2005. 541.

⁶⁰¹ Élie, 2012. 47.; Papadopoulos–Kourachanis, 2015. 144.

⁶⁰² Ducasse-Rogier, 2001. 13–14.

nemzetközi szervezet vezetésével működő, átfogó, a migráció minden aspektusára kiterjedő nemzetközi együttműködést szorgalmazott.⁶⁰³ Az ILO által 1951. októberre Nápolyba összehívott konferencia nem hozhatott megoldást, mivel egyes kormányok, főleg az Egyesült Államok és Nagy-Britannia már a konferencia előtt az összehívóktól eltérő álláspontra helyezkedett. Az amerikai kormány ugyanis úgy vélte, hogy a migrációnak az egyes államok belügyének kell maradnia, és attól tartott, hogy az ILO által javasolt tervvel elveszítené az ellenőrzést a bevándorlók számának meghatározása és kiválogatása felett.⁶⁰⁴ Washington és London kifejezetten óvott a nemzetközi együttműködés fontosságát szerintük túlzott hangsúllyal képviselő ILO szerepének további megerősödésétől.⁶⁰⁵ Az amerikaiak azt is feltételezték, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet háromosztatú struktúrája (a kormányok, a munkaadói szövetségek és a szakszervezetek képviselőinek együttes jelenléte), valamint az a tény, hogy egyes kommunista államok is a tagjai, nehezítenék operatív döntések meghozatalát, különösen akkor, ha politikai menekültek ügyének rendezéséről lenne szó.⁶⁰⁶ A konferencia során világossá vált, hogy a migráció olyan érzékeny terület, amely esetében a nemzetközi összefogás kezdetben csak bizonyos területekre korlátozódhat. Nyilvánvaló volt továbbá, hogy az ILO terve az USA pénzügyi támogatása nélkül nem valósulhat meg.⁶⁰⁷

A probléma megoldásának részeként az amerikai Kongresszus 1951. októberben megszavazta a Mutual Security Act-et⁶⁰⁸, és 10 millió dollárt különített el abból a célból, hogy támogassa az európai népeségfelesleggel és migrációval foglalkozó új nemzetközi szervezet létrehozását. A dokumentum leszögezte, hogy az összegből nem részesedhet olyan szervezet, amelynek tagja bármely „kommunisták által uralt vagy kommunisták által ellenőrzött ország”. Ez a kikötés eleve kizárta, hogy az új szervezet az ENSZ égisze alatt jöjjön létre.⁶⁰⁹ Az 1951. november–decemberben Brüsszelben tartott nemzetközi konferencián megalakult

⁶⁰³ Karatani, 2005. 519, 523.

⁶⁰⁴ Perruchoud, 1989. 503; Karatani, 2005. 526.

⁶⁰⁵ Karatani, 2005. 532.

⁶⁰⁶ Carlin, 1989. 34.

⁶⁰⁷ Karatani, 2005. 536.

⁶⁰⁸ Az 1951. október 10-én Harry S. Truman amerikai elnök által aláírt Mutual Security Act (Kölcsönös Biztonsági Törvény) nagy volumenű külföldi segélyprogramot indított, amelynek fő célja a szegény országok fejlesztése volt, hogy ellenállhassanak a kommunizmus terjedésének. Évi 7,5 milliárd dollárt irányzott elő katonai, gazdasági és technikai segítségnyújtásra az Egyesült Államok szövetségesei számára.

⁶⁰⁹ Karatani, 2005. 535; Élie, 2010. 349–350; Ducasse-Rogier, 2001. 15–16.

testület 1953-ban fogadta el alkotmányát, létrehozva az Európai Migráció Kormányközi Bizottságát, mint nem állandó szervezetet.⁶¹⁰ A migráció témájának érzékenységből következően a szervezet először a nemzetközi migráció kezelésének operatív (szállítási) és pénzügyi kérdéseivel foglalkozott.⁶¹¹

A szervezet tagságát a francia Külügyminisztérium három kategóriába sorolta: voltak benne népességfelesleggel rendelkező államok (pl. Olaszország, Görögország, Hollandia, az NSZK), munkaerőhiánnyal küzdő tengerentúli országok (pl. USA, Kanada, egyes latin-amerikai országok, Ausztrália), és végül az üggyel „rokonszenvező” tagállamok (Franciaország, Dánia, Norvégia, Svédország és Luxemburg).⁶¹² Lina Venturas szerint a szervezet alapítói az ICEM révén hidat kívántak építeni a népességfelesleget kibocsátó és a befogadó tengerentúli államok között.⁶¹³ Nagy-Britannia nem lépett be tagként, mivel a londoni külügyminisztérium álláspontja szerint nem számít sem emigrációt kibocsátó sem befogadó államnak, így „semmilyen észrevehető mértékben nem hasznos számára az ICEM tevékenysége”. Továbbá a brit Munkaügyi Minisztérium „szükségtelen testületnek” látta az ICEM-et, amelynek feladatait hasonló sikerrel felvállalhatná az ILO.⁶¹⁴

Az ICEM létrejötte és működése során mindvégig erőteljesen érvényesült az USA meghatározó befolyása. Nem véletlen, hogy az intézménnyel kapcsolatban a Képviselőház Külügyi bizottságának jelentése 1953-ban így fogalmaz: „A szervezet a Kongresszus kreatúrája.” A brüsszeli alapító konferencián az amerikai Kongresszus tizenhárom tagja volt jelen.⁶¹⁵ Az USA pénzügyi befolyására jellemző, hogy a műveletekhez való készpénzhozzájárulások esetében amerikai részről 45%-

⁶¹⁰ Karatani, 2005. 537; Élie, 2010. 350.

⁶¹¹ Perruchoud, 1989. 504.

⁶¹² AMAE: Note, Comité intergouvernemental pour les migrations européennes, C.I.M.E. Série: Nations Unies et organisations internationales, carton 301, dossier 7. (1955. november 20.). Az irat szerint Franciaország részvételével egyrészt támogatja, hogy a vele szomszédos országokban a népességfelesleg miatt kialakult feszültségek enyhüljenek, másrészt anyagi hasznot húz az ICEM tevékenységből: a szervezet szállításainak 20%-át ugyanis francia kereskedelmi hajók végezték.

⁶¹³ International "Migration Management" in the Early Cold War, 2015. 6. Kitűnő összefoglalás a küldő államokról: Papadopoulos–Kourachanis, 2015. 159–166. A befogadó országokról: 166–171.

⁶¹⁴ The National Archives (Kew, United Kingdom – a továbbiakban NA): Note from G. F. Rodgers, I.C.E.M., confidential. FO 371/127703. (1957. február 1.).

⁶¹⁵ NARA: Note, Murphy, George L. Warren, U.S. comments on the Draft Constitution of the Intergovernmental Committee for European Migration, restricted security information. RG 59 General Records of the Department of State, Lot file No. 55D429, Subject files of Durward V. Sandifer, Deputy Assistant Secretary of State for United Nations Affairs, 1944–1954, Box 8. (1953. szeptember 15.).

os maximális szintet határoztak meg.⁶¹⁶ Az ICEM igazgatói az 1950-es években mind amerikai állampolgárok voltak.⁶¹⁷ Dimitris Parsanoglou szerint a szervezet prioritásait az 1950-es évek folyamán sokkal inkább az amerikai külpolitika határozta meg, mint az intézmény vezetésében dolgozó nemzetközi tisztviselők.⁶¹⁸

Alapszabály, működés, feladatok

Az ICEM alapítói cselekvőképes bizottságot kívántak létrehozni, melynek célja Alkotmányának 1.2. pontja értelmében az államok segítése Európából kiinduló migrációjuk kezelésében. Az USA igyekezett elérni, hogy az ICEM magába olvassza az IRO-nak az egyének szállítására vonatkozó tapasztalatait és kapacitását: megörökölte az IRO áttelepítési gépezetét, nevezetesen egy 12 hajóból álló flottát és kiképzett tisztviselőket.⁶¹⁹ A szállításon túl szintén szerepet szántak a testületnek a migránsok adatainak felvételében, feldolgozásában, fogadásában és letelepítésében, amennyiben más nemzetközi intézmények nem tudnák ezeket a szolgáltatásokat biztosítani.⁶²⁰ Az Alkotmánya 1.3. és 27.1. pontjai előírták, hogy foglalkozzon menekültekkel is, és dolgozzon együtt más e téren működő nemzetközi szervezetekkel.⁶²¹ A kommunista országok távoltagezésének követelménye az alapszabályba is belekerült. A tagok olyan kormányok lehettek, amelyek „kifejezetten érdeküknek tekintik a személyek szabad mozgásának elvét”. A jelentkező államok belépéséhez a szervezet legfőbb döntéshozó testületének kétharmados támogatása is kellett.⁶²² Az Alkotmány ugyanakkor kinyilvánította, hogy a befogadási normák és a bevándorlók számának ellenőrzése az államok belső joghatósága alá tartozik.⁶²³

James L. Carlin, aki 1979-től a szervezet igazgatója volt, az ICEM fontos jellemzőjeként említi, hogy nem dolgozott pontosan meghatározott

⁶¹⁶ NARA: Office memorandum from George L. Warren to McLeod, Conditions of U.S. contribution to ICEM. RG 59 General Records of the Department of State, Records of the Bureau of Security and Consular Affairs, Lot file No. 62-D-146, Decimal Files, 1953-1960, 1953-56, Box 20. (1955. június 28.).

⁶¹⁷ 1952. júniustól 1954. decemberig Hugh S. Gibson, 1955. áprilistól 1958. májusig Harold H. Tittmann és 1958. májustól 1961. októberig Marcus Daly.

⁶¹⁸ Parsanoglou, 2015. 84.

⁶¹⁹ Élie, 2010. 350.; Ducasse-Rogier, 2001. 18–19; Parsanoglou, 2015. 59–60.

⁶²⁰ Élie, 2010. 350.; Perruchoud, 1989. 505.

⁶²¹ Élie, 2012. 48.

⁶²² Ducasse-Rogier, 2001. 20. Lásd még: Perruchoud, 1989. 503.

⁶²³ Perruchoud, 1989. 505.

menekültdefinícióval, ami lehetővé tette a tagállamoknak, hogy rugalmasan, esetről esetre mérlegelhessék, hogy részt vesznek-e adott helyzetben a segítségnyújtásban. Az egyes országoknak az intézmény működésére irányuló közvetlen befolyását az is növelte, hogy meghatározhatták az egyes projektekre adott pénzügyi hozzájárulásuk felhasználásának feltételeit.⁶²⁴ Dimitris Parsanoglou hangsúlyozza, hogy az ICEM által középpontba állított „migráns” (migrant) kifejezés magába foglalta a menekült, az elűzött személy (Displaced Person), a kitelepített (expellee), az állampolgárságától megfosztott (stateless person) valamint a gazdasági okokból kivándorló munkás fogalmát egyaránt. E széles meghatározás lehetővé tette igen különböző kategóriák szállítását.⁶²⁵

Három irányító szervet hoztak létre. A fő kormányzó testület a Tanács (Council) lett, amely a tagkormányok képviselőiből áll, és amelyben minden kormánynak egy szavazata van. Meghatározza az ICEM politikáját, véleményezi a jelentéseket, jóváhagyja és irányítja az alsóbb testületek intézkedéseit, továbbá elfogadja a költségvetést. Évente kétszer rendes ülészakot tart, de sürgős esetben rendkívüli ülészakot is összehívhatnak. A Végrehajtó Bizottság (Executive Committee) a Tanács által egy évre választott 9 kormány képviselőiből áll. Itt is minden kormánynak egy szavazata van. Jelentéseket készít a Tanácsnak pénzügyi és költségvetési kérdésekről, valamint az igazgató éves és egyéb jelentéseiről. Továbbá tanácsot ad a Tanácsnak és az igazgatónak.⁶²⁶ Különleges helyzetekben sürgősségi döntéseket hozhat. Az Igazgatóság (Administration) az ICEM titkársága, amelyet az igazgató és az igazgatóhelyettes vezet. A Tanács és a Végrehajtó Bizottság által meghatározott politikát valósítja meg.⁶²⁷ Az igazgatási költségeket a tagállamok kötelező készpénzbefizetései biztosítják, míg az operatív tevékenységeket a tag- és nem tag kormányok, szervezetek és egyének önkéntes adományaiból (pénz vagy szolgáltatás) fedezik. A szervezet központja Genfben települt.⁶²⁸

---

⁶²⁴ Carlin, 1989. 35–36.

⁶²⁵ Parsanoglou, 2015. 58–59.

⁶²⁶ Parsanoglou, 2015. 69.

⁶²⁷ Parsanoglou, 2015. 72–74.

⁶²⁸ Ducasse-Rogier, 2001. 21.

Az 1950-es évek fejleményei

Marianne Ducasse-Rogier szerint az ICEM egyik legfontosabb eredménye az 1950-es években, hogy helyi irodák hálózatát építette ki számos európai és tengeren túli országban. 1954-re kirendeltség működött a Németországi Szövetségi Köztársaságban, Argentínában, Ausztráliában, Brazíliában, Chilében, az Egyesült Államokban, Görögországban, Hongkongban, Olaszországban és Venezuelában egyaránt.⁶²⁹ 1959-ben már öt földrészen 30 irodából állt a hálózat.⁶³⁰ A fő kibocsátó országok közé Ausztria, az NSZK, Görögország, Olaszország, Hollandia és később Spanyolország tartozott. Míg a legfontosabb befogadó országoknak Ausztrália, az Egyesült Államok, Kanada, Argentína, Brazília, Izrael és Venezuela számítottak.⁶³¹

Az alapítók szándékának megfelelően az ICEM jelentős szerepet játszott a nyugat-európai migránsok szállításának megszervezésében gyakran menetrendszerű hajó és repülőjáratok igénybe vételével.⁶³² Egyes kormányok kérésére részt vállalt a kivándorolni kívánók elindulás előtti válogatásában és adatainak felvételében is. Orvosi vizsgálatokat szervezett az Egészségügyi Világszervezettel (World Health Organization, WHO) és az ILO-val egyeztetett előírások alapján. Előkészítette, vizsgálta és ellenőrizte az általa szállított személyek dokumentumait.⁶³³ A migránsok családgyegetéseinek elősegítése az ICEM egyik leghatékonyabb tevékenységének számított főként 1954–1955-ben.⁶³⁴

Alkotmányának megfelelően a szervezet elősegítette a menekültek kivándorlását is. Egyrészt az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának (UNHCR) joghatósága alá tartozó menekültek⁶³⁵ elszállításában vett részt: az 1950-es években mintegy 316.000 menekültnek nyújtották ezt a szolgáltatást az 1956-os magyar menekülteket is beleértve.⁶³⁶ Másrészt az ICEM segített olyan lakóhelyükről elűzött személyeknek is, akik kívül estek az UNHCR hatáskörén: így a Kelet-Európából kitelepített népi németeknek (Volksdeutsche), a Kis-Ázsiát elhagyó görögöknek és

⁶²⁹ Le comité intergouvernemental pour les migrations européennes, 1954. 113.

⁶³⁰ ICEM Handbook, 1959, 1958. 39–45. Idézi Ducasse-Rogier, 2001. 25.

⁶³¹ ICEM Handbook for 1960. 14. Idézi Ducasse-Rogier, 2001. 27.

⁶³² Ducasse-Rogier, 2001. 28.

⁶³³ Parsanoglou, 2015. 60–61; Ducasse-Rogier, 2001. 29.

⁶³⁴ Ducasse-Rogier, 2001. 33.

⁶³⁵ A menekültek nemzetközi jogvédelméről, az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságáról és a Genfi Menekültügyi Egyezményről lásd az Első részt, és azon belül a Harmadik fejezetet.

⁶³⁶ ICEM Handbook, 1960. 18. Idézi Ducasse-Rogier, 2001. 34.

a Jugoszláviából Trieste-be menekülteknek, valamint az 1956-os szuezi válság után a közel-keleti menekülteknek.⁶³⁷

Az 1950-es évek során az ICEM tevékenysége az áttelepülés hatékonyságának növelése érdekében kiszélesedett. A célországok munkaerőpiaci igényeihez alkalmazkodva szakmai képzéseket, nyelvtanfolyamokat indítottak. 1953-ban kísérleti jelleggel, 1955 után szélesebb körben angol, spanyol és portugál nyelvtanfolyamokat valamint mezőgazdasági, építőipari és műszaki tréningeket szerveztek kivándorolni szándékozók számára Görögországban és Olaszországban.⁶³⁸ Tökéletesítették a migrációs programokba bevontak előzetes válogatását, és elősegítették a bevándorlási országok fogadóintézményeinek fejlesztését is.⁶³⁹

Az ICEM alapításától kezdve kiváló kapcsolatokat ápolt az ENSZ-szel, és annak a migrációval foglalkozó intézményeivel, így a Nemzetközi Munkaügyi Szervezettel és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával is.⁶⁴⁰ Elsőként Jérôme Élie mutatott rá az UNHCR-rel való együttműködés jelentőségére. A korábbi szakirodalom főként a két szervezet közti konfliktust hangsúlyozta. Az 1951-ben létrehozott UNHCR szintén bizonyos értelemben az IRO örököse, így kezdettől fogva mutatkoztak együttműködési területek. Az ENSZ első menekültügyi főbiztosa, Van Heuven Goedhart az első időszakban inkább riválist látott az ICEM-ben főként a pénzszerzési erőfeszítések és a nem kormányzati szervezetekkel való kapcsolatok tekintetében.⁶⁴¹ Mindazonáltal az egyetértési jegyzőkönyv aláírásával már 1951-ben intézményessé vált a kooperáció, amely előírányozta összekötőtisztviselők kinevezését, az információcserét és a rendszeres közös értekezleteket.⁶⁴² Gyümölcsöző együttműködés alakult ki „terepen” is. Így a két szervezet szoros összeköttetést hozott létre Ausztriában már a magyar menekültválság előtt a továbbra is táborokban vagy nehéz körülmények között élő menekültek együttes felmérésére.⁶⁴³ 1952 és 1973 között közös irodát működtettek Hongkongban a Kínából jövő európai menekültek – főként az orosz polgárháborúban a fehérek

⁶³⁷ Ducasse-Rogier, 2001. 34–35.

⁶³⁸ Parsanoglou, 2015. 61.

⁶³⁹ Le comité intergouvernemental pour les migrations européennes, 1954. 115–117.

⁶⁴⁰ Le comité intergouvernemental pour les migrations européennes, 1954. 118.

⁶⁴¹ Élie, 2010. 352–353.

⁶⁴² Élie, 2012. 48.

⁶⁴³ Élie, 2010. 354.

táborában harcoló oroszok és a náciizmus elől menekülő zsidók – elszállításának szervezésére.⁶⁴⁴

Az ICEM prioritásai a magyar menekültválság előestéjén

A migrációs bizottság igazgatójának az 1956. évről szóló jelentése fontos problémának nevezte a Latin-Amerikába irányuló bevándorlás gyors csökkenését, ami azzal a következménnyel járt, hogy visszaesett az emigráció Dél-Európából a tengerentúlra. Ennek okát a dokumentum abban látja, hogy Dél-Amerika számos országát inflációs jellegű gazdasági problémák sújtották, ezért, úgy tűnik, csökkentek a reáljövedelmek elbátortalanítva a potenciális kivándorlókat Olaszországban, Spanyolországban és Görögországban. A jelentés említi a Bizottság tevékenységének növekvő finanszírozási gondjait is. Továbbá a kiútkeresést, amelyet az okozott, hogy a migrációs bizottságot eredetileg átmeneti jelleggel, konkrét céllal, az európai „népességfelesleg” kezelésére hozták létre. 1956-ra azonban kiderült, hogy szükség van a szervezetre hosszabb távon is. Felmerült a kérdés: hogyan változzon az ICEM nemzetközi segítségnyújtásának módja?⁶⁴⁵ Szintén fontos fejlemény volt a kelet-német menekültek folytatódó beáramlása az NSZK-ba: 1956-ban 279.000 fő kért menedéket, 26.000-rel több mint 1955-ben.⁶⁴⁶

Az 1956-os magyar forradalom menekültjeinek érkezésével párhuzamosan az ICEM több más menekültprogramot is irányított. Triestben mintegy 800 Jugoszláviából jött menekült elszállításra és letelepítésre várt. 1956. október eleje és 1957. február vége között 432 személyt szállítottak el Hongkongból. Ugyanebben az időszakban az izraeli kormánnyal kötött szerződése alapján az ICEM támogatta 6.200 migráns Izraelbe szállítását. Ez a korábbi évekhez képest jelentős növekedés volt, aminek okát a szervezet vezetői a bizonytalan kelet-európai viszonyokban látták, ami miatt több zsidó bevándorló kívánt Izraelbe költözni.⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ Élie, 2010. 354.; Élie, 2012. 48. Ezekről a távol-keleti menekültekről részletesebben: Papadopoulos–Kourachanis, 2015. 185–187.

⁶⁴⁵ Library of the International Organization for Migration (Genf, a továbbiakban: IOM Library): Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223 (1957. március 4.).

⁶⁴⁶ Uo.

⁶⁴⁷ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on progress since the fifth session, MC/225 (1957. március 20.).

Ausztria sajátos geopolitikai helyzete miatt már a magyar menekültválság előtt különleges jelentőségű lett a migrációs bizottság számára: határai három szovjet blokkbeli országgal érintkeztek, így vonzó célpont volt az ezekből az államokból származó menekültek számára. Ezért az ICEM az Egyesült Államok Menekült Programjával (USEP)⁶⁴⁸ együttműködve külön menekült-adatfeldolgozó központot tervezett létesíteni Salzburgban. 1956 tavaszán megegyezés jött létre egy 1500 fő befogadására alkalmas tranzitközpont létrehozásáról, amely a Bécsben működő ICEM összekötőmissziót volt hivatva kiegészíteni.⁶⁴⁹

Az ICEM és az 1956-os magyar menekültek

A kezdet

Amint korábban említettük, a magyar forradalom leverése nyomán 1956. november 4-től Ausztriába érkező első menekültcsoportok megjelenésének másnapján az osztrák kormány az ICEM-hez és az UNHCR-hez fordult, hogy kérjék tagkormányaik segítségét az Ausztriában kialakuló vészhelyzet kezelésére. Pénzügyi támogatásra és menekültbefogadási felajánlásokra egyaránt szükség volt, hogy ne egyedül Ausztria viselje a terheket.⁶⁵⁰ Az ICEM az osztrák kérelem fogadása után néhány órával már elhatározta, hogy segítséget nyújt még az alapszabály szerinti felhatalmazás megszerzése előtt.⁶⁵¹ A szervezet alapszabályából ugyanis nem következett, hogy részt vegyen olyan szállítási akcióban, amelyben (kezdetben) nem volt szó tengerentúli migrációról. Ausztriának nem volt szerződése arról, hogy hozzájárul a migrációs költségekhez. Noha

⁶⁴⁸ Egyesült Államok Menekült Programja (USEP): Az USA kormánya által 1952-ben alapított program, amely a szovjet befolyás alatt lévő Kelet-Európából megszökött menekültek és a második világháború vége óta elűzött személyek (displaced persons, DP) táboraiban élők megsegítésével és letelepítésével foglalkozott. Humanitárius szervezetként együttműködött szociális és egyházi intézményekkel és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával is. Volt azonban a programnak egy rejtett oldala: a menekülteket igyekeztek felderítési és propaganda célokra is felhasználni. Lásd az Első rész Bevezetését.

⁶⁴⁹ Ducasse-Rogier, 2001. 36; Carlin, 1989. 41.

⁶⁵⁰ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223 (1957. március 4.). Az ügy nemzetköziesítéséről: Cseresnyés, 2007. 172–173. Az osztrák kormány még 1956. október 26-án kinyilvánította, hogy menedéket nyújt minden magyar menekültnek függetlenül attól, hogy mely okból hagyja el hazáját. Lásd: Gémes, 2007. 169.

⁶⁵¹ Witcover, 1958. 4.

Ausztria tagja volt a migrációs bizottságnak, nem voltak megállapodásai befogadó államokkal, amelyek alapján az ICEM felléphetett volna. Továbbá a Bizottságnak nem állt rendelkezésére pénzeszköz ilyen mértékű válság kezelésére.⁶⁵² Az ICEM Igazgatóságának Költségvetési és Igazgatási Osztálya mindazonáltal úgy foglalt állást, hogy amennyiben a Tanács később jóváhagyja a magyar ügyben való részvételt, az nem tekinthető majd alapszabályellenesnek.⁶⁵³

Az ICEM azonnal közvetítette az osztrák kérést tagkormányaihoz,⁶⁵⁴ és első felhívásában 300.000 dollárt kért a magyar menekültek Ausztriából való elszállítására,⁶⁵⁵ valamint sürgette menekültek ezreinek befogadását. Harold H. Tittmann, az ICEM igazgatója, kinyilvánította, hogy a Bizottság hajlandó megelőlegezni az ICEM munkájának megkezdéséhez szükséges összeget, várva a kért adományok beérkezését.⁶⁵⁶

A szervezet kezdettől fogva szorosan együttműködött az osztrák kormánnyal. Pierre Jacobsen, az ICEM dán születésű, francia állampolgárságú igazgatóhelyettese Bécsben tárgyalt az osztrák kormány képviselőivel, továbbá a menekültügyi főbiztos helyettesével, James Morgan Readdel (ekkor egyben az UNHCR ügyvezetője is volt) és az önkéntes szervezetek illetékeseivel. Megállapodtak, hogy a migrációs bizottság legfontosabb hozzájárulása a válság megoldásához, ha segít a magyar menekültek gyors elszállításában Ausztriából.⁶⁵⁷ Jacobsen november 5-én Oskar Helmer osztrák belügyminiszternek felvázolta az ICEM akciótervét, mely szerint regisztrálnak és dokumentálnak minden egyes menekültet. Azonnal munkához is láttak.⁶⁵⁸ Az osztrák Belügyminisztérium kijelölte az ICEM-et, mint – a Belügyminisztérium alárendeltségében – a menekültek elszállításának koordinálására és lebonyolítására illetékes

---

⁶⁵² Uo.

⁶⁵³ IOM Library: Note of J. Segond, Legal Officer, Department of Budget and Administration. SIT-00-049. (1956. november 6.).

⁶⁵⁴ Lásd például Tittmann igazgató táviratát a francia kormányhoz: AMAE: Télégramme du directeur du CIME [Comité intergouvernemental pour les migrations européennes] au Ministère des Affaires étrangères français. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1956. november 5.).

⁶⁵⁵ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁶⁵⁶ IOM Library: Brief Statement of Activities in Connection with Hungarian Refugee Programme, sent by Pierre Jacobsen, Deputy Director of ICEM to James Read, Deputy High Commissioner for Refugees. SIT-00-049. (1956. november 13.).

⁶⁵⁷ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁶⁵⁸ Witcover, 1958. 4.

szervezetet.⁶⁵⁹ A két fél közti együttműködés szoros és hatékony volt: az osztrák kormány támogatta az ICEM szükségleteit a kommunikáció, a szállítás, a táborhelyek és a rendőri védelem területén.⁶⁶⁰ A migrációs bizottság által továbbított segélykérésre válaszul november 7. és 14. között hét kormány tett ígéretet összesen 258.000 dollár átutalására az ICEM-hez, és felajánlottak befogadási lehetőséget 80.000 fő számára.⁶⁶¹ November 7-én elszállították az első menekülteket Ausztriából. November végére pedig már napi átlagban 800-ra növekedett az elszállított magyarok száma.⁶⁶²

Az ICEM gyors reagálását több tényező magyarázza. A szervezet viszonylag magas szintű ausztriai készültsége lehetővé tette az erőforrások hatékony mobilizálását. Az Ausztriában lévő személyzet létszámát felemelték a kezdeti kevesebb, mint 40 főről 1956 végére mintegy 250-re.⁶⁶³ Tapasztalt ICEM-munkatársakat irányítottak Ausztriába a szervezet nyugat-németországi, olaszországi, görögországi képviselőitől és a genfi központból egyaránt, hogy a magvát képezzék a magyar menekültekkel foglalkozó egységeknek. A csoportok tagjainak zömét frissen felvett munkatársak alkották.⁶⁶⁴ Helyi irodák nyíltak Ausztria szerte: Grazban, Linzben, Klagenfurtban, Salzburgban és Innsbruckban.⁶⁶⁵ Az ICEM 25.000 dollárt adott az osztrák kormánynak a magyar menekült adminisztratív feldolgozásának és Ausztrián belüli szállításának költségeire.⁶⁶⁶ A Menekültügyi Főbiztossággal, az Egyesült Államok Menekült Programjával és számos önkéntes szervezettel való szoros együttműködés szintén jelentősen hozzájárult a fellépés gyorsításához.⁶⁶⁷

---

⁶⁵⁹ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁶⁶⁰ Ducasse-Rogier, 2001. 37–38.

⁶⁶¹ Witcover, 1958. 6.

⁶⁶² IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁶⁶³ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁶⁶⁴ Witcover, 1958. 5. Valamint: Walon, 1957. 142.; Carlin, 1989. 46.

⁶⁶⁵ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁶⁶⁶ Uo.

⁶⁶⁷ A magyar menekült segélyezésében szerepet vállaló szervezetek munkájának összehangolását az UNHCR végezte az általa vezetett genfi Koordinációs Bizottságon keresztül. Jegyzőkönyveinek kiadása: Egy globális humanitárius akció hétköznapjai, 2014. Lásd még az Első fejezetet.

Az ICEM ausztriai segítségnyújtásának szakaszai

„A pénz volt és maradt is a fő probléma”, állapította meg jelentésében az ICEM Végrehajtó Bizottságának 1957. január 18-i nyilvános ülésén résztvevő ENSZ megfigyelő.⁶⁶⁸ A szállítási kapacitások, a szakértelem és a szervezési tapasztalatok ugyanis az ICEM akkor immár ötéves tevékenységének köszönhetően rendelkezésre álltak. A szervezetnek a magyar menekültválsággal kapcsolatos tevékenységét a pénzügyi felhívások nyomán érdemes időbeli szakaszokra bontani.

Az 1956. novembertől 1957. január elejéig tartó első periódusban az igazgató két felhívást küldött a tagkormányoknak.⁶⁶⁹ Az 1956. november 5-én kiadott első felhívásban kért összeg hamar kevésnek bizonyult, mivel a Magyarországról Ausztriába érkező újabb menekültek tömege meghaladott minden korábbi számítást. Úgy becsülték, hogy az elszállítás ICEM-re háruló költségei 1956 végéig 558.962 dollárral haladják meg a rendelkezésre álló pénzügyi keretet. Ezért november 24-én pénz küldését és újabb menekültek befogadását szorgalmazták. Így összesen a két felhívásban 888.962 dollárt kértek. A kormányok nagylelkűen válaszoltak: egyes országok eltörölték a korábban megjelölt befogadási limitet, míg mások felemelték a kvótákat.⁶⁷⁰ A Magyar Menekült Programhoz való hozzájárulás 990.353 dollárt tett ki.⁶⁷¹ Az első időszak ICEM tevékenységének finanszírozásából 325.000 dollárt az ICEM 1956-os rendes költségvetése biztosított, 819.000 dollárt küldtek az ICEM tagállamai a Magyar Menekült Program számára, 1.150.000 dollárt fizettek a tengerentúli országok a hozzájuk szállított menekültek létszáma alapján („per capita”), s végül 819.000 dollárt folyósított az Egyesült Államok Menekült Programja.⁶⁷² A magyar menekültválság megoldásához azonban ezek a hatalmas összegek is kevésnek bizonyultak.

⁶⁶⁸ UNARMS: Report by the United Nations observer at the special public meeting of the Executive Committee of the Intergovernmental Committee for European Migration (Geneva, 18 January 1957) to discuss Hungarian Refugee Programme, UN-S-445-0199-2. (1957. január 18.).

⁶⁶⁹ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁶⁷⁰ Így például a svájci kormány értesítette az ICEM-et, hogy 1956. november 26-i döntésüknek megfelelően újabb 6000 magyar menekültet befogadnak ideiglenes jelleggel, az addig végleges befogadásra engedélyezett 4000 felett. IOM Library: Lettre de Max Petipierre, conseiller fédéral, chef du Département politique (Affaires étrangères) à Harold Tittmann, directeur du CIME, c.211.HO.-RH/eo. SIT-00-023. (1956. november 28.).

⁶⁷¹ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁶⁷² Walon, 1957. 142.

1957. január elejére válsághelyzet alakult ki: mintegy 70.000 magyar menekült tartózkodott még Ausztriában, miközben hiányzott az elszállításukhoz szükséges pénzügyi fedezet. A tartalékok kimerüléséhez erőteljesen hozzájárult 1956 őszének két párhuzamosan kibontakozó nemzetközi válsága: a magyar forradalom szovjetek általi véres leverését követő menekülthullám és a szuezi válság. Az izraeliek, a franciák és az angolok egyiptomi katonai beavatkozása nyomán lezajlott háború következtében a Szuezi-csatorna hajózhatatlanná vált, ami megnehezítette az ICEM számára az Ausztráliába irányuló hajós szállítást: az Afrikát megkerülő útvonal hosszabb időt vett igénybe és jóval nagyobb költségekkel járt.⁶⁷³ A pénzügyi hiányt növelte, hogy Nagy-Britannia, ahová addig az ICEM 380.641 dolláros költségén 12.615 magyar menekültet szállítottak Ausztriából, csupán 112.000 dollárnyi (40.000 font) kompenzációt ígért. Ezzel a migrációs bizottság számításai szerint 268.641 dollár veszteséget okozott a szervezetnek. Mivel az összeg a nagyobb részét képezte a 27 tagállam által a szállítások folyamatossága érdekében 1957-re átviendő tartaléknak, a Végrehajtó Bizottság januári rendkívüli ülése a pénzügyi tartalék kimerülését állapította meg.⁶⁷⁴ A brit kormány álláspontja szerint azonban az elszállítások nem „Öfelsége kormánya kérésére” történtek. Úgy vélték, hogy ők csupán hozzájárultak a magyar menekülteknek az ország területére történő befogadásához, de a szállítás az UNHCR londoni képviselétével való egyeztetés alapján az ICEM felelőssége volt. És a szervezet igazgatójának 1956. december 8-i levele szerint a művelet az osztrák kormány kérésére történt. Általánosságban pedig leszögezték, hogy Nagy-Britannia alapvetően nem emigrációkat befogadó ország, és nem szokott fizetni a területére kerülő menekültek beszállításáért.⁶⁷⁵ Az útiköltség növekvő hiánya következtében 1957. január–februárban lelassult a magyar menekültek elszállítása Ausztriából: csupán valamivel több menekültet vittek el, mint az 1956. november–decemberben elszállítottak egyharmada.⁶⁷⁶

---

⁶⁷³ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁶⁷⁴ NA: Memorandum regarding ICEM movement of Hungarian refugees from Austria to the United Kingdom 1956/1957. FO 371/127703. (1957. január 25.).

⁶⁷⁵ NA: Aide mémoire handed to the United States Chargé d’Affaire in the United Kingdom, Minister Walworth Barbour on February 14, 1957. FO 371/127703. (1957. február 13.).

⁶⁷⁶ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on progress since the fifth session, MC/225. (1957. március 20.).

Az ICEM magyar menekülteket megsegítő ausztriai tevékenységének második szakaszát a Végrehajtó Bizottság 1957. január 14. és 18. között tartott rendkívüli ülése vezette be, amely a pénztartalékok kimerülése miatt kialakult válságot volt hívatva megoldani. Tittmann igazgató 1956. december 26-án jelentette be az ülés összehívását elsősorban az Ausztriában és más európai országokban lévő magyar menekültek elszállításának folytatása érdekében.⁶⁷⁷ A tárgyalások elején felolvasták Helmer osztrák belügyminiszter táviratát, amelyben kérte, hogy a kormányok küldjenek pénzt az ICEM-nek a menekültek elszállítására. A kérelmet a szervezet igazgatója nyomban táviratilag továbbította a tagkormányokhoz is.⁶⁷⁸ Pierre Jacobsen igazgatóhelyettes pedig világossá tette, hogy szükségessé válik az elszállítás korlátozása vagy egyenesen leállítása, ha jelentős pénzügyi hozzájárulások nem érkeznek 1957. február 1-ig.⁶⁷⁹ A megfigyelőként jelenlévő Ausztria képviselője erőteljesen emlékeztette a Bizottságot, hogy az ausztriai menekülthelyzet továbbra is kritikus.⁶⁸⁰ Az ülésről készült jelentés tanúsága szerint a résztvevők beszámoltak a magyar menekültek helyzetéről az általuk képviselt országokban. Kanada delegáltja bejelentette, hogy jelentősen könnyítettek a menekültek befogadásának feltételein, így az orvosi előírásokon is lazítottak. Továbbá Kanada teljesen visszafizette az ICEM-nek a magyar menekültek odaszállításának költségeit.⁶⁸¹ Az ülésen kritikák érték a költségek teljes megtérítését visszautasító brit kormányt, és azt a döntést hozták, hogy a migrációs bizottság a jövőben csak akkor vállal Európán belüli szállítást, ha a menekülteket fogadó ország a költségekhez jelentékenyen hozzájárul. Noha az ICEM illetékesei először London értésére adták, hogy kisebb mértékben még szállítanak brit földre magyar menekülteket, később közölték, hogy az amerikai kormány kérte a

---

⁶⁷⁷ AMAE: CIME communiqué de presse, Une session spéciale du Comité exécutif du CIME convoquée pour le 14 janvier 1957, No. 200. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1956. december 26.).

⁶⁷⁸ AMAE: Télégramme du directeur Tittmann au Ministère des Affaires étrangères, Télégramme du Ministère de l'intérieur d'Autriche, MC/EX/INF/2, restricted. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1957. január 13.).

⁶⁷⁹ Witcover, 1958. 16. Lásd még: Walon, 1957. 146.

⁶⁸⁰ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221 (1957. február 14.).

⁶⁸¹ Uo.

szállítások felfüggesztését, amíg a brit külügyminisztériummal való vitájuk el nem simul.⁶⁸²

A tanácskozás eredményeképpen január 19-én Baron Eric O. van Boetzealer, a Végrehajtó Bizottság holland elnöke táviratot küldött a 27 tagállamnak sürgetve őket újabb pénzadományok folyósítására az ICEM által elszállítandó 65.450 magyar menekült elvitele érdekében, melynek költségét 10.681.409 dollárra becsülték. Az összeg kevesebb, mint felére volt ekkor ígéret.⁶⁸³ A VB üzenete – a humanitárius megfontolásokon túl – hangsúlyozta, hogy az elszállítás érdekében időben küldött hozzájárulás csökkenti a magyar menekültek ausztriai tartózkodásának idejét és így ellátásuk költségeit is.⁶⁸⁴ Az újabb felhívás nyomán az Egyesült Államok kormánya 1957. február 1-én bejelentette, hogy 5.200.000 dollárt adományoz 35.450 menekültnek az Egyesült Államokon kívüli tengerentúli országokba szállítására, és vállalja minden USA-ba menő magyar menekült szállítási költségét 1957-ben.⁶⁸⁵ Ezzel egyidejűleg más országok is felajánlásokat tettek. Így Kanada továbbra is vállalta minden oda induló magyar elszállításának költségeit.⁶⁸⁶ Az ausztriai magyar menekültek helyzetének megoldását szintén elősegítette, hogy 1957. február–márciustól jelentősen lecsökkent az Ausztriába belépő magyar menekültek napi száma (februárban: 36, márciusban: 9). Ezért az ICEM ausztriai képviseletét átszervezték, és létszámát fokozatosan csökkentették. A műveleti központ Bécsből Salzburgba került át. A kiegészítő irodákat Linzben, Grazban, Villachban, Klagenfurtban és Bergenzen felszámolták.⁶⁸⁷

Az ICEM ausztriai tevékenységének harmadik szakasza kezdődött, amikor 1957. májusban az igazgató újra a tagállamokhoz fordult, hogy küldjenek további pénzügyi hozzájárulásokat az ICEM Tanácsa által 1957-re elfogadott

---

⁶⁸² NA: Note (signed Falla), Hungarian refugees and Inter-Governmental Committee for European Migration (ICEM), confidential. FO 371/127703. (1957. január 28.).

⁶⁸³ Witcover, 1958. 16. Lásd még: Walon, 1957. 146.

⁶⁸⁴ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁶⁸⁵ AMAE: CIME communiqué de presse, Les États-Unis participeront avec 15,4 millions de dollars au programme du CIME de 1957, No. 208. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1957. február 1.).

⁶⁸⁶ Witcover, 1958. 17.

⁶⁸⁷ Walon, 1957. 146–147. Vö. Carlin, 1989. 62.

munkaprogram végrehajtása érdekében.⁶⁸⁸ Új jelenség volt, hogy tavasztól a migrációs bizottság megkezdte a menekülteknek a másodlagos befogadás (second asylum) országaiból a tengerentúlra szállítását. Sok menekültnek az Ausztriából való gyors elszállítás érdekében ugyanis megígérték, hogy a későbbiekben továbbviszik őket a tengeren túlra, főként az Egyesült Államokba.⁶⁸⁹ Az ICEM alapszabályának megfelelően a küldő és a befogadó tengerentúli országok szerződést kötöttek: Kanada például megállapodást írt alá Franciaországgal, Nagy-Britanniával és Hollandiával is.⁶⁹⁰

A hatalmas erőfeszítések eredményeként 1957. június 30-ig az ICEM 141.162 magyar menekültet szállított el Ausztriából.⁶⁹¹ Ekkor 28.000 magyar menekült volt még osztrák területen⁶⁹², amiből 1958. februárra mindössze 18.704 maradt.⁶⁹³ 1959. december 31-ig az ICEM által Ausztriából elszállított magyar menekültek száma 144.182 fő volt. Ebben az időben még mintegy 9.500 magyar menekült tartózkodott Ausztriában.⁶⁹⁴

Az ICEM Jugoszláviában

1957 tavaszán indult meg a magyar menekültek elszállítása Jugoszláviából. Még 1957. januárban az ICEM igazgatóhelyettese jelezte a Végrehajtó Bizottságnak, hogy arra számít, a jugoszláv kormány segítséget fog kérni a migrációs bizottságtól. A Végrehajtó Bizottság arra utasította az Igazgatóságot, hogy ebben az esetben kérjen pontos és teljes körű tájékoztatást a jugoszláv kormánytól a kívánt műveleti és pénzügyi részvételről, és a választ táviratilag

---

⁶⁸⁸ AMAE: Télégramme du directeur Harold H. Tittmann au Ministère des Affaires étrangères, n° 5721. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1957. május 10.). Valamint: NARA: Letter from Director Harold H. Tittmann to the Secretary of States of the USA. RG 469, Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director, Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961, Loose-Unfiled Papers to Hungarian Refugee Relief ICEM, Box 3, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. május 13.).

⁶⁸⁹ IOM Library: Brief Statement of Activities in Connection with Hungarian Refugee Programme, sent by Pierre Jacobsen, Deputy Director of ICEM to James Read, Deputy High Commissioner for Refugees. SIT-00-049. (1956. november 13.).

⁶⁹⁰ Witcover, 1958. 18.

⁶⁹¹ Walon, 1957. 141.

⁶⁹² Walon, 1957. 147.

⁶⁹³ Witcover, 1958. 18.

⁶⁹⁴ Ducasse-Rogier, 2001. 39. Hivatkozás: ICEM Handbook, 1960. 19.

jelentse a VB tagjainak, mielőtt bármilyen további lépést tenne.⁶⁹⁵ Jugoszláv külügyi források szerint az UNHCR Jugoszláviába küldött képviselője, Amir Abbas Hoveyda⁶⁹⁶ belgrádi illetékeseknek a menekültek elszállítása kapcsán felvetette, hogy járuljanak hozzá az ICEM bevonásához, mert ez az egyetlen szervezet, amely képes a probléma egészét kezelni. Azt ajánlotta, hogy hozzanak létre Belgrádban egy ideiglenes UNHCR irodát, amelynek keretében az ICEM is működhet.⁶⁹⁷ A jugoszlávok ebbe beleegyeztek. Lindt főbiztos január 23-i levelében tájékoztatta Belgrád kéréséről az ICEM-et.⁶⁹⁸ Az UNHCR/ICEM missziók két látogatást tettek Belgrádban a magyar menekültügy megoldásának tanulmányozására.⁶⁹⁹ Jelentéseik alapján az igazgató tudatta a Végrehajtó Bizottsággal, hogy véleménye szerint lehetséges nagy tömegű menekült elszállításának megszervezése. A testület támogatta az igazgató javaslatát.⁷⁰⁰ Március végén az igazgatóhelyettes pontosította, hogy 1.500.000 dollár lesz szükséges 7.600 magyar elszállításához. A pénzügyi fedezet biztosítása érdekében az USA kérte, hogy az ICEM 2.000.000 dollárt a korábbi felajánlásából használjon fel 10.000 magyar menekült Jugoszláviából történő elszállítására.⁷⁰¹ Hollandia és Venezuela is hasonló lépéseket tettek.⁷⁰² Az ICEM Tanácsa 1957. április 11-én hozott határozatot a szervezet részvételéről a Jugoszláviában lévő magyar menekültek megsegítésében, és felhatalmazta az igazgatót a szükséges gyakorlati lépések megtételére⁷⁰³, főként a Jugoszláviában lévő magyar menekültek regisztrálására és az elszállításra való felkészítésére.⁷⁰⁴

---

⁶⁹⁵ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁶⁹⁶ Amir Abbas Hoveyda (1919–1979): (perzsa) iráni politikus, 1956-ig az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság tisztviselője.

⁶⁹⁷ Kovačević, 2007. 147–148.

⁶⁹⁸ IOM Library: Lettre d'August Lindt, Haut Commissaire des Nations Unies pour les réfugiés à Pierre Jacobsen, Directeur adjoint du CIME. SIT-00-023. (1957. január 23.).

⁶⁹⁹ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth Session, Revised report of the Director on the situation of Hungarian refugees in Yugoslavia, MC/228/Rev.1. (1957. április 2.).

⁷⁰⁰ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Addendum 1 to the Preliminary Report of the Executive Committee, MC/232/Add.1. (1957. április 8.).

⁷⁰¹ Uo.

⁷⁰² Witcover, 1958. 19.

⁷⁰³ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Resolution no. 140 (VI), Hungarian refugees in Yugoslavia (Adopted by the Council at its 53rd meeting on 11 April 1957), MC/239. (1957. április 12.).

⁷⁰⁴ Witcover, 1958. 19.

Május elsején kezdődött a munka.⁷⁰⁵ Az amerikai külügyminisztérium ICEM-beli képviselőjének adott utasításából kiderül, hogy a magyar menekültek mielőbbi elszállítását Jugoszláviából amerikai érdekek tekintették, és támogatták az UNHCR és az ICEM közös jugoszláviai missziójának tevékenységét is.⁷⁰⁶ Ezt a szándékot 1957. április közepén titkos egyetértési nyilatkozattal is megerősítették a két szervezettel.⁷⁰⁷

Az ICEM belgrádi misszióvezetőinek bizalmas jelentéseiből értesülhetünk arról, hogy kezdetben feszültség mutatkozott a jugoszláv illetékesekkel és az UNHCR képviselőjével való kapcsolatokban. A Főbiztosság küldötte arról értesítette a Belgrádba érkező ICEM-ügyvezetőt, hogy a jugoszláv kormány nem érti, miért van szükség a migrációs bizottság jelenlétére, hiszen Jugoszlávia megállapodásokat kötött a befogadó országokkal, amelyek elküldték válogató misszióikat is az országba. Kérésére a migrációs bizottság képviselője memorandumot készített, amelyet a vendéglátók elfogadtak. Később kiváló munkakapcsolat alakult ki a jugoszláv szervek és az ICEM között. Szolgáltatuk megkezdésekor hatásköri surlódások is próbára tették a két genfi központú intézmény jugoszláviai megbízottainak viszonyát. ICEM-források szerint az UNHCR-képviselő csak hosszas győzködés után egyezett bele abba, hogy migrációs ügyekben közvetlenül is érintkezésbe léphessenek a jugoszláv hatóságokkal és a befogadó országok diplomáciai kirendeltségeivel.⁷⁰⁸ Lindt főbiztos 1957. májusi belgrádi látogatása során igyekezett elsimítani az ellentéteket.⁷⁰⁹

A migrációs bizottság igazgatója az egyik fő problémát abban látta, hogy a menekülttáborok az egész országban szétszórva helyezkedtek el, és a közlekedés

⁷⁰⁵ IOM Library: Edvard B. Marks, chief, ICEM Liaison Mission in Belgrade, Hungarian refugees in Yugoslavia, Resettlement report as of October 1st 1957, to Harold H. Tittmann, Director of ICEM. SIT-00-023. (1957. október 1.).

⁷⁰⁶ NARA: Instructions to the United States Representative to the Sixth session of the Concil and Seventh session of the Executive Committee of the Intergovernmental Committee for European Migration, limited official use. RG 469, Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director, Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961, Hungarian Refugees – General, to FY 1958 Mutual Security Program, Box 5, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957?).

⁷⁰⁷ IOM Library: Memorandum of Understanding on the Movement of Hungarian Refugees from Yugoslavia Between the Office of the UNHCR (Lindt), ICEM (Jacobsen) and the U.S. Delegation to ICEM (McLeod and Warren), Genf. SIT-00-049. (1957. április 14–15.).

⁷⁰⁸ IOM Library: Report of Jean Schiltz, Acting Chief of Office, Belgrade to Harold H. Tittmann, Director of ICEM. SIT-00-023. (1957. május 1.).

⁷⁰⁹ IOM Library: Memorandum of Meeting with Lindt and Read in the High Commissioner's Office. SIT-00-049. (1957. május 15.).

nagy nehézséggel járt. A jugoszláv kormány ígéretet tett, hogy a határig térítésmentesen szállítják a menekülteket.⁷¹⁰ A közlekedési és távközlési infrastruktúra hiányosságai ellenére az ICEM jugoszláviai missziójának vezetője általában kielégítőnek találta a jugoszláv kormány által nyújtott feltételeket.⁷¹¹ Az ausztriai válságidőszakban szerzett tapasztalatok, az elszállítási lehetőségek kiszélesedése és az a tény, hogy nem volt vészhelyzeti légkör, lehetővé tette, hogy az ICEM jugoszláviai tevékenysége az ausztriaiánál rendezettebb körülmények között menjen végbe.⁷¹² 1958. február elejére minden magyar menekült – aki akarta – elhagyta Jugoszláviát.⁷¹³ A migrációs bizottság adatai szerint 19.857 magyar menekült lépett Jugoszlávia földjére. Ebből 2.773 visszatért Magyarországra, 9.477 főt Nyugat-Európában telepítettek le (közülük 4.452-t az ICEM égisze alatt szállítottak), 6.897 személyt tengerentúli országokba vittek (közülük 6.657 az ICEM szervezésében) és 710 menekült maradt Jugoszláviában.⁷¹⁴

Szállítás, regisztráció, sajtómunka

Az ICEM Végrehajtó Bizottsága 1957. januári ülésén megerősítette a szervezet tevékenységének fő irányait. Elsődleges célnak továbbra is a menekültek Ausztriából való elszállítását tekintették a másodlagos befogadás vagy a végleges letelepedés államaiba. Fontosságban ezt követte a menekültek elszállítása az őket ideiglenes jelleggel befogadó országokból (temporary asylum), különösen Olaszországból. Továbbá a lehetőségek függvényében meg kellett kezdeni a menekültek elszállítását a másodlagos befogadás államaiból a végleges letelepedés államaiba. Az Európán belüli szállítást nagy volumenben csak akkor tartották

⁷¹⁰ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth Session, Revised report of the Director on the situation of Hungarian refugees in Yugoslavia, MC/228/Rev.1. (1957. április 2.).

⁷¹¹ IOM Library: Edvard B. Marks, chief, ICEM Liaison Mission in Belgrade, Hungarian refugees in Yugoslavia, Resettlement report as of October 1st 1957, to Harold H. Tittmann, Director of ICEM. SIT-00-023. (1957. október 1.).

⁷¹² Witcover, 1958. 19.

⁷¹³ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Eighth session, Report of the Director on progress since the Seventh Session of the Council, MC/284. (1958. március 20.).

⁷¹⁴ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Eighth session, Plan of operations and budget and plan of expenditure for 1958: revised estimates, Presented by the Director, MC/290. (1958. május 10.). Ezeket az adatokat jugoszláv külügyminisztériumi források is lényegében megerősítik. Lásd: Kovačević, 2007. 134–135.

lehetségesnek, ha a befogadó országok jelentős mértékben hozzájárulnak ennek költségeihez.⁷¹⁵

Az ICEM segítő tevékenysége az adott befogadó ország sajátos előírásaitól is függött. Egyes esetekben a szállítási folyamat minden elemét végezte a kezdeti regisztrációtól a végső elszállításig, míg máskor csak a regisztrációt⁷¹⁶ vagy az indulási helyre szállítást. A latin-amerikai országok rábízta az egész áttelepítési folyamatot. Az Egyesült Államok által a második befogadási hullám során légi úton utaztatott magyar menekültek (Operation Safe Haven) Münchenbe vagy más nyugat-német repülőtérre szállítását és dokumentumokkal való ellátását szintén a migrációs bizottság szervezte 1956. december 10-től 1957. június 28-ig. Ez volt az addigi történelem legtöbb menekültet elszállító léghídja.⁷¹⁷ 1956. november végén az ICEM javasolta a kormányoknak, hogy az elszállítás felgyorsítása érdekében már az osztrák határon fogadják be a menekülteket a lehető legkevesebb formalitással.⁷¹⁸ Amikor ennek nyomán az osztrák–magyar határra jöttek a szállító buszok vagy vonatok, a Bizottság munkatársai gyakran út közben, a buszon vagy a vonaton végezték a regisztrációt.⁷¹⁹

A regisztráció fő lépéseinek meghatározásakor az ICEM saját tapasztalatain kívül felhasználta az UNRRA⁷²⁰ és az IRO tevékenységéből tanultakat is. Az osztrák kormány beleegyezésével három külön központot hoztak létre az egyes fázisok lebonyolítására. A menekültek először az osztrák kormány által megnyitott átmeneti befogadó táborba kerültek, ahol az Egyesült Államok Menekült Programjának bőséges ellátmányával önkéntes szervezetek és a Vöröskereszt

⁷¹⁵ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁷¹⁶ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁷¹⁷ Witcover, 1958. 11–12.

⁷¹⁸ Witcover, 1958. 7.

⁷¹⁹ Witcover, 1958. 5.

⁷²⁰ ENSZ Segélyezési és Helyreállítási Igazgatósága (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA): 1943-ban alapított nemzetközi segélyszervezet, amelyben 44 ország képviseltette magát, de az Egyesült Államok befolyása alatt állt. 1945-ben az ENSZ rendszerének része lett. Tevékenysége különösen 1945–1946-ban volt intenzív, 1947-re nagyrészt lezárult. Célul tűzte ki „a háború áldozatai érdekében teendő intézkedések tervezését, összehangolását, igazgatását vagy intézését az Egyesült Nemzetek ellenőrzése alatt álló valamely területen élelmiszer, tüzelőanyag, ruházat, menedékhely és egyéb alapvető szükségletek, orvosi és más lényegi szolgáltatások biztosítása révén” (idézet az UNRRA-val kapcsolatos Egyezményből, 1943). Központja New Yorkban volt. Az UNRRA szorosan együttműködött számos önkéntes jótékonyági szervezettel. Jelentős szerepet játszott az elűzött személyek (DP-k) országaikba való hazajutásának elősegítésében Európában 1945–1946-ban. Lásd még az Általános bevezetésben.

élelmezte és ruházta őket, amíg várták a regisztrációt. A második szakaszban az öt nagy adatfelvevő központ (Bécs, Salzburg, Graz, Linz, Villach) egyikébe vitték őket a teljes regisztrációra és adataik feldolgozására. Majd a harmadik fázisban „várakozási táborokba” (holding camps) kerültek, amelyeket repülőterek és más indulási helyek közelében alakítottak ki, hogy – ha elszállítási lehetőség adódik – azonnal indulhassanak.⁷²¹ A regisztráció révén igyekeztek a minimumra csökkenteni a menekült családok szétszóródását Ausztriában és a nagyvilágban.⁷²²

A vezető adatfelvevő-hely Ausztriában az ICEM főhadiszállása volt Bécsben a Czernin Palotában (Friedrich-Schmidtplatz). Innen küldték ki a regisztrációs csoportokat az Ausztria keleti részében lévő táborokba. De a bécsi ICEM-központban is folyt az adatfelvevő munka napi mintegy 800 menekült regisztrálásával.⁷²³ Hogyan ment végbe az adatfelvétel? Amikor egy menekült sorra került, bevezették egy kis szobába, ahol egy tolmács és egy gépiró segítségével felvették az alapvető adatait. Feljegyezték nevét, életkorát, előző címét, vele lévő családtagjait, Ausztria területére lépésének módját és idejét, vallási hovatartozását és azt, hogy melyik országban kíván letelepedni. Ha a megjelölt ország kvótája még nem volt betelve, elvezették egy asztalhoz, ahol az adott országba való jelentkezéseket intézték. Ott beszélt egy válogatási tisztviselővel (selection officer) a lehetőségekről, és tisztázták, hogy az illető megfelel-e az ország válogatási kritériumainak. Ha betelt az adott ország kvótája, megnevezhetett másik országot vagy várhatott arra, hogy az általa választott ország újabb lehetőségeket ajánljon fel.⁷²⁴

Az ICEM jelentős szerepet vállalt a magyar menekültek nemzetközi dokumentálásában is. Ennek révén szintén szoros munkakapcsolatot alakított ki az UNHCR-rel és az osztrák Belügyminisztériummal⁷²⁵ hozzájárulva a menekültek létszámával és mozgásával kapcsolatos statisztikai adatok folyamatos beszerzéséhez, rendszerezéséhez, pontosításához és közzétételéhez.⁷²⁶ A három fél

---

⁷²¹ Witcover, 1958. 6–7.

⁷²² Ducasse-Rogier, 2001. 38–39; Carlin, 1989. 46.

⁷²³ Witcover, 1958. 8.

⁷²⁴ Witcover, 1958. 9–10.

⁷²⁵ UNARMS: Report submitted by the High Commissioner, The problem of Hungarian refugees in Austria. An assessment of the needs and recommendations for future action, UNREF Executive Committee, Fourth Session, A/AC.79/49, UN-S-445-0199-11. (1957. január 17.).

⁷²⁶ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának Levéltárában dossziékba gyűjtve megtalálhatók az egyes befogadó országokra vonatkozó rendszeres statisztikai adatsorok és az azok készítésére vonatkozó levelezés. Lásd a Második fejezetet.

1957. októberben megegyezett, hogy a magyar menekültekkel kapcsolatban egységes statisztikát használnak.⁷²⁷

Különösen 1957. áprilistól az ICEM egyik fő tevékenysége lett a tanácsadás (counseling) a még Ausztriában lévő menekülteknek: igyekeztek meggyőzni őket, hogy vállalják az útnak indulást, amíg vannak olyan országok, amelyek kvótája nem telt be. Sokan vártak ugyanis előnyösebb letelepedési lehetőségekre főként az Egyesült Államokban, vagy arra, hogy kedvező fordulat következik be Magyarországon, és hazatérhetnek.⁷²⁸ Az ICEM-nek Ausztriában volt egészségügyi szekciója is, amely a szervezet kötelékébe tartozó orvosokból és ápolókból, valamint vöröskeresztes munkatársakból és sok osztrák és magyar egészségügyi képzettséggel rendelkező önkéntesből állt. Szükség esetén egyes országok válogató misszióit segítették. Az ICEM elvégezte az orvosi vizsgálatokat olyan országok számára, amelyek nem küldtek válogató tisztviselőket, hanem felkérték a migrációs bizottságot, hogy intézkedjen helyettük. A magyar menekültek kapcsán különösen fontosnak tartották, hogy kiszűrjék az esetleges fertőző betegeket, és felmérjék, hogy az elszállítás előtt állók alkalmasak-e az utazásra.⁷²⁹

Az ICEM Tájékoztatási Hivatala (Public Information Office) a magyar menekültüggyel összefüggésben megragadta a lehetőséget, hogy folyamatosan információval lássa el a világsajtót, és segítse a tudósítókat az események közvetítésében.⁷³⁰ A szervezet központjában is tudták, hogy a magyar menekültügy sikeres kezeléséhez döntő fontosságú a „Szabad Világ” közvéleményének rendszeres és alapos tájékoztatása.⁷³¹ A genfi ICEM Központ heti jelentéseket tett közzé a Magyar Menekült Program állásáról főként a tagországok kormányainak informálására, de a beszámolók ennél szélesebb körben terjedtek.⁷³² A szervezet

⁷²⁷ UNARMS: Refugees from Hungary in Austria. Special Statistical Bulletin, restricted, UN-S-445-0198-4. (1957. október 30.).

⁷²⁸ Witcover, 1958. 17–18.

⁷²⁹ IOM Library: Dr. Cleve Schou, medical officer, Medical report on the Hungarian emergency operation in Austria (1962. április). 55 oldalas részletes jelentés egykorú feljegyzések alapján. Vö. Witcover, 1958. 11.

⁷³⁰ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁷³¹ Például 1956. november 6-án Herold H. Tittman igazgató az ICEM News-ban röviden beszámolt a magyar menekültek Ausztriába érkezéséről és az ICEM ezzel összefüggő lépéseiről. Lásd UNARMS: ICEM News, press release, Migration Committee acts to assist Austrian Government in movement of 15.000 Hungarian refugees, No. 193, UN-S-445-0199-2. (1956. november 6.).

⁷³² Ezek a körlevelek eljutottak az ENSZ New York-i Titkárságára is. Lásd például UNARMS: Intergovernmental Committee for European Migration, Savigram, Hungarian Refugee Programme,

vezetői úgy vélték, hogy ezek a tényszerű jelentések fontos szerepet játszottak a kormányok támogató álláspontjának megerősítésében. Az ICEM Központnak Bécsben egész tájékoztatási csoportot kellett felépítenie a sajtó megnövekedett érdeklődésének kielégítésére. Visszahívtak egykori tájékoztatási munkatársakat, és kölcsönvettek munkaerőt az Egészségügyi Világszervezettől valamint az Európai Gazdasági Bizottságtól (Economic Commission for Europe) és más szervezetektől is. Éjjel-nappal működő tájékoztatási szolgálatot szerveztek. Megbízható napi jelentéseket tettek közzé a beáramló és az elszállított magyarok számáról, és az érdekükben tett intézkedésekről. A statisztikai adatok ismertetésén túl fontos volt az emberi és drámai elemek hangsúlyozása is a menekültek ügye kapcsán, hogy – a sajtó közvetítésén keresztül – a közvélemény minél jobban átérezze azok tragikus helyzetét. A nemzetközi közvélemény mobilizálása érdekében a tájékoztatási egység tevékenységét a szervezet döntő fontosságúnak tartotta.⁷³³ Az ICEM Végrehajtó Bizottsága, amelynek tárgyalásai általában zárt ajtók mögött zajlottak, a publicitás növelése érdekében 1957. január 18-ára nyilvános ülést határozott el, amelynek kizárólagos témája a magyar menekültügy volt.⁷³⁴

A siker okai

Noha az ICEM egész ausztriai tevékenységét Gregory Esgate misszióvezető irányította, a hatékonyság és a gazdaságosság érdekében a menekültek Ausztriából való elszállításának teljes ellenőrzését a szervezet genfi főhadiszállásán végezték, ahol külön részleget hoztak létre a Magyar Menekült Program koordinálására. Az elszállítási terveket a fogadó országok képviselőivel egyeztetve dolgozták ki, úgy hogy az egyes országokba készülő csoportok utaztatását összehangolták az elszállítási lehetőségekkel. A vasúti, légi vagy autóbusszal történő szállítás konkrét részleteit az ausztriai központok munkatársai dolgozták ki és hajtották végre.⁷³⁵ A magyar menekültek váratlan tömeges megjelenéséből következően azonban az ICEM ausztriai vezetésének nagy rugalmasságra volt szüksége, és számos esetben

---

Report No. 17. UN-S-445-0199-2. (1957. február 28.), Report No. 18. UN-S-445-0199-2. (1957. március 8.).

⁷³³ Witcover. 13–14.

⁷³⁴ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report on the Sixth (Special) Session of the Executive Committee, 14 January 1957, MC/221. (1957. február 14.).

⁷³⁵ Witcover, 1958. 11.

rögtönzött megoldásokat alkalmazott.⁷³⁶ Így például kedvezőtlen téli időjárás miatt a menekültek elszállítására érkező repülőgépek számos esetben az eredetileg meghatározottól eltérő repülőtéren szálltak le, így az ICEM-nek hirtelen új indulási helyre kellett vinnie az induló menekülteket.⁷³⁷

A források szerint az ICEM sikeréhez hozzájárult az ausztriai munkatársak elszánt, hősi munkája és határtalan lelkesedése is: a hivatalosan reggel 9-től este 6-ig tartó munkaidőt általában jelentősen meghosszabbították az óriási ügyteher miatt.⁷³⁸

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága – főként a dokumentálás és a szállítás révén – döntő szerepet játszott az 1956-os magyar menekültválság megoldásában. Az ICEM egykorú hivatalos kiadványának értékelése szerint a magyar menekültek elszállítása az egyetemes migrációtörténet egyik leghatékonyabb áttelepítési művelete volt.⁷³⁹

A magyar menekültügy jelentős hatással volt a migrációs bizottság tevékenységére és későbbi történetére egyaránt.⁷⁴⁰ A Papadopoulos–Kourachanis szerzőpáros szerint döntő szerepet játszott a szervezet helyzetének megszilárdulásában. Amikor sok kormány kezdte megkérdőjelezni egy ilyen intézmény hasznosságát, a magyar menekültek tömeges érkezése érveket adott a kételkedők meggyőzéséhez.⁷⁴¹ Hatékony és gyors elszállításuk pedig igazolta a migrációs bizottság, mint válságkezelő mechanizmus létjogosultságát az Egyesült Államok hidegháborús politikájában.⁷⁴² Az ICEM vezetősége úgy tekintett az 1956-os magyar exódusra, mint ami „közvetlen kihívást” jelentett „erre a migrációs gépezetre, és lehetővé tette a szervezetnek, hogy bizonyítsa műveleteinek rugalmasságát és képességét új nagy feladatok gyors vállalására.” Az igazgató még 1955. évi jelentésében kifejezte véleményét, mely szerint az erős kilengésektől mentes, „egészséges” migrációs áramlás lényegi fontosságú nagyobb mozgások

---

⁷³⁶ Walon, 1957. 142.

⁷³⁷ Walon, 1957. 144.

⁷³⁸ Witcover, 1958. 8–9. Az ICEM-munkatársak nagy elismeréssel számoltak be a magyarok türelmes, bizalomteljes magatartásáról. Az ICEM dolgozóinak nehéz munkakörülményeiről főként 1956. november–decemberben: IOM Library: Dr. Cleve Schou, medical officer, Medical report on the Hungarian emergency operation in Austria (1962. április.); Carlin, 1989. 47, 49.

⁷³⁹ Witcover, 1958. 5.

⁷⁴⁰ Az 1956-os menekültválság jelentős hatását több nemzetközi intézmény esetében is kimutatta: Gémes, 2007. 177.

⁷⁴¹ Papadopoulos–Kourachanis, 2015. 181.

⁷⁴² Papadopoulos–Kourachanis, 2015. 188.

kezelésére képes, hatékony migrációs gépezet fenntartásához.⁷⁴³ Az igazgató értékelése szerint az intézmény jól fel volt készülve a feladatra, amelyet az 1956-os év legjelentősebb, „drámai hatású” tevékenységének tekintett.⁷⁴⁴ Mindazonáltal 1956 a magyar menekültek elszállításától függetlenül is a szervezet addigi történetének legsikeresebb éve volt az áttelepített személyek mennyiségét figyelembe véve: 130.088 személyt szállítottak el az általános program keretében.⁷⁴⁵ A migrációs bizottság által áttelepítettek száma 1957-ben még tovább nőtt.⁷⁴⁶

A magyar menekültkérdés folyamánként új szintre emelkedett az ICEM és a nemzetközi sajtó közti kapcsolat. A szervezet vezetői is érzékelték, hogy a magyar menekültválság ráirányította a nemzetközi közvélemény figyelmét általában is a menekültek sorsára, így újra érdeklődni kezdtek az Európában a második világháború vége óta táborban élő és végleges letelepítésre váró menekültek ügye iránt.⁷⁴⁷ Az 1956-os magyar menekülők kérdése lehetőséget adott az ICEM tevékenységének a széleskörű propagálására a sajtóban. Az igazgatói jelentés szerint a migrációs bizottság tevékenysége az 1956-os évben sokkal erőteljesebben megjelent a sajtóban, mint bármikor az előző öt év folyamán.⁷⁴⁸ Úgy vélték, hogy noha a világsajtó érdeklődése a magyar menekültügy iránt 1957. második negyedében alábbhagyott, az ICEM döntő szerepe a magyar menekültválság megoldásában, valamint hosszútávú tevékenysége a migráció előmozdítására nagy súllyal került a nemzetközi közvélemény elé. A szervezet genfi és bécsi sajtóirodái sok újságíró számára fő információforrássá váltak migrációs kérdésekben.⁷⁴⁹ Az 1950-es évek végére megnövekedett az ICEM tevékenységéről szóló nyilvános dokumentumok száma is. 1958-ban megbíztak egy újságírót, hogy készítsen brossurát az ICEM szerepéről a magyar menekültválságban a „Research Group for

⁷⁴³ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on the work of the Committee for the year 1956, MC/223. (1957. március 4.).

⁷⁴⁴ Uo.

⁷⁴⁵ Uo.

⁷⁴⁶ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Statistical report, Report for the year 1957 (Extracted from the Annual Report of the Director to the Eight Session of the Council of the Intergovernmental Committee for European Migration – May 1958). 5.

⁷⁴⁷ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Council, Sixth session, Report of the director on progress since the fifth session, MC/225 (1957. március 20.).

⁷⁴⁸ Ducasse-Rogier, 2001. 40.

⁷⁴⁹ NARA: Report of the Director [ICEM] on Progress since the Sixth session, Covering the period from 1 March to 30 June 1957. RG 469, Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director, Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961, Hungarian Refugees – General, to FY 1958 Mutual Security Program, Box 5, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. július 31.).

European Migration problems” (Kutatócsoport az európai migrációs problémákról) számára, ami hozzájárult később ahhoz, hogy a szervezet tevékenységének ismertsége és pozitív megítélése tovább erősödjön.⁷⁵⁰ 1959-ben kiadták az első ICEM Handbook-ot is.⁷⁵¹

A magyar menekültprobléma felszámolására irányuló közös erőfeszítések szorosabbra fűzték az ICEM és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának kapcsolatát. Jérôme Élie szerint a magyar menekültválság a továbbtelepülést valóságos, kézzel fogható megoldásnak mutatta az UNHCR számára, ami felértékelte az ICEM szerepét.⁷⁵² A magyar menekültprobléma kezelésére irányuló közös munka volt az első példa egy hirtelen fellépő humanitárius válság együttes kezelésére a két nemzetközi szervezet számára.⁷⁵³ Mint láttuk, az osztrák kormány egyszerre fordult a két intézményhez, a jugoszláv kormány pedig az UNHCR-en keresztül kérte az ICEM segítségét.⁷⁵⁴

A migrációs bizottság történetében az 1956-os magyar menekültválság idején nőtt meg először radikálisan a menekültek aránya az elszállított migránsokon belül. Később ez a trend tovább erősödik.⁷⁵⁵ Az 1957-es évről az ICEM által készített összefoglaló a „legnyilvánvalóbb” fejleménynek nevezi a menekültek arányának jelentős mértékű növekedését: a 194.156 áttelepített személyből 69.724 volt menekült, akik európai vagy közel-keleti válságzónákból érkeztek.⁷⁵⁶ Az UNHCR a nemzetközi fórumokon több ízben határozottan kiállt a migrációs bizottság mellett, így az ICEM Végrehajtó Bizottságának a pénzeszközök kimerülése miatt összehívott 1957. januári ülészakán is: „Az ICEM, mint a kivándorlók és menekültek elszállítását biztosító egyetlen nemzetközi szervezet létfontosságú a magyar menekültek problémájának megoldása érdekében. Gratulálok az ICEM-nek az eddig elvégzett munkához, és lényegi fontosságúnak tartom, hogy a magyar menekültek szolgálatában kifejtett tevékenysége ne lassuljon le”, hangsúlyozta az 1956. decemberben megválasztott Lindt főbiztos.⁷⁵⁷

⁷⁵⁰ Ducasse-Rogier, 2001. 185. Hivatkozás: MC/223/Rev.1, 1957: para 78. Lásd: Witcover, 1958.

⁷⁵¹ Ducasse-Rogier, 2001. 32, 40.

⁷⁵² Élie, 2012. 49.

⁷⁵³ Élie, 2010. 354.

⁷⁵⁴ Witcover, 1958. 19.

⁷⁵⁵ Élie, 2010. 351.

⁷⁵⁶ IOM Library: Intergovernmental Committee for European Migration, Statistical report, Report for the year 1957 (Extracted from the Annual Report of the Director to the Eight Session of the Council of the Intergovernmental Committee for European Migration – May 1958). 8.

⁷⁵⁷ Walon, 1957. 146.

Leszögezte, hogy az UNHCR és az ICEM tevékenysége kiegészíti egymást, és „csak szoros együttműködésük révén érhetik el közös céljukat, hogy a lehető legtartósabb megoldásokat találják meg a menekültek problémáira”.⁷⁵⁸ Amikor az 1950-es évek végén az ICEM újra költségvetési gondokkal küszködött, a főbiztos felhívta az államokat, hogy tegyék lehetővé a szervezet túlélését.⁷⁵⁹

A két intézmény közti együttműködés az 1970-es években tovább erősödött a menekültek vagy a menekültekhez hasonló helyzetben lévő népesség elszállításában. Közös akcióra került sor 1973-tól Chilében, 1972–1974-ben Ugandában, 1973-ban Bangladesben, 1974-ben Cipruson és 1975-től Vietnamban.⁷⁶⁰

Az 1950-es évek végére az ICEM-nek a migráció terén kifejtett tevékenységét – a magyar ügyben mutatott kiváló teljesítmény okán is – széleskörű elismerés övezte. Megszűnt ideiglenes jellege. Új országok csatlakoztak: a tagállamok száma a kezdeti 16-ról 1960-ra 29-re növekedett. Költségvetése az 1952-es 25.58 millió dollárról 1960-ra 33.99 millió dollárra emelkedett. Az ICEM az 1950-es évtizedben összesen 959.373 migránst szállított.⁷⁶¹

---

⁷⁵⁸ AMAE: Exposé de M. August Lindt, Haut Commissaire des Nations Unies pour les réfugiés à la quarante-sixième séance du Comité exécutif, le 14 janvier 1957, MICEM/8/57. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1957. január 16.).

⁷⁵⁹ Élie, 2012. 49.

⁷⁶⁰ Élie, 2010. 354–355.

⁷⁶¹ ICEM Handbook, 1960. 14. Idézi Ducasse-Rogier, 2001. 40.

Hatodik fejezet
Humanitárius akció globális méretekben:
a Vöröskereszt Társaságok Ligájának részvétele

Az 1956-os magyar menekültválság kezelésében jelentős szerepet játszott a Nemzetközi Vöröskereszt mozgalom is. Az ekkoriban több mint 100 millió embert egyesítő Vöröskereszt Társaságok Ligája (League of Red Cross Societies), számos nemzeti vöröskereszt társaság munkáját összefogva és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossággal, valamint az osztrák kormányzattal együttműködve felelősséget vállalt több tízezer magyar menekült táborokban való elhelyezéséért és ellátásáért, majd tovább utazásának és új hazájába telepítésének elősegítéséért. A mai világunk legnagyobb humanitárius hálózatával rendelkező szervezet éppen az 1950-es évek második felétől, a magyar menekültválság tanulságait is levonva vált valóban globális nemzetközi intézménnyé.

E fejezet bemutatja a Vöröskereszt Társaságok Ligájának a magyar menekültek érdekében végzett tevékenységét, az ezzel kapcsolatos döntéshozatalt, az intézmény vezetői által az elvégzett feladatból levont tanulságokat és az ügy jelentőségét a szervezet történetére nézve.

Az előzmények

1957-ben már a Vöröskereszt megalapítása 100. évfordulójának megünneplésére készültek. A szervezetnek az 1956-os magyar menekültválság megoldásában való aktív és hatékony részvételéhez szükséges intézményrendszere és jártasságai sok évtizedes szerves fejlődés eredményeként alakultak ki.

A Jean Henri Dunant svájci üzletember kezdeményezésére 1863-ban összehívott alapító konferencia nyomán a genfi székhelyű Nemzetközi Bizottság központi összekötő testületként működött, amely információkkal látta el az egyre növekvő számú nemzeti vöröskereszt-társaságot, jóváhagyta azok megalakulását és időről időre nemzetközi konferenciákat hívott össze. Ezek a tanácskozások foglalkoztak a háborúk áldozatainak védelmével és megsegítésével, továbbá a béke idején végzendő vöröskeresztes munkával, így a természeti katasztrófák és a

járványok idején szervezendő segítségnyújtással, valamint a szükség esetén mozgósítható ápoló személyzet képzésével egyaránt. Az államok nagy része elfogadta a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságát mint semleges összekötő testületet, háború esetére pedig mint semleges közvetítőt, amely védelmet és segítséget nyújt a háború áldozatainak.⁷⁶² Az első világháború a Vöröskereszt tevékenységének látványos kibővülését hozta, különösen a hadifoglyok megsegítése terén.⁷⁶³

A hosszú harc lezárulását követően a tartós béke reményében jött létre 1919-ben Párizsban a Vöröskereszt Társaságok Ligája, amely célul tűzte ki a nemzeti vöröskeresztes társaságok szorosabb együttműködését és a humanitárius tevékenység erősítését a béke idején. A politikai, faji vagy vallási kötődésektől független új intézmény és a Nemzetközi Bizottság között kezdettől konfliktus bontakozott ki. A Nemzetközi Bizottság a Liga alapítóinak a nemzeti vöröskeresztes társaságok összefogására irányuló törekvéseit – amelyek a megalakuló Nemzetek Szövetségét tekintették szervezeti mintának – egzisztenciális fenyegetésnek fogta fel. Nem alaptalanul. Az Amerikai Vöröskereszt Háborús Tanácsának elnöke, Henry Pomeroy Davison saját kezdeményezésére ugyanis éppen az első világháborúban győztes legfőbb hatalmak, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán nemzeti vöröskereszt-társaságait hívta össze tanácskozássra. Az új szervezet első alapszabálya megszegte a Vöröskereszt két alapelvét, nevezetesen a Vöröskereszt egyetemes jellegét és azt a tényt, hogy minden nemzeti társaság egyenlő státusszal rendelkezik. Kivételezett helyzetet kívántak ugyanis biztosítani az öt alapítóinak és ki akarták zárni a háborúban vesztes országok társaságait. A Bizottság és a Liga közti ellentétek főként abból fakadtak, hogy az alapító társaságoknak fontos volt, hogy legyen egy olyan nemzetközi szervezet, amelyben képvisellel rendelkeznek, és amelynek üzemeltetésében részt tudnak venni. Az amerikai kezdeményezők feltételezték továbbá, hogy a Woodrow Wilson által javasolt Nemzetek Szövetsége örökre távol tartja majd a háború veszedelmét. A VNB tagjai viszont meg voltak győződve arról, hogy a Nemzetközi Bizottságnak, mint háború idején semleges közvetítőnek fenn kell maradnia. A két szervezet összeolvasztására irányuló nyomásgyakorlást mind a

⁷⁶² Haug, 1993. 421–422. Lásd még: Harouel, 1999. 5–35. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának korai történetéről: Boissier, 1985.

⁷⁶³ Harouel, 1999. 36–50.

Liga, mind a Bizottság a léte elleni támadásként értékelt. Több mint nyolc éven át tartó kimerítő tárgyalások vezettek el végül a megegyezéshez, melynek lényege, hogy mindkét intézmény megőrzi összetételét és egymást kiegészítő jellegét, és összekapcsolódik egy szélesebb szervezetben.⁷⁶⁴ Ennek nyomán a Vöröskereszt Nemzetközi Konferenciája 1928-ban Hágában elfogadta a mozgalom új alapszabályát. E dokumentum máig ható érvénnyel meghatározta a „Nemzetközi Vöröskeresztnek” nevezett mozgalom három fő elemének, vagyis a nemzeti vöröskereszt-társaságoknak, a Nemzetközi Bizottságnak és a Ligának a szerepét és egymáshoz való viszonyát. Eszerint a kooptáció alapján a kizárólag svájci állampolgárokból választott Nemzetközi Bizottság végzi továbbra is a hagyományos feladatokat: örökdi a Vöröskereszt humanitárius elvei felett, elismeri a nemzeti vöröskereszt-társaságokat, és egészségügyi személyzet képzésével, valamint kiadványokkal támogatja azokat. Továbbá semleges közvetítőként segítséget nyújt nemzetközi háborúk és polgárháborúk esetén. A Liga pedig, mint a vöröskereszt-társaságok szövetsége, előmozdítja azok közös munkáját különösen béke idején, és képviseli érdekeiket a nemzetközi szinten. Az alapszabály előírja a két szervezet szoros együttműködését főként jelentős katasztrófák esetére. Az 1951-ben aláírt átfogó egyezmény tovább erősítette az intézmények közti kapcsolatokat, kiemelve az 1939-től Genfben működő Liga segélyakciókat koordináló szerepét.⁷⁶⁵

A nemzetközi politikának a második világháborút követő években megfigyelhető új jelenségei erőteljesen hatottak a Vöröskereszt Társaságok Ligájának működési feltételeire. A szovjet blokk és a nyugati tömb államainak hidegháborús szembenállása a szervezet egyeztető fórumain, így a Végrehajtó Bizottság és a Kormányzó Tanács ülésein is megjelent.⁷⁶⁶ A gyarmati rendszer felbomlása nyomán nagy számban létrejövő afrikai és ázsiai országokban pedig új nemzeti vöröskereszt-társaságok alakultak, amelyek támogatására és integrálására a szövetség jelentős figyelmet fordított.⁷⁶⁷ Az 1945-től működő Egyesült Nemzetek Szervezete és annak intézményei, például az 1951-ben létrehozott Menekültügyi

---

⁷⁶⁴ Bugnion, 2004. 43–44.

⁷⁶⁵ Haug, 1993. 423–426. A Vöröskereszt mozgalomról a két háború között lásd Harouel, 1999. 51–73. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának 1914 és 1945 közti történetéről lásd Durand, 1984.

⁷⁶⁶ Reid–Gilbo, 1997. 159, 161–162.

⁷⁶⁷ Uo. 179–181, 192, 194.

Főbiztosság (UNHCR) a Liga humanitárius akcióinak kulcsfontosságú partnereivé váltak.⁷⁶⁸

A Liga Kormányzó Tanácsa 1954 májusában határozatban rögzítette a természeti katasztrófák esetén nyújtandó segélyezés nyolc alapelvét, amelyeket a magyar menekültválság kezelése során is megfigyelhetünk majd. Ezek szerint az ilyen válsághelyzetekben adandó segítség a nemzeti vöröskereszt-társaságok legfontosabb feladatai közé tartozik, amelyre szükséges előre készülniük (1). Képesnek kell lenniük saját országukban a nemzetközi segélyakció céljaira szánt adományok központi beszedésére, és továbbítására a Vöröskereszt csatornáin keresztül (2). A katasztrófa sújtotta ország vöröskereszt-társaságának segélykérését a Ligához kell benyújtania (3). A Vöröskereszt elsődleges célja a sürgősségi segélyezés (4). A vöröskeresztes segélyszállítmányokat ne terheljék levonások. A feleslegben megmaradt ellátmányok csak az adományozó vöröskereszt-társaságok beleegyezésével használhatók fel más segélyezési célra (5). A Vöröskereszt emblémája alatt szállított nem vöröskeresztes eredetű segélyeket a Vöröskereszt elvei szerint osszák szét (6). Az ifjúsági vöröskeresztes szervezetek segélyezési tevékenysége a nemzeti vöröskereszt-társaságokon keresztül menjen végbe (7). Nemzetközi mértékű katasztrófa esetén, miután az érintett ország vöröskereszt-társasága segítséget kér, a Liga küldötte a helyszínre utazik a helyzet tanulmányozására, és a Liga Titkársága képviselőjében kapcsolatba lép az illetékes hatóságokkal. A Liga Titkársága közvetítő és központi szervező szerepet játszik (8).⁷⁶⁹

A természeti katasztrófák – földrengések, vulkánkitörések, árvizek – áldozatainak megsegítésén kívül a Liga tevékenységének meghatározó területe az 1945-ben kezdődő több mint egy évtizedre a menekültválságok kezelésében való segítségnyújtás lett. A hidegháborús konfrontációval és a gyarmati rendszer felszámolásával egyaránt összefüggő nemzetközi konfliktusok hatalmas elűzött és menekülttömegeket eredményeztek. Problémáik megoldását elősegítette, hogy a Liga kinyilvánítottan pártatlan intézményként nem tett megkülönböztetést a menekültek között nemzetiség, faj, vallás vagy politikai meggyőződés alapján. És

⁷⁶⁸ Uo. 147, 155, 160; Dunning, 1969. 58–59, 67.

⁷⁶⁹ Archives of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (Genf, a továbbiakban IFRC Archives): League of Red Cross Societies, Resolutions adopted by the XXIII Session of the Board of Governors of the League of Red Cross Societies, Oslo, May 24–29, 1954. Resolution No. 10. Red Cross Disaster Relief (1954. május 24–29.).

fontosnak tartotta kihangsúlyozni, hogy akciói időben behatárolt jellegűek: vagyis nem tekintette feladatának, hogy végső megoldásokat keressen politikai vagy gazdasági problémákra. A Vöröskereszt Társaságok Ligája a sürgősségi segélyhelyzetek megoldásában vállalt aktív szerepet. 1949–1950-ben az ENSZ felkérésére a palesztin menekültek ellátását végezte Libanonban, Szíriában és Irakban.⁷⁷⁰ Ez volt az első akció a szervezet történetében, hogy műveleti ügynökségként a segélyezés helyszínén is megjelent.⁷⁷¹ A Liga továbbá részt vett az India és Pakisztán 1948-as kettéválása, a kínai polgárháború 1949-es lezárulása és Franciaország indokínai háborújának 1954-es befejeződése nyomán kialakult menekültválságok kezelésében,⁷⁷² és az 1950–1953-ban lezajlott koreai háború következményeinek enyhítésében is.⁷⁷³ A Kelet-Németországból a Németországi Szövetségi Köztársaság területére menekülők ellátása érdekében 1953-tól szintén fellépett.⁷⁷⁴ Mindazonáltal a Vöröskereszt Társaságok Ligája legnagyobb visszhangot kiváltó menekültsegélyezési vállalkozása 1956. november 4. után kezdődött...⁷⁷⁵

A globális partner

A Vöröskereszt Társaságok Ligája, tagszervezeteivel együtt, a magyar menekültek érdekében szervezett nemzetközi humanitárius akció minden fázisában és szinte valamennyi helyszínén aktívan jelen volt: döntő mértékben hozzájárult a menekültek ellátásához az elsődleges befogadás államaiban, Ausztriában és Jugoszláviában; gondoskodott szükségükről elszállításuk során; és támogatta letelepedésüket a végleges befogadás államaiban is.

---

⁷⁷⁰ Reid–Gilbo, 1997. 155–158.

⁷⁷¹ Dunning, 1969. 67–68.

⁷⁷² Reid–Gilbo, 1997. 158–159, 162.

⁷⁷³ Personnaz–Uttheim, 1989. 13; Reid–Gilbo, 1997. 162.

⁷⁷⁴ Reid–Gilbo, 1997. 163.

⁷⁷⁵ A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának 1956 előtti tevékenységéről lásd a Hetedik fejezetet.

Ausztria⁷⁷⁶

A forradalom kitörése után, 1956 októberének utolsó hetében a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának elnöke, Léopold Boissier és a Liga Kormányzó Tanácsának elnöke, Emil Sandström Genfben megállapodtak, hogy a Nemzetközi Bizottság mint semleges közvetítő szervezet fogja vezetni a nemzetközi Vöröskereszt magyarországi segélyezését, amit a Liga és a nemzeti vöröskereszt-társaságok támogatnak majd. Azt tervezték, hogy a két szervezet közös központot hoz létre Bécsben, valamint egy raktárat, amelyben a Magyarországra szánt adományokat gyűjtenék: a Liga végezné a raktározást, azzal a céllal, hogy a segélyellátmányokat a Bizottság budapesti raktárába küldik. Az első segélyfelhívást október 27-én a Magyar Vöröskereszt segélykérelmére alapozva a Bizottság adta ki a Ligával együttműködve. Amint fentebb adatokkal alátámasztva utaltunk rá, a forradalom november 4-én kezdődő leverését követően tömegesen jelentek meg magyar menekültek Ausztriában. A Bizottság és a Liga képviselőinek tárgyalásai során a segélyezés hatékonysága érdekében elhatározták, hogy kettéválasztják a feladatokat: a Bizottság lett felelős a Magyarországon belüli segélyezésért⁷⁷⁷, míg a Liga a magyar menekültek ausztriai megsegítéséért. A két szervezet közös központja és raktára viszont megmaradt.

1956. november elején 14 ország – Belgium, Kanada, Dánia, Finnország, Franciaország, az NSZK, Nagy-Britannia, Liechtenstein, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Portugália, Svédország és Svájc – vöröskereszt-társaságának volt képviselője Bécsben. E küldöttek tevékenységének összehangolása érdekében a Liga Henrik Beert, a Svéd Vöröskereszt Társaság főtitkárát főképviseelőjének nevezte ki.⁷⁷⁸ 1956. november közepére már mintegy 5 millió dollár értékű segélyellátmány halmozódott fel a Vöröskereszt bécsi raktárában. Mivel a magyarországi segélytevékenység még nem kezdődhetett meg, a szállítmány egy részét a magyar menekültek ellátására irányították.⁷⁷⁹

⁷⁷⁶ Az 1956-os magyar menekültek ausztriai befogadásáról lásd Murber, 2001; Murber, 2002a; Murber, 2006a; Murber, 2007; Murber, 2011; Murber, 2016; Granville, 2006.; Cseresnyés, 2007.

⁷⁷⁷ A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága Magyarországon folytatott segélymunkájáról lásd Vonèche Cardia, 1998.

⁷⁷⁸ IFRC Archives: League of Red Cross Societies [LRCS], 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15–17 April 1957. Item 5 of the Provisional Agenda. League operation in behalf of Hungarian refugees, P. 7025. A 0789, 3 Ex Comm – 15–17 April 1957 (Hung. ref.) – 1957 (1957. április 6.).

⁷⁷⁹ Uo.

Az Ausztriában lévő magyar menekültek számának gyors növekedését látva 1956. november 27-én a Bizottságnak és a Ligának a feladatfelosztásra vonatkozó korábbi megállapodását felülvizsgálták, és elhatározták, hogy a Bizottság ezután a Magyarországra küldendő segélyek célba juttatásán és szétosztásán kívül a Bécsben erre a célra halmozódó segélyek adminisztrálását is biztosítani fogja. Míg a Liga az Ausztriában lévő magyar menekülteknek szánt segélyek nyilvántartását végzi. Eldöntötték továbbá, hogy a nem címkézett adományokat közös megegyezéssel a szükségletek szerint osztják fel a két szervezet tevékenységi területe között.⁷⁸⁰ A Liga azonban nem volt elégedett a Bizottság által erre a célra alkalmazott munkatárs tevékenységével, mivel úgy ítélte meg, hogy számos, kifejezetten a Ligának szánt küldemény a Bizottsághoz lett irányítva. Ezért 1957. január elején újra tárgyalások zajlottak a két szervezet között. Ennek eredményeként január 9-től felállítottak egy koordinációs irodát, amely a Liga és a Bizottság egy-egy munkatársából állt, és döntött a nem pontosan címezett segélyküldemények sorsáról a két szervezet szükségeinek figyelembevételével.⁷⁸¹

A Vöröskereszt Társaságok Ligájának a magyar menekültek érdekében Ausztriában végzett segélytevékenysége – szoros összefüggésben a menekülttömegek mozgásával, vagyis az érkezők és a továbbutazók létszámának alakulásával – három időszakra osztható: a válságkezelés, a hosszabb távra való berendezkedés és a lezárás szakaszára. A Liga felelősségvállalásának alakulása az osztrák kormánnyal és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával kötött szerződésai alapján világosan nyomon követhető.

Az 1956. novembertől 1957. januárig tartó periódust a menekültek hatalmas tömegű beáramlása jellemzi, amellyel az elszállítás csak részben tudott lépést tartani. November 5-én az Osztrák Vöröskereszt beleegyezett, hogy elsősegélynyújtó pontokat létesít az osztrák–magyar határ mentén Burgenlandban, és az osztrák Belügyminisztériummal együttműködve keresőszolgálatot szervez.⁷⁸² Az érkező magyar menekültek már a határnál kapcsolatba kerültek az Osztrák

⁷⁸⁰ Service des archives de la Croix-Rouge française (Párizs, a továbbiakban SACRF): Action de secours en faveur des Hongrois, Réunion des sociétés nationales de la Croix-Rouge, du Comité international de la Croix-Rouge et de la Ligue des sociétés de la Croix-Rouge, Genève, Compte rendu des séances. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 – août 1957. (1957. április 16.).

⁷⁸¹ SACRF: P. J. Brouwer, a Coordination Office munkatársának feljegyzése a Coordination Office munkájáról. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 – août 1957. (1957. július 20.).

⁷⁸² Hungarian Refugee Relief, 1957. 16.

Vöröskereszt helyi képviselőivel. Az osztrák rendőrök rövid regisztráció után az ő gondjaikra bízták a menekülteket. A segélymunkások meleg itallal és szendvicsekkel kínálták őket, és orvosi vizsgálatot tartottak számukra.⁷⁸³ November 7-én az osztrák kormány kérésére a Liga felelősséget vállalt 10 ezer újonnan érkezett magyar menekült alapvető szükségleteinek ellátására 30 napra. Az osztrák kormány ebben az időben három nagy tábort nyitott (Traiskirchenben, Judenauban és Grazban), amelyeket külföldi vöröskeresztes személyzetnek adott át.⁷⁸⁴ November 15-én az osztrák kormány sürgős kéréssel a Ligához fordult, hogy duplázza meg vállalását, és gondoskodjon 20 ezer menekültől 60 napig. A szervezet beleegyezett, hogy biztosítja e menekültek ételmezését, ruházatát, orvosi szükségleteinek ellátását, és javítja a táborok felszereltségét ágyakkal, takarókkal, tábori konyhakkal és evőeszközökkel. Ekkoriban mintegy 25 ezer magyar menekült volt Ausztriában,⁷⁸⁵ vagyis a Liga által gondozott menekültek a magyar menekültek akkori létszámának négyötöd részét tették ki.⁷⁸⁶ A több tízezer újabb menekült érkezésére tekintettel november 29-én sor került a Liga felelősségvállalásának további kiterjesztésére. A segélyszervezet és az osztrák kormány újabb egyezménye értelmében az előbbi vállalta 10 tábor, 20 ezer menekült ellátásához szükséges segély és megfelelő személyzet biztosítását december 15-től, valamint 5 ezer fő befogadására alkalmas újabb négy tábor fenntartását 1957. január 1-től. Néhány nappal később a Menekültügyi Főbiztosság (UNHCR) arra kérte a Ligát, hogy az ENSZ költségére vállaljon újabb 10 ezer menekültet 10 újabb táborban szintén 1957. január 1-től.⁷⁸⁷ A táborokat általában korábban más célokat szolgáló épületekből, így laktanyákból, fegyverraktárakból, iskolákból és kórházakból alakították ki.⁷⁸⁸ 1956. december 12-én az osztrák kormány, a Liga és az UNHCR aláírta az újabb bővítést magában foglaló szerződést (összesen 35 ezer menekült, 24

⁷⁸³ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008. Az ausztriai befogadás első heteinek drámai nehézségeiről: Menekültdráma és szolidaritás, 2015. Lásd még Murber, 2011. 460.

⁷⁸⁴ Hungarian Refugee Relief, 1957. 16.

⁷⁸⁵ Uo.

⁷⁸⁶ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15 – 17 April 1957. Item 5 of the Provisional Agenda. League operation in behalf of Hungarian refugees, P. 7025. A 0789, 3 Ex Comm – 15 - 17 April 1957 (Hung. ref.) – 1957 (1957. április 6.).

⁷⁸⁷ Hungarian Refugee Relief, 1957. 16.

⁷⁸⁸ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

táborban), amelynek hatálya 1957. február végéig tartott. Az osztrák Belügyminisztérium továbbra is felelősséget vállalt a tábori épületek kiválasztásáért, felszereléséért, fenntartásáért és higiénijáért, a közüzemi szolgáltatásokért, a rendőri és biztonsági szolgálatért és a kórházi kezelést igénylő menekültek egészségügyi ellátásáért. A Liga vállalta az ételkészítést (2400 kalória naponta), a ruházatot, valamint az orvosi és ápolási szolgálat biztosítását.⁷⁸⁹ A Menekültügyi Főbiztosság 413.000 dollár adományt tett, ami 0,7 dollár napi költséggel számolva 10 ezer menekült ellátását tette lehetővé két hónapra.⁷⁹⁰

1957. februártól június 30-ig számítható a Vöröskereszt Társaságok Ligája ausztriai tevékenységének második időszaka, amelyet a hosszabb távra való berendezkedés jellemezett. A menekültek létszámának stabilizálódását az okozta, hogy egyrészt az osztrák–magyar határ szoros lezárása következtében jelentősen csökkent az Ausztriába belépő menekülő magyarok száma, másrészt – amint azt a Liga is érzékelte – 1957. januárban lelassult a menekültek elszállítása Ausztriából, mivel számos befogadó ország elérte a maga által meghatározott menekültlétszámot.⁷⁹¹ 1957. február 28-án került sor a Liga, az UNHCR és az osztrák kormány közötti újabb megállapodás megkötésére, amely az 1957. március 1-től június 30-ig tartó időszakra vonatkozott. Ennek értelmében a Liga 1957. március–áprilisban újabb 9 tábort vállalt, így 44-re emelkedett a Liga által üzemeltetett táborok száma (ebből 41 az 500 fős vagy annál nagyobb befogadóképességű tábor), amely összesen 50 ezer fő elszállásolására volt alkalmas. 1957. február elején érte el a Liga által egy időben ellátott menekültek létszáma a maximális szintet: 34 táborban 35 ezer főről gondoskodtak.⁷⁹² Az új szerződés a tapasztalatok fényében több pontosítást tett az előző megállapodásokhoz képest: így le lett fektetve, hogy az osztrák kormány felelős minden táborhelyiség fűtéséért, vagyis nem csupán a konyhákért és az alvóhelyiségekért, hanem a raktárakért, irodákért és szabadidős helyekért is, továbbá minden szakorvosi ellátásért a

⁷⁸⁹ UNOG Archives: Agreement on assistance to Hungarian refugees in Austria [between the Federal Ministry for the Interior on the one hand, and the UNHCR and the Ligue of Red Cross Societies on the other hand]. G. I. 30/2 (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 1 (29 October – 14 December 1956). (1956. december 12.).

⁷⁹⁰ IFRC Archives: Agreement between the League of Red Cross Societies and the UNHCR to aid for Hungarian refugees, Geneva (1956. december 10.).

⁷⁹¹ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁷⁹² Hungarian Refugee Relief, 1957. 19–20.

fogorvosi és a szemészeti kezelést is beleértve.⁷⁹³ A „jóléti szolgáltatások” kérdését szintén részletesebben kifejtették. A Liga magára vállalta a szabadidős tevékenységek szervezését is. A korábbi szerződésekben ezt a kérdést nem szabályozták, mert az osztrák kormány számára az volt a prioritás, hogy a menekültek mielőbb továbbmenjenek.⁷⁹⁴

Az 1957. július 1-től szeptember 30-ig tartó harmadik szakasz már főként a Liga ausztriai segélytevékenységének lezárásáról szólt. A június végén aláírt szerződés alapján a Liga átadta a felelős szervezet („operating agency”) státuszt az Osztrák Vöröskereszt Társaságnak, amelyet azonban pénzzel, ellátmánnyal, valamint szükség esetén a nemzeti vöröskereszt-társaságoktól a Liga kérésére küldendő személyzettel továbbra is támogatott.⁷⁹⁵ Az osztrák szervezet képviselői ugyanis a tárgyalások során az utóbbit is nagy nyomattal kérték, hangsúlyozván, hogy nincs elegendő személyzetük a táborok igazgatásához.⁷⁹⁶ 1959 őszén az Osztrák Vöröskereszt több nemzeti társaság anyagi és személyzeti támogatásával végső erőfeszítést tett a még táborokban lakó, ekkor már csekély számú, magyar menekült problémájának végleges rendezésére, emigrációjuk vagy az osztrák gazdaságba való beilleszkedésük elősegítésére. Igyekeztek felkészíteni őket a helyi közösségekben adódó munkaalkalmak betöltésére.⁷⁹⁷

A Vöröskereszt Társaságok Ligája ausztriai szerepvállalásának mértékére vonatkozó döntések erőteljes külső ösztönzések és a szervezet saját szempontrendszerének érvényesítésére irányuló törekvései eredőjeként születtek. A Liga tevékenységét irányító testületekre, így a genfi központú Titkárságra és a

⁷⁹³ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, février 1957. B AG 234 094-008. (1957. február 28.).

⁷⁹⁴ Uo. E célt szolgálta az első hónapokban a táborok tervezett túlszűfélése is. Eszerint 2,5 m² területet terveztek egy személyi ágyának és 1,3 m²-t a felső ágyaknak, harminc személyre számoltak egy WC-t... Lásd erről: ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.). Murber Ibolya tanulmányában idézi Ferdinand Graf honvédelmi miniszternek az osztrák kormány 1956. november 13-i ülésén elhangzott szavait: „tartózkodnunk kell attól, hogy a lakásokat túlságosan otthonosan rendezzük be, mert akkor az emberek nem akarnak tovább állni és »néhányuktól« nem tudunk megszabadulni”. Lásd Murber, 2011. 460.

⁷⁹⁵ Hungarian Refugee Relief, 1957. 22.

⁷⁹⁶ SACRF: Action de secours en faveur des Hongrois, Réunion des sociétés nationales de la Croix-Rouge, du Comité international de la Croix-Rouge et de la Ligue des sociétés de la Croix-Rouge, Genève, Compte rendu des séances. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - août 1957. (1957. április 16.).

⁷⁹⁷ IFCR Archives: XXVth Session of the Board of Governors, Athens, 21 September – 1 October 1959. Report of the Executive Committee to the Board of Governors on the League’s activities since the previous session of the Board. A0801/3 Board of Governors, September 25 to October 1, 1959, Athens, 25th meeting (1959. szeptember 21–október 1.).

Végrehajtó Bizottságra ugyanis érezhető nyomás nehezedett a felelősség vállalásának növelése és fenntartása érdekében, főként az osztrák és az amerikai kormány, valamint az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága részéről.

Az osztrák kormány a segélyezés első hónapjaiban szerzett pozitív tapasztalatai alapján nagyra értékelte a Liga és az egyes nemzeti vöröskereszt-társaságok munkáját, ezért újabb és újabb táborokat kívánt a Liga igazgatása alá helyezni.⁷⁹⁸ 1957 márciusában az Osztrák Vöröskereszt Társaság Ausztria terheinek könnyítése érdekében a Liga Végrehajtó Bizottságának 76. üléséhez fordult. Kérte, hogy amennyiben június 30-tól az osztrák társaságot kinevezik a Liga helyett felelős szervezetnek („operating agency”), ezzel egyidejűleg kérjék fel a nemzeti vöröskereszt-társaságokat, hogy biztosítsák az osztrák testvérszervezetnek mindazt az anyagi és pénzügyi segítséget, valamint személyzetet, amelyre szüksége van feladatának teljesítéséhez. Azt is kérelmezték, hogy a Liga bécsi központjában lévő tapasztalt vezetői csoport továbbra is maradjon.⁷⁹⁹ 1957. április 16-án pedig az osztrák kormány genfi ENSZ-missziója küldött levelet a Liga Végrehajtó Bizottságához, hogy az felhívja a nemzeti vöröskereszt-társaságokat „értékes tevékenységük” folytatására az ausztriai menekülttáborokban.⁸⁰⁰ A washingtoni kormányzat szintén a Liga felelősségvállalását és közreműködését kívánta, és ehhez biztosítani szándékozott a szükséges anyagi eszközöket is.⁸⁰¹ 1957 márciusában az amerikai külügyminisztériumban tárgyalásokat folytattak Alfred Gruentherrel, az Amerikai Vöröskereszt Társaság elnökével a Liga ausztriai tevékenységének esetleges meghosszabbításáról 1957. június 30. utánra is. Abban állapodtak meg, hogy marad a június 30-i határidő, de április közepén újra megvizsgálják a

⁷⁹⁸ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁷⁹⁹ IFRC Archives: Letter from Dr. Hans Lauda, president of the Austrian Red Cross to the 76th Session of the League of Red Cross Societies Executive Committee, Request by the Austrian Red Cross Society, P.7064/glo. A 0789/3. (1957. március).

⁸⁰⁰ IFRC Archives: Communication from the Permanent Delegation of Austria accredited to the European Office of the United Nations to B. de Rougé, Secretary General, League of Red Cross Societies, P.7072/glo. A 0789/3. (1957. április 16.).

⁸⁰¹ NARA: International Cooperation Administration, Incoming cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna, subject: Hungarian refugees in Austria, n° TOICA 189, confidential. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1956. december 27.).

kérdést.⁸⁰² Az amerikai illetékesek a meghosszabbítás melletti érvként hozták fel, hogy ha csökken a Liga által fenntartott táborokra jellemző magas színvonal, az kaotikus helyzethez vezethet.⁸⁰³

Az ENSZ 1956. decemberben megválasztott Menekültügyi Főbiztosa, August Rudolph Lindt 1957. január 18-án levelet írt Bonabes de Rougé-nak, a Liga főtitkárának. Ebben kifejezte hivatala teljes elkötelezettségét, hogy „minden lehetséges eszközzel” támogatja a szervezet ausztriai missziójának kiterjesztését legalább 1957. június 30-ig. Ennek érdekében kérte az ENSZ Menekült Alap (UNREF) Végrehajtó Bizottságát, hogy hagyja jóvá javaslatát, mely szerint az UNHCR-hez ezután befolyó minden hozzájárulást erre a célra fordítsanak.⁸⁰⁴ Az UNREF Végrehajtó Bizottsága, amely az abban jelen lévő országok képviselői révén kifejezte szinte az egész nyugati világ felhatalmazását, 1957. január 31-én Genfben tartott ülésén egyhangúan felkérte a Ligát, hogy folytassa a magyar menekültek érdekében végzett segélytevékenységét Ausztriában június 30. után is.⁸⁰⁵ Lindt főbiztos a Liga Végrehajtó Bizottságához címzett április 12-i levelében megismételte az UNREF egyhangú kérését.⁸⁰⁶

A Vöröskereszt Társaságok Ligája azonban már 1957. január 25-i, az UNREF Végrehajtó Bizottságához eljuttatott jelentésében határozottan leszögezte, hogy június 30-i hatállyal be kívánja szüntetni ausztriai segélytevékenységét: „Sürgősségi segélyezésre hivatott szervezetként nem lehet 1957. június 30. után is felelős [„operational”] szervezet Ausztriában, tekintetbe véve számos más elkötelezettségét világszerte.” Kilátásba helyezték azonban, hogy amíg a magyar

⁸⁰² NARA: Department of State, Outgoing telegram to US Embassy in Vienna, n° 4077, official use only. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. március 8.).

⁸⁰³ NARA: Department of State, Memorandum of Conversation, official use only. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. március? [a dátum olvashatatlan]).

⁸⁰⁴ IFRC Archives: Letter from A. R. Lindt, UNHCR to Count B. de Rougé, secrétaire-général, Ligue of Red Cross Societies. A 1023, box 3, dossier 22-1-2 Hongrie, UNHCR, 1956–1960. (1957. január 18.).

⁸⁰⁵ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15 - 17 April 1957. Item 5 of the Provisional Agenda. League operation in behalf of Hungarian refugees, P. 7025. A 0789, 3 Ex Comm – 15 - 17 April 1957 (Hung. ref.) – 1957. (1957. április 6.).

⁸⁰⁶ IFRC Archives: Letter from A. R. Lindt, UNHCR to Emil Sandström, League of Red Cross Society, P.7065/glo. A 0789/3. (1957. április 12.).

menekültek problémája Ausztriában létezik, a Liga szükség esetén lehetőségeihez mérten segíteni fog élelemmel, ruházattal és orvosi ellátmánnyal egyaránt.⁸⁰⁷ A Liga vezetői ezen szándékukat az 1957. április 16-án a vöröskereszt-társaságokkal és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával közösen tartott értekezleten is megerősítették.⁸⁰⁸ A később tárgyalandó jugoszláviai segélyezés esetében már az akciót tervező megbeszélés során leszögezték, hogy a Liga tevékenysége 1957. június 30. utánra nem lesz meghosszabbítva.⁸⁰⁹ Az Amerikai Vöröskereszt Társaság és a washingtoni külügyminisztérium 1957. márciusi megbeszéléseiről készült összefoglalóból kiderül, hogy a Liga vezetőiben megmaradt az 1949–1950-es közel-keleti humanitárius akció rossz emléke, amikor nem tudták megfelelő időben befejezni tevékenységüket. Ennek megismétlődését mindenképpen el kívánták kerülni.⁸¹⁰ Végül 1957. április 15–17-én Genfben a Liga Végrehajtó Bizottságának ülése – a Liga Titkársága koncepciójának megfelelően – úgy döntött, hogy a Liga osztrák testvérszervezetét segítve folytatja a magyar menekültek érdekében Ausztriában kifejtett tevékenységét 1957. június 30. után még három hónapig.⁸¹¹ De nem tovább.

A Vöröskereszt Társaságok Ligájának ausztriai tevékenységében a szervezet akcióira gyakran jellemző gondos, szakszerű, elszámoltatható hozzáálláson túl megfigyelhetjük a Vöröskereszt Mozgalom ekkor még formálódó alapelveinek –

---

⁸⁰⁷ IFRC Archives: Report on action by the League of Red Cross Societies in favour of Hungarian refugees in Austria to UNREF Executive Committee, Fourth Session, United Nations General Assembly, distribution general, A/AC.79/52. A 1023, box 3, dossier 22/1/2 Hongrie. Rapport divers, 1957. (1957. január 25.).

⁸⁰⁸ SACRF: Action de secours en faveur des Hongrois, Réunion des sociétés nationales de la Croix-Rouge, du Comité international de la Croix-Rouge et de la Ligue des sociétés de la Croix-Rouge, Genève, Compte rendu des séances. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - août 1957. (1957. április 16.).

⁸⁰⁹ IFRC Archives: Action de secours en faveur des réfugiés hongrois en Yougoslavie, Rapport de Dr. Z. S. Hantchef, délégué spécial de la Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Genf. A 0917/2, Mission en Yougoslavie, 6, Reports 1957. (1957. március 1.).

⁸¹⁰ NARA: Department of State, Memorandum of Conversation, official use only. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. március? [a dátum olvashatatlan]).

⁸¹¹ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15-17 April 1957, Proceedings. A 0789, 3 Ex Comm, 15-17 April 1957, Geneva, Proceedings. (1957. április 15–17.).

különösen az emberiségnek, a pártatlanságnak, a semlegességnek, az önkéntességnek és az egyetemességnek – a megvalósulását.⁸¹²

Ami a Liga ausztriai missziójának irányítását illeti, még a magyar menekültválság kezdete előtt, 1956. november 3-án érkezett a szervezet küldöttjeként Bécsbe Henrik Beer, a Svéd Vöröskereszt Társaság főtitkára. Feladata a Magyarországra irányuló segélyek raktározásának és elosztásának koordinálása, valamint a vöröskereszt-társaságok által küldött személyzet elhelyezésének elősegítése volt. Amint fentebb kifejtettük, a Liga jelentősebb szerepvállalása november 4. után, a magyar menekültek tömeges érkezése nyomán kezdődött. Mivel Beer svédországi feladatai miatt nem tudta hosszabb időre vállalni a Liga képviselőjének szerepét, Raymond T. Schaeffer, az Amerikai Vöröskereszt katasztrófaelhárítási szakértője lépett a helyére, akivel együtt dolgozták ki a segélyezés hosszú távú tervét és működését. Az irányítás központja a humanitárius akcióban részt vevő 13 vöröskereszt-társaság által küldött segélyezési szakértőből állt össze.⁸¹³

Az egyes táborokban egy adott vöröskereszt-társaság által küldött csapatok dolgoztak, amelyben volt csoportvezető, adminisztratív asszisztens, ápolónő, szociális munkás, valamint élelmezési, szállási és ruházati szakértő. A személyzet átlagosan hét tagból állt. A Liga feladata volt a táborokban a segélyezési ellátás.⁸¹⁴ Az osztrák kormány által kinevezett táborvezetők voltak felelősek a táborok általános igazgatásért. Ők kaptak először tájékoztatást a menekültek érkezéséről és távozásáról, valamint tervezték a szállásukat. Egyes táborokban ők voltak megbízva a kiegészítő személyzet foglalkoztatásával és a táborokban dolgozó önkéntes szervezetek koordinálásával is.⁸¹⁵ A táborok megszűlése a vöröskeresztes csapatok nemzetisége szerint a következő volt: az osztrákok 7, az amerikaiak 5, a britek és a kanadaiak 3-3, a finnek és a franciák 2-2, míg a svédek és a svájciak 3-3 tábort tartottak fenn. A külföldi társaságok mintegy 650 munkást küldtek Ausztriába a Liga vezetése alá. 1957. március 1-én volt a legmagasabb a létszám: 350 fő. 1957.

⁸¹² Pictet, 1955. Az ebben a műben megfogalmazott koncepció vált a Vöröskereszt 1965. októberben Bécsben tartott XX. Nemzetközi Konferenciája által elfogadott és ma is érvényes alapelveinek forrásává. Lásd Palmieri, 2015; Barnett, 2011. 136–137.

⁸¹³ Hungarian Refugee Relief, 1957. 24.

⁸¹⁴ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁸¹⁵ Hungarian Refugee Relief, 1957. 28.

június 30. után 112 segélymunkás maradt az Osztrák Vöröskereszt irányítása alatt. Egy személy átlagosan valamivel több mint három hónapig szolgált. A vöröskereszt-társaságok által küldött személyzet szolgálatait pénzben kifejezve 700 ezer dollárra (mai árfolyamon kb. 7 millió dollár) becsülték.⁸¹⁶

A Liga fő küldöttének irányítása alatt az ausztriai akció vezetésében részt vett a műveleti igazgató, annak helyettese és egy igazgatóhelyettes az Osztrák Vöröskereszttől, aki az osztrák kormánnyal és a gazdaság képviselőivel való kapcsolattartással volt megbízva. Közvetlenül az igazgatónak számolt be a tiszti főorvos és a főnővér, valamint a sajtótisztviselő. Az igazgatóhelyettes alárendeltségében dolgozott a helyszíni felügyelő (field supervisor), aki a Liga programjának végrehajtásáért volt felelős a táborokban, valamint az ellátási és szállítási tisztviselő, aki a küldemények raktározását és elosztását felügyelte.⁸¹⁷ A bécsi műveleti központ felelősei rendszeresen látogatták a táborokat. A tábori csoportvezetők havi értekezletei alkalmat adtak a Liga adott időszakra vonatkozó programjának ismertetésére és a táborokban felmerült problémák megbeszélésére. Rendszeres, naprakész információkkal látták el a táborok személyzetét a segélykészletekről és a magyar menekültek hosszú távú lehetőségeiről. A kapcsolattartás egésze a helyszíni felügyelő irodáján keresztül bonyolódott. A tájékoztató anyagokat németül és angolul, a művelet két hivatalos nyelvén küldték. A kapcsolattartást megkönnyítette, hogy minden táborba telexrendszert telepítettek.⁸¹⁸

A táborok személyzete jó kapcsolatok kialakítására törekedett a menekültekkel. Igyekeztek alkalmazni a magyar szakképzett menekülteket, így orvosokat, ápolónőket, tanárokat is. A szakképzett menekültek napidíjat kaptak, míg a kétkezi munkások napidíjat vagy emelt élelmiszer-fejadagot és cigarettát.⁸¹⁹ A táborok többségében a vöröskeresztes csoportok és a táborvezetők közti rendszeres értekezleteken a menekültek képviselői is jelen voltak. A menekültek képviselőivel is rendszeres megbeszéléseket tartottak. További kapcsolódási

---

⁸¹⁶ Uo. 25.

⁸¹⁷ Uo. 26.

⁸¹⁸ Uo. 26, 28.

⁸¹⁹ Uo. 29.

lehetőséget jelentett, hogy sok vöröskeresztes csoport a táborokban lakott, és ugyanazt az ételt ette, mint a menekültek.⁸²⁰

A menekültek ellátásához szükséges szállítmányok több forrásból érkeztek. A Liga ausztriai segélyezési tevékenységéhez való természetbeni hozzájárulás 12 millió akkori dollárra becsülhető és mintegy 19 ezer tonnát nyomott. Ennek értékben több mint háromnegyede, súlyban több mint a fele a nemzeti vöröskeresztes társaságoktól származott. Az Európai Szén- és Acélközösség ezer tonna lignitbrikettet küldött a Ligának az ausztriai táborok fűtésére.⁸²¹ Az alapvető élelmiszereket (liszt, tej, rizs, sajt, lencse) a Liga kérésére közvetlenül a Nemzetközi Együttműködési Igazgatóság (International Cooperation Administration, ICA), a külső segélyprogramok ügyében illetékes amerikai kormányügynökség biztosította a Liga segélytevékenysége számára.⁸²² Az amerikai kormányzati részvétel döntő fontossága okán a bécsi amerikai nagykövetség szorosán követte a segélyezési szükségletek alakulását.⁸²³ A nagykövet különösen a természetbeni adományozást javasolta az élelmiszer-feleslegből és a katonai ellátmány többletkészleteiből.⁸²⁴ Ezeket az alapvető élelmiszereket egészítették ki a nemzeti vöröskereszt-társaságok küldeményei. A Liga genfi Segélyezési Irodájának (League Relief Bureau) külön felhívásaira nagy mennyiségű húst, halat, cukrot és zsírt küldtek Bécsbe, és olyan kiegészítő élelmiszereket, mint a bébiétel, a lekvár, a kávé, a tea, a csokoládé, a zöldség és a gyümölcs.⁸²⁵ A nemzeti vöröskereszt-társaságok adományainak köszönhetően a segélyek szállításához mintegy 30 teherautóból álló flotta jött létre,

⁸²⁰ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸²¹ Hungarian Refugee Relief, 1957. 29.

⁸²² NARA: International Cooperation Administration, Airgram, subject: Refugee Food Requirements, n° TOICA/Washington A-168, unclassified. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. január 18.).

⁸²³ Például beszámoló az osztrák kormány élmezési szakembereivel és a Ligával folytatott tárgyalások eredményeitől: NARA: International Cooperation Administration, Incoming cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna, n° TOICA 163, official use only. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1956. december 14.).

⁸²⁴ NARA: International Cooperation Administration, Incoming cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna, subject: Hungarian refugees in Austria, n° TOICA 189, confidential. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1956. december 27.).

⁸²⁵ Hungarian Refugee Relief, 1957. 29, 31.

amelyet később megvásárolt pótkocsik egészítettek ki. A segélyek vasúti szállítása a tranzitországokban és Ausztriában 1957. áprilisig ingyenes volt, ettől kezdve az osztrák határtól az osztrák kormány fizette.⁸²⁶

A Vöröskereszt Társaságok Ligájának vezetői a tájékoztatást kulcsfontosságú tevékenységnek tekintették a kormányokkal, valamint a kormányzati és kormányközi szervezetekkel, továbbá az NGO-kal való sikeres kapcsolat és a nemzetközi közvélemény mozgósítása érdekében. A Liga körlevelekben adott helyzetjelentéseket a nemzeti vöröskereszt-társaságoknak az ausztriai magyar menekülthelyzet állásáról, és az ezzel összefüggő aktuális segélyszükségletekről,⁸²⁷ hogy beszámolhassanak országaik közvéleményének a pénzsegélyek felhasználásáról.⁸²⁸ A szervezet táborait és bécsi központját folyamatosan látogatták vezető államférfiak, miniszterek és diplomaták, így például az USA alelnöke, Észak-Írország főkormányzója és a Menekültügyi Főbiztos is. Az Ausztriában szolgáló vöröskereszt-társaságok vezetői és a Japán, a Dél-Afrikai, a Venezuelai Vöröskereszt és a Török Vörös Félhold vezetői szintén eljöttek. Sok újságíró főként Nyugat-Európából és Észak-Amerikából, filmforgatócsoportok Kanadából és az Egyesült Államokból, televíziós csoportok az USA-ból és Olaszországból ugyancsak a helyszínre érkeztek. Az UNHCR által szervezett nemzetközi újságírócsoport szintén.⁸²⁹ 1957. február–márciusban filmoperatőrök látogatták meg a táborokat, melynek alapján 13,5 perces dokumentumfilm készült a Liga ausztriai akciójáról.⁸³⁰ Rendszeresen küldtek sajtóközleményeket a nemzetközi hírügynökségeknek, időről időre sajtóértekezletet tartottak (például az első Vöröskereszt által szervezett magyar menekültcsoport Ausztriából Svájcba

---

⁸²⁶ Uo. 31–32.

⁸²⁷ SACRF: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Bureau des secours, Circulaire No 56, Genève, Assistance aux réfugiés hongrois en Autriche. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - Août 1957. (1956. november 16.).

⁸²⁸ Hungarian Refugee Relief, 1957. 47.

⁸²⁹ Uo. 46.

⁸³⁰ Uo. 47. A rövid dokumentumfilm címe: *Humanity's Crusade* (1957). Itt nézhető meg: <https://www.youtube.com/watch?v=ydN43QQdU-4> (utolsó letöltés: 2018. október 12.).

érkezéséről⁸³¹, híradás a Liga és az osztrák kormány által 1956. november 29-én aláírt újabb megállapodásról⁸³²).

A magyar menekültek érdekében folytatott ausztriai segélytevékenység jelentős pénzügyi tételt jelentett a Liga számára. Egy hónap alatt kétszer annyi pénzt költött el Bécsben, mint amennyi a genfi központ egész éves költségvetése volt. Az első időszak anyagi nehézségeit átmenetileg megoldotta a Menekültügyi Főbiztosság 413 ezer dolláros adománya. Később a nemzeti vöröskereszt-társaságok annyi pénzt küldtek, hogy 1957. március–szeptemberben lehetséges volt csupán a Vöröskereszt pénzét felhasználni,⁸³³ sőt – amint látni fogjuk – tekintélyes pénzügyi maradvány is keletkezett. Közel 2.650.000 dollárt költött a Liga ausztriai segélyező munkája során. A legtöbb pénzt művelési költségekre szánták. Ennek egyharmadát friss élelmiszerekre fordították. A költségek 10%-a új ruházatra és orvosi ellátmányra ment. A szállítási költségek, beleértve 80 jármű megvételét, 15%-ot vitt el, míg a raktározás 7%-ot. Az adminisztrációs költségek – köszönhetően annak, hogy a kulcsfontosságú személyzet nagy részét a nemzeti vöröskereszt-társaságoktól kölcsönözték – csupán 10%-ot jelentettek.⁸³⁴ A Liga 1957. februárról szóló jelentése beszámol arról, hogy a menekülteknek nyújtott segítség egységesítése érdekében költségvetési ellenőrzést vezettek be a Liga minden táborában.⁸³⁵

A Vöröskereszt Társaságok Ligájának segélytevékenysége kiterjedt a tábori gondoskodás minden elemére: a szállásra, az étkezésre, a ruházati szolgálatra, az egészségügyi ellátásra és a szociális segítségnyújtásra egyaránt.

---

⁸³¹ SACRF: Nouvelles Press Internationales, Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Genève – Suisse, Communiqué de presse No 1956-55, Le premier convoi de réfugiés hongrois organisé par la Croix-Rouge arrive aujourd'hui d'Autriche – De nouveaux secours de la Croix-Rouge destinés à la population hongroise sont en route pour Vienne. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - Août 1957. (1956. november 9.).

⁸³² ICRC Archives: Nouvelles Presse Internationales, Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Genève. Communiqué de presse n° 1956-67, Selon un accord conclu avec le gouvernement autrichien la Croix Rouge assume la responsabilité de dix camps de réfugiés hongrois en Autriche. B AG 234 094-001. (1956. november 29.).

⁸³³ Hungarian Refugee Relief, 1957. 32. Például: a Francia Vöröskereszt Társaság elnöke 1956. november 19-én levélben tájékoztatta a Liga főtitkárát, hogy a Francia Vöröskereszt Társaság 10 millió francia frankot küldött az Ausztriában lévő magyar menekültek segélyezésére. Lásd SACRF: Lettre du Président de la Croix-Rouge Française au Secrétaire Général de la Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Paris. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - Août 1957. (1956. november 19.).

⁸³⁴ Hungarian Refugee Relief, 1957. 32–33.

⁸³⁵ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, février 1957. B AG 234 094-008. (1957. február 28.).

A Liga által üzemeltetett 44 táborból 16 faházakból, 15 kőbarakkokból állt, volt továbbá három kastély, 3 kórház, 3 üdülőszálló, 2 árvaház, 1 étterem és 1 tisztviselői blokk.⁸³⁶ A szálláskörülmények nagy változatosságot mutattak aszerint, hogy az épületeket előzőleg mire használták: így egy hálóteremben 6 vagy 60 személy egyaránt el lehetett helyezve. A családokat igyekeztek külön, kisebb helyiségekben elszállásolni.⁸³⁷ A menekültek eredetileg szalmazsákokon aludtak, később minden hálóhelyre kétszintes ágyak kerültek. 1957. januártól préselt papírlapokkal felosztották a hálóterem területét. Gyakran a menekültek segítségével kifestették a falakat.⁸³⁸ A menekültek által készített asztalok és székek is kényelmesebbé tették a tábori életet.⁸³⁹

A vöröskeresztes segélyakció szervezői az élelmezésben különösen igyekeztek kifejezni a gondoskodást és a meleg fogadtatást. Egyszerre törekedtek a menekültek megfelelő minőségű táplálására és a sajátos magyar ízlés figyelembevételére. A menekültek kezdettől fogva napi 2658 kalória értékű ellátásban részesültek, ami 258 kalóriával meghaladta a szerződésben meghatározott szintet.⁸⁴⁰ Az ételek magyar ízlés szerinti elkészítésében 1957. január elején jelentős fejlődés figyelhető meg. A Kanadai Vöröskereszt Társaság étkezési szakértője, a Liga utazó küldöttjeként a tábori helyszíneken adott erre vonatkozó gyakorlati tanácsokat, segítve a menük tervezését is.⁸⁴¹ A 14 év alatti gyermekek plusztejet kaptak, a négy évnél fiatalabbak friss tejet. A terhes és szoptató anyák speciális élelmezésben részesültek.⁸⁴² Minden magyar menekült hetente háromszor friss húsból készült ételt kapott, és az évszaknak megfelelően bőséges salátát és zöldséget. Süteményt és kekszet kétszer kaptak hetente. A Liga által készített összefoglaló jelentés szerint: „Aligha kétséges, hogy a menekültek jobban

⁸³⁶ Hungarian Refugee Relief, 1957. 34.

⁸³⁷ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁸³⁸ Hungarian Refugee Relief, 1957. 34–35.

⁸³⁹ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸⁴⁰ Hungarian Refugee Relief, 1957. 35. Murber Ibolya osztrák források alapján számol be a menekültekről való gondoskodásról: Murber, 2011. 461–462.

⁸⁴¹ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸⁴² ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

táplálkoztak, mint az átlag osztrákok.” A háromhetes egységes menü tervezésekor igyekeztek figyelembe venni a magyarok ízlését. A hét öt napján naponta kétszer meleg étel volt, vasárnaponként marha- vagy sertéssült. Tekintetbe vették, hogy a magyarok szeretik az erősen fűszeres ételeket. Minden tábori konyhán volt „kostoló” a magyarok közül, sok táborban pedig külön élelmezési bizottság alakult. Igyekeztek a magyar ízlésnek megfelelően főzni: citromot tettek a teába, gyakran használtak köménymagot. Különleges alkalmakkor sajátos magyar ételeket szolgáltak fel: karácsony szenteste sült halat, húsvétvasárnap és -hétfőn főtt-füstölt sonkát. Különleges menüt adtak március 15-én az 1848-as forradalom megünneplésére. Péntekenként, amennyire lehetséges volt, halat adtak, és 18 táborban Bécs közelében friss halat a Norvég Vöröskereszt helyi szervezése jóvoltából.⁸⁴³ A kóser étkeztetés lehetővé tétele érdekében az osztrák hatóságok Bad Kreuzenbe csoportosították az ortodox zsidó menekülteket.⁸⁴⁴ Az osztrák kormány napi hat szál cigarettát biztosított minden férfinak – a kiegészítést a Vöröskereszt készleteiből fedezték.⁸⁴⁵

A ruházati ellátás az étkeztetésnél nehezebb feladatnak bizonyult. Amint a humanitárius akciót később kiértékelő fórumokon a vöröskeresztes segélyakció résztvevői nagy nyomatékkal felhívták a figyelmet, a segélyekben küldött ruhák és cipők nagy részét válogatni kellett: egyharmada teljesen használhatatlan volt, egyharmadot javítani kellett, és csak egyharmad volt új vagy jó állapotú. Hiány volt alsóneműkből, cipőkből és férfinadrágokból. Egyes nemzeti vöröskereszt-társaságok küldeményei (például a Kanadai Vöröskeresztől új gyermekruhák, a Nyugat-Német Vöröskeresztől új női alsóneműk, a Brit Vöröskeresztől új cipők) és központi vásárlások enyhítették a problémákat. A ruhák elosztása kártyarendszerrel történt: az egyes menekültek ruhakártyájára ráírták, hogy milyen ruházatot kaptak.⁸⁴⁶ A Liga 1957. februári jelentése beszámol arról, hogy a magyar

⁸⁴³ Hungarian Refugee Relief, 1957. 35–37.

⁸⁴⁴ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸⁴⁵ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁸⁴⁶ Hungarian Refugee Relief, 1957. 37–38.

menekültek jelentős mennyiségű új alsó- és felsőruházatot, valamint cipőt kaptak az amerikai hadsereg feleslegéből is.⁸⁴⁷

A magyar menekültek általános egészségi állapotát a Vöröskereszt orvosai, akárcsak az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) és az Egészségügyi Világszervezet (WHO) illetékes szakemberei kiválóan találták. Ezért a Liga által delegált orvosok inkább a megelőzéssel, mint a gyógyítással foglalkoztak. Idejük nagy részében a mosdók, WC-k, konyhák, szobák tisztaságát, fertőtlenítését ellenőrizték.⁸⁴⁸ Jelentős nehézséget okozott, hogy a segélyezésre küldött sok gyógyszer szavatossági ideje lejárt vagy nem volt rajta dátumbélyegző. Számos esetben nem volt adagolási útmutató vagy csupán az orvos számára ismeretlen nyelven. Az akció kezdetén főként a legszükségesebb gyógyszerek (például fejfájásra, a mellkas- vagy gyomorfájdalom kezelésére) hiányoztak. A későbbiek során minden táborban létrehoztak egy jól összeválogatott minimális gyógyszerkészletet és egészségügyi felszerelést. A legtöbb táborban volt gyengélkedő és diétás konyha. A betegágyak nagyrészt üresek voltak. A leggyakoribb felmerülő problémát a menekülés okozta depresszió, illetve a műveleti időszak vége felé a várandós és szoptató anyák ellátása jelentette. A Norvég Vöröskereszt háromfős stábbal és felszerelt autóval a táborok közt járva fogászati segítséget nyújtott. A magyar menekültek fogazata ugyanis nagyon rossz általános állapotban volt.⁸⁴⁹ A Liga 1957. februári jelentése említi először a tábori pszichózis egyik tünetének megjelenését, az idegesség növekedését, amit a kivándorlási lehetőségek beszűkülése nyomán fellépő csalódottsággal magyaráztak, illetve azzal, hogy egyesek nem találnak megfelelő munkaalkalmat maguknak. Ennek kezelésére az Osztrák Vöröskereszt több mentálhigiéniai csoportot

---

⁸⁴⁷ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, février 1957. B AG 234 094-008. (1957. február 28.).

⁸⁴⁸ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁸⁴⁹ Hungarian Refugee Relief, 1957. 38–39.

szervezett, amelyek körbejárták a táborokat.⁸⁵⁰ Az egészségügyi szolgálatba intenzíven bekapcsolódtak osztrák és menekült magyar orvosok és ápolónők is.⁸⁵¹

A Vöröskereszt Társaságok Ligája a szociális munkát kezdettől fogva a magyar menekültsegélyezés szerves részének tekintette, amelybe az Ifjúsági Vöröskereszt (Junior Red Cross) szervezeteit is aktívan bevonták. 1956. december 7-én felhívást bocsátottak ki, hogy pénzadományt gyűjtsenek 5000 magyar menekült gyermek fejenként 20 dollár értékű ruházati adományára. A bőkezűséget és a lelkesedést mutatta, hogy öt nappal a felhívás után már 6 ezer gyermekre tudták kiterjeszteni az adományt.⁸⁵² Az 1956 karácsonyi és az 1957 újévi felhívásokra 22 országból válaszoltak ifjúsági vöröskereszt-szervezetek: 135 ezer dollár készpénzt gyűjtöttek, és közel 200 ezer nyugatnémet márka természetbeni adományt. 1956 decemberében fiatal vöröskeresztesek már annyi pénzt gyűjtöttek, hogy minden ausztriai táborban lévő magyar menekült gyermeknek (több mint 6 ezer) új melegruhakészletet (egy pár cipő, harisnya, kesztyű, sál, gyapjúsapka, téli öltöny) adományozhattak karácsonyra. Adománykuponokat adtak, amivel a gyermekek a boltokban kiválaszthatták a ruhákat. 1957. áprilistól az újabb adományok eredményeképpen mosó- és varrógépek kerültek minden táborba az Amerikai Ifjúsági Vöröskeresztől, művészeti alkotáshoz szükséges anyagok Belgiumból, játékok Indiából, hangszerek Svédországból, valamint futball- és sportruházat Nagy-Britanniából.⁸⁵³

Az oktatással összefüggő projektek a menekültek lelkierejének megőrzését és a kivándorlásra való felkészítését egyaránt szolgálták. Ennek szellemében óvodákat létesítettek a táborokon belül.⁸⁵⁴ Amely táborok esetében a gyermekek nem mehettek a helyi iskolákba, elemi iskolai és középiskolai osztályokat is létrehoztak. A felnőttek számára nyelvi kurzusokat szerveztek gyakran az YMCA

---

⁸⁵⁰ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, février 1957. B AG 234 094-008. (1957. február 28.).

⁸⁵¹ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸⁵² ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁸⁵³ Hungarian Refugee Relief, 1957. 40–41.

⁸⁵⁴ Uo. 41.

Világszövetség⁸⁵⁵ segélymunkásaival együtt. Sok vöröskereszt-társaság többnyelvű szójegyzékeket is biztosított. Mivel a magyarok kétharmada angol nyelvű országba készült, az angol nyelv tanítására helyezték a legnagyobb hangsúlyt. Amikor 1957. január–februárban világossá vált, hogy a magyar menekültek nagy tömegei várhatóan hosszabb ideig maradnak táborokban, szakmai tanfolyamokat is szerveztek. Így például a kísérő nélküli fiatal menekültek számára Reidben és Kaiser-Ebersdorfbán a Francia Vöröskereszt által üzemeltetett táborokban autóvezetést, gépészetet, varrást és gépelést oktattak.⁸⁵⁶

A munkával kapcsolatos tevékenységek szintén a menekültek moráljának fenntartását célozták. A Liga műveleti ideje alatt mindvégig mintegy 3 ezer magyar menekült táboron kívüli rendszeres munkát vállalt, míg sokan időszakos munkákat végeztek (hóeltakarítás, mezőgazdasági idénymunka, stb.). A táboron belül pedig – mint egészségügyi asszisztensek, ápolók, tolmácsok, szakácsok, raktárosok, tanárok – segítettek a táborok üzemeltetésében. Egyes képzett szakembereknek szerszámokat adtak, hogy gyakorolják mesterségüket (például fodrászok, szabók, cipészek). A legnagyobb hangsúlyt a csoportos munkákra helyezték. Így a nők számára például varrás-, hímzés-, kötés- és horgolástárost állítottak fel.⁸⁵⁷

Ugyancsak a menekültek lelki egyensúlyának, önbecsülésének leépülését volt hivatva meggátolni a szabadidős tevékenységek tudatos szervezése. Ebben kiemelt szerepet kapott a sport. A legnépszerűbb a futball és más labdajátékok voltak, továbbá az atlétika. Egyes táborokban lehetőség nyílt síelésre, szánkózásra, súlylökésre is. Versenyeket tartottak táborokon belül és táborok között. A díjakul szolgáló cigarettát a vöröskereszt-társaságok küldték. A klubszobákban lemezjátszót, kevés magyar nyelvű könyvet, néhány helyen televíziót helyeztek el. A menekültek között viszonylag nagy számban voltak színészek, varietéművészek és cigányzenészek, akik rendszeresen tartottak előadásokat. Hetente egy-két táncos este is a program része volt. Nyáron az alpesi környezetet kihasználva

⁸⁵⁵ YMCA Világszövetség (World Alliance of YMCA): világméretű keresztény gyökerű ifjúsági mozgalom nemzeti szervezeteinek szövetsége. Központja 1878 óta Genfben van.

⁸⁵⁶ Hungarian Refugee Relief, 1957. 42.

⁸⁵⁷ Uo. 42–44.

kirándulásokat szerveztek.⁸⁵⁸ Számos táborban néptánc- és klasszikus tánctanfolyamokat tartottak.⁸⁵⁹

A katolikus misékre a menekültek a közelben lévő településekre járhattak, míg a protestáns istentiszteletekre a táborokban került sor.⁸⁶⁰ A nagyobb táborokban ugyancsak volt katolikus mise. A menekültek közt lévő papok minden lehetőséget megkaptak szolgálatuk gyakorlásához.⁸⁶¹ Szintén a menekültek méltóságának megőrzését, a róluk való gondoskodás érezhetővé tételét szolgálta az ünnepek, különösen a karácsony gondos megszervezése, így a betlehemes játékok gyermekekkel. Schloss Liechtensteinben, az egyetlen olyan táborban, ahol nagy arányban voltak elszállásolva családok, a karácsonyi ajándékokat odaadták a szülőknek, hogy ők nyújthassák át a gyermekeiknek.⁸⁶²

A postai szolgáltatás biztosítása is hozzájárult a lelki megőrzéséhez, az otthonmaradottakkal való kapcsolatok ápolásához. Minden menekült családnak lehetősége volt a Liga költségén hetente egy közönséges levelet és havonta egy légipostai levelet feladni.⁸⁶³

Jugoszlávia⁸⁶⁴

Noha a Liga már 1956. november 5-én felajánlotta segítségét a jugoszláv kormánynak a magyar menekültek befogadásához, Belgrád csak az 1957. januári nagyobb menekülthullám érkezése nyomán vette igénybe az újra megerősített ajánlatot.⁸⁶⁵ A Jugoszláv Vöröskereszt ekkor táviratban kérte, hogy küldjenek

⁸⁵⁸ Uo. 44–45.

⁸⁵⁹ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸⁶⁰ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁸⁶¹ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸⁶² ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁸⁶³ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

⁸⁶⁴ Az 1956-os magyar menekültek jugoszláviai befogadásáról lásd Murber, 2006b; Kovačević, 2006; Hegedűs, 2010; „Hova megyünk bajtársak?”, 2016.

⁸⁶⁵ Hungarian Refugee Relief, 1957. 8.

ruházatot, ágyneműt, szappant és fertőtlenítőszereket. Ennek nyomán 1957. január 21-én 40 tonna ruhát és 5 ezer takarót küldtek a bécsi segélyraktárból Belgrádba.⁸⁶⁶ A Liga képviselői megkérdezték az Egyesült Államok bécsi nagykövetségét, hogy az amerikai hadseregnek az ausztriai magyar menekülteknek szánt ellátmánytöbbletéből küldenének-e Jugoszláviába is.⁸⁶⁷ 1957. február 5-én a Jugoszláv Vöröskereszt Társaság főtitkára, Olga Milošević a Liga központjában, Genfben értekezleten vett részt. Azt javasolták neki, hogy a Jugoszláv Vöröskereszt vállaljon felelősséget meghatározott számú, például 10 ezer menekült ellátásáért. 1957. február második felében a Liga képviselőjében Z. S. Hantchef, a Liga Titkárság Orvosi-Szociális Irodájának igazgatója Jugoszláviába látogatott. Február 16-án fogadták a jugoszláv kormány illetékesei. Felkeresett számos menekülttábor és központot, ahol szabadon beszélhetett a menekültekkel is. Megállapította, hogy a menekültek elhelyezése változatos körülmények között történt a tengerparti hotelektől a primitív körülményeket biztosító táborokig. A menekültek csak kísérővel hagyhatták el a táborok területét, amelyeket a kormány által kinevezett igazgatók vezetnek.⁸⁶⁸

A jugoszláv kormány felkérte a Jugoszláv Vöröskeresztet, hogy vállalja 17 ezer magyar menekült gondozását élelmezés, ruházat, orvosi és egészségügyi ellátás tekintetében.⁸⁶⁹ E kérés teljesítése érdekében a Jugoszláv Vöröskereszt Társaság a Ligához fordult támogatásért. A három fél, vagyis a jugoszláv kormány, a Jugoszláv Vöröskereszt és a Liga képviselőinek tárgyalásai során megegyeztek, hogy a Jugoszláv Vöröskereszt a Liga segítségével vállalja minden magyar menekült élelmezésének biztosítását, az orvosi és az egészségügyi ellátásukban való részvételt a táborokban, valamint a keresőszolgálat megszervezését⁸⁷⁰ 1957. március 1-től.⁸⁷¹ Ennek elősegítésére 1957. március 14-én a Liga Segélyezési

---

⁸⁶⁶ Uo. 1957. 52.

⁸⁶⁷ NARA: International Cooperation Administration, Incoming cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna, n° TOICA 237, confidential. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. január 21.).

⁸⁶⁸ IFRC: Action de secours en faveur des réfugiés hongrois en Yougoslavie, Rapport de Dr. Z. S. Hantchef, délégué spécial de la Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Genf. A 091712, Mission en Yougoslavie, 6, Reports 1957. (1957. március 1.).

⁸⁶⁹ Uo.

⁸⁷⁰ Uo.

⁸⁷¹ SACRF: Action de secours en faveur des Hongrois, Réunion des sociétés nationales de la Croix-Rouge, du Comité international de la Croix-Rouge et de la Ligue des sociétés de la Croix-Rouge,

Irodája (Bureau des secours) körlevelet küldött a nemzeti vöröskereszt-társaságoknak, amelyben kérte, hogy támogassák a jugoszláviai segélyakciót áru- és pénzküldeményekkel.⁸⁷² A Svéd Vöröskereszt Társaságtól jövő Louis Williman ezredest nevezték ki a Liga küldöttének, aki 1957. február 28-án kezdte meg tevékenységét Belgrádban. Helyettesével együtt biztosították az összeköttetést a jugoszláv hatóságok és a Liga központja között. Nem a Liga volt a felelős szervezet (operating agency), hanem a Jugoszláv Vöröskereszt Társaság. A Liga delegáltjai technikai tanácsadóként is szolgáltak. Február 21-én ült össze első ízben a Menekültsegélyező Koordinációs Bizottság (Comité de Coordination de l'aide aux réfugiés), amelyben jelen voltak a jugoszláv kormány, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság és a Vöröskereszt (a Jugoszláv Vöröskereszt és a Liga) képviselői.⁸⁷³

A Liga képes volt biztosítani a Jugoszláv Vöröskereszt számára 1957. március 1. és június 30. között minden alapvető élelmiszert (liszt, rizs, zsír, lencse, sajt és tejpor) a magyar menekültek ellátásához az amerikai Nemzetközi Együttműködési Igazgatóság (ICA)⁸⁷⁴ és a nemzeti vöröskereszt-társaságok támogatása révén. A Liga vállalta, hogy biztosítja a kiegészítő élelmiszereket, a ruházatot és ágyneműt, orvosi eszközöket, a tábort berendezéseket, közlekedési eszközöket, valamint a Jugoszláv Vöröskereszt műveleti és adminisztrációs költségeit. De az ausztriai akcióval ellentétben nem jöttek segítőcsapatok más vöröskereszt-társaságoktól, csupán a Liga küldötte volt jelen az ellátmányok fogadásának és elosztásának koordinálására.⁸⁷⁵ Összesen 2900 tonna élelmiszer, 300 tonna ruha, 100 tonna orvosi eszköz és 33 jármű érkezett. A Vöröskereszt-

---

Genève, Comptes rendus des séances. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - août 1957. (1957. április 16.).

⁸⁷² IFRC: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, lettre-circulaire du Bureau des secours, Action de secours de la Croix-Rouge en faveur des réfugiés hongrois en Yougoslavie, n° 67. A 091712, Mission en Yougoslavie, 6, Reports 1957. (1957. március 14.).

⁸⁷³ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15 - 17 April 1957. Item 5 of the Provisional Agenda. League operation in behalf of Hungarian refugees, P. 7025. A 0789, 3 Ex Comm – 15 - 17 April 1957 (Hung. ref.) – 1957. (1957. április 6.).

⁸⁷⁴ Ennek kapcsán a Liga megállapodást írt alá az ICA-val, hogy az bizonyos alapvető élelmiszereket térítésmentesen biztosít. Lásd Instructions for Colonel Louis Willimann concerning his mission to Yugoslavia, signed by Henry W. Dunning, Under Secretary General of the League of Red Cross Societies, Geneva. NARA: RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216 (1957. március 6.) annex to Foreign Service Despatch from Oliver M. Marcy, First Secretary of Embassy in Belgrade, subject: LICROSS Mission to Yugoslavia: Hungarian Refugees, n° 494, official use only (1957. március 14.).

⁸⁷⁵ Hungarian Refugee Relief, 1957. 51–52.

ellátmány értéke hozzávetőleg 2 millió dollár volt, további 300 ezer dollárt költöttek műveleti költségekre, főként friss élelmiszer vásárlására.⁸⁷⁶

Egyes vöröskereszt-társaságok küldeményeik révén egész táborokat szereltek fel: a Brit Vöröskereszt például ágyakat és konyhai felszereléseket biztosított az Ecka tábor számára 1500 főig. Ausztrália, Ecuador, az NSZK, Norvégia, Svédország és Nagy-Britannia ifjúsági vöröskereszt-szervezetei külön segítyt – új alsóneműket, sportruházatot, ingeket, öltönyöket és cipőket – küldtek a Bela Crkvában lévő, kísérő nélküli fiatalok számára berendezett gyermekotthonnak.⁸⁷⁷ A Jugoszláv Vöröskereszt minden menekültet regisztrált a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által küldött regisztrációs ívek mintájára készített nyomtatványokon. Három példány készült: egyet magával vitt a menekült utazásai során, egyet a Jugoszláv Vöröskereszt központjába küldtek Belgrádba és egyet a Nemzetközi Bizottsághoz Genfben.⁸⁷⁸

1957. április 16-án a Jugoszláv Vöröskereszt Társaság kérésére a Liga Végrehajtó Bizottságának ülésén meghosszabbították a jugoszláviai segélyakció idejét három hónappal szeptember 30-ig. Az ülésen jelen lévő Olga Milošević főtitkár azt kérte, hogy az ausztriai döntéshez hasonlóan járjanak el.⁸⁷⁹ 1957. szeptemberben a jugoszláv kormány Washingtonhoz fordult, hogy segítsen a még Jugoszláviában lévő magyar menekültek ellátásában.⁸⁸⁰

Ha a Vöröskereszt Társaságok Ligájának a magyar menekültekkel kapcsolatos ausztriai és jugoszláviai segélytevékenységét vetjük össze, hasonlóságokat és különbségeket egyaránt megfigyelhetünk. Hasonló vonás mindkét ország esetében az USA szoros együttműködése a Ligával. Willimann ezredesnek, a Liga jugoszláviai képviselőjének instrukcióiban is előírták, hogy szorosán dolgozzon együtt az amerikai nagykövettel és az ICA ottani

---

⁸⁷⁶ Uo. 52, 54.

⁸⁷⁷ Uo. 54.

⁸⁷⁸ IFRC: Action de secours en faveur des réfugiés hongrois en Yougoslavie, Rapport de Dr. Z. S. Hantchef, délégué spécial de la Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Genf. A 091712, Mission en Yougoslavie, 6, Reports 1957. (1957. március 1.).

⁸⁷⁹ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15-17 April 1957, Proceedings. A 0789, 3 Ex Comm, 15-17 April 1957, Geneva, Proceedings. (1957. április 15–17.).

⁸⁸⁰ NARA: International Cooperation Administration, cablegram from John Hollister, director of ICA to US Embassy in Belgrade, n° 88, confidential. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. szeptember 9.).

Missziójával.⁸⁸¹ Mindkét esetben a Liga, és azon keresztül az ICA és a vöröskereszt-társaságok segítsége a humanitárius akcióban alapvető jelentőségű volt. A ruházati küldeményekkel is hasonló problémák adódtak. A menekültek általános egészségi állapotát Jugoszláviában szintén kiválónak találták.

Ugyanakkor a jugoszláviai segélyezésre volt csupán jellemző, hogy a külföldi vöröskereszt-társaságok munkásai az országban nem voltak jelen: az orvosi ellátást jugoszláv és magyar menekült orvosok biztosították. A Jugoszláv Vöröskereszt munkatársai nem tudtak ott lenni minden táborban. A menekültek szociális gondozásához nem voltak szakemberek Jugoszláviában. Ennek megoldására két háromfős csoportot küldtek 1957. július–szeptemberben a Liga és a Brit Vöröskereszt költségén tanulmányútra Ausztriába. Bizottságokat állítottak fel menekültekből a tartósabban üzemelő táborokban a higiénia, az ételkészítés, valamint a játékok és szociális tevékenységek szervezésére. A Bela Crkva-i gyermekotthon igazi bemutatóhellyé vált. A táborvezető és a Jugoszláv Vöröskereszt útmutatásai alapján a lakók szinte önmagukat igazgatták.⁸⁸²

Gondoskodás az elszállítás során

A nemzeti vöröskereszt-társaságok és a Liga egyaránt kivette részét a menekültek ellátásából a végleges letelepedés országaiba szállításuk során, nyilvánvalóvá téve az intézmény valóban globális jellegét. A szervezettség mértéke alapján a segítőmunka két időszakát különböztethetjük meg.

Az első fázisban, 1956. november–decemberben a szállítási útvonalakon érintett vöröskereszt-társaságok spontán segítséget nyújtottak. Így 1956. november 7. és december 12. között a Svájci Vöröskereszt Társaság által küldött személyzet részt vett 10 ezer magyar menekült Svájcba szállításában 19 vonatút során.⁸⁸³ November 17-től a Brit Vöröskereszt által bérelt repülőgépek elszállítottak négy hét alatt 7.500 magyar menekültet Nagy-Britanniába. December elejétől az Egyesült Államok felemelte a befogadható menekültek kvótáját 21.500-ra. Ebből mintegy 7

⁸⁸¹ NARA: Department of State, Incoming telegram from Gowen, US consul in Geneva, n° 858, official use only. RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216. (1957. március 8.).

⁸⁸² Hungarian Refugee Relief, 1957. 55–56.

⁸⁸³ Lásd Kecskés D., 2016b. 87–88.

ezer három nagy tengeri szállítmánnyal került az USA-ba, amelyeket az Amerikai Vöröskereszt Társaság csoportjai kísérték.⁸⁸⁴ A Dél-Afrikai Vöröskereszt 3 ezer, hajón Ausztráliába utazó magyar menekültet látott el nyári ruházattal.⁸⁸⁵ A repülővel Ausztráliába szállított magyarok a ciprusi és a szingapúri repülőtéren segítséget kaptak a Brit Vöröskereszt munkatársaitól betegeik gondozásához. Az Észak-Borneón lévő brit vöröskeresztesek újságokat és magazinokat adtak a magyaroknak, és postázták leveleiket. Melbourne-ben pedig az Ausztrál Vöröskereszt Társaság önkéntes munkásai várták ezeket a menekülteket, hogy a Bonegilla központban lévő szállásukhoz vezető hétórás úton kísérjék őket.⁸⁸⁶

A második periódus 1956. december végén kezdődött. December 22-én az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) a Liga Titkárságához fordult. Kérte, hogy a magyar menekülteket szállító vonatokon mindig legyen friss víz és tejtej biztosító vöröskeresztes személyzet. December 29-én és 31-én Bécsből induló két vonaton kísérleti jelleggel bevezették ezt a szolgáltatást. Ennek kedvező eredményei láttán⁸⁸⁷ az 1957. január 5-én kötött megállapodásban a Liga beleegyezett, hogy kísérőszemélyzetet küld ezekhez a főként vasúti szállítmányokhoz. Vállalta, hogy toalett szereket és elsősegélynyújtó felszerelést, valamint közvetlenül az indulás előtt friss vizet és meleg tejet biztosít a vonatokon. Azt is rögzítették, hogy a Liga értesíti a tranzit országok vöröskereszt-társaságait minden egyes szállító vonat újáról, megállóiról, továbbá a menekültek, és ezen belül a csecsemők számáról. A telexrendszer nagyon hasznosnak bizonyult a feladat végrehajtásához. Így 1957. januártól szinte minden magyar menekült elszállítása során részesült a Vöröskereszt segítségével.⁸⁸⁸

---

⁸⁸⁴ Hungarian Refugee Relief, 1957. 59.

⁸⁸⁵ Reid-Gilbo, 1997. 176.

⁸⁸⁶ Hungarian Refugee Relief, 1957. 60.

⁸⁸⁷ SACRF: Lettre du Dr. Z.S. Hantchef, Directeur du Bureau Médico-Social du Secrétariat de la Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge à André François-Poncet, Président de la Croix-Rouge Française, Genève. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - Août 1957. (1957. január 11.).

⁸⁸⁸ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, janvier 1957. B AG 234 094-008. (1957. január 31.).

Segítség a végleges letelepedés államaiban

A nemzeti vöröskereszt-társaságok jelentős szerepet játszottak a magyar menekültek fogadásában a végleges letelepedés államaiban is.⁸⁸⁹ Íme néhány példa. Az első 4 ezer menekült svájci befogadásakor a Svájci Vöröskereszt elszállásolta őket, és egy hónapra való pénzt adott nekik a megélhetésre az első fizetésig. 400 önkéntesével 80 tonna ruhát és toalettiszereket osztott szét mintegy 150 ezer dollár értékben. Az Egyesült Államokban hozzávetőleg 1.350.000 dollárt költöttek 35.750 magyar menekült befogadása során az Amerikai Vöröskereszt Társaságon keresztül. Camp Kilmerbe (New Jersey), ahol a magyar menekültek nagy többsége el volt szállásolva, mintegy 1600 amerikai vöröskeresztes önkéntes ment segíteni.⁸⁹⁰ Chilében a nemzeti vöröskereszt-társaság elnöke vezette a magyar menekültek befogadásáért és letelepítéséért felelős bizottságot. Dániában 250, Luxemburgban 100 magyar menekült több hónapig vöröskeresztes központokban volt elszállásolva. Az Izland által befogadott mintegy 50 menekültet az Izlandi Vöröskereszt szállította, és a Társaság költségén lakhattak, amíg nem találtak munkát.⁸⁹¹

A nemzeti vöröskereszt-társaságok számos országban aktívan részt vettek a menekültek letelepítésében is. Izlandon izlandi nyelvet oktató osztályokat szerveztek, és speciális szótárt adtak ki. A Dél-Afrikába érkező menekültek ágyneműt kaptak, és hitellevelet háztartási cikkek vásárlásához. Az NSZK-ban, Rajna-vidék, Pfalz tartományban heti ötven órában vöröskeresztes ápolónők vigyáztak a munkába menő magyar nők gyermekeire. Svájcban a nemzeti vöröskereszt-társaság felelősséget vállalt minden 21 éven aluli kísérő nélküli fiatalért és gyermekért. A nemzeti vöröskereszt-társaságok saját országaikban részt vettek a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által szervezett keresőszolgálat létrehozásához szükséges adatgyűjtésben és a családegyesítésekben egyaránt.⁸⁹²

---

⁸⁸⁹ Például: részletes beszámoló a magyar menekültek érkezéséről és elhelyezéséről a belgiumi Spaban a Belgiumi Vöröskereszt helyi szervezetének koordinálásával és közreműködésével: Archives du ministère des Affaires étrangères, du Commerce extérieur et de la Coopération au développement (Brüsszel): Croix-Rouge de Belgique, Rapport – Accueil des réfugiés hongrois en Belgique, n° 2, Organisation du Centre d'accueil de Spa. 18.746/III, C2/250/6/9 (1956. november 25.).

⁸⁹⁰ Hungarian Refugee Relief, 1957. 64.

⁸⁹¹ Uo. 63.

⁸⁹² Uo. 64–65. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által szervezett keresőszolgálathoz és a családegyesítési tárgyalásokhoz lásd a következő fejezetet.

Az akció mérlege

Hogy a Vöröskereszt Társaságok Ligájának a magyar menekültek érdekében kifejtett segélytevékenységének mérlegét megvonjuk, előbb felidézzük, melyek a szervezet működése során már korábban is megfigyelhető elemek, és melyek azok az újdonságok, amelyek a magyar menekültválság megoldásában való részvétele kapcsán jelentek meg. Majd elemezzük, mennyiben tekinthető ez az akció a genfi központú intézmény számára sikeresnek, és miért. Végül pedig kísérletet teszünk, hogy meghatározzuk az ügy jelentőségét a Liga történetére nézve.

A Liga munkájára – ahogyan fentebb megjegyeztük – addig is többnyire jellemző volt a tervszerűség, a gondos szakszerűség, az elszámoltathatóság és a humanitárius hozzáállás, továbbá, hogy sürgősségi segélyszervezetként akciói hangsúlyozottan időben behatároltak és politikamentesek voltak. A hidegháborús konfrontáció jelenléte a szervezet egyeztető és döntéshozó fórumain a magyar menekültek kérdésében szintén nem tekinthető nívóvumnak. Mint ahogyan az sem, hogy a vasfüggöny két oldaláról érkező vöröskeresztes delegációk a tárgyalások során a kapcsolatok fenntartása érdekében, a közös értékek hangsúlyozásával önmérsékletet tanúsítanak, és kerülnek a konfliktusok esetleges szakítással járó kiélezését. Így 1957 áprilisában a Végrehajtó Bizottság genfi ülésén Fái Boris, a Magyar Vöröskereszt Társaság képviselője felvetette a kiskorú magyar menekültek családegyesítésének kérdését.⁸⁹³ A Lengyel Vöröskereszt képviselője – a magyar álláspontot erősítve – azt javasolta, hogy a Vöröskereszt aktívan vegyen részt a magyar menekültek repatriálásában, informálva őket a hazatérési lehetőségekről. A Magyar Vöröskereszt küldötte – a magyar kormányzat szokásos érvelését alkalmazva – felhívta a figyelmet arra, hogy sem erkölcsileg, sem jogilag nem feleltethető meg egymásnak a kiskorú menekültek hazatérésének és a családtagok Magyarországról való kiengedésének ügye. A magyar delegáció határozati javaslatot is benyújtott a repatriálás–családjegyesítés témakörben, mely szerint az egyes nemzeti vöröskereszt-társaságok segítsék az országuk területén lévő magyar menekültek, különösen a gyermekek hazatérését; küldjék el a kísérő nélküli gyermekekről készült listákat a Magyar Vöröskeresztnek; segítsenek a

---

⁸⁹³ A repatriálás kontra családjegyesítés kérdéséről a magyar menekültügy kapcsán részletesen lásd a Negyedik és a Hetedik fejezetet.

menekülteknek tájékozódni a magyarországi helyzetről és a hazatérésük lehetőségeiről; továbbá nyújtsanak anyagi segítséget a hazautazáshoz. A szovjet blokk képviselői, a Vöröskereszt humanitárius elveire hivatkozva, felsorakoztak a magyar indítvány mellett, de mindig visszafogottan, a provokációt kerülve érveltek. Még a csehszlovák küldöttség ment el a legmesszebb, de még az sem nevezte néven a menekültek Nyugatra csábításáért felelősnek tartott Szabad Európa Rádiót. A nyugati álláspontot a török képviselő fejtette ki először, amikor határozati javaslatot terjesztett be, amely az üggyel már foglalkozó Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságához irányította a Magyar Vöröskeresztet. A kanadai és a svéd felszólaló is ezt támogatta, és végül a Végrehajtó Bizottság szintén emellett döntött.⁸⁹⁴ A Liga Kormányzó Tanácsának 1957 őszén Új-Delhiben tartott ülésén a Magyar Vöröskereszt főtitkára, Kárpáti József még élesebben hozta fel a repatriálás ügyét, és vádlóan számonkérte a Liga állítólagos mulasztásait. A szovjet felszólaló azonban sokkal mérsékeltebben fogalmazott. Úgy vélekedett, hogy „a Liga sokat tett, és munkája tiszteletet érdemel”. A „Vöröskereszt ideáljaira” hivatkozva mindazonáltal kérte, hogy a testület támogassa az e fórum elé is beterjesztett újabb magyar határozati javaslatot.⁸⁹⁵

Volt azonban több új fejlemény is. Az ausztriai magyar menekültsegélyezés idején fordult elő először a Liga történetében, hogy nemzetközi humanitárius válságsegélyezésben az egyes menekülttáborokban egy-egy nemzeti vöröskereszt-társaság által küldött csoport szolgált.⁸⁹⁶ Az ebben rejlő előnyök kihasználását az tette lehetővé, hogy a nemzeti társaságok a személyzet küldése tekintetében is igen bőséges támogatást nyújtottak.⁸⁹⁷ Szintén újdonságnak számított, hogy 1957. februárban minden táborban a költségvetési műveletek egészére nézve rendszert vezettek be, ami egyfelől a vezetőség ellenőrzése alá vonta ezt a területet, másfelől

---

⁸⁹⁴ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15-17 April 1957, Proceedings. A 0789, 3 Ex Comm, 15-17 April 1957, Geneva, Proceedings. (1957. április 15–17.).

⁸⁹⁵ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, Board of Governors, XXIVth Session (New Delhi, 26 October, 4, 5 and 7 November, 1957). Proceedings, P.7602/mlo. (1957. október 26–november 4, 5 és 7.). A0801/3 Board of Governors – October and November 1957, New Delhi Proceedings, 24th meeting.

⁸⁹⁶ Az 1949–1950-es palesztin menekültsegélyezés idején a nemzeti vöröskereszt-társaságok által küldött segélymunkásokat képzettségük alapján többnemzetiségű csapatokba osztották be. Lásd Reid–Gilbo, 1997. 174.

⁸⁹⁷ Hungarian Refugee Relief, 1957. 25.

új és értékes tapasztalatnak bizonyult a tábori személyzetek többsége számára.⁸⁹⁸ Valószínűleg az ausztriai magyar menekültsegélyezés volt az első segélyakció, amelynek során a telexgépeket széleskörűen használták, amely gyorsaság és feljegyzés (recording) tekintetében ideálisnak bizonyult.⁸⁹⁹

Szintén új jelenségként tartható számon a humanitárius akciók esetén ritkán előforduló pénz- és ellátmánybőség. 1957. április elején 1,5 millió dollárnyi pénztartaléka volt a Ligának az ausztriai magyar menekültügy megoldására. Úgy vélték, ez lehetővé fogja tenni, hogy június 30-ig folytassák a tevékenységüket anélkül, hogy újabb felhívással fordulnának a nemzeti vöröskereszt-társaságokhoz.⁹⁰⁰ A Liga által támogatott ausztriai segélyezés 1957. szeptember 30-i lezárása után pedig annyi ellátmány és eszköz maradt, hogy ennek későbbi kezelésére külön bizottságot hoztak létre. A megmaradt élelmiszer túlnyomó részét az osztrák kormányának adták át, míg az Osztrák Vöröskereszt Társaságnak egy kisebb sürgősségi tartalékot hagytak.⁹⁰¹ A Liga Kormányzó Tanácsának 1957 őszi Új-Delhiben tartott ülésén tárgyaltak a magyar menekültsegélyezés kapcsán maradt pénzfelesleg ügyéről. De Rougé főtitkár azt javasolta, hogy a fennmaradó összeget juttassák a Liga Titkárságának, hogy megerősítse tevékenységét. Az erre vonatkozó döntést azonban későbbre halasztották, hogy előzetesen konzultálhassanak az adományozó vöröskereszt-társaságokkal.⁹⁰² 1958 szeptemberében a Liga Végrehajtó Bizottsága Genfben tartott ülésén határozott az ausztriai magyar menekültek segélyezésére a vöröskereszt-társaságoktól gyűjtött segélyből megmaradt mintegy 900 ezer dollár felhasználásáról. Ennek értelmében az összegből a Liga Titkárságának eredeti javaslata alapján segélyezési műveleti

⁸⁹⁸ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche, février 1957. B AG 234 094-008. (1957. február 28.).

⁸⁹⁹ Hungarian Refugee Relief, 1957. 28.

⁹⁰⁰ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, 76th Session of the Executive Committee, Geneva, 15 - 17 April 1957. Item 5 of the Provisional Agenda. League operation in behalf of Hungarian refugees, P. 7025. A 0789, 3 Ex Comm – 15 - 17 April 1957 (Hung. ref.) – 1957. (1957. április 6.).

⁹⁰¹ IFRC Archives: League of Red Cross Societies, Seminar on the Red Cross Relief Operation in Aid of Hungarian Refugees in Austria, Vienna 19–21. oldala: Report on the Special Liquidation Committee on Surplus Supplies and Equipment Remaining from the Operation on behalf of Hungarian Refugees in Austria, on September 30, 1957. A0801/3 Board of Governors – October and November 1957, New Delhi Proceedings, 24th meeting (1957. július 22–23.).

⁹⁰² IFRC Archives: League of Red Cross Societies, Board of Governors, XXIVth Session (New Delhi, 26 October, 4, 5 and 7 November, 1957). Proceedings, P.7602/mlo. A0801/3 Board of Governors – October and November 1957, New Delhi Proceedings, 24th meeting. (1957. október 26–november 4, 5 és 7.).

tervek és kézikönyvek készítését és frissen tartását finanszírozták, rendkívüli sürgősségi segélyezési műveletek kezdetére korlátozott mennyiségű előleg folyósítására tették félre, továbbá rendkívüli nehézség („extreme hardship”) esetén utazási költségek biztosításával magyar családok egyesítésének elősegítésére szánták.⁹⁰³ Amint a Liga Kormányzó Tanácsa 1959. őszi athéni ülésének irataiból kiderül, az azt megelőző hónapokban 40 repatriálási vagy családegyesítési ügy utazási költséggel való támogatására irányuló kérelem érkezett a Liga Titkárságára. Ezekből hat esetet találtak elfogadhatónak.⁹⁰⁴

Bár voltak bizonyos előzményei, mégis újdonságnak számít a magyar menekültsegélyezés, mint humanitárius akció tapasztalatainak mélyreható, többlépcsős kiértékelése a szervezet módszereinek és eszközeinek fejlesztése érdekében. 1952–1954-ben a Liga kilenc nagyobb természeti katasztrófa hatásának elhárításában vett részt 13 országban, így a hollandiai, belgiumi és angliai áradások áldozatainak megsegítésében is. Az ezen akciók során szerzett tapasztalatokat a Végrehajtó Bizottság által kinevezett Különleges Tanulmányozó Csoport (Special Study Group) elemezte 1953 májusában, és a Kormányzó Tanácsnak nyolc alapelv elfogadását javasolta.⁹⁰⁵ A Kormányzó Tanács 1954. májusi oslói ülése, amely a nemzetközi segélyezés sztenderdizálásáról tárgyalt, – amint fentebb is láthattuk – valóban elfogadta a természeti katasztrófák esetén nyújtandó segélyezés alapelveit.⁹⁰⁶ A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, a Liga és egyes nemzeti vöröskereszt-társaságok 1957. április 16-án tartott közös értekezletén fogalmazódott meg a magyar menekültek segélyezése során szerzett technikai, személyzeti és pszichológiai tapasztalatok alapos elemzésének igénye. Már ekkor problémaként említik a nem igényelt segélyküldemények, különösen a gyógyszerek és a használhatatlan állapotú ruhák tömegét, valamint azt a kívánságot, hogy a Vöröskereszt – a szükséges speciális ismeretek, tapasztalatok és szervezettség

⁹⁰³ IFCR Archives: League of Red Cross Societies, Board of Governors, 25th Session, Athens, 25th September – 1st October 1959. A0801/3 Board of Governors – September-October 1959, Report Ex Comm. (1959. szeptember 25–október 1.).

⁹⁰⁴ IFCR Archives: League of Red Cross Societies, Board of Governors, 25th Session, Athens, 25th September–1st October 1959. Complement to the report of the Executive Committee to the Board of Governors. A0801/3 Board of Governors – September-October 1959, Report Ex Comm. (1959. szeptember 25–október 1.).

⁹⁰⁵ Dunning, 1969. 73.

⁹⁰⁶ SACRF: Action de secours en faveur des Hongrois, Réunion des sociétés nationales de la Croix-Rouge, du Comité international de la Croix-Rouge et de la Ligue des sociétés de la Croix-Rouge, Genève, Compte rendu des séances. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - août 1957. (1957. április 16.).

egyedüli birtokosaként – ellenőrizze az egész segélyakciót kezdetől a végéig.⁹⁰⁷ A Svéd Vöröskereszt Társaság főtitkára, Henrik Beer ezen a fórumon javasolta, hogy folytassák tovább a segélyakció részletes vizsgálatát, és ennek érdekében hívjanak össze a művelet lezárása (1957. június 30.) után szemináriumot.⁹⁰⁸ Az ausztriai magyar menekültek segélyezésében személyzet küldésével is részt vett vöröskereszt-társaságok szintén kérték erre a Liga Titkárságát. Az elemző megbeszélésekre 1957. július 22–24-én Bécsben került sor (seminar on the Red Cross Relief Operation in Aid of Hungarian Refugees in Austria). Ennek során az elmélyült feldolgozás érdekében a plenáris üléseken kívül négy munkacsoportban dolgoztak (szervezés és igazgatás, természetbeni segélyezés, pénzügyek, egészségügyi és szociális munka).⁹⁰⁹ A vizsgálat eredményei a Liga Kormányzó Tanácsának 1957 őszi Új-Delhiben tartott ülése elé kerültek, amely annak legfontosabb tanulságait határozatokban is rögzítette. Elfogadták a javaslatot, hogy az 1954-ben a természeti csapások esetén a Liga által alkalmazandó nyolc alapelv hatályát a magyar menekültsegélyezéshez hasonló helyzetekre is kiterjesszék. Továbbá kimondták, hogy „bizonyos körülmények között, és az érintett nemzeti társaság beleegyezésével, a Liga Titkársága felelős szervezatként (operating agency) és koordináló szervezatként (coordinating agency) egyaránt működik”. Valamint „hogyan megfelelően betöltse ezt a szerepet, a Liga Titkársága előzetesen készüljön fel a katasztrófahelyzetre, és létesítsen munkacsoportot a Liga központjában széles körű nemzetközi segélyakcióra vonatkozó szervezett terv kialakítására, amely magában foglalja a kulcsfontosságú kinevezendő személyzet és áruellátmányok listájának, valamint egy terepen azonnal alkalmazható, műveleti formulákkal ellátott eljárási kézikönyvnek a kialakítását”.⁹¹⁰ A kézikönyv 1958–1959-ben valóban elkészült.⁹¹¹ E fejlődési irány jól illeszkedik abba a Michael Barnett által leírt trendbe, mely szerint a második világháború után kialakuló „új humanitárius rendszerben” (neo-humanitarianism) az államokkal

---

⁹⁰⁷ Uo.

⁹⁰⁸ Uo.

⁹⁰⁹ IFCR Archives: League of Red Cross Societies, Seminar on the Red Cross Relief Operation in Aid of Hungarian Refugees in Austria, Vienna. A0801/3 Board of Governors – October and November 1957, New Delhi Proceedings, 24th meeting. (1957. július 22–23.).

⁹¹⁰ IFCR Archives: League of Red Cross Societies, Board of Governors, XXIVth Session (New Delhi, 26 October, 4, 5 and 7 November, 1957). Proceedings, P.7602/mlo. A0801/3 Board of Governors – October and November 1957, New Delhi Proceedings, 24th meeting. (1957. október 26–november 4, 5 és 7.)

⁹¹¹ Dunning, 1969. 78.

egyre szorosabb függőségi kapcsolatba kerülő humanitárius szervezetek mindinkább bürokratizálódnak, permanens intézménnyé válnak, amelyekben növekvő hangsúlyt helyeznek a hosszú távú tervezésre.⁹¹²

A Vöröskereszt Társaságok Ligájának a magyar menekültek érdekében végzett tevékenységét széles körű nemzetközi elismertség övezte. A segélyezés legfontosabb résztvevőinek – az osztrák, a jugoszláv és az amerikai kormánynak, valamint az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának – az egybehangzó véleménye szerint a Liga és a vöröskereszt-társaságok kimagaslóan eredményes munkát végeztek.⁹¹³ Ennek jeleként a Liga főtitkára magas kitüntetésekkel vehetett át az osztrák és a jugoszláv államtól, valamint 1957. szeptember 13-án a Nansen-medált, amelyet az UNHCR első ízben ítelt oda egy szervezetnek.⁹¹⁴ A főbiztos ezáltal kívánta elismerni azt „a gyors, hatékony és humanitárius módot, amellyel a Liga tagtársaságai válaszoltak arra az erőteljes szükségre, ami oly hirtelen érte azokat a magyar menekültek beáramlása nyomán, amivel bizonyították a nemzetközi szolidaritás hatalmát”.⁹¹⁵

Melyek voltak a siker okai? A Liga gyors reagálását és hatékony munkáját számos tényező elősegítette. A vállalkozás kezdetétől a nemzeti vöröskereszt-társaságok „gyors és bőkezű” támogatást nyújtottak. Az osztrák kormány az összetett segélyezési művelet lebonyolítása során inkább egyetlen szervezettel kívánt közvetlen kapcsolatban lenni. A Liga vezető szerepét ebben a helyzetben sok nemzeti vöröskereszt-társaság gyorsan elismerte.⁹¹⁶ Számos kormány úgy vélekedett, hogy a Liga az előállt feladat ellátására leginkább felkészült szervezet. Elismerte ezt a nemzetek feletti intézményként működő Európai Szén- és

---

⁹¹² Barnett, 2011. 107–108.

⁹¹³ NARA: Department of State, Memorandum of Conversation, official use only (1957. március?). RG 469 Records of the US Foreign Assistance Agencies, 1948–1961, Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956–1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose-Unfiled Papers, box 2, ARC ID 3000028, Entry P 216 [a dátum olvashatatlan], valamint Department of State, Incoming telegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna, n° 3616, official use only (1957. április 10.).

⁹¹⁴ Hungarian Refugee Relief, 1957. 68.

⁹¹⁵ IFCR Archives: League of Red Cross Societies, Board of Governors, XXIVth Session (New Delhi, 26 October, 4, 5 and 7 November, 1957). Proceedings, P.7602/mlo. A0801/3 Board of Governors – October and November 1957, New Delhi Proceedings, 24th meeting (1957. október 26–november 4, 5 és 7.).

⁹¹⁶ Hungarian Refugee Relief, 1957. 24.

Acélközösség is.⁹¹⁷ A hatalmas anyagi és pénzügyi eszközöknek a Liga rendelkezésére bocsátásával az amerikai kormányzat is kifejezte bizalmát.

Az akció eredményességét növelte, hogy a Liga bécsi központjába a nemzeti vöröskereszt-társaságok által delegált szakértők már korábban jelentős nemzetközi segélyezési tapasztalattal rendelkeztek. Többen részt vettek a Liga egykori segélyakciójában a Közel-Keleten és Koreában. A szervezet bécsi képviselőjének kinevezett amerikai Schaeffer a palesztin menekülteket segélyező misszió helyettes vezetője volt. Az 1956-ban mellette szolgáló segítője, C. F. Page már a palesztinai misszió idején is asszisztenseként dolgozott. A főnövér, Barry kisasszony a Francia Vöröskeresztől szintén szolgált Palesztinában.⁹¹⁸ A Liga és a nemzeti vöröskereszt-társaságok által Ausztriába delegált személyzetnek a kiváló előképzettsége óriási buzgósággal, lelkesedéssel párosult. A beszámolók szerint többen alig tudták elhatározni, hogy szolgálati idejük lejártával elhagyják hivatalukat.⁹¹⁹

Kiváló munkakapcsolat alakult ki a nemzetközi segélyezésben részt vevő többi szereplővel. Lindt menekültügyi főbiztos 1957. január 18-i levelében fejezte ki elismerését az „együtműködés csodálatos szelleme” kapcsán, amely a két szervezet között létrejött.⁹²⁰ A kialakuló bizalom tettekben is megnyilvánult: a két humanitárius szervezet közti levelezésből kiderül, hogy a Liga kérésére a Főbiztosság kész volt egy millió dollárt is tartalékolni arra az esetre, ha a Ligának az akció befejezése előtt elfogyna a pénze.⁹²¹ Lindt részt vett a nemzeti vöröskereszt-társaságok, a Nemzetközi Bizottság és a Liga által 1957. április 16-án Genfben tartott értekezleten is, ahol nagy tisztelettel köszöntötték őt, és fel is szólalt.⁹²² Gyümölcsöző együtműködés jellemezte az osztrák kormánnyal,

⁹¹⁷ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁹¹⁸ Uo.

⁹¹⁹ SACRF: Action de secours en faveur des Hongrois, Réunion des sociétés nationales de la Croix-Rouge, du Comité international de la Croix-Rouge et de la Ligue des sociétés de la Croix-Rouge, Genève, Compte rendu des séances. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - août 1957. (1957. április 16.).

⁹²⁰ IFRC Archives: Letter from A. R. Lindt, UNHCR to Count B. de Rougé, secrétaire-général, League of Red Cross Societies. A 1023, box 3, dossier 22-1-2 Hongrie, Office du Haut commissaire pour les réfugiés, 1956-1960. (1957. január 18.).

⁹²¹ IFRC Archives: Letter from A. R. Lindt, UNHCR to B. de Rougé, secrétaire-général, Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge. A 1023, box 3, dossier 22-1-2 Hongrie, Office du Haut commissaire pour les réfugiés, 1956-1960. (1957. március 5.).

⁹²² SACRF: Action de secours en faveur des Hongrois, Réunion des sociétés nationales de la Croix-Rouge, du Comité international de la Croix-Rouge et de la Ligue des sociétés de la Croix-Rouge, Genève, Compte rendu des séances. 3 O 64 – Hongrie, insurrection, octobre 1956, Octobre 1956 - août 1957. (1957. április 16.).

nevezetesen annak Belügyminisztériumával,⁹²³ és a bécsi amerikai nagykövetséggel fenntartott kapcsolatokat is. Az egyes nemzeti vöröskereszt-társaságok segélymunkáját, amelyet a magyar menekültek érdekében országaikban végeztek, szintén megkönnyítette a széles körű társadalmi és kormányzati támogatottság.

A magyar menekültválság megoldásában való részvétel nagy jelentőségű ügyként vonult be a Liga segélytevékenységének történetébe, erős nyomot hagyva az intézményi emlékezetben.⁹²⁴ Amint fentebb kifejtettük, a szervezet döntő szerepet vállalt a magyar menekültek segélyezésében Ausztriában és Jugoszláviában is. Minden négy Ausztriában ellátott magyar menekültből három Vöröskereszt által üzemeltetett táborban volt.⁹²⁵ A vöröskereszt-társaságok és a Liga az egyes menekültek befogadásának minden fázisánál jelen volt a határátkelés utáni élelmezéstől és pihenési lehetőség biztosításától a hosszabb-rövidebb ideig tartó tábori elhelyezésen át a tovább szállításig és a végleges letelepedés államaiba való befogadásig.⁹²⁶ A Liga ausztriai és jugoszláviai segélymunkájának pénzben kifejezett értéke 19 millió 200 ezer dollárra (22.200 tonna segélyszállítmány, 14 millió 200 ezer dollár értékben, és 4 millió 300 ezer dollár készpénzhozzájárulás) becsülhető. Valószínűsíthető, hogy a végösszegnek még mintegy felét a menekültek fogadására költötték a végleges letelepedés országaiban.⁹²⁷ A Liga által készített összefoglaló jelentés szerint ez volt a szervezet addigi történetének legnagyobb volumenű segélyakciója, amelynek során a Vöröskereszt forrásait is felhasználták.⁹²⁸ E fontos kortárs dokumentum összegzése arra jut, hogy „ez volt a Vöröskereszt legegységesebb megnyilvánulása egy szerencsétlenséget szenvedett nép felé, és bizonyosan a legnagyobb Liga által végrehajtott művelet [1957-ig]”. 52 országból, 5 földrésről jöttek az adományok, és sok gyarmati területről is, ahol a Brit Vöröskereszt jelen volt (Jamaica, Szváziföld, Salamon-szigetek stb.).⁹²⁹ A Liga Kormányzó Tanácsának elnöke úgy vélte, hogy a magyar menekültügyben végzett

---

⁹²³ Uo.

⁹²⁴ Personnaz–Utheim, 1989. 13–14. Az intézmény kiadásában a Liga 70 éves jubileumára készített 24 oldalas rövid könyv szerzői három bekezdést szentelnek a magyar menekültügyben való részvételnek, és a Liga legnagyobb műveletének nevezik az 1950-es években.

⁹²⁵ Hungarian Refugee Relief, 1957. 20.

⁹²⁶ ICRC Archives: Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge, Exposé des opérations entreprises par la Ligue en faveur des réfugiés hongrois en Autriche au 31 décembre 1956, P.6885/mle/31.1.57. B AG 234 094-008.

⁹²⁷ Hungarian Refugee Relief, 1957. 67.

⁹²⁸ Uo. 1–2.

⁹²⁹ Uo. 67.

szolgálata eredményeképpen „a Liga megerősödött, és a Vöröskereszt tekintélye megnövekedett az egész világon”.⁹³⁰

---

⁹³⁰ Uo. 3.

Hetedik fejezet
Humanitárius diplomácia a vasfüggönyön át:
a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának szerepe

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága hagyományos tevékenységei keretében jelentős mértékben hozzájárult a magyar menekültek érdekében kibontakozó nemzetközi humanitárius akció sikeréhez. A fejezet elején felidézzük az 1956-os menekültválság megoldása érdekében végrehajtott lépéseinek történelmi előzményeit, a szervezet helyzetét a második világháborút követően és tevékenységének jellemzőit az 1950-es évek közepén. Majd részletesen bemutatjuk a magyar ügygel kapcsolatos döntéshozatal folyamatát, és a VNB segélytevékenységének fő területeit – vagyis a központi adatbank és keresőszolgálat létrehozását, a kiskorú menekültek repatriálásának elősegítését és a Kádár-kormánnyal a családegyesítésről folytatott tárgyalásokat. Megfigyeljük, hogyan hatott az intézmény munkájára a hidegháború majd a kibontakozó enyhülési folyamat és a Vöröskereszt mozgalom kinyilvánított elvei. Végül pedig megvizsgáljuk, mennyiben tekinthető a VNB részvétele sikeresnek az 1956-os magyar menekültválság megoldásában.

Az előzmények

Melyek voltak a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának az 1950-es évekre már hagyományosnak tekintett szerepei, amelyeket a magyar menekültek ügyében is intenzíven gyakorolt? A szervezet 1956-ra immár sok évtizedes tapasztalatot szerzett adatbank és kereső-, valamint üzenetküldő szolgálat létrehozásában, hadifoglyok és menekültek repatriálásának szervezésében, továbbá kiskorú menekültek hazasegítésében és a családegyesítési ügyekkel összefüggő eljárásokban egyaránt.

Adatbank és keresőszolgálat

Már a Vöröskereszt 1867-ben Párizsban és 1869-ben Berlinben tartott első nemzetközi konferenciái megbízták a Nemzetközi Bizottságot, hogy háború esetén – az áldozatok lelki szenvedéseinek enyhítése érdekében – az üzenetváltás és a segélyküldés megkönnyítésére létesítsen levelezési kapcsolatot és az adatokat központilag gyűjtő irodát, mely feladat jelentősen kiszélesedett az 1870–1871-es francia–porosz háború kitörése nyomán.⁹³¹ A Balkán-háborúk idején létrehozott belgrádi ügynökség (Agence de Belgrade) (1912–1913) ennek példáját felhasználva szintén már nemcsak a sebesült és a beteg hadifoglyok ügyével foglalkozott, hanem az egészségesekkel is, sőt már a polgári lakosság egyes kategóriáinak is segítséget nyújtott.⁹³² Adatbankja 87.778 nevet tartalmazott.⁹³³ Az első világháború alatt működő Hadifoglyok Nemzetközi Ügynöksége (Agence internationale des prisonniers de guerre) (1914–1918) a hadban álló országok vöröskereszt-társaságaival együttműködve igyekezett központosítani a hadifoglyokra vonatkozó információkat. A mintegy hétmillió tételből álló adatbankra támaszkodva több mint egymillió tájékoztatást adtak keresési kérelemmel hozzájuk forduló családoknak. Részt vettek levelek, csomagok és utalványok továbbításában is.⁹³⁴ Az ügynökség – a rendelkezésére álló nemzetközi jogi kereteken túl – határozottan fellépett a civil áldozatok érdekében is.

A Nemzetközi Bizottság által üzemeltetett keresőszolgálat az 1935–1936-ban lezajlott abesszin háború idején is nagyon hasznosnak bizonyult.⁹³⁵ A VNB Ügynöksége az 1936-ban kitört spanyol polgárháborúban mindkét szemben álló félnek segített,⁹³⁶ mintegy 120 ezer nevet tartalmazó adatbázist létrehozva.⁹³⁷ A második világháború idején a Hadifoglyok Központi Ügynöksége (Agence centrale des prisonniers de guerre) 39 millió tételből álló, gigantikus méretű adatbázist készített a fogva tartó hatalmak által közölt hadifogolylisták és a családoktól érkező keresési kérelmek alapján; hozzávetőleg egymillió egyéni keresést folytatott le, és 13 millió üzenetet közvetített a hadifoglyok és hozzátartozóik között, valamint 24

⁹³¹ Bugnion, 2009. 691. Valamint: Djurović, 1981. 243; Harouel, 1999. 18.

⁹³² Djurović, 1981. 279; Harouel, 1999. 35.

⁹³³ Harouel, 1999. 35.

⁹³⁴ Uo. 39–40, 47.

⁹³⁵ Uo. 71.

⁹³⁶ Djurović, 1981. 279–280.

⁹³⁷ Harouel, 1999. 73.

millió üzenetet polgári személyek között.⁹³⁸ A Bizottságnak a szétszórt családok ügyével foglalkozó szerve (service des familles dispersées) adatbankot hozott létre az egymást kereső személyek kérelmeinek és adatainak összegyűjtésére. Az Ügynökség távirati és gyorsüzenet-közvetítő szolgálatot is létesített.⁹³⁹

A háború során az Ügynökség által a civileknek nyújtott értékes segítség az 1949-es IV. Genfi Konvenció révén nemzetközi jogi megerősítést nyert (140. cikkely). Az ekkor elfogadott négy Genfi Konvencióban közös 3. cikkely pedig kimondta, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és így annak Ügynöksége is felléphet nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetében is.⁹⁴⁰ A Konvenciók előírányozták „ad hoc” ügynökségek létrehozását minden újabb konfliktus esetére. Így adatbankot állítottak fel Genfben az 1946-ban kezdődött görög polgárháború során külföldre került görög gyermekek nyilvántartására is.⁹⁴¹ A Nemzetközi Bizottság azonban nem volt képes további információs ügynökségeket alapítani az újabb válságok kezelésére, ezért a feladatokat a Hadifoglyok Központi Ügynöksége látta el, amely ennek nyomán a Nemzetközi Bizottság állandó osztályává alakult.⁹⁴² Az 1949-es konvenciók kifejezetten elismerték a VNB különleges helyzetét nem csupán segély-, hanem információs intézményként is.⁹⁴³

A hadifoglyok és menekültek hazatérésének elősegítése

Az első világháborút követően, 1919-ben a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága több alkalommal kérte a Szövetségesek Legfelsőbb Tanácsától (Conseil suprême interallié) az egykori központi hatalmak hadifoglyainak hazatelepítését. A szervezet összesen 425.550 fő repatriálásában segített.⁹⁴⁴ 1921-ben a Vöröskereszt Nemzetközi Konferenciáján határozat született, amely felkérte a kormányokat, hogy fogadjanak el egyezményt a hadifoglyokon, deportáltakon és kitelepítetteken kívül a menekültekkel kapcsolatban is.⁹⁴⁵ A második világháború után a Nemzetközi Bizottság igyekezett közreműködni görög katonák, civilek és kiskorú gyermekek

⁹³⁸ Rey-Schyr, 2007. 42.

⁹³⁹ Harouel, 1999. 90.

⁹⁴⁰ Djurović, 1981. 280.

⁹⁴¹ Rey-Schyr, 2007. 626.

⁹⁴² Djurović, 1981. 235–236.

⁹⁴³ Harouel, 1999. 106.

⁹⁴⁴ Uo. 48.

⁹⁴⁵ Uo. 58.

hazatelepítésében a lengyel, a magyar, a jugoszláv és a román vöröskereszt-társaságok közreműködésével – igen csekély eredménnyel.⁹⁴⁶ A Bizottság a Szovjetunió Vöröskereszt és Vörös Félhold Társaságainak Szövetsége segítségét kérve a Szovjetunióban lévő hadifoglyok azonosítására és repatriálására szintén több kísérletet tett, amelyek ugyancsak hiábavalónak bizonyultak.⁹⁴⁷

A kiskorú menekültek és a családegyesítés

Az ENSZ Közgyűlése 1948. novembertől több határozatában kérte a görög polgárháború nyomán a hazájuktól távol került görög gyermekek repatriálását Görögországba. Ennek elősegítésében az érintett vöröskereszt-társaságokon és a Ligán kívül a Nemzetközi Bizottságnak is döntő szerepe volt. A zömében szovjet befolyási övezetbe került kelet-közép-európai országok hatóságai politikai okokból csekély együttműködési készséget mutattak a nyugati befolyás alá került Görögországba való hazatelepítés kapcsán. Gyakran kétségbe vonták a Görögországban benyújtott szülői kérelmek hitelességét. 1950-től Jugoszláviából, majd 1953-tól a térség többi kommunista államából is megkezdődött a gyermekek hazaszállítása, amelynek eredményeként 1957-ig több mint 9280 görög állampolgár kerülhetett családtagjaihoz Görögországban vagy Ausztráliában.⁹⁴⁸ A VNB a görög polgárháború nyomán külföldre került felnőtt személyek családegyesítési ügyeiben is igyekezett közreműködni. Így lépéseket tett annak érdekében, hogy a Jugoszláviában lévő görög állampolgárságú gyermekek csatlakozhassanak Kelet-Közép-Európa más országaiban lévő szüleikhez.⁹⁴⁹ Az 1949-es IV. Genfi Konvenció 26. cikkelye kimondta, hogy a hadviselő feleknek elő kell segíteniük a szétszakadt családtagok kapcsolatfelvételét, és ha lehetséges, újraegyesülését. Támogatniuk kell az ezzel foglalkozó szervezetek munkáját, mely rendelkezés nemzetközi jogi alapot teremtett a VNB Ügynökségének, hogy eljárjon

⁹⁴⁶ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 1er mai 1958 à 14 heures 30, MBB/GH, no. 7/1958. (1958. május 1.), annexe: Bilan sommaire des principales activités du CICR en Europe orientale et en URSS, 1945–1958, JPM. (1958. április 29). 365–366.

⁹⁴⁷ 1950-ben a VNB mindössze három választ kapott információkérésre a szovjet szervezettől, majd 1955-től néhány újabbat. ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 1er mai 1958 à 14 heures 30, MBB/GH, no. 7/1958. (1958. május 1.), annexe: Bilan sommaire des principales activités du CICR en Europe orientale et en URSS, 1945–1958, JPM. (1958. április 29). 361.

⁹⁴⁸ Rey-Schyr, 2007. 619–625.

⁹⁴⁹ Rey-Schyr, 2007. 622.

családegyesítési ügyekben. Ennek fontos előzménye volt, hogy a második világháború idején a Hadifoglyok Központi Ügynöksége révén több millió ember megtalálta családtagjait.⁹⁵⁰ 1948 és 1958 között pedig mintegy 200 ezer német eredetű etnikai kisebbségi (Volksdeutsche) Kelet-Európa minden országából (Bulgáriát kivéve) továbbá keletnémet személyek a VNB segítségével kivándorolhattak, és egyesíthették családjukat különböző nyugati országokban.⁹⁵¹

A fejlődés tényezői: belső értékrend és külső kihívások

Az 1949-ben elfogadott négy genfi konvenció és azok közös 3. paragrafusa nemzetközi jogilag megerősítette a Nemzetközi Bizottságot, és valódi jogot biztosított a szervezetnek a hadifoglyok és a civil internáltak eléréséhez, továbbá a humanitárius jog fejlesztésére vonatkozó kezdeményezési jogát kiterjesztették a belső fegyveres konfliktusokra is.⁹⁵² A Vöröskereszt 1952-ben Torontóban tartott Nemzetközi Konferenciáján elfogadott új alapszabály VI. cikkelye a Nemzetközi Bizottságot olyan független és semleges intézményként határozza meg, amely „örködik a Vöröskereszt alapvető és állandó elvei felett, amelyek a következők: pártatlanság, bármiféle faji, politikai, vallási vagy gazdasági megfontolásoktól független fellépés, a Vöröskereszt egyetemessége és a nemzeti vöröskereszt-társaságok egyenlősége”.⁹⁵³ Etikai téren a VNB két alapelvet igyekezett érvényesíteni: a „cselekvő segítséget” (secours agissant) és az „abszolút pártatlanságot” (impartialité absolue).⁹⁵⁴

A második világháború és az 1940-es évek második felében kialakuló új nemzetközi rendszer egyaránt erőteljes hatást gyakorolt a Nemzetközi Bizottság működési feltételeire. A náci Németország és Japán kapitulációja után a VNB-t erőteljes vádak érték főként a szovjetek és szövetségeseik részéről. Felelőssé tették a németek fogságába került szovjet hadifoglyok sorsáért, akik közül mintegy

⁹⁵⁰ Harouel, 1999. 108.

⁹⁵¹ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 1er mai 1958 à 14 heures 30, MBB/GH, no. 7/1958. (1958. május 1.), annexe: Bilan sommaire des principales activités du CICR en Europe orientale et en URSS, 1945–1958, JPM. (1958. április 29). 362.

⁹⁵² Rey-Schyr, 2007. 31.

⁹⁵³ Perret-Bugnion, 2009.

⁹⁵⁴ Rey-Schyr, 2007. 32.

hárommillió életét vesztette. Azt hirdették, hogy a szervezet semmit sem tett a tengelyhatalmak kezébe került partizánok és szabadságharcosok védelme érdekében, továbbá nem tiltakozott a koncentrációs táborok és a népiirtás ellen sem. Erre alapozva az alapszabály revízióját követelték a Nemzetközi Bizottság megszüntetése és felelősségi körének a Ligára való átruházása céljából. A támadások semlegesítése érdekében a Bizottság a genfi konvenciók felülvizsgálatára kívánt koncentrálni, annál is inkább, mivel tagjai úgy vélekedtek, hogy küszöbön áll a harmadik világháború kitörése. Törekvésük sikerrel járt, és az 1948 augusztusában Stockholmban tartott Nemzetközi Konferencia valóban a genfi konvenciók VNB által készített új tervezeteivel foglalkozott, és az alapszabályok felülvizsgálatát a következő nemzetközi konferenciára halasztották. Az 1952-ben Torontóban tartott konferenciára azonban teljesen megváltoztak a nemzetközi viszonyok: az addigra már elfogadott 1949-es újabb Genfi Konvenciók megerősítették a Bizottság helyzetét. Helyi konfliktusokban, főként az 1948–1949-es arab–izraeli háború során újra megmutatkozott a VNB semleges közvetítői szerepének hasznossága. Végül a hidegháborús frontvonalak megmerevedésével a nyugati hatalmaknak már nem volt érdekük, hogy a Szovjetunióval való együttműködés érdekében engedjék a Nemzetközi Bizottság elleni támadást.⁹⁵⁵

A Vörös kereszt Nemzetközi Bizottsága a nyugati hatalmak közül Franciaországgal és Nagy-Britanniával nagy múltra visszatekintő szoros kapcsolatot ápolt, amelyre az 1950-es években is számíthatott. Noha a második világháború után az Egyesült Államok nehezményezte a Nemzetközi Bizottság általa túlságosan szorosnak tartott kapcsolatát a svájci állammal – amelynek a náci Németországgal való gazdasági együttműködést is felrótta –, a hidegháború kibontakozásával enyhült a feszültség.⁹⁵⁶ A VNB elnökét, Paul Rueggert 1948. júniusi washingtoni látogatása során Harry S. Truman elnök is fogadta.⁹⁵⁷ Az 1950–1953-ban lezajlott koreai háború kitörésétől kezdve az USA a Nemzetközi Bizottságot kérte az észak-koreai és kínai fogságba esett amerikai katonák megsegítésére. Az 1952-ben megválasztott Dwight D. Eisenhower elnök a szövetséges európai expedíciós hadtest egykori parancsnokaként hálás volt a Nemzetközi Bizottságnak a

⁹⁵⁵ Bugnion, 2009. 699–700. A VNB második világháború utáni válságáról, és az abból való kilábalásról részletesen lásd Rey-Schyr, 2007. 37–48, 711–716. A Nemzetközi Bizottságnak az első arab–izraeli háború idején mutatott sikeres humanitárius fellépéséről lásd Forsythe, 2005. 55–57.

⁹⁵⁶ Rey-Schyr, 2007. 44.

⁹⁵⁷ Perret–Bugnion, 2009. 29.

szövetséges, különösen az amerikai hadifoglyoknak a háború idején nyújtott védelemért. 1955-ben a VBN vezetői már úgy ítélték meg, hogy az amerikaiakkal való kapcsolataik helyreálltak.⁹⁵⁸

A Nemzetközi Bizottság szívós erőfeszítéseket tett a Szovjetunióval és szövetségeseivel való kapcsolatainak javítása érdekében is. A második világháború idején a Bizottságnak nem volt lehetősége, hogy delegátust küldjön a Szovjetunióba, és nem gyakorolhatta hagyományos tevékenységeit sem. Moszkva mély bizalmatlansággal viszonyult a genfi Bizottsághoz.⁹⁵⁹ Tagjainak svájci állampolgársága és polgári származása alapján úgy vélték, hogy a szervezet a nyugati táborhoz tartozik. A Nemzetközi Bizottság által hangoztatott semlegesség fogalma pedig idegen volt marxista felfogásuktól.⁹⁶⁰ A viszony rendezése céljából a VNB már 1946-ban több csatornán keresztül meghívta a Szovjetunió Vörös kereszt és Vörös Félhold Társaságai Szövetségének küldöttségét Genfba, amelyre az érintettek nem is válaszoltak. A Sztálinnak 1948-ban küldött táviratra a berni szovjet követ azt felelte, hogy „nem látják elérkezettnek az időt” a tárgyalásokra. 1949 decemberében – szembesülve a nagyszámú eltűnt személy problémájával és a harmadik világháború kitörésének lehetőségével – a Bizottság újra próbálkozott. A Sztálinnak küldött újabb távirat eredményeként 1950. novemberben a Bizottság elnöke Moszkvába látogatott, a kapcsolatok rendezésére azonban ekkor sem került sor.⁹⁶¹

Kína képviselőjének kérdése a Vörös kereszt Nemzetközi Konferenciáin visszatérő problémának bizonyult. A polgárháború lezárulása nyomán 1949-ben létrejött a kínai szárazföldi területeken a Kínai Népköztársaság, míg a Kínai Köztársaság kormánya Tajvan szigetére menekült. Mivel mindkét államalakulat Kína kizárólagos képviselőjének tekintette magát, és szándékaikat szuperhatalmi szövetségeseik, a Szovjetunió, illetve az Egyesült Államok is támogatták, a Vörös kereszt 1952-es torontói és 1957-es új-delhi konferenciáján a résztvevőket erősen megosztó nyílt konfrontáció alakult ki a szemben álló felek között. A feszültség fennmaradása következtében a következő nemzetközi konferenciára csak 1965-ben kerülhetett sor.⁹⁶²

⁹⁵⁸ Perret–Bugnion, 2009. 29–30.

⁹⁵⁹ Rey-Schyr, 2007. 29.

⁹⁶⁰ Rey-Schyr, 2007. 48.

⁹⁶¹ Rey-Schyr, 2007. 46–47.

⁹⁶² Bugnion, 2009. 677, 681–683.

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála, melynek nyomán enyhülés indult a kelet–nyugati kapcsolatokban, nem hozott gyors érdemi javulást a VNB és a Szovjetunió viszonyában.⁹⁶³ A hidegháború légköre a vizsgált időszakban a Bizottság minden tevékenységére hatással volt, a háborús övezetekben, a kormányokkal és a vörös kereszt-társaságokkal fenntartott kapcsolatokban és a Vörös kereszt mozgalom hivatalos fórumain egyaránt.⁹⁶⁴ Megfigyelhetők azonban pozitív fejlemények is: 1950 és 1957 között valamennyi szovjet blokkban lévő ország és Jugoszlávia ratifikálta az 1949-es genfi egyezményt, viszonylag rendszeresen anyagilag is hozzájárultak a Bizottság tevékenységéhez, és rendszertelen időközönként ugyan, de a VNB több küldöttsége járt a térségben.⁹⁶⁵ A gyarmati rendszer felbomlása nyomán létrejövő új államokban megalakuló vörös kereszt-társaságokkal való kapcsolatfelvétel, a hivatalos elismerésükhöz vezető folyamat során nyújtott támogatás, majd a Vörös kereszt Mozgalomba való integrálásuk jelentős kihívást jelentett a Nemzetközi Bizottságnak az 1950-es évek közepén.⁹⁶⁶ Ahogyan az Egyesült Nemzetek Szervezetével való kapcsolatok fejlesztése is, mivel a világszervezet igényelte ugyan a VNB-vel való együttműködést főként az olyan konfliktusos területeken, ahol ENSZ békefenntartók bevetésére is sor került, mindazonáltal a Bizottság attól tartott, hogy sérülhet semlegessége és függetlensége, ha túlságosan szoros kapcsolatot ápol egy lényegileg politikai felhatalmazással bíró intézménnyel.⁹⁶⁷

1945 és 1955 között a Vörös kereszt Nemzetközi Bizottsága a második világháború áldozatainak megsegítésén túl számos nemzetközi konfliktus hatásainak enyhítésében szerepet vállalt, így az indonéziai (1945) és az indokínai (1947) függetlenségi háborúban, az első kasmíri háborúban (1947 végén, 1948 elején), az első arab–izraeli háborúban (1948 elejétől) és a koreai háborúban (1950-től). Catherine Rey-Schyrer alapműve szerint a VNB azokban a konfliktusokban tudta betölteni semleges közvetítői szerepét, amelyeket nem vagy csak kismértékben érintett a hidegháború hatása, vagyis Indonéziában, Palesztínában és

---

⁹⁶³ Perret–Bugnion, 2009. 31.

⁹⁶⁴ Uo. 588.

⁹⁶⁵ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 1er mai 1958 à 14 heures 30, MBB/GH, no. 7/1958. (1958. május 1.), annexe: Bilan sommaire des principales activités du CICR en Europe orientale et en URSS, 1945–1958, JPM. (1958. április 29). 366–368.

⁹⁶⁶ Perret–Bugnion, 2009. 34.

⁹⁶⁷ Uo. 35.

Kasmirban. Míg Indokínában és főként Koreában tevékenységét a kommunista oldal ellenállása miatt csak a nyugati oldalon tudta kifejteni. A Bizottságnak módja volt lépéseket tenni a görögországi (1946), a paraguayi (1947), a kínai (1948 vége), a burmai (1949), a guatemalai (1954) és a Costa Rica-i (1955) polgárháború esetében is.⁹⁶⁸ A maga eszközeivel az 1956-os magyar forradalom leverése nyomán kialakult menekültválság megoldásából is kivette a részét.

A segélytevékenység megindulása

Az ENSZ Közgyűlése már a november 4-i szovjet invázió utáni napokban felhívott „a magyar nép humanitárius megsegítésére”, ami a magyarországi lakosság és a magyar menekültek segélyezését egyaránt magába foglalta. Amint az előző fejezetben részletesen bemutattuk, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és a Vöröskereszt Társaságok Ligája november 27-én kötött szerződésében szabályozta, hogy az előbbi a Magyarországon belüli segélyezésért, míg az utóbbi a magyar menekültek ausztriai megsegítéséért lesz felelős. Szintén a hatáskörök elhatárolásának szándékával a Bizottság ausztriai delegáltja, Roger Gallopin, a VNB ügyvezető igazgatója a Liga képviselőinek még 1956. novemberben értésére adta, hogy noha a menekültek segélyezésének terhét letették, továbbra is teljes mértékben illetékesnek tekintik magukat a menekültekre vonatkozó személyi adatok összesítésében és a családi üzenetek közvetítésében.⁹⁶⁹

Az ENSZ Közgyűlésének a magyarországi szovjet beavatkozást elítélő határozataira válaszként a Kádár-kormány megtiltotta az ENSZ mindenfajta jelenlétét az ország területén. Ezért a világszervezet kénytelen volt az égisze alatt összegyűjtött segélyek Magyarországra szállítását és szétosztását egy másik szervezetre, nevezetesen az országban már október 29. óta jelenlévő Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságára bízni, amely az egyetlen Magyarországon működési engedéllyel rendelkező nemzetközi szervezet volt. A Kádár-kormánynak, amelynek az 1956. őszi harci cselekmények pusztításai és az azt követő elhúzódó általános sztrájk miatt szüksége volt a lakosság humanitárius segélyezésére, szintén csupán a

⁹⁶⁸ Rey-Schyr, 2007. 714. Lásd még Bugnion, 1995. 232–250. A koreai háborúval kapcsolatos humanitárius fellépés nehézségeiről lásd Forsythe, 2005. 58–59.

⁹⁶⁹ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 22 novembre 1956 (matin), JW/RB, no. 227. (1956. november 22.). 390.

VNB-hez fordulhatott mint semleges közvetítőhöz, hogy politikai felhangoktól mentessé tegye a segélyezést. Az 1956. december 4-én a Bizottság elnöke és az ENSZ főtitkára között megkötött szerződésben a VNB magára vállalta az ENSZ által a magyar lakosság számára gyűjtött segély szétosztását. A megállapodás elismerte a svájci központú szervezet teljes függetlenségét, és kikötötte, hogy a szétosztásnak a Vöröskereszt elvei szerint kell végbemennie kizárólag a VNB mint segélyszervezet által.⁹⁷⁰ Az ennek nyomán kibontakozó és 1957 októberéig tartó segélyakció volumenére jellemző, hogy a Bizottság 1957. évi tevékenységéről készített összefoglaló jelentés szerint annak pénzben kifejezett értéke mintegy 80 millió svájci frank volt (ami 2009-es árfolyamon számolva hozzávetőleg 350 millió svájci frank vagy dollár értékének felel meg), ami a Nemzetközi Bizottság 1956-os évre számolt teljes költségvetésének huszonolcszorosára rúgott. A szállítmányok főként élelmiszereket, ruházatot, gyógyszereket és kórházi felszereléseket tartalmaztak.⁹⁷¹ Ez a segélyművelet a Perret–Bugnion szerzőpáros szerint a Bizottság egyik legfontosabb humanitárius akciója volt a második világháború vége óta, és a legnagyobb méretű, amelyet a szovjet blokkban végrehajtott.⁹⁷²

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága segélyezési döntéseinek meghozatala során kiválóan működő információs rendszerére támaszkodhatott. Ennek fontos összetevőjét alkották a genfi központú nemzetközi szervezetek. A VNB 1956. novemberben meghívást kapott az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által összehívott genfi Koordinációs Bizottságba, amely a magyar menekültek ausztriai segélyezését volt hivatva összehangolni. Ez a testület információs fórum volt döntési jogkör nélkül.⁹⁷³ A VNB képviselői ezen rendszeresen részt vettek, és azokról feljegyzésekben számoltak be. A privilegizált partnernek számító UNHCR-rel számos bizalmas értesülést váltottak. 1956. november 8-án a Főbiztosság illetékes telefonon érdeklődött a Bizottságtól, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt

⁹⁷⁰ Perret–Bugnion, 2009. 66–67. Lásd még Bugnion, 2012. 7–8. A szerződés szövegét lásd Annual Report, 1956. International Committee of the Red Cross. Geneva, 1957. 21–22. Magyarul és franciául megjelent: Vonèche Cardia, 1998. 169–173.

⁹⁷¹ Perret–Bugnion, 2009. 70–71, 78.

⁹⁷² Uo. 78.

⁹⁷³ ICRC Archives: Jean-Pierre Maunoir, Division exécutive du CICR à Charles Ammann, envoyé du CICR à Vienne, note no. 1, Genève. B AG 234 094-001. (1956. november 14.). E genfi Koordinációs Bizottság tevékenységéről lásd az Első fejezetet, valamint: Egy globális humanitárius akció hétköznapijai, 2014.

mit szándékozik tenni a magyar menekültek ügyében.⁹⁷⁴ November 12-én a menekültügyi szervezet munkatársának újabb telefonhívása során megosztották értesüléseiket a magyar menekültek ausztriai és jugoszláviai fogadása kapcsán.⁹⁷⁵ 1957 márciusában a Menekültügyi Főbiztos Hivatala bizalmasan átadta információit a Magyarországra visszaérkező menekültek aggasztó sorsáról.⁹⁷⁶ A két intézmény közti munkakapcsolat szorosságára utal, hogy 1957 májusában az UNHCR illetékese a VNB képviselőjének egy olyan feljegyzés tervezetét nyújtotta át, amelyben a Főbiztosság összefoglalta bécsi képviselete számára a magyar menekült gyermekek repatriálásával kapcsolatban követendő alapelveket.⁹⁷⁷ A kiskorú menekültek ügyével összefüggésben a Bizottság szintén egy genfi központú nemzetközi szervezet, az ENSZ Európai Hivatala Könyvtárától kért felvilágosítást a magyar családjogi törvény rendelkezéseiről.⁹⁷⁸ A szervezet tájékozódásának fontos forrását jelentette továbbá a nemzeti vöröskereszt-társaságokkal folytatott levelezés is. Így 1956 novemberében a Belgiumi Vöröskereszt arról tudósított, hogy nagyszámú kérelem fut be hozzájuk: belga családok magyar menekült gyermekeket fogadnának be.⁹⁷⁹ Végül megemlítendő a VNB-nek a svájci külügyminisztériummal (Département politique fédéral) kialakult bizalmas kapcsolata. 1956. decemberben e forrásból értesült az Írországba befogadott magyar menekültek nehéz helyzetéről is.⁹⁸⁰

⁹⁷⁴ ICRC Archives: Procès-verbal de téléphone de Raymond Gastambide du Haut Commissariat des Nations Unies pour les Réfugiés à Jean-Pierre Maunoir de la Division exécutive du CICR, JPM/HWr, 234(00-65), Genève. B AG 234 065. (1956. november 8.).

⁹⁷⁵ ICRC Archives: Procès-verbal de téléphone entre Raymond Gastambide du Haut Commissariat des Nations Unies pour les Réfugiés et Jean-Pierre Maunoir de la Division exécutive du CICR, JPM/HWr, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1956. november 12.).

⁹⁷⁶ ICRC Archives: Lettre de Jean-Pierre Maunoir, chef de section, Division exécutive du CICR au Département politique fédéral, JPM/HWr, 234 r (00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1957. március 19.).

⁹⁷⁷ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Monsieur le Président, Branch office instruction, Unattached youth and adolescents among Hungarian refugees (UNHCR document), Genève. B AG 234 094-008. (1957. május 22.).

⁹⁷⁸ ICRC Archives: Note de J. Wilhelm pour Monsieur Pictet, Demande de Madame Mathez au sujet des enfants hongrois, Genève. B AG 234 094-001. (1957. március 2.).

⁹⁷⁹ ICRC Archives: Lettre de Dronsart, directeur général de la Croix-Rouge de Belgique à Roger Gallopin, directeur exécutif du CICR, SI/ED/MLG, no. 8308, Bruxelles. B AG 234 094-001. (1956. november 24.).

⁹⁸⁰ ICRC Archives: Lettre de Roger Gallopin, directeur exécutif du CICR à Jean Guy de Rham, chef de la Division des Organisations internationales, Département politique fédéral, TM/JWt, 234 (72-65), Genève. B AG 234 094-001. (1956. december 22.).

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága⁹⁸¹ 1956. november 4. után nagy lendülettel kezdte meg hagyományos segélytevékenységét a magyar menekültek irányában: vagyis a központi adatbank és keresőszolgálat létrehozását, a kiskorú menekültek repatriálásának elősegítését és a családegyesítésről folytatandó tárgyalásokat.

Központi adatbank és keresőszolgálat

A VNB Elnöki Tanácsának⁹⁸² 1956. november 22-i ülésén Roger Gallopin, a szervezet korábbi ausztriai küldötte annak a véleményének adott hangot, hogy a menekültek személyi adatainak gyűjtése tekintetében nagy a rendetlenség Ausztriában: nincs semmilyen érvényes nyilvántartás, noha a menekültek szétszórtan helyezkednek el az ország egész területén. Felvetette, hogy a Hadifoglyok Központi Ügynöksége legyen a menekültek személyi adataival kapcsolatos minden intézkedés központi szerve. Javaslatára az Osztrák Vöröskereszt Társaság elnöke, Hans Lauda 1956. november 28-ra konferenciát hívott össze az adatfelvételben érdekelt szervezetek részvételével.⁹⁸³ A megbeszélésen jelenlévők támogatták a Nemzetközi Bizottság küldötte által a genfi központú adatbank létrehozására vonatkozó terveket.⁹⁸⁴ A VNB végrehajtó részlege (Division exécutive) kezdeményezésére és az Elnöki Tanács jóváhagyásával, a Genfi Konvenciókban előírt mintát alapul véve a Hadifoglyok Központi Ügynöksége valóban létrehozta a magyar menekültek központi adatbankját (central card index)⁹⁸⁵, amelyben a P.10.055 számú nyomtatvány kitöltése révén az egyes

⁹⁸¹ A Nemzetközi Bizottság a szervezet központi intézménye, amely szokás szerint minden hónap első csütörtökén tartja plenáris ülését. Erre a Bizottság minden tagja hivatalos. Ez határozza meg az intézmény általános politikáját, dönt a költségvetés és a számadás elfogadásáról, valamint felügyeli a többi szervet és az igazgatást. Lásd Rey-Schyr, 2007. 36.

⁹⁸² A VBN Elnöki Tanácsa elvileg hetente egyszer ülésezik, és a szervezet folyamatban lévő ügyeit irányítja. Az elnökből, a két alelnökből és a Bizottság három további választott tagjából áll. Rey-Schyr, 2007. 36.

⁹⁸³ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 22 novembre 1956 (matin), JW/RB, no. 227. (1956. november 22.). 391–392.

⁹⁸⁴ ICRC Archives: Aide-Mémoire for the United Nations High Commissariat for Refugees, Registration of Hungarian refugees, by the International Committee of the Red Cross, Executive Division, TM/GRo 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 4.).

⁹⁸⁵ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 29 novembre 1956, RJW, no. 228 (1956. november 29.). 404.

menekülteket nyilvántartották.⁹⁸⁶ Úgy tervezték, hogy az űrlapokat maguk a menekültek töltik ki segítő személyek vagy intézmények közreműködésével.⁹⁸⁷

A projekt megvalósításához számos partner aktív támogatására volt szükség. A Menekültügyi Főbiztossággal és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával nyomban konzultáltak. Mindkét szervezet képviselői nagy meglepéssel nyugtázták a kezdeményezést, és felajánlották a segítségüket. Az UNHCR ausztriai ügyekkel megbízott tárgyalója megemlítette, hogy a Főbiztosság maga is végzi a menekültek regisztrációját, és az adatokat Salzburgban gyűjtik.⁹⁸⁸ Az ICEM munkatársa pedig beszámolt arról, hogy noha kezdetben felvették a magyar menekültek adatait, később azonban az elszállításra várók tömegének megnövekedésével kénytelenek voltak a menekültek nevét tartalmazó listák készítésére szorítkozni.⁹⁸⁹ Az ICEM igazgatója, Gregory Esgate 1956. november 28-án felajánlotta, hogy szervezete átadja a mintegy 30 ezer addig készített (nem a VNB-szabvány szerinti) regisztrációs űrlapot. Továbbá vállalta, hogy azután minden általuk továbbszállítandó magyar menekülttel kitöltetik a Nemzetközi Bizottság regisztrációs űrlapját.⁹⁹⁰ A VNB az osztrák kormányzati szervek közreműködésére is igényt tartott.⁹⁹¹

Az osztrák Belügyminisztérium az adatfelvétel megkerülhetetlenül fontos résztvevője volt, hiszen a nemzetközi egyezmények szerint az osztrák hatóságok kötelessége volt a területükre érkező menekültek regisztrációja. Tudomásuk szerint az Ausztriába került magyar menekültek 99%-ának az adatait rögzítették. A VNB képviselőivel tárgyaló Oskar Helmer belügyminiszter biztonsági okokra hivatkozva nem engedélyezte, hogy a genfi székhelyű szervezet regisztrációt végezzen a befogadóközpontokban és a táborokban. Az osztrák Belügyminisztérium hosszú

⁹⁸⁶ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

⁹⁸⁷ ICRC Archives: Lettre de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Dr. Hans Haug, secrétaire général de la Croix-Rouge suisse, TM/GRo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 3.).

⁹⁸⁸ ICRC Archives: Procès-verbal d'entretien avec Kelly, Carmen Totsy Mathez et Edouard Jaquet, établi par Mathez, TM/mjv/GRo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. november 23.).

⁹⁸⁹ ICRC Archives: Procès-verbal d'entretien avec Miss Wilson du CIME, Carmen Totsy Mathez, Edouard Jaquet et Pierre Jequier, établi par Mathez, TM/GRo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. november 24., 9 óra).

⁹⁹⁰ ICRC Archives: Message du CICR à la Délégation à Vienne pour M. Pfenninger, TM/GRo 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 12.).

⁹⁹¹ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

tárgyalások után mindazonáltal beleegyezett abba, hogy a Nemzetközi Bizottság átvezettesse a minisztériumi regisztráció adatait saját űrlapjaira. Ennek érdekében minisztériumi alkalmazottakból álló tízfős csoport szervezését határozták el, amelyet Bécsben felvett munkatársakkal egészítettek ki. E művelet költségeit (bérek, szociális terhek, helyiségek bérlete) teljes egészében a VNB viselte.⁹⁹² A munkát 3-4 hónap időtartamra tervezték.⁹⁹³ Mivel a Bizottság illetékesei lassúnak ítélték az adatfelvétel tempóját – 1957. január közepén mintegy 20 ezer menekült adatai szerepeltek csupán az adatbázisban –, a gyorsítás mellett döntöttek: a bécsi csoport létszámának növelését határozták el.⁹⁹⁴ A magyar menekültek regisztrációjával foglalkozó bécsi VNB-iroda 1957. március közepéig működött.⁹⁹⁵ A többi szervezet által a menekültek egy részéről készített listákat a Bizottság Központi Ügynöksége Genfben egyéni kartotékokra írta át. Az ausztriai fogadóközpontokban, táborokban, ICEM-irodákban, a városházakon és a plébániatemplomokban egyaránt kifüggesztették az űrlapok kitöltésére felhívó plakátokat.⁹⁹⁶

Az Osztrák Vöröskereszten kívül a többi befogadó ország nemzeti vöröskereszt-társasága is kivette részét az adatgyűjtésből.⁹⁹⁷ A Nemzetközi Bizottság 1956. november 27-én táviratozta részükre az erre vonatkozó kérelmet,⁹⁹⁸ majd pozitív visszajelzés⁹⁹⁹ után postázta a teendőket tartalmazó részletes levelet is.¹⁰⁰⁰ 1957. március végéig a megkeresett 27 társaság közül 26 vállalta a

⁹⁹² ICRC Archives: Note de dossier, signé par Carmen Totsy Mathez, TM/Ro, 234(00-65), 272(65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 12.).

⁹⁹³ ICRC Archives: Note de dossier, signé par Carmen Totsy Mathez, TM/GRo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 13.).

⁹⁹⁴ ICRC Archives: Note de dossier, Rapatriement des réfugiés hongrois y compris les enfants non accompagnés, TM/BT, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1957. január 16.).

⁹⁹⁵ ICRC Archives: Note de Pierre Jequier, Direction de l'Agence du CICR à la Délégation du CICR à Vienne, à l'attention de Mme Neukomm, PJ/br, 4530, 234(00-65), 252(055), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 12.).

⁹⁹⁶ ICRC Archives: Aide-Mémoire for the United Nations High Commissariat for Refugees, Registration of Hungarian refugees, by the International Committee of the Red Cross, Executive Division, TM/GRo 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 4.).

⁹⁹⁷ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

⁹⁹⁸ ICRC Archives: Télégramme, TM/GRo, intercroixrouge A989, 234 (00-65) Genève. B AG 234 094-004. (1956. november 27.).

⁹⁹⁹ Lásd például a Francia Vöröskereszt gyors és készséges válaszát: ICRC Archives: Lettre du Président de la Croix-Rouge française au Président du CICR, Relations Extérieures, RM/YP-2153, 234(00-65), Paris. B AG 234 094-004. (1956. november 28.).

¹⁰⁰⁰ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

közreműködést: egyedül a brit szervezet nem kapta meg ehhez országa hatóságainak hozzájárulását.¹⁰⁰¹ A Nemzetközi Bizottság képviselőjének 1957. márciusi nagy-britanniai tárgyalásai révén végül annyit sikerült elérnie, hogy a VNB űrlapjait kitöltésre átadhatták a magyar menekülteknek, amennyiben azok ezt önként vállalták.¹⁰⁰² A Jugoszláviában lévő magyar menekültek kapcsán Olga Miloševićnek, a Jugoszláv Vöröskereszt főtitkárának a Nemzetközi Bizottsághoz 1957. január 19-i dátummal írt leveléből tudjuk, hogy szervezete vállalta minden Jugoszláviába érkező magyar menekült regisztrálását, és a velük kapcsolatos keresőszolgálat működtetését. Ennek érdekében elhatározták, hogy központi nyilvántartást hoznak létre a Jugoszláv Vöröskereszt Központi Bizottságában. A munka elvégzéséhez a VNB-től kértek kitöltendő űrlapokat, négy űrlapot számolva menekültenként, amelyekből egyet Genfben terveztek küldeni.¹⁰⁰³

Az adatbank és keresőszolgálat felépítéséhez nélkülözhetetlen volt a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának munkáját korábban is jellemző diszkréció, és az érintettek biztonságának következetes szem előtt tartása. A menekültek és családjaik biztonsága érdekében a VNB csak a Magyarországon kívüli országokból érkező keresési kérelmeket válaszolta meg. A Magyarországról jövőket a keresett menekültek címére továbbították, és rájuk bízták, hogy válaszolnak-e azokra, mivel a normális postaszolgálat működött.¹⁰⁰⁴ 1956 decemberében a magyar Külügyminisztérium képviselője nyomatékosan kérte a Bizottság bécsi delegátusát, hogy adják át a magyar menekültek adatait tartalmazó dokumentumokat. A VNB azonban tudatta, hogy ennek a felszólításnak nem tesznek eleget, és nem adják át sem a gyermekekre, sem a felnőttekre vonatkozó listákat, befogadják viszont a Magyarországról jövő egyéni keresési kérelmeket, amelyeket a VNB a megkeresendő gyermekekhez továbbít. A Bizottság a magyar hatóságok értésére adta, hogy támogató ugyan minden hasonló levelezést, de csak a családok között a

¹⁰⁰¹ 1957. március elején Melchior Borsinger a VNB képviselőjében Nagy-Britanniában járt, hogy megpróbálja megszerezni az ottani magyar menekültekre vonatkozó adatokat. Ugyan nem ért el sikert, de a brit hatóságok abba végül beleegyeztek, hogy a magyar menekülteknek adhassák az űrlapokat kitöltésre (amennyiben azok vállalják). ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

¹⁰⁰² Uo.

¹⁰⁰³ ICRC Archives: Lettre de Dr. Olga Milosevic, secrétaire général de la Croix-Rouge yougoslave à Herbert G. Beckh, Division exécutive du CICR, copie avec annexe, no. 3598/56-bj/vs, Belgrade. B AG 234 094-004. (1957. január 19.).

¹⁰⁰⁴ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

VNB közvetítésével.¹⁰⁰⁵ A Nemzetközi Bizottság az együttműködő nemzeti vöröskereszt-társaságokkal és kormányokkal is tudatta, hogy nem adják ki a keresett menekültek címét azok előzetes beleegyezése nélkül.¹⁰⁰⁶ Ezt az eljárást alkalmazták hasonló esetekben korábban is.¹⁰⁰⁷ Ennek világos kinyilvánítását szükségessé tette a Kádár-kormányról a forradalom leverése óta Nyugaton elevenen élő negatív kép. A tömeges magyarországi megtorlások, letartóztatások a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága vezető testületeinek ülésein is szóba kerültek.¹⁰⁰⁸ A magyar menekültek adatbankjának védelmére a genfi központban új biztonsági intézkedéseket is életbe léptettek.¹⁰⁰⁹ Ugyancsak a biztonság szempontjának érvényesítését szolgálta, hogy a VNB nem adott ki sajtóközleményt az adatbank és a keresőszolgálat felállításáról, csupán a szervezet folyóirata számolt be a döntésekről, valamint a nemzeti vöröskereszt-társaságokat és a menekültek ügyével foglalkozó önkéntes és kormányzati szervezeteket tájékoztatták közvetlenül.¹⁰¹⁰

1957. március végére a regisztráció Ausztriában gyakorlatilag véget ért. Addig mintegy 110 ezer űrlapot töltöttek ki, és még hozzávetőleg 5000 várt feldolgozásra. Ezeknek a menekülteknek az adatait az osztrák hatóságok rögzítették. Az exodus első, zűrzavaros időszakában Magyarországra visszatérteket és az osztrák–magyar határról azonnal külföldre szállítottakat nem tudták Ausztriában regisztrálni. A Magyarországra később az osztrák hatóságok tudtával hazatértekről sem kapott információt a Nemzetközi Bizottság.¹⁰¹¹ 1957. március végére a genfi adatbank mintegy 120 ezer tételből állt, ami lehetőséget adott, hogy egyre nagyobb számban válaszolni tudjanak a keresési kérelmekre: ekkoriban napi

¹⁰⁰⁵ ICRC Archives: Extrait du procès-verbal de téléphone de William H. Michel et Jean-Pierre Maunoir avec Melchior Borsinger à Vienne, Genève. B AG 234 094-001 (1956. december 13. 17 óra).

¹⁰⁰⁶ Például: ICRC Archives: Lettre de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à [Gertrude] Dupuis, Service social international, Croix-Rouge italienne, TM/GRo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 3.).

¹⁰⁰⁷ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

¹⁰⁰⁸ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 1er août 1957 à 9 heures 15, JdP/RRB, no. 258. (1957. augusztus 1.). 785.

¹⁰⁰⁹ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 28 mars 1957, JPS/JMM, no. 243. (1957. március 28.). 536.

¹⁰¹⁰ ICRC Archives: Note de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Nicolas R. Burckhardt, directeur du Service International de Recherches, note no. 324, TM/BT 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1957. március 26.).

¹⁰¹¹ Uo.

átlagban 100–120 beadványra tudtak érdemi információt közölni.¹⁰¹² 1958-ra a magyar menekültek keresési ügyei nagyrészt rendeződtek, így jelentősen lecsökkent a Hadifoglyok Központi Ügynöksége Magyar Részlegének (Hungarian Section) tevékenysége. De még így is havi átlagban 500–600 keresési kérelem futott be.¹⁰¹³

A családi üzenetek közvetítésében a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága szintén több évtizedes gyakorlattal rendelkezett. 1956. november 13-án a VNB rádiós üzenetszolgálatot létesített, mivel nagyszámú megkeresést kapott olyan menekültektől, akiknek semmilyen hírük nem volt Magyarországon maradt családtagjaikról. A postai kapcsolatok megszakadásának áthidalására a 41,61 méteres rövidhullámon sugárzó Radio Intercroix-Rouge-ban felolvasták azoknak a személyeknek a nevét, akik hírt akartak kapni magyarországi hozzátartozóikról. Azt javasolták ez utóbbiaknak, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt üzenetközvetítő űrlapja révén lépjenek kapcsolatba külföldre került szeretteikkel. Magyarországon a Magyar Vöröskereszttől szerezheték be ezeket a nyomtatványokat. A magyar társaságot felkérték, hogy küldje a kitöltött űrlapokat a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságához, hogy azután a genfi szervezet értesítse a kérelmezőket.¹⁰¹⁴ A későbbi tapasztalatok azt mutatták, hogy ez a rádiós közvetítési módszer nem volt hatásos.¹⁰¹⁵ A VNB Műsorközvetítési Részlege (Broadcasting Section) a szolgáltatás felfüggesztéséig, 1957. január végéig mintegy 27 ezer üzenetet sugárzott Magyarországra a postai összeköttetés szünetelése idején. Ez volt az első alkalom, hogy a Nemzetközi Bizottság a számára kijelölt hullámhosszt felhasználta.¹⁰¹⁶

A kérelmek számának további növekedése nyomán – a rádiós terjesztést kiegészítve – a Hadifoglyok Központi Ügynökségének Magyar Részlege átírta a kérelmeket polgári üzenet (message civil) formanyomtatványokra. A szolgáltatás gyorsítása céljából a VNB küldött ezekből az űrlapokból az egyes érintett nemzeti vöröskeresztes társaságoknak, hogy a kérelmezők közvetlenül kitölthessék

---

¹⁰¹² Uo.

¹⁰¹³ Annual Report, 1958, International Committee of the Red Cross. Geneva, 1959. 35.

¹⁰¹⁴ ICRC Archives: Note sur l'action du Comité international de la Croix-Rouge et de l'Agence centrale des prisonniers de guerre en relations avec les événements de Hongrie, RB/HD, 272(65), 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 5.).

¹⁰¹⁵ ICRC Archives: Note de dossier, signé par Carmen Totsy Mathez, TM/Ro, 234(00-65), 272(65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 12.).

¹⁰¹⁶ Annual Report, 1957, International Committee of the Red Cross. Geneva, 1958. 51, 71–72.

azokat.¹⁰¹⁷ A Bizottság egy belső feljegyzése szerint a VNB 1957. január 16-ig 4.446 Magyarországra továbbítandó levelet és 22.256 civil üzenetet kapott. Mivel egyes leveleket átírtak „message civil” nyomtatványokra, 22.539 üzenetet küldtek Magyarországra 1956. december 14-től rendes postai úton. Addig 690 válaszüzenetet kaptak, és 168 üzenet jött vissza „elköltözött”, „ismeretlen”, „elhuny”, „pontatlan cím”, stb. megjegyzéssel. A Nemzetközi Bizottság gondosságára utal, hogy tervbe vették ezen üzenetek visszajuttatását a feladókhöz, javasolva nekik, hogy – amennyiben azóta sincs hírük a címzettjükről – töltsenek ki egy keresési nyomtatványt.¹⁰¹⁸ A VNB szükségesnek tartotta, hogy Genfben összpontosítsa a magyar menekültekkel kapcsolatos összes levelezést.¹⁰¹⁹ A Nemzetközi Bizottság bécsi küldöttségéhez (Hôtel Wandel) számos (1956. december 13-ig több mint 1000) kerülő vagy illegális úton érkező levél jött magyarországi személyektől menekült rokonaik számára. Ezek kézbesítésének lehetősége is felmerült.¹⁰²⁰

Részvétel a magyar menekültek repatriálásában

Amint fentebb láttuk, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága hagyományos tevékenységei közé tartozik a hadifoglyok és a menekültek hazasegítése is. A VNB Elnöki Tanácsának jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy a magyar kormányzat bécsi követe útján már 1956 novemberében a Nemzetközi Bizottság segítségét kérte a hazatérni szándékozó magyar menekültek repatriálásához. Mire Roger Gallopin, a VNB képviselője óvatos távolságtartással jelezte szervezete készségét, amennyiben a szóban forgó menekültek szabadon kifejezik a hazatérés iránti vágyukat.¹⁰²¹ A magyar fél 1957. januárban megismételt kérésére a Bizottság delegátusa közvetlen megbeszéléseket javasolt Bécsben az osztrák és a magyar vöröskereszt-társaság

¹⁰¹⁷ ICRC Archives: Note sur l'action du Comité international de la Croix-Rouge et de l'Agence centrale des prisonniers de guerre en relations avec les événements de Hongrie, RB/HD, 272(65), 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 5.).

¹⁰¹⁸ ICRC Archives: Note de dossier, Rapatriement des réfugiés hongrois y compris les enfants non accompagnés, TM/BT, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1957. január 16.).

¹⁰¹⁹ ICRC Archives: Note de dossier, signé par Carmen Totsy Mathez, TM/Ro, 234(00-65), 272(65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 12.).

¹⁰²⁰ ICRC Archives: Note de dossier, signé par Carmen Totsy Mathez, TM/RGo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 13.).

¹⁰²¹ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 22 novembre 1956 (matin), JW/RB, no. 227. (1956. november 22.). 390.

képviselői között, hogy ajánlásokat dolgozzanak ki a két kormány számára. Ez a terv azonban megghiúsult.¹⁰²² Az osztrák és a magyar hatóságok részleges megállapodásának eredményeként mindazonáltal egy magyar repatriáló bizottság megkezdte tevékenységét Ausztriában.¹⁰²³ A VNB hozzáállását később is az jellemezte, hogy együttműködési hajlandóságát kinyilvánítva, a feladat kényességére tekintettel, igyekezett a háttérben maradni, és a magyar kormányzatra hagyta a kezdeményezést.¹⁰²⁴ A Bizottság óvatosságát tovább növelték a svájci külügytől és az UNHCR-től a Magyarországra visszatérő menekültekről szóló aggasztó hírek.¹⁰²⁵

A kísérő nélküli kiskorú magyar menekültek hazatelepítése még bonyolultabb ügynek ígérkezett, mivel esetükben nem csupán szándékaik megítélése okozott nehézséget, kiskorúakról lévén szó, hanem szüleik hollétének és valódi törekvéseinek tisztázása is. A részletesebb dokumentáció érdekében a Bizottság kérte, hogy a kísérő nélküli kiskorúakról külön űrlapokat töltsenek ki. Javasolta továbbá, hogy a nem azonosított kiskorúak esetében érkezésükkor készítsenek róluk fényképet, amelyet küldjenek el a genfi központba, hogy szüleik később szükség esetén felismerhessék őket.¹⁰²⁶ 1956. december 13-án a Nemzetközi Bizottság és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság illetékesei a hozzájuk forduló osztrák kormány kérésére tárgyaltak, és rögzítették a kiskorúak repatriálásának elveit. Ezek szerint a VNB azon kiskorú menekültek hazatelepítésében kívánt részt venni, akik spontán módon kifejezik hazatérés iránti vágyukat, és a Nemzetközi Bizottság képes meggyőződni arról, hogy a szülők életben vannak, Magyarországon laknak, és szabadon fejtették ki a gyermekük hazatérésére vonatkozó kívánságukat. Ehhez feltételként szabták, hogy a szülők adjanak be a VNB budapesti vagy bécsi küldöttségéhez vagy a Magyar Vöröskereszthez hivatalos kérvényt minden

¹⁰²² ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 17 janvier 1957 à 9 h. 15, JdP/, no. 233. (1957. január 17.). 436.

¹⁰²³ Uo. 438–439.

¹⁰²⁴ ICRC Archives: Lettre de Carmen Totsy Mathez à Ernst Fischer, chef de la délégation du CICR à Budapest, Rapatriement de ressortissants hongrois, TM/AMi, 234 r. (00-65), no. 24, Genève. B AG 234 094-001. (1957. február 4.).

¹⁰²⁵ ICRC Archives: Lettre de Jean-Pierre Maunoir, chef de section, Division exécutive du CICR au Département politique fédéral, JPM/HWr, 234 r (00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1957. március 19.).

¹⁰²⁶ ICRC Archives: Lettre de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à [Gertrude] Dupuis, Service social international, Croix-Rouge italienne, MT/RRB, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. november 30.). Valamint: ICRC Archives: Lettre de Carmen Totsy Mathez, Division exécutive du CICR à Dr. Hans Haug, secrétaire général de la Croix-Rouge suisse, TM/GRo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-004. (1956. december 3.). Az Ausztriába család nélkül került kiskorú magyar menekültekről lásd: Murber, 2002b.

szükséges igazoló irattal együtt. E kérelem alapján a Nemzetközi Bizottság igyekszik megtalálni a gyermekeket, és tájékoztatja őket arról, hogy a szüleik haza kívánják őket hozatni. A visszatérni nem kívánó gyermekek repatriálásával a VNB nem óhajtott foglalkozni. További alapelvként szerepelt, hogy a Bizottság akkor tekinti a repatriálási kérelmet érvényesnek, ha az a szülői hatalmat gyakorló személyektől származik (a magyar és a svájci jogban is ez mindkét szülőre együttesen vonatkozik). A Nemzetközi Bizottság végül újra kinyilvánította, hogy nem fogja átadni a magyar hatóságoknak a menekültek nevét és címét tartalmazó listákat és a menekültektől származó személyes információkat.¹⁰²⁷ Súlyos problémát jelentett, hogy míg a VNB támaszkodhatott az osztrák hatóságokra a hazatérésre jelentkezők szabad akaratának megállapítása érdekében, addig a szülők akaratának tisztázására irányuló magyarországi lépések során – éppen a vészterhes belső helyzet miatt – nagyon szükségesnek tűnt a Bizottság közvetlen részvétele.¹⁰²⁸ Fontos kérdésként merült fel, hogyan ismerhető meg a szülők „szabadon kifejezett” akarat az ő veszélyeztetésük nélkül.¹⁰²⁹ Az osztrák hatóságok 1957. január végén kérték a VNB-t, tudakolja meg, hogy mintegy nyolcvan Ausztriában lévő kísérő nélküli magyar menekült gyermek szülei valóban Magyarországon élnek-e. Az osztrák hatóságok ugyanis azt tervezték, hogy ha megtalálják e szülőket, a gyermekeket átadják a magyar hatóságoknak.¹⁰³⁰ Érdekes adalék, hogy az ENSZ Menekült Alap 1957. január 30-i ülésén résztvevő magyar képviselő beszédében szintén a „Nemzetközi Vöröskeresztet” kérte fel, hogy állapítsa meg a menekült gyermekek szüleinek hollétét és szándékait.¹⁰³¹

---

¹⁰²⁷ ICRC Archives: Note de dossier, Rapatriement des enfants hongrois réfugiés en Autriche, signé par Carmen Totsy Mathez, TM/GRo, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1956. december 14.).

¹⁰²⁸ ICRC Archives: Procès-verbal de téléphone entre Roger Gallopin à Vienne et Jean-Pierre Maunoir, Genève, JPM)RRB, 234(00-65). B AG 234 094-001. (1957. január 11. 17.45).

¹⁰²⁹ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 7 février 1957 à 14 heures 30, JPS/JMM, no. 2/1957. (1957. február 7.). 15–16.

¹⁰³⁰ ICRC Archives: Extrait du rapport du sous-comité de la 4ème session du Comité exécutif de l'UNREF. Art. 92 – Déclaration autrichienne. B AG 234 094-001. (1957. január 23–28.).

¹⁰³¹ ICRC Archives: Note à Monsieur Gallopin, signé par Carmen Totsy Mathez [Division exécutive], Genève. B AG 234 094-001. (1957. január 30.).

Repatriálás és/vagy családegyesítés?

A magyar hatóságoknak a kiskorú menekültek hazatelepítésével és a Magyarországon maradt családtagok, főként feleségek és gyermekek legális kivándorlásának engedélyezésével, vagyis a családegyesítéssel kapcsolatos politikájáról a Negyedik fejezetben szóltunk részletesen. Az alábbiakban a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának az ügyben játszott szerepét vesszük górcső alá. A VNB és a Magyar Vöröskereszt Társaságot is felhasználó magyar kormányzat közti kapcsolat a vizsgált időszakban két szakaszra osztható: az 1957. februártól decemberig tartó első időszakban a közvetlen tárgyalások, míg az 1958. januártól novemberig tartó második periódusban a két fél közti levelezés volt a meghatározó kommunikációs forma. A megoldandó alapkérdés azonban változatlan maradt: tárgyalható-e egy szinten, egymással kapcsolatba hozva a repatriálás és a családegyesítés? Lássuk először a magyar kormányzat kiinduló álláspontját!

1957. február 15-én a magyar Külügy-, Belügy- és Igazságügyi Minisztérium képviselői értekezletet tartottak a kiskorúak repatriálásával kapcsolatos magyar álláspont kialakítása céljából. Úgy döntöttek, hogy nem járulnak hozzá, hogy a VNB vizsgálatokat végezzen Magyarországon az itt élő szülőkre vonatkozóan, és a magyar hatóságok megállapításait ellenőrizze. Állásfoglalásuk szerint elvileg nem zárkoznak el az elől, hogy a magyar állampolgárságú kiskorúak külföldre távozott szüleiket kövessék, de az osztrák hatóságokat nem ismerik el illetékesnek arra, hogy magyar állampolgárok képviseletében járjanak el, és – ahogyan ezt számtalan alkalommal kifejtették – „a kiutazás engedélyezése kizárólag a magyar hatóságok mérlegelési körébe tartozik, amelyek a kiskorú érdekét tartják szem előtt”. Igyekeztek állásfoglalásukat jogilag is megalapozni: „Nem lehet egy nevezőre hozni a Magyarországon maradt szülő igényét a gyermekéhez azzal az igénnyel, amit a külföldre távozott, gyermekét elhagyó szülő támaszt gyermeke iránt. A magyar családjogi törvény 92.§-a szerint megszűnik a szülői felügyelet, ha a szülő ismeretlen helyen távol van, vagy tényleg akadályozva van és a szülői felügyeletet a bíróság is megszüntetheti a kötelességet elhanyagoló szülővel szemben. Ha a gyermek hagyja el a szüleit, ezzel a szülői felügyelet nem szűnik meg. Eszerint a Magyarországon maradt szülő igénye jogos a gyermekéhez, viszont a külföldre távozott, gyermekeit elhagyó szülőé jogtalan – ami azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy adott esetben a magyar

hatóságok ne járuljanak hozzá az itt maradt gyermek kiutazásához” – szögezte le a tárcaközi értekezlet tárgyalásait összefoglaló feljegyzés.¹⁰³²

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságát számos menekült kereste meg családdegyesítésének előmozdítása ügyében.¹⁰³³ Léopold Boissier elnök 1957. februári bécsi és budapesti látogatása során a tárgyalások egyik fő témája szintén a családdegyesítés, illetve a repatriálás volt. Boissier a Bizottság 1957. március 7-i ülésén hangsúlyozta, hogy e nemzetközi kérdésben minden érintett fél – a magyar és az osztrák kormány, az UNHCR és a Jugoszláv Vöröskereszt egyaránt – a VNB-től várja a megoldást.¹⁰³⁴ A Bizottság vezető testületeiben újra és újra hangsúlyozzák az óvatosság fontosságát. Az Elnöki Tanács február 28-i értekezletén,¹⁰³⁵ majd a Bizottság teljes ülésén (1957. március 7.) megfigyelhető hosszas tanakodás jól kifejezte a szervezet habozását az ügyel kapcsolatban. A VNB mindazonáltal megkísérelte a lehetetlennek tűnő küldetést, újabb és újabb megoldási javaslatokat igyekezett kidolgozni, és az egyre merevebb álláspontot képviselő magyar tárgyalópartnereket jobb belátásra bírni. Ennek elősegítése céljából Boissier javaslatára 1957. március közepén széles felhatalmazással rendelkező küldött indult Ausztriába, majd Jugoszláviába, s végül Magyarországra, hogy a függő kérdéseket helyben megvitatva mindenki számára elfogadható válaszokat javasoljon. Arthur Guillermet-t, egykori igazságügyi és rendészeti minisztert bízták meg a feladattal.¹⁰³⁶ A csaknem egy hónapig tartó tárgyalóköri azonban – a Bizottság április 4-én tartott teljes ülésének megállapítása szerint – eredménytelennek bizonyult.¹⁰³⁷ Noha az osztrák hatóságok kevésbé tűntek kategorikusnak, és a jugoszlávok a Magyarországgal kötött jogsegélyegyezmény alapján a magyar törvényeket tekintették irányadónak a menekültek Magyarországon maradt családtagjainak kivándorlása kapcsán, továbbá elfogadták a kiskorúak repatriálásához a szülői kérelmek hitelességét is, a magyar tárgyalók

¹⁰³² MNL OL: Feljegyzés a disszidált kiskorúak hazatelepítésének kérdésében tartott értekezletről, 00200/2, Budapest. XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 314. doboz. (1957. február 15.).

¹⁰³³ ICRC Archives: Note de dossier, Rapatriement des réfugiés hongrois y compris les enfants non accompagnés, TM/BT, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-001. (1957. január 16.).

¹⁰³⁴ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 7 mars 1957 à 14 heures 30, JPS/JMM, no. 3/1957. (1957. március 7.). 22.

¹⁰³⁵ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 28 février 1957 à 9 h. 15, no. 239. (1957. február 28.). 492–493.

¹⁰³⁶ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 7 mars 1957 à 14 heures 30, JPS/JMM, no. 3/1957. (1957. március 7.). 22.

¹⁰³⁷ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 4 avril 1957 à 14 heures 30, JRW/HD, no. 4/1957. (1957. április 4.). 44.

továbbra is hajthatatlannak bizonyultak. A Nemzetközi Bizottságtól azt várták el, hogy a magyar hivatalos álláspont helyességéről meggyőzzék a befogadó nyugati országok hatóságait, és adják át a menekültek személyi adatait tartalmazó listákat. Bár Guillermet kivételes és gyorsított eljárást javasolt a Magyarországon maradt családtagok mielőbbi kivándorlása érdekében, Genfben kapott instrukcióinak megfelelően nem kötötte össze a családegyesítést a repatriálással, nem beszélt kölcsönösségről, inkább a két kérdés humanitárius aspektusára helyezte a hangsúlyt. A magyar tárgyalópartner azonban kitarzott a repatriálást fontosabbnak ítélő álláspontja mellett. A tárgyalókörút csak megerősítette a VNB vezetőinek kétségeit,¹⁰³⁸ akik azt is világosan látták, hogy a Magyar Vöröskereszt viszonylagos autonómiáját elvesztve egyre inkább a kormány befolyása alá kerül.¹⁰³⁹ A Nemzetközi Bizottság azonban továbbra is a kezdeményezés mellett döntött.

1957 áprilisában Guillermet-t újra Magyarországra küldték. Indulásakor kapott utasításában az elnök azt ajánlotta, hogy ne kötelezze el a VNB-t a családegyesítés ügyében, s ezáltal ne tegye esetleg kockára a szervezet által a szovjet blokkban ekkoriban élvezett viszonylagos toleranciát.¹⁰⁴⁰ A Bizottságnak a magyar kormányhoz beterjesztett javaslata a repatriálás kontra családegyesítés ügyében két alapfeltételen nyugodott: egyfelől a műveletek kölcsönösségét (a családfő tartózkodási helye szerint), másfelől azok egyéni és önkéntes jellegét hangsúlyozták, valamint azt, hogy a VNB-nek lehetőséget kell adni e feltételek ellenőrzésére.¹⁰⁴¹ A magyar kormány 1957. május 8-i válaszevele azonban teljes mértékben visszautasította a Bizottság által javasolt elveket. Továbbra is a repatriálásnak adtak elsőbbséget a családegyesítéssel szemben, és nem egyeztek bele abba sem, hogy a szülői kérelmeket ellenőrizze a Nemzetközi Bizottság.¹⁰⁴² A VNB ennek hatására úgy döntött, hogy nagyon udvarias levélben jelzi a magyar kormánynak, kivonja magát a repatriálással kapcsolatos tárgyalásokból, és az

¹⁰³⁸ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 18 avril 1957 à 9 h. 15, JRW/HD, no. 245. (1957. április 18.), az ezt követő dokumentum: Rapport de Monsieur A. Guillermet, délégué spécial du CICR, Action en vue du regroupement des familles hongroises dispersées, SP 118, Genève (1957. április 17.). 567–577.

¹⁰³⁹ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 4 avril 1957 à 14 heures 30, JRW/HD, no. 4/1957. (1957. április 4.). 44.

¹⁰⁴⁰ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 25 avril 1957, JRW/MH, no. 246. (1957. április 25.). 596.

¹⁰⁴¹ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 2 mai 1957 à 15 heures, JdP/RB, no. 5/1957. (1957. május 2.). 54–55.

¹⁰⁴² ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 16 mai 1957 à 9 h. 15, JW/ no. 248. (1957. május 16.). 627–628.

érintett országok diplomáciai szerveire hagyja a megoldás további keresését. Boissier elnök kudarcnak ítélte a történeteket. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a siker reménye eleve rendkívül csekély volt. Csupán azt tartotta pozitívumnak, hogy a magyar kormánnyal való kapcsolat továbbra is „nagyon udvarias” maradt.¹⁰⁴³ Az erőfeszítések felfüggesztéséhez bizonyára annak felismerése is hozzájárult, hogy a repatriálás-családegyesítés ügyében a Bizottság nemzetközi mozgásterére erősen beszűkült, ahogyan ezt a bécsi VNB-delegációhoz tartozó Melchior Borsinger budapesti és bécsi tárgyalásai is világosan jelezték. Míg Szarka Károly külügyminiszter-helyettes értetlenségét fejezte ki, hogy a Nemzetközi Bizottság miért helyezi a gyermekek repatriálásának és a családegyesítésnek az ügyét egy szintre, addig Hans Reichmann osztrák követ értésére adta, hogy az osztrákok „erősen remélik”, hogy a VNB nem fog úgy visszavonulni az ügytől, hogy nem éri el a repatriálás és a családegyesítés elvének kölcsönösségét.¹⁰⁴⁴

1957 nyarán a Magyar Vöröskereszt – a magyar kormányzat ösztönzésére – újra kezdeményezőként lépett föl. Kérte, hogy a szervezet számára a VNB által félretett pénzalapból finanszírozhassák a repatriáló gyermekek utazási költségeit, a Magyarországon belüli utazást is beleértve. A Nemzetközi Bizottság nem zárkózott el ennek teljesítésétől, amennyiben a magyar fél elfogadja, hogy azt a családegyesítéssel kiutazó gyermekek útiköltségére is fel lehessen használni.¹⁰⁴⁵ A repatriálás és családegyesítés megoldhatatlannak tűnő kérdéskörének megvitatására a VNB Genfben tartandó konferenciát javasolt a Magyar Vöröskereszt és a befogadó országok vöröskereszt-társaságainak részvételével.¹⁰⁴⁶ Erre azonban a magyar tárgyalók kezdeti nyitottsága és a tárgyalási fordulók ellenére végül nem került sor, mivel a befogadó országok vöröskereszt-szervezetei – a Vöröskereszt XIX. Nemzetközi Konferenciája 20. határozatának megfelelően – nem voltak hajlandók különválasztva foglalkozni a repatriálással és a családegyesítéssel. 1958. január végén írt levelében a VNB végül az általános megoldást kereső konferencia helyett az egyes konkrét esetekben való kétoldalú megállapodásokat ajánlja az

¹⁰⁴³ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de l'assemblée plénière du 6 juin 1957 à 14 heures 30, JW/RRB, no. 6/1957. (1957. június 6.). 73.

¹⁰⁴⁴ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 23 mai 1957 à 9 h. 15, JdP/RRB no. 249. (1957. május 23.). 648–649.

¹⁰⁴⁵ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 18 juillet 1957 à 9 h. 15, JW/GH, no. 256. (1957. július 18.). 761.

¹⁰⁴⁶ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 1er août 1957 à 9 heures 15, JdP/RRB, no. 258. (1957. augusztus 1.). 785–786.

érdekelte kormányok és vöröskereszt-társaságok számára.¹⁰⁴⁷ Ennek elősegítésére a Bizottság újra felajánlotta, hogy közvetít a konfliktusban álló felek között.¹⁰⁴⁸ A VNB, noha a magyar fél kérésére a befogadó országok illetékeseivel nagyszabású levelezésbe kezdett,¹⁰⁴⁹ a magyar menekült gyermekek repatriálását és az emigrációban élő szülők gyermekeinek kivándorlását nem tudta és nem is tudhatta érdemben előmozdítani.

A családegyesítés, repatriálás, keresőszolgálat a Magyar Vöröskereszt Külügyi Osztályának egyik súlyponti tevékenysége volt, mely ügyek intézésében a magyar kormányzat az MVK-nak aktív szerepet szánt.¹⁰⁵⁰ Az Osztály jelentése szerint 1958-ban mintegy kétezer „elszökött fiatal” kérelmét intézték, akik közül 220 tért haza. 2068 kivándorlási kérelem érkezett a Magyar Vöröskereszthez, amelyek között voltak egyes befogadó országok vöröskereszt-társaságainak kérelmei és egyéni beadványok egyaránt. Az MVK-nak a kádári hatalmi rendszer döntéshozatalában játszott szerepének jelentőségét jól jellemzi, hogy „gondos környezettanulmány után” csupán 49 esetben kérte a magyar szervezet a Belügyminisztérium Útlevélosztályának közreműködését, amiből 15 esetben engedélyezték a kiutazást...¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁷ MNL OL: Lettre de Roger Gallopin, directeur exécutif du CICR à József Kárpáti, secrétaire général de la Croix-Rouge hongroise, Genève. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. január 27.). Lásd még: Nineteenth International Conference of the Red Cross, 1958. 155. Resolution XX. Reunion of dispersed families. Idézi: Bugnion, 2009. 704.

¹⁰⁴⁸ MNL OL: Feljegyzés a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottság küldötteivel Fischer és Redli urakkal folytatott megbeszélésekről, 4/101/10-1/958. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. január 31.).

¹⁰⁴⁹ MNL OL: Roger Gallopin, ügyvezető igazgató levele André François-Poncet-nek, a Francia Vöröskereszt elnökének (másolatban, magyar fordításban), Genf. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. szeptember 1.).

¹⁰⁵⁰ MNL OL: Jegyzőkönyv felvéve az 1957. augusztus 23-án tartott Országos Vezetőségi értekezletről. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 7. doboz, 5. tétel, Országos Vezetőség, Ülésjegyzőkönyvek, 1957–1967.

¹⁰⁵¹ MNL OL: Jelentés a Külügyi Osztály 1958-ban végzett munkájáról. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 17. doboz, 2. tétel, Jelentések külföldi kapcsolatokról, 1958–1990.

A siker megítélése: változó nemzetközi környezet és az elvek állandósága

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának az 1956-os magyar menekültekkel kapcsolatos tevékenységére a nemzetközi kontextus, vagyis a nyugati és a szovjet blokk közti hidegháborús szembenállás és az 1953-tól kibontakozó nemzetközi enyhülés, valamint a Vöröskereszt-mozgalom kinyilvánított elvei egyaránt hatással voltak. Fellépésének sikerességét e tényezők együttes figyelembevételével célszerű értékelni.

A VNB vezető testületei jegyzőkönyveinek tanúsága szerint tisztában voltak a hidegháború hatásával a Magyar Vöröskereszttel fenntartott viszony kapcsán. A kádári Magyarországról élő negatív képre jellemző Boissier elnök 1957. október 3-án a Bizottság plenáris ülésén mondott megjegyzése a magyar hatóságok által javasolt gyermekváros-építési program kapcsán: „a jelenlegi magyarországi légkörben nehéz elképzelni olyan Pestalozzi-falvakat, amelyek nem a politikai propaganda központjai; értesüléseink szerint a hazatért gyermekeket átnevelő táborokba küldték.”¹⁰⁵² Az 1956. november és 1957. május között a Magyar Vöröskereszt élén álló, Killner György vezette öttagú professzori kollégiummal viszont kiváló munkakapcsolat alakult ki. Boissier szerint ez volt „az egyetlen megmaradt nem kommunista szervezet az országban”.¹⁰⁵³ A magyar hatóságok azonban a vezetést leváltva a párt utasításait követő politikai „tömegszervezetté” alakították a sikeres humanitárius tevékenységet folytató intézményt.¹⁰⁵⁴ Ahogy Kárpáti József főtitkár 1957. június 25-én az Országos Vezetőség ülésén mondott

¹⁰⁵² ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 3 octobre 1957, JW/, no. 10/1957. (1957. október 3.). 178.

¹⁰⁵³ NARA: Telegram from the US Representation for International Organization, Geneva to Secretary of State, Washington, Hungarian relief, n° 915. RG 469 Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. március 22.).

¹⁰⁵⁴ Péteri István, az MSZMP Adminisztratív Osztályának vezetőhelyettese 1958. április 8-án az MVK Országos Vezetősége párttagjai számára ismerteti a Magyar Vöröskeresztre vonatkozó párthatározatot: „Az [MSZMP] KB Titkárság határozata leszögezi, hogy a Vöröskereszt tömegszervezet, amelyet a párt irányít.” Ami „Azt jelenti, hogy a Vöröskereszt politikai szervezet lett, nem karitatív intézmény, nem jótékonyági egyesület, hanem olyan politikai szervezet, amely sajátos eszközeivel neveli tagjait a proletár internacionalizmusra, szocialista humanizmusra, mozgósítja tagjait a béke védelmére, a szocialista társadalom egészségügyi kultúrájáért folytatott harcra.” MNL OL: Jegyzőkönyv 1958. április 8-án az Országos Vezetőségi tagok kommunisztái részére megtartott értekezletről, szigorúan bizalmas. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 7. doboz, 5. tétel, Országos Vezetőség, Ülésjegyzőkönyvek, 1957–1967. (1958. április 8.).

beszédében kifejtette: „Az elmúlt hónapokban a Vöröskeresztben dolgozó kommunisták erőfeszítései többi között arra irányultak, hogy leleplezzék az úgynevezett »politikamentesség« álarca alatt folytatott kártevést, visszaszerezzék a Vöröskereszt tömegszervezet jellegét, hogy népi demokratikus rendszerünk szolgálatában betölthesse hagyományos hivatását.”¹⁰⁵⁵ A magyar kormányzat képviselői a hidegháború szemüvegén át nagy gyanakvással szemlélték a Nemzetközi Bizottság magyarországi munkáját. Belső dokumentumokban azzal vádolták, hogy a forradalom idején folytatott segélyezés során fegyvereket is szállított,¹⁰⁵⁶ és a nyugati politikai propaganda eszköze.¹⁰⁵⁷ A magyar titkosszolgálat 1957 februárjában objektum dossziét nyitott „a Nemzetközi Vöröskereszt /IKRK/ által Magyarországra küldött kapitalista állampolgárok ellenőrzése során keletkezett anyagok gyűjtése céljából”.¹⁰⁵⁸ A VNB küldötteinek magyarországi látogatásai idejére szükségesnek tekintették, hogy „operatív tervet” készítsenek „a beutazó személy ellenőrzésére”, hiszen „Az a segítőkészség, amely Ernst Fischer [VNB küldött] részéről megnyilvánul – nem az önzetlen emberi megnyilvánulás. Rajta keresztül [...] a nyugati hírszerző szervek akarnak behatolni hazánkba. Így ismét alkalmuk lenne, hogy közvetlenül irányítsák embereiket, vagy szervezzenek nekik megfelelő személyeket hírszerző munkára.”¹⁰⁵⁹

Ugyanakkor amerikai külügyi dokumentumokból tudjuk, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága számtalanszor kinyilvánított semlegessége, pártatlansága ellenére kiváló, rendszeres és bizalmas kapcsolatot ápolt a nagy nemzetközi befolyással és óriási gazdasági erőforrásokkal rendelkező amerikai külüggyel főként az USA bécsi nagykövetségén, budapesti követségén, valamint genfi állandó képviselőjén keresztül. De a VNB küldöttjei időről időre a

¹⁰⁵⁵ MNL OL: Jegyzőkönyv felvéve az 1957. június 25-én megtartott Országos Vezetőségválasztó értekezletről, 4. sz. melléklet, Kárpáti elvtárs hozzászólása. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 7. doboz, 5. tétel, Országos Vezetőség, Ülésjegyzőkönyvek, 1957–1967. (1957. június 25.).

¹⁰⁵⁶ MNL OL: Jegyzőkönyv felvéve az 1957. június 25-én megtartott Országos Vezetőségválasztó értekezletről. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 7. doboz, 5. tétel, Országos Vezetőség, Ülésjegyzőkönyvek, 1957–1967. (1957. június 25.).

¹⁰⁵⁷ MNL OL: Jegyzőkönyv felvéve az 1957. augusztus 23-án tartott Országos Vezetőségi értekezletről. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 7. doboz, 5. tétel, Országos Vezetőség, Ülésjegyzőkönyvek, 1957–1967.

¹⁰⁵⁸ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest, a továbbiakban ÁBTL): 3.1.5. O-13400. Nemzetközi Vöröskereszt.

¹⁰⁵⁹ ÁBTL: 3.1.5. O-13399 Magyar Vöröskereszt. Belügyminisztérium, II/2.f. alosztály, szigorúan titkos jelentés, aláírás: Kajtár László ny. fhdgy (1958. február 27.).

washingtoni külügyminisztériumba is ellátogattak.¹⁰⁶⁰ 1956. december 28-án a bécsi amerikai nagykövetség Washingtonba küldött egy 11 oldalas jelentést, amelyet a genfi központ tudtával a VNB bécsi vezető delegátusától „mint magánembertől” kaptak, „hogyan a magyarországi helyzetről háttéranyaggal szolgáljanak az Egyesült Államok tisztviselőinek”. A jelentés eredetileg a Nemzetközi Bizottság tájékoztatására készült.¹⁰⁶¹ 1957. január 5-én Roger Gallopin ügyvezető igazgató szintén „magánemberként” a bécsi amerikai nagykövetnek átadta a VNB ENSZ-nek küldött feljegyzését a magyarországi általános sürgősségi segélyezés szükségleteiről.¹⁰⁶² 1957. január 5-én Georg Rutishauser, a Bizottság bécsi fődelegáltja bizalmasan tájékoztatta az amerikai nagykövetséget, hogy Philippe de Seynes, a magyar segélyezés ügyével megbízott ENSZ-főtitkárhelyettes Budapesten a magyar kormány képviselőivel tárgyal.¹⁰⁶³ Két nappal később pedig arról informálták a bécsi amerikai diplomatákat, hogy a FAO vizsgálja vetőmag kölcsönzését Magyarországnak 1957-re.¹⁰⁶⁴ A VNB képviselői a Magyar Vöröskereszttel Bécsben folytatott tárgyalásokról is beszámoltak az amerikai

---

¹⁰⁶⁰ NARA: Telegram from Franklin C. Gowen, consul general and U. S. representative to international organizations, Geneva to Secretary of State, Washington, n° 721, official use only, priority. RG 469 Records of the U. S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. január 23.).

¹⁰⁶¹ NARA: Airgram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna to Department of State (International Cooperation Administration), Washington, subject: Internal Report of the International Committee of the Red Cross, TOICA A-154, official use only. RG 469 Records of the U. S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1956. december 28.).

¹⁰⁶² NARA: Telegram from Edward T. Wailes, US minister in Budapest to Secretary of State, Washington, n° 575, official use only. RG 469 Records of the U. S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. január 21.).

¹⁰⁶³ NARA: Cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna to Department of State (International Cooperation Administration), Washington, subject: Hungarian relief: ICRC, UN Representatives in Budapest, TOICA 208, confidential, priority. RG 469 Records of the U. S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. január 5.).

¹⁰⁶⁴ NARA: Cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna to Department of State (International Cooperation Administration), Washington, subject: Hungarian Peoples' Relief, TOICA 216, official use only. RG 469 Records of the U. S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. január 7.).

diplomáciai képviselőnek,¹⁰⁶⁵ sőt később – „informális és teljesen bizalmas alapon” – a magyar kormány megbízottaival való megbeszélések jegyzőkönyvét is átadták.¹⁰⁶⁶ Ernst Fischer, a VNB magyarországi missziójának vezetője a budapesti amerikai követséggel részletesen megbeszélte a magyarországi segélyezés ügyét, és beszámolt a Magyar Vöröskereszt helyzetéről is.¹⁰⁶⁷ Az amerikai külügyminisztérium rendszeresen kikérte és nagy súllyal figyelembe vette a Nemzetközi Bizottság véleményét a magyarországi segélyezés ügyeiben.¹⁰⁶⁸

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és a magyar kormányzat, s ennek alárendeltségében a Magyar Vöröskereszt is a folyamatos párbeszédre és a kétoldalú kapcsolatok fenntartására törekedett. A VNB vezető testületeinek ülésein folytatott viták során a magyar szervekkel kialakult munkakapcsolat megőrzése érdekében tudatosan kerültek a konfliktusok élezését. Így például amikor a Nemzetközi Bizottság 1956. december 17-i ülésén Boissier elnök felvetette, hogy Richard Nixon amerikai alelnök közelgő, a magyar menekültekkel összefüggő ausztriai látogatására a Bizottság egyik tagját is kiutazzassák, Paul Ruegger, a Bizottság korábbi elnöke óvatosságra intett: „...ajánlatos óvatosnak lenni a Pravda közelmúltbeli kritikája miatt”, mondta. A többi felszólaló is erre az álláspontra helyezkedett.¹⁰⁶⁹ Szintén az óvatosság volt a fő

¹⁰⁶⁵ NARA: Cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna to Department of State (International Cooperation Administration), Washington, TOICA 227, confidential. RG 469 Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. január 14.).

¹⁰⁶⁶ NARA: Airgram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna to Department of State (International Cooperation Administration), Washington, subject: Hungarian Peoples Relief: ICRC, TOICA A-216, confidential. RG 469 Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. március 22.).

¹⁰⁶⁷ NARA: Cablegram from Llewellyn E. Thompson, US ambassador in Vienna to Department of State (International Cooperation Administration), Washington, subject: Hungarian peoples relief, TOICA 209, confidential, priority. RG 469 Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. január 5.).

¹⁰⁶⁸ NARA: Telegram from the Department of State (jointly with International Cooperation Administration), Washington to General Consulate in Geneva (778), Embassy in Vienna (3453) and Legation in Budapest (566), official use only. RG 469 Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961. Office of the Director. Subject Files Relating Primarily to Hungarian Refugees, 1956-1961. Hungarian Refugee Relief Program Excess Property to Loose - Unfiled Papers, Box 2, ARC ID 3000028, Entry P216. Dossier: Hungarian Refugee Relief ICRC (Hungary). (1957. január 25.?).

¹⁰⁶⁹ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 17 décembre 1956 à 14 heures 30, no. 13/1956. (1956. december 17.). 400.

szempont, amikor az Elnöki Tanács 1957. február 21-i ülésén a Magyarországon akkoriban tömegesen zajló perek kapcsán arra jutottak, hogy a genfi szervezet nem vállalhat jogsegélyszolgálatot az érintettek érdekében, és tevékenysége ezen a téren csomagok osztásában és keresési kérelmek beadásában nyilvánulhat meg csupán. Ezért azután a magyar vádlottak megsegítésének mikéntjéről a Nemzetközi Jogászbizottság (Commission internationale des Juristes) szervezte konferencián sem kívánták képviseltetni magukat.¹⁰⁷⁰ A családegyesítési ügyben folytatott tárgyalások kapcsán is állandóan emlegetik, hogy a lehető legnagyobb óvatossággal kell eljárni.¹⁰⁷¹ Igen jellemző, amit Boissier ennek kapcsán a VNB követendő magatartásáról kifejtett: „A Bizottság számára gyakran kevésbé fontos az, hogy a közvélemény vagy akár a vöröskereszt-társaságok igazat adjanak neki, ahhoz képest, hogy folytathassa az életek mentését és a keleti országokkal jó kapcsolatokat ápolhasson, amelyeket sikerült helyreállítania.”¹⁰⁷² A magyarországi segélytevékenység lezárásáról folytatott tárgyalásokkal összefüggésben a Nemzetközi Bizottság 1957. július 4-i ülésén Boissier nagy türelmet javasolt a tárgyalásokon majdan résztvevőknek, mivel szerinte „az érintkezések megőrzésének szükségessége ezekkel az országokkal még a tárgyalandó kérdések fontosságát is felülmúlja”.¹⁰⁷³ Az Elnöki Tanács 1957. augusztus 1-jei ülésén pedig, amikor felmerült, hogy a szervezet lépjen fel egyes magyarországi letartóztatottak érdekében, Boissier leszögezte: „az erőszak szokásos módszere bizonyos rendszereknek, mely módszerek ellen a VNB még sohasem tiltakozott. [...] a VNB nem az emberiség államügyésze”.¹⁰⁷⁴

A kiskorú magyar menekültek repatriálásának követelését ekkoriban kiváló nemzetközi propagandatémának tartó magyar hatóságok és a Magyar Vöröskereszt vezetői, minden hangsúlyozott kritikájuk ellenére, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával „normális” kapcsolatok megőrzésére törekedtek. Az MVK 1957. augusztus 23-án tartott Országos Vezetőségi értekezletén elhangzott beszámoló

¹⁰⁷⁰ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 21 février 1957 à 9 h. 15, JdP, no. 238. (1957. február 21.). 486.

¹⁰⁷¹ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 7 mars 1957 à 14 heures 30, JPS/JMM, no. 3/1957. (1957. március 7.). 22.

¹⁰⁷² ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 16 mai 1957 à 9 h. 15, JW/, no. 248. (1957. május 16.). 629.

¹⁰⁷³ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de l'assemblée plénière du 4 juillet 1957 à 14 heures 30, no. 7/1957. (1957. július 4.). 91.

¹⁰⁷⁴ ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 1er août 1957 à 9 heures 15, JdP/RRB, no. 258. (1957. augusztus 1.). 786.

szerint „A Nemzetközi Comitével való kapcsolatunk, viszonyunk normálisnak mondható, és ennek megtartására törekszünk is.”¹⁰⁷⁵ Ez részben a pozitív országimázs kialakításának igényével magyarázható. 1957. augusztusban a Belügyminisztérium bizalmas belső folyóiratában a VNB magyarországi jelenlétének titkosszolgálati vonatkozásairól megjelent cikk szerint ugyan „Véget kell vetni a felderített ellenséges tevékenységnek. Itt azonban újból figyelembe kell venni az IKRK nemzetközi jellegét, tehát csak olyan intézkedéseket szabad végrehajtani, amelyek nem ártanak népköztársaságunk nemzetközi érdekeinek.”¹⁰⁷⁶ Ugyancsak a pragmatikus megközelítés érhető tetten Kárpáti József főtitkárnak az MVK 1957. november 25-én tartott elnökségi ülésén elmondott beszédében is: „egy csomó olyan ország van, ahol menekültek vannak, nekünk mindenképpen érdekünk, hogy a komitével tartsunk rendszeres kapcsolatot és hagyjunk olyan lehetőséget, hogy azokkal az országokkal is kapcsolatunk legyen, amelyekkel nem vagyunk diplomáciai kapcsolatban”.¹⁰⁷⁷ 1958 márciusában Kárpáti, a Nemzetközi Bizottság által nyújtott segítség és „egyéb politikai okok” figyelembevételével azt javasolta, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően a magyar kormány és az MVK adjon anyagi hozzájárulást (3000 svájci frankot) a VNB költségeihez.¹⁰⁷⁸ A Külügyminisztérium egyetértett az előterjesztéssel.¹⁰⁷⁹ Sőt Péter János első külügyminiszter-helyettesnek az anyagi hozzájárulásról szóló, Boissier elnöknek címzett 1958. május 20-i levelében kifejezett elismeréssel szólt a Nemzetközi Bizottság munkájáról.¹⁰⁸⁰ Az MVK 1958 augusztusában jóhiszeműségét a pozitívan elbírált családegyesítési ügyek listájának Genfben küldésével is igyekezett bizonyítani: eszerint addig 182

¹⁰⁷⁵ MNL OL: Jegyzőkönyv felvéve az 1957. augusztus 23-án tartott Országos Vezetőségi értekezletről. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 7. doboz, 5. tétel, Országos Vezetőség, Ülésjegyzőkönyvek, 1957–1967.

¹⁰⁷⁶ ÁBTL: 2.1. – A – 3015/1, Philipp, 1957.

¹⁰⁷⁷ MNL OL: Jegyzőkönyv 1957. november 25-én megtartott elnökségi ülésről. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 2. doboz, 2. tétel, Vezető testületek, Elnökség ülésjegyzőkönyvei, 1957–1962. (1957. november 25.).

¹⁰⁷⁸ MNL OL: Kárpáti József a Magyar Vöröskereszt főtitkára levele Péter Jánoshoz, a külügyminiszter első helyetteséhez, A Komiténak nyújtandó anyagi hozzájárulás. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. március 29.).

¹⁰⁷⁹ MNL OL: Gyulai Ida, a Nemzetközi Szervezetek Főosztálya helyettes vezetője levele Kárpáti Józsefhez, a Magyar Vöröskereszt főtitkárához, Anyagi hozzájárulás a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságának, 003141/1958. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. május 16.).

¹⁰⁸⁰ MNL OL: Lettre de János Péter, premier vice-ministre des Affaires étrangères à Léopold Boissier, président du CICR, 3141/1958. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. május 20.).

személy kapott kivándorlási útlevelet, hogy közeli családtagjához mehessen. Az irat hangsúlyozza, hogy a Magyar Vöröskereszt közbenjárt több ilyen ügyben is.¹⁰⁸¹ A Nemzetközi Bizottság és a magyar társaság együttműködött a francia idegenlégióban harcoló azon egykori magyar menekültek hazahozatalában, akik az algériai felkelők fogságába estek,¹⁰⁸² valamint a Magyarországon gyermektartásra kötelezett magyar menekültek fizetési kötelezettségeinek ügyében is.¹⁰⁸³

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága az 1956-os magyar válság által generált két fő humanitárius szükséghelyzet – a magyarországi lakosság és a magyar menekültek megsegítése – megoldásában egyaránt jelentős szerepet játszott. Tevékenysége egyértelmű nemzetközi elismerést váltott ki, amely döntő fontosságú a humanitárius szervezet további működéséhez szükséges erőforrások biztosítása szempontjából. A magyar menekültügy legfontosabb aktorai, a nemzetközi szervezetek (az UNHCR, az ICEM, a Vöröskereszt Társaságok Ligája) és a kormányzati résztvevők (az osztrák, a jugoszláv, a magyar és az amerikai kormány) egyaránt igényt tartottak a VNB közreműködésére.¹⁰⁸⁴ A „nemzetközi közösség” nagy bizalmát jelzi a Nemzetközi Bizottság felé, hogy a genfi adatbank létrehozása során kormányok és nemzetközi szervezetek egyaránt rá merték bízni a menekültek személyes adatait. Léopold Boissier elnök 1957. februári ausztriai és magyarországi útja során személyesen is tapasztalta, hogy „a Bizottság erkölcsi tekintélye igen nagy Magyarországon és Ausztriában is”.¹⁰⁸⁵ 1957. július 10-én Genfben Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkár hivatalosan meglátogatta a Nemzetközi Bizottságot, amelynek során megerősítette a Vöröskereszt Világnapján, 1957. május 8-án küldött üzenetében kifejtett nagybecsülését a szervezet iránt (főként a

¹⁰⁸¹ MNL OL: Liste des personnes ayant reçu un passport d’émigration pour rejoindre leurs proches qui ont quitté, pendant et après la contre-révolution, la Hongrie en destination de pays étrangers, K/101/10/58. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. augusztus 5.).

¹⁰⁸² MNL OL: Lettre de Roger Gallopin, directeur exécutif du CICR à József Kárpáti, secrétaire général de la Croix-Rouge hongroise, Genève. P.2130, Magyar Vöröskereszt, Országos Központ, 1922–1999, 23. doboz, 8. tétel, Külügyi Osztály, Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, CICR, 1958, 101/042. (1958. április 30.).

¹⁰⁸³ ICRC Archives: Procès-verbal d’entretien avec Mme Werber et Mlle Rivier du Service Social International, établi par J. P. Maunoir, JPM/HWr, 234(00-65), Genève. B AG 234 094-002. (1958. október 21.).

¹⁰⁸⁴ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 7 mars 1957 à 14 heures 30, JPS/JMM, no. 3/1957 (1957. március 7.). 22.

¹⁰⁸⁵ Uo. 29.

Magyarországnak szánt ENSZ-segély sikeres célba juttatása okán).¹⁰⁸⁶ Mely tényezők magyarázzák a VNB sikerét?

A Nemzetközi Bizottság jól használta fel a Vöröskereszt által 1952-ben elfogadott alapszabály VI. paragrafusának 6. pontja által biztosított „humanitárius kezdeményezés jogát” (droit d’initiative humanitaire),¹⁰⁸⁷ amikor elhatározta a magyar menekültekre vonatkozó adatbank és keresőszolgálat létrehozását, továbbá javaslatokkal élt a családegyesítések kérdésében. Az évtizedek óta tökéletesített egyszerű, de nagyon gyakorlatias adminisztratív módszerek (pl. egységes kartotékkrendszer, „polgári üzenetek”) következetes alkalmazása jelentősen növelte a Hadifoglyok Központi Ügynöksége munkájának hatékonyságát. Ahogyan a szervezet tevékenységét kezdetektől jellemző diszkréció is: a VNB mindvégig bizalmasan kezelte a tudomására jutott személyes információkat az áldozatok és azok családtagjai védelme érdekében.¹⁰⁸⁸ Amint fentebb megfigyelhettük, a Nemzetközi Bizottság szoros és gyümölcsöző együttműködést alakított ki az illetékes kormányokkal és szervezetekkel. A bizalom épülését elősegítette, hogy a VNB nagytekintélyű intézményként diszkrétan tájékoztatott különféle szervezeteket és kormányokat, főleg a svájci kabinetet a tevékenységi körébe tartozó ügyek állásáról.¹⁰⁸⁹

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának sikerét szintén elősegítette, hogy a magyar menekültválság megoldásában meghatározó szerepet játszó Vöröskereszt Társaságok Ligájával fenntartott kapcsolatban az együttműködés dominált, noha a korábbi évtizedes kompetenciaharc nyomai a reflexekben még jól felismerhetők.¹⁰⁹⁰ Az 1950-es évek közepére konszolidált nemzetközi helyzetű VNB 1956-ban a magyar menekültek kapcsán nyitni tudott a Ligával való közös munkára, ami – a Perret–Bugnion szerzőpáros szerint – felértékelte a két intézmény egymást kiegészítő jellegét. A közeledés folyamatát és a kiengesztelődést mintegy

¹⁰⁸⁶ Annual Report, 1957, International Committee of the Red Cross. Geneva, 1958. 97–99.

¹⁰⁸⁷ Perret–Bugnion, 2009. 19–20.

¹⁰⁸⁸ Djurović, 1981. 282.

¹⁰⁸⁹ Például a családegyesítéssel kapcsolatban a magyar kormánnyal folytatott tárgyalások kudarcáról. ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de l’assemblée plénière du 6 juin 1957 à 14 heures 30, JW/RRB, no. 6/1957. (1957. június 6.). 73.

¹⁰⁹⁰ Például: a Liga Titkársága által 1957. július 22–24-én Bécsben az ausztriai magyar menekültsegélyezés kiértékelése céljából tartott konferenciára meghívott VNB-képviselő arra készült, hogy a háttérben marad, és hagyja, hogy ez a program inkább „Liga jellegű” legyen, „de természetesen szükség esetén közbe fog lépni, hogy helyre tegye a dolgokat”. ICRC Archives: Conseil de la Présidence du CICR, procès-verbal de la séance du 18 juillet 1957 à 9 h. 15, JW/GH, no. 256 (1957. július 18.). 761.

megpecsételte a két szervezet számára a Vöröskereszt megalapításának centenáriumán, 1963-ban egyidejűleg megítélt béke Nobel-díj.¹⁰⁹¹ A VNB és a Liga szorosán együttműködött későbbi menekültválságok esetében is. A kialakult munkamegosztás alapján az előbbi főként a háborús övezetekben, a katonailag elfoglalt területeken, és olyan zónákban tevékenykedett, ahonnan a politikai zavarok és az erőszak miatt el kellett menekülnie a lakosságnak. Így az algériai háború idején a Nemzetközi Bizottság Algéria területén nyújtott segítséget a menekülőknél, míg a Liga Marokkóban és Tunéziában támogatta e háború menekültjeit. Később ugyancsak közös feladatvállalásnak lehetünk tanúi 1975-ben a Kambodzsában és Dél-Vietnamban otthonukat elvesztett személyek érdekében, 1979-ben a „boat people”-nek nevezett vietnami menekültcsoport segélyezése során, 1994–1995-től a ruandai válság nyomán és 1995-ben az első csecsen háború menekültjeinek támogatásakor.¹⁰⁹²

Ugyancsak a sikert mozdította elő, hogy a Nemzetközi Bizottság felismerte a nemzetközi enyhülésben rejlő lehetőségeket a szovjet blokkban végzett tevékenységének kiszélesítésére. A VNB 1958. május elsején tartott ülésén, amelynek során megvitatták a Bizottságnak a szovjet blokkal kapcsolatban 1945 óta kifejtett tevékenységéről készített feljegyzést, Boissier hangsúlyozta, „úgy tűnik, hogy a vasfüggöny, ami a VNB-t illeti, feljebb húzódott”. Három példát hozott fel: az 1956-os forradalom leverése utáni magyarországi segélyezést; a Kelet-Németországba küldött három missziót, amelyek politikai foglyokat is őrző börtönöket is meglátogathattak; valamint a Vöröskereszt 1957-ben Új-Delhiben tartott Nemzetközi Konferenciáját, amelynek során a Szovjetunió Vöröskereszt és Vörös Félhold Társaságainak Szövetsége visszavonta az 1961-re tervezett következő Nemzetközi Konferencia Moszkvába való meghívását Genf javára, hogy „méltóképpen ünnepelhessék” a szervezet 100. évfordulóját 1963-ban. Az ülésen kialakult általános vélemény szerint a Bizottságnak ki kell használnia „az új légkört”, hogy intenzívebbé tegye és fejlessze a kapcsolatait a szovjet blokk vöröskereszt-társaságaival és kormányaival, és mindent fel kell használnia annak érdekében, hogy tovább erősödjön a VNB iránt megfigyelhető bizalom. Személyes kapcsolatok létesítése és erősítése céljából igyekeztek hosszabb genfi látogatásra

¹⁰⁹¹ Perret–Bugnion, 2009. 598–599.

¹⁰⁹² Harouel, 1999. 115.

hívni e vöröskereszt-társaságok képviselőit.¹⁰⁹³ Az 1950-es évek második felében már a szovjet blokk számos országa fizetett hozzájárulást a Nemzetközi Bizottság költségvetésébe.¹⁰⁹⁴ Az 1957. október–novemberben tartott Nemzetközi Konferencián nem folytatódtek a szovjet blokk országainak korábbi támadásai a VNB ellen. A politikai foglyokkal kapcsolatos vizsgálatok ügyében mutatott önmérsékletének hatására javult a Bizottság kapcsolata a szocialista országokkal, viszonylagos elfogadottságra tett szert körükben. Pártatlanságát elismerték, és elfogadták jószolgálatait az 1962-es kubai rakétaválság legdöntőbb pillanatában is.¹⁰⁹⁵

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának döntéshozatala során számos, gyakran egymásnak ellentmondó szempontnak, nemzetközi érdeknek kellett a sikeres tevékenység érdekében egyszerre megfelelnie. Folyamatosan mérlegelte döntéseinek hatását a hidegháborús erőterben: rugalmasságot és megértést kellett mutatnia a magyar kormányzat irányában, ugyanakkor szükséges volt, hogy diszkrétan tájékoztassa döntéseiről az érintett nyugati kormányokat, és bizalmi kapcsolatot építsen ki az amerikai külügyi adminisztrációval. A hatékony cselekvés és a képviselt univerzalitás érdekében a hidegháborús szembenállás mindkét oldalával a lehetőségig meg kellett őriznie a tárgyalásos viszonyt.

---

¹⁰⁹³ ICRC Archives: Comité international de la Croix-Rouge, procès-verbal de la séance plénière du 1er mai 1958 à 14 heures 30, MBB/GH, no. 7/1958. (1958. május 1.). 353, 355–356, 363.

¹⁰⁹⁴ Annual Report, 1957, International Committee of the Red Cross. Geneva, 1958. 112–113.

¹⁰⁹⁵ Perret–Bugnion, 2009. 597–598. Az ICRC-nek a kubai rakétaválságban játszott szerepéről lásd Fischer, 2001.

Nyolcadik fejezet
A láthatatlan szereplő:
az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) részvétele

Az eddigiekben bemutattuk, hogy az ENSZ-család intézményei, különösen a Menekültügyi Főbiztosság, továbbá az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága és a Nemzetközi Vöröskereszt Mozgalom három fő eleme, vagyis a nemzeti vöröskereszt-társaságok, a Liga és a Nemzetközi Bizottság hogyan vett részt az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadásában. A jelen fejezet azt vizsgálja, hogy e rendkívül sikeres eseménysorozat pozitív végeredményében milyen szerepet játszott az Észak-atlanti Szövetség, mint a Nyugat legfontosabb politikai egyeztető fóruma. A NATO reakciójának megértéséhez előbb felidézzük, milyen kihívások érték a szervezetet az 1950-es évek közepén, hogyan viszonyult a menekültügyhöz a magyar exodust megelőzően, s végül mely kérdésekkel szembesült a Magyarországról meginduló menekültáradat nyomán.

Az enyhülés hatásai

A Sztálin halálával és a koreai háború lezárásával 1953-tól kibontakozó nemzetközi enyhülés légkörében a NATO-tagállamok kormányainak egyre nehezebb volt fenntartani, hogy országaik erőforrásainak jelentős részét katonai védelemre fordítsák. A békés egymás mellett élésre felhívó szovjet propagandaszólam széles körben visszhangra talált. Az 1950-es évek közepén a nyugati közvéleményben erősödni látszott a NATO-val való szembenállás, ami a szövetséggel kapcsolatos ismeretek alacsony szintjével párosult. A NATO-illetékesek attól tartottak, hogy mindez aláaknázza a katonai szövetséget, eltorzítja védelmi erőfeszítéseit, és olyan légkört teremt, amely meggátolja atomfegyver esetleges bevetését a Nyugat által. Egyre sürgetőbbnek tűnt a NATO-t népszerűsítő propaganda hatékonyabbá tétele, és ezzel szoros összefüggésben a szovjet blokk részéről érkező ellenséges propagandatevékenység megválaszolása. Erősödött az igény arra, hogy bemutassák a nyugati lakosságnak a kommunista rendszerek elnyomó természetét, és meggyőzzék a szovjet katonai terjeszkedéssel szembeni

felkészülés fontosságáról.¹⁰⁹⁶ A Sztálin halálát követően a szovjet blokk egyes országaiban megfigyelhető *olvadás*¹⁰⁹⁷ szintén hozzájárult ahhoz, hogy a NATO-államok lépéseket tegyenek a szervezet belső kohéziójának és katonai képességeinek megőrzése érdekében.¹⁰⁹⁸

A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. februárban lezajlott 20. kongresszusa meglepetésként hatott a nyugati kormányok és a kommunista szuperhatalommal foglalkozó NATO-szakértők számára, akik a „business as usual” elv érvényesülésére számítottak.¹⁰⁹⁹ Hruscsov Sztálin bűneit feltáró titkos beszédén kívül a fő újdonságnak a harmadik világra irányuló szovjet érdeklődés kinyilvánítása tűnt, ami az érintett afrikai és ázsiai országok felé megfigyelhető szovjet gazdasági előretöréssel együtt a Nyugat globális pozícióit fenyegette. A békés egymás mellett élés elvét is ünnepélyesen újra kimondták. A korábbi dilemma, mely szerint a Nyugatnak elhúzódó politikai és gazdasági hidegháborúra kell-e számítania vagy inkább a katonai védelmet szükséges-e hangsúlyoznia, eldőlt: a NATO-nak mindkettőre készülnie kell, ami a korábban említett kihívásokkal együtt szintén erősítette az igényt a szövetségen belüli konzultációra. Ez állt a NATO 1956–1957-ben lezajlott reformjának hátterében is. Az átalakítás előkészítésére 1956. májusban háromtagú bizottságot hoztak létre a NATO keretében folytatandó nem katonai jellegű együttműködés, és ennek révén a szövetség egységének erősítése érdekében. A testület leszögezte, hogy a NATO-nak nem csupán a szövetséges országok területét kell védenie, de azt is be kell bizonyítania, hogy a Nyugat „közös kulturális tradíciói, szabad intézményei és demokratikus elvei” a legjobb lehetőséget kínálják „a haladás és az együttműködés számára”.¹¹⁰⁰ Hangsúlyozzák továbbá a gyakorlati konzultáció fontosságát: javasolják, hogy az egyeztetéseket a döntéshozatal kezdeti fázisában, a nemzeti álláspont végleges kialakítása előtt folytassák le.¹¹⁰¹ Az egység érdekében teendő

¹⁰⁹⁶ Risso, 2014. 65, 75–76.

¹⁰⁹⁷ A NATO szakértői behatóan elemezték a szovjet blokkban megfigyelhető olvadást. Lásd Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével, 2000.; angolul: “The Thaw in Eastern Europe”, 2002.

¹⁰⁹⁸ Bozo, 2001. 69.

¹⁰⁹⁹ Hatzivassiliou, 2014. 48–51.

¹¹⁰⁰ Hatzivassiliou, 2014. 56–59; Mélandri, 1979. 104.

¹¹⁰¹ Hatzivassiliou, 2014. 60; Mélandri, 1979. 113–114. A Háromas Bizottságról lásd még: Risso, 2014. 76–80. A NATO-n belüli konzultáció erősítése érdekében tett korábbi lépésekről lásd Jordan, 1967. 64–70. A közös katonai védelmen túli biztonság és a szövetségen belüli együttműködés fontosságáról történelmi perspektívában lásd Bozo, 2001. 65–80.

lépések drámai aktualitását jelezte az 1956 nyarától a Közel-Keleten kibontakozó válság.

A „három bölc” jelentésének végleges formába öntésével egyidejűleg zajlott ugyanis két NATO-tagállam, Nagy-Britannia és Franciaország részvételével a szuezi háború.¹¹⁰² Az amerikaiak erőteljes rosszállását kiváltó vállalkozás alaposan próbára tette a szövetségi szolidaritást. A NATO főtitkára, Lord Ismay leszögezte, hogy a kérdés nem érinti közvetlenül a NATO-t, hiszen a Szerződés csak valamely tagállamot ért fenyegetés esetén ír elő lépéseket, és a szuezi válság során egyik szövetségest sem érte támadás. Mindazonáltal a háborús cselekmények 1956. október végi kezdetétől fogva a szövetség legfontosabb konzultációs és döntéshozó fórumának, a NATO Tanácsának állandó képviselői egy héten át zárt ülésen egyeztettek. A tárgyalások során főként azt hangsúlyozták, hogy az érintett tagállamok kormányai akciójuk előtt nem konzultáltak szövetségeseikkel. Emiatt a NATO Tanács 1956. decemberi miniszteri szintű ülésén a hármas bizottság jelentése és a szuezi válság témája szorosan összekapcsolódott.¹¹⁰³ Az Észak-atlanti Tanács által 1956. december 11-én jóváhagyott jelentés Robert S. Jordan szerint „mértékadóknak számít a NATO szervezetének történetében”.¹¹⁰⁴ A nemzeti külpolitikai döntéshozatal korai szakaszában lefolytatott érdemi egyeztetések előmozdítása érdekében a bizottság javaslatára létrehozták a Tanács alárendeltségében dolgozó Politikai Tanácsadó Bizottságát (Committee of Political Advisers)¹¹⁰⁵, amely az 1956-os magyar menekültek ügyét is részletesen tárgyalja majd.

A szuezi eseményekkel egy időben, 1956 őszén Lengyelországban és Magyarországon kibontakozó válság szintén hatással volt a nyugati szövetségben folyó politikai egyeztetőmunkára. Reálisabbá tette a csatlósállamok felé képviselendő politika átértékelését. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió között

---

¹¹⁰² Miután Nagy-Britannia és Franciaország 1956. október 31-én bekapcsolódott az Egyiptom és Izrael között október 29. óta zajló szuezi háborúba, az amerikaiak nyilvánosan elítélték az akciót, sőt október 30-án az ENSZ Biztonsági Tanácsában a hadművelet azonnali leállítását követelő határozati javaslatot terjesztettek elő, majd az Egyesült Államok képviselője a Szovjetunióval együtt Nagy-Britannia és Franciaország ellen szavazott. Hiába kezdődtek meg az Egyiptom elleni francia–brit légitámadások és dobtak le a szövetségesek november 5-én ejtőernyősöket Port-Szaídra, majd hajtották végre 6-án a partraszállást, az amerikaiak nyomására még aznap be kellett fejezniük a hadműveleteket.

¹¹⁰³ Jordan, 1967. 72.

¹¹⁰⁴ Jordan, 1967. 75.

¹¹⁰⁵ Jordan, 1967. 77.

kialakuló relatív nukleáris erőegyensúly¹¹⁰⁶ tovább erősítette az érdekszférák sérthetlenségének már korábban megfogalmazódó elvét. Az 1956-os magyar forradalom nem okozott nagymérvű változást a NATO Kelet-Európa-politikájában. Az 1957 tavaszára kidolgozott koncepció lényegi elemei, így a szovjet befolyás alatt álló csatlósállamok békés fellazítása – vagyis a Szovjetuniótól függetlenedő külpolitika és az egyre liberálisabb belpolitika követésére való ösztönzés gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok által¹¹⁰⁷ – már az 1956. október–novemberi lengyel és magyar események előtt megfogalmazódott. Csakúgy mint az az elv, hogy nem szabad a szovjet blokk „rab népeit” „hiábavaló lázadásokra” bátorítani, mivel a Nyugatnak nincs módjában fegyveres segítséget nyújtani.¹¹⁰⁸ A Szovjetunióval megvívandó nukleáris háború veszélyét idézné fel bármiféle nyugati beavatkozás. A magyarországi válság hatására azonban részleges módosulások bekövetkeztek a csatlós államok irányában képviselendő NATO-politikában. A magyar forradalom kegyetlen vérbefojtása, illetve az ennek nyomán hatalomra került Kádár-kormány tömeges terrorintézkedései miatt ugyanis még hangsúlyosabbá vált annak kinyilvánítása, hogy a leggondosabban tartózkodni kell fegyveres lázadások provokálásától.¹¹⁰⁹

Részben szintén a szovjet blokk felől érkező kihívással álltak összefüggésben a migráció, és ezen belül a menekültügy kapcsán a szövetség számára választ igénylő kérdések.

A menekültügy a NATO-ban a magyar exodust megelőzően

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete számára a menekültek kezelése először „elméleti” feladatként merült fel. Mivel a szövetség köreiben az a vélemény alakult ki, hogy a soron következő háború nagy valószínűséggel atomháború lesz, a NATO katonai hatóságai már 1951-ben általános intézkedési tervet fogadtak el a hadműveleteket megelőzően vagy azokkal egy időben kitelepítettek és a háborús helyzet elől menekülők problémájának kezelésére. Noha ideálisnak a jelentős népmozgások megelőzését tartották, valószínűsítették, hogy válsághelyzetben nagy

¹¹⁰⁶ Békés, 2012. 95.

¹¹⁰⁷ Békés, 2006. 122.

¹¹⁰⁸ Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével, 2000. 391.

¹¹⁰⁹ A NATO és az 1956-os magyar forradalom összefüggéseiről lásd Kecskés, 2001.

embertömegek kelhetnek útra, amelyek „kanalizálása”, élelmezése és lakhatása határozott lépéseket igényel.¹¹¹⁰ Különösen a szovjet blokk országainak szomszédságában, így a várható hadművelet térségében fekvő Németországi Szövetségi Köztársaság helyzetét látták veszélyesnek. Mintegy három millió menekült Nyugatra áramlásával számoltak.¹¹¹¹ Az éveken át tartó tervezőmunka során még menekültekkel foglalkozó központi NATO ügynökség létrehozásának terve is megfogalmazódott.¹¹¹²

A NATO illetékes szervei számára gyakorlati problémaként jelentkezett, hogy jelzést kaptak a tagállamoktól: a szovjet blokk országai nagyszabású kampányba kezdtek Nyugatra került egykori állampolgáraik „visszatérítése” („redefection”) érdekében.¹¹¹³ A „visszatérítés” mint veszély legalább 1952 óta foglalkoztatta a CIA-t. Allen Welsh Dulles, a szervezet igazgatója már ekkor figyelmeztette az amerikai Képviselőház Külügyi Bizottságát, hogy elősegítheti a szovjet blokkból elmenekültek visszatérését, ha nem biztosítanak számukra jobb körülményeket és melegebb fogadtatást.¹¹¹⁴ A CIA 1957. márciusi részletes összefoglaló jelentése a célok között említi a Nyugat felé áramlás megfordítását, a visszatérők szaktudásának hasznosítását, az emigráns csoportok lejáratását, továbbá a „Szabad Világ” meggyőzését, hogy érdemes elfogadni a kommunizmust. Noha a szovjet blokkba hazatérők számát az amerikai hírszerzés nem tartotta magasnak, mintegy 6000-re becsülte, az ügynök propagandajelentőséget tulajdonított. A repatriálók visszafogadását a szovjet blokk országokban bevezetett

¹¹¹⁰ NATO Archives: Comité des réfugiés et évacués, Memorandum du sous-groupe des quatre pays (Centre-Europe), Déplacements spontanés massifs de personnes et mesures pour en réduire les effets, note du secrétaire, signé P. Anninos, AC/23(RE)D/35. (1954. december 16.).

¹¹¹¹ NATO Archives: Civil Defence Committee, Summary Record of a meeting held at the Palais de Chaillot, Paris, on 12th and 13th March, 1957, AC/23(CD)R/10. (1957. március 22.).

¹¹¹² NATO Archives: Civil Defence Committee, Working Group on Refugees and Evacuees (Sub-Group I) Refugees. Ad hoc panel of Sub-Group I (Refugees), note by the Secretary, signed A. Cippico, AC/23(CD/RE) (Sub-Group I) D/9. (1959. augusztus 13.). Kísérőlevél: Civil Defence Committee, Refugees, note by the Senior Civil Defence Advisor, signed Sir John Hodsoll, AC/23(CD)D/332. (1959. augusztus 13.).

¹¹¹³ A szovjet blokk 1955-ben kezdődő kampányáról lásd az Első rész Bevezetését és a Negyedik fejezetet. Például 1955. novemberben Norvégia képviselője jelezte az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságában, hogy az oslói csehszlovák követség csehszlovák menekültekre próbált nyomást gyakorolni hazatérésük érdekében. NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 25th November, 1955 at 5 p.m. AC/52-R/43. (1955. december 7.).

¹¹¹⁴ Loescher–Scanlan, 1986. 48.

amnesziarendeletek készítették elő.¹¹¹⁵ A NATO Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága (Committee on Information and Cultural Relations)¹¹¹⁶, a titkosszolgálati ügyekben illetékes Különleges Bizottság¹¹¹⁷ (Special Committee) és a NATO Tanácsa is alaposan tanulmányozta a kérdést. Az 1955. augusztus elejére elkészült jelentés szerint a kampányt gondosan előkészítették, abban a külképviseletek és a kommunista irányítás alatt álló egyesületek egyaránt részt vesznek kihasználva a hangzó és írott sajtó lehetőségeit.¹¹¹⁸ Az Észak-atlanti Szövetség illetékesei ugyancsak propagandacélokra kívánták felhasználni a tagállamoktól a kampányról begyűjtött értesüléseket.¹¹¹⁹

Több NATO-tagállamban – így Olaszországban és Görögországban – az 1950-es évek közepén népszerűsége mutatkozott, amelyet a NATO szakértői a nemzetközi együttműködés erősítésével, a munkaerő-áramlás feltételeinek javításával véltek megoldhatónak.¹¹²⁰ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR), akit az ENSZ Közgyűlése – amint az Első rész Bevezetésében bemutatunk – 1954-ben megbízott, hogy egy négy éves program, az ENSZ Menekült Alap (UNREF) keretében végleges megoldást találjon a második

¹¹¹⁵ NARA, CREST: Provisional intelligence report, The redefection-repatriation campaign of the soviet bloc, 1955–1957, Central Intelligence Agency, Office of Research and Reports, CIA/RR PR-162. (1957. június 28.).

¹¹¹⁶ Az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága 1953-ban jött létre a Felforgató Tevékenységekkel szembeni Együttműködés Munkacsoport (Working Group on Cooperation against Subversive Activities) és a Szociális és Kulturális Munkacsoport (Social and Cultural Working Group) összeolvadásával. Feladata volt annak elősegítése, hogy a közvélemény megértse és támogassa a NATO céljait. A NATO-t népszerűsítő, és a kommunizmussal szemben szervezett propagandakampányokat koordináló NATO Információs Szolgálat (NATO Information Service, NATIS) tevékenységét ellenőrizte. A NATO Tanács számára fogalmazott meg ajánlásokat. Vitafórumot jelentett a különböző jogi hagyományokkal és biztonságpolitikai prioritásokkal rendelkező tagállamok számára. Lásd Risso, 2014. 5, 63–64.

¹¹¹⁷ A NATO Tanácsa 1952. decemberben hozta létre a Különleges Bizottságot (Special Committee) azzal a feladattal, hogy összehangolja a tagállamok hírszerző szolgálatainak tevékenységét. Olyan szenzitív hírszerzési információk megosztására is szolgál, amelyek a szövetség egészére hatással vannak. Magában foglalja a NATO-országok hírszerző szolgálatainak vezetőit. A ma is működő bizottság tevékenységének tudományos tanulmányozását megnehezíti, hogy dokumentumai továbbra is titkosak. Feltételezhető, hogy a hidegháború időszakában a szovjet blokk felől érkező biztonsági fenyegetés elhárításával foglalkozott. Tartottak attól, hogy Nyugat-Európa elleni szovjet agresszió esetén a helyi kommunista pártok tagjai a támadók mellé állnak. Lásd Risso, 2014. 66–67. Az irattári leírásokból rekonstruálható, hogy a Különleges Bizottság számos dokumentuma foglalkozik az 1956-os magyar menekültekkel kapcsolatos biztonsági kérdésekkel.

¹¹¹⁸ NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Soviet and Satellite campaign, note by the United Kingdom Delegation, AC/52-D/108. (1955. augusztus 1.).

¹¹¹⁹ NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 11th October, 1956 at 3 p.m., AC/52-R/62. (1956. október 19.); valamint Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 22nd November, 1956 at 10.30 a.m., AC/52-R/64. (1956. november 26.).

¹¹²⁰ NATO Archives: Survey of Article 2 activities, prepared by the International Staff, C–M(56)45, section D – Population and refugees. 63–66. (1956. április 12.).

világháború vége óta húzódó európai menekültproblémára, 1956. július 3-án személyesen fordult Lord Ismay NATO főtitkárhoz. El kívánta érni, hogy a szövetség országai növeljék támogatásukat. Találkozásuk során a holland származású Gerrit Jan van Heuven Goedhart rámutatott a NATO-országok felelősségére, hangsúlyozva, hogy a kormányzati hozzájárulások több mint 80 százalékát ők biztosítják. A főtitkár kérésére tömör, hatásosan érvelő memorandumot készített a fennálló helyzetről, amelyet a NATO Tanácsában köröztettek. Ebben felhívta a figyelmet, hogy az említett négyéves program második évének végén a végrehajtáshoz nélkülözhetetlen összegből mintegy 3 millió dollár hiányzik. Világossá tette, hogy a szükséges anyagi támogatás szinte kizárólag az Észak-atlanti Szövetség államaitól várható. Jó taktikai érzékkel – az ügy humanitárius vonatkozásain túl – a hidegháború propaganda-hadviselésének kontextusát is felvillantotta: „A táborokban lakó menekültek érdekében végrehajtandó intézkedések halogatása nyilvánvalóan veszélyes. Származási országaik minden lehetséges erőfeszítést megtesznek, hogy meggyőzzék a menekülteket a hazatérésről. Abban természetesen nincs semmi kivetnivaló, ha egy menekült szabad akaratából visszatér, az azonban a szabad országok becsületébe gázol, ha a menekült azért tér vissza, mert reménytelennek találja befogadó országának lehetőségeit. Ha valamely menekült, akiben azt a reményt keltették, hogy egyszer lehetőséget kap emberhez méltó életet élni, visszatér, hatásos propagandaeszközzé válik kormányának kezében.”¹¹²¹ Az összefoglaló áttanulmányozása után a NATO Tanács augusztus 14-i ülésén döntött arról, hogy az ENSZ Menekült Alap ügyét napirendre tűzi.¹¹²² A Tanács szeptember 5-én elhatározta, hogy a kérdés tanulmányozására munkacsoportot állít fel. A megbeszélést elnöklő Lord Ismay a főbiztos memorandumának egyik fő érvét megismételve rendkívül károsnak tartotta, ha a visszatérő csalódott menekülteket a szovjet blokkban Nyugat-ellenes propagandacélokra használják fel.¹¹²³ Az ENSZ Menekült Alapjával foglalkozó munkacsoport október elejére elkészült jelentésében

¹¹²¹ NATO Archives: Memorandum on the United Nations Refugee Fund, submitted by the United Nations High Commissioner for Refugees, Gerrit Jan van Heuven Goedhart (1956. július 6.), kísérlőlevél: The United Nations Refugee Fund, note by the Secretary General, signed Ismay, C-M(56)94. (1956. július 12.).

¹¹²² NATO Archives: Summary Record of a restricted meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 14th August, 1956, at 10.15 a.m., C-R(56)46. (1956. augusztus 17.).

¹¹²³ NATO Archives: Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 5th September, 1956, at 10.15 a.m., C-R(56)47. (1956. szeptember 10.).

hangsúlyozta, hogy az európai menekültprobléma megoldása a szövetség egészének érdeke. Nyilvánvaló veszélynek nevezték a késlekedést különösen a táborokban lakók esetében, hiszen az növelné a szovjet blokk visszacsábítási kampányának esélyeit.¹¹²⁴ A NATO Tanács október 10-i ülése alaposan megvizsgálta a dokumentumot. A francia delegáció javaslatára elhatározta, hogy – a mélyebb tájékozódás érdekében – jelentéseket kér az egyes tagállamok menekültekkel kapcsolatos tevékenységéről és terveiről, valamint javasolta a Menekültügyi Főbiztossággal való további egyeztetéseket is.¹¹²⁵ 1956. november 4. után azonban az Észak-atlanti Szövetség – amelynek központja ekkor a párizsi Chaillot Palotában volt – a menekültkérdés új dimenziójával volt kénytelen szembenézni.

A NATO válasza a magyar menekültválságra

A magyar forradalom szovjetek általi brutális leveréséből következően az Észak-atlanti Szövetség három sürgősen megoldandó gyakorlati problémával szembesült: a Kádár-kormánnyal kapcsolatban folytatandó taktika kidolgozása, a magyarországi lakosság humanitárius segélyezésének ügye és a magyar menekültek ellátásának kérdése egyaránt politikai döntést igényelt.¹¹²⁶ A két előbbihez hasonlóan a magyar menekültek ügyét szintén alaposan megvizsgálták a szövetség különféle szerveiben. A NATO Tanácsa,¹¹²⁷ a Politikai Tanácsadók Bizottsága valamint az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága egyaránt foglalkozott a kérdéssel. Ez utóbbi testület napirendjén szerepeltette a menekült egyetemisták problémáját is.

A hatalmas magyar menekülthullám által felvetett kérdések közül elsőként az egyetemisták ügyét rendezték. Az Egyesült Államok küldöttsége 1956. december 17-i dátummal egy feljegyzést terjesztett be az Információs és Kulturális

¹¹²⁴ NATO Archives: United Nations Refugee Fund, report by the Chairman of the Working Group, C–M(56)113. (1956. október 4.).

¹¹²⁵ NATO Archives: Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 10th October, 1956, at 10.15 a.m., C–R(56)54. (1956. október 15.) A NATO Nemzetközi Titkárságának politikai ügyekben illetékes részlege jelentéstervezetben foglalta össze a vizsgálat eredményeit. Lásd: NATO Archives: Working Group on United Nations Refugee Fund, United Nations Refugee Fund, Draft Report to the Council, AC/113–WP/2. (1956. november 29.).

¹¹²⁶ NATO Archives: Comité politique (Committee of Political Advisers), Compte rendu des décisions prises à la réunion du Comité du 15 février 1957, AC/119–R/4. (1957. február 18.).

¹¹²⁷ A NATO Tanács jellegéről és szerepéről lásd Zörgbibe, 2002. 80–81; The North Atlantic Treaty Organisation, 1989. 41, 44, 321–326.

Kapcsolatok Bizottsághoz, amelyben felhívta szövetségeseinek figyelmét a menekülteknek erre a forradalomban oly nagy szerepet játszó csoportjára. A dokumentum emlékeztet rá, hogy az Egyesült Államok a maga részéről már jelentős erőfeszítéseket tett, hogy ezeket az egyetemistákat a lehetőségek szerint saját egyetemlein helyezze el. Washington azt javasolta tehát a NATO-országoknak, hogy tegyenek hasonló intézkedéseket. Az amerikaiak úgy vélték, hogy a tagállamoknak érdekükben áll, hogy a menekült magyar egyetemisták folytassák tanulmányaikat, és hogy a NATO segítse őket ebben, ösztönözve az egyes országok közintézményeit és terjesztve a rendelkezésre álló információkat.¹¹²⁸ A Bizottság 1956. december 18-i ülésén el is határozta, hogy a tagországok kölcsönösen tájékoztatni fogják egymást. Felhívták továbbá a delegációkat, hogy sürgősen adjanak információkat arról, hogyan fogadták a menekült magyar egyetemistákat országaikban.¹¹²⁹ A francia illetékesek például tudatták, hogy „a Felsőoktatás Tanácsának Állandó Szekciója (Section permanente du Conseil de l'Enseignement Supérieur) 1957. január 8-án meghatározta, hogy a magyar menekültek milyen feltételek mellett iratkozhattak be a francia fakultásokra: ha az érintettek nem tudták dokumentumokkal igazolni, hogy felsőfokú tanulmányokat folytattak hazájukban, becsületszóra nyilatkozatot írhattak erről alá, ami lehetővé tette számukra, hogy ideiglenesen be legyenek iratva addig is, amíg speciális vizsgákat szerveznek számukra, amelyeken később meg kellett jelenniük”.¹¹³⁰

1957. február 6-án a NATO Tanácsa felhívta a Politikai Tanácsadók Bizottságát, hogy tanulmányozza a maga egészében a magyar menekültek ügyét. A Bizottság február 19-i ülésén határozatban kérte, hogy a delegációk vizsgálják meg, milyen fontossággal bír a magyar menekültek problémája a NATO számára, hogy képesek legyenek javaslatokat tenni, figyelembe véve más nemzetközi szervezetek, mint például az Európa Tanács tevékenységét, ügyelve a felesleges intézkedések elkerülésére.¹¹³¹ Hangsúlyozni kellett ezt az elvet, hiszen egyes szervezetek már

¹¹²⁸ NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Hungarian refugee students, note by the United States Delegation, AC/52–D/215. (1956. december 17.).

¹¹²⁹ NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 18th December, 1956 at 3 p.m., AC/52–R/67. (1957. január 8.).

¹¹³⁰ AMAE: Note de la Direction générale des Affaires culturelles et techniques pour le Service des Pactes, Mesures prises en faveur des réfugiés hongrois, n° 42. Série: Services des Pactes, carton 257. (1957. február 11.).

¹¹³¹ NATO Archives: Committee of Political Advisers, Record of decisions taken at the meeting of the Committee held on 19th February, 1957, AC/119–R/5. (1957. február 20.).

1956 novembere óta aktívan részt vettek a magyar menekültek befogadásában. Mi lehetett az Észak-atlanti Szövetség szerepe egy ilyen nemzetközi humanitárius akcióban?

A Politikai Tanácsadók Bizottsága jelentésének 1957. március 2-i tervezete megkísérelte felvázolni, milyen kihívást jelent a magyar menekültek kérdése a NATO számára. Hangsúlyozták a Nyugat erkölcsi felelősségét. Felhívták a figyelmet arra a veszélyre, amit a Nyugat politikai és pszichológiai kudarc jelentene, ha ezek a menekültek nehéz helyzetük miatt tömegesen visszatérnének Magyarországra.¹¹³² A Bizottságnak az Észak-atlanti Tanácshoz 1957. április 17-én benyújtott jelentése még pontosabban megfogalmazta a Szövetség érdekeltségét ebben az ügyben. Úgy vélték, hogy a magyar menekültek azért jöttek Nyugatra, hogy ott szabadságban éljenek; többségük a NATO-országok területén tartózkodott. A jelentés írói szerint Kelet-Európa népei éber figyelemmel kísérik, hogy a Nyugat hogyan kezeli a magyar menekültek ügyét. A dokumentum megállapítja: „az exodus első heteiben tapasztalható nagyfokú érzelmi azonosulás mára már szinte teljesen kihuny. A szabad országoknak – és mindenekelőtt az Atlanti Paktum államainak – újabb tudatos és határozott erőfeszítést kell tenniük annak érdekében, hogy méltányosan megosztva a terheket még az 1957-es év folyamán a probléma megoldást nyerjen”.¹¹³³ Sok befogadó államból jelzések érkeztek, hogy a közvélemény lelkesedése jelentős mértékben csökkent. Például egy 1957 tavaszán az USA-ban végzett közvéleménykutatás kimutatta, hogy az amerikai lakosság erősen megosztott annak megítélésével kapcsolatban, hogy a magyar menekültek befogadása valóban bölcs döntés volt-e.¹¹³⁴ A NATO Tanács 1957. április 24-i ülésén jóváhagyta a jelentés ajánlásait, amely felszólította a tagállamok kormányait, hogy növekvő számban fogadjanak be magyar menekülteket Jugoszláviából és Ausztriából, és vállalják azok letelepítésének költségeit is. Továbbá, hogy vegyenek részt azokban a már megkezdett intézkedésekben, amelyek arra irányultak, hogy a magyar menekültek mindegyike eljusson 1957 végéig az általa választott országba. Végül pedig, hogy bőkezűen válaszoljanak az ENSZ Menekültügyi

¹¹³² NATO Archives: Committee of Political Advisers, Report on Hungarian refugees, Draft Outline, AC/119–WP/22. (1957. március 2.).

¹¹³³ NATO Archives: Report on Hungarian refugees, note by the Chairman of the Committee of Political Advisers, signed A. Casardi, C–M (57)65. (1957. április 17.).

¹¹³⁴ Roper, 1957. Idézi Markowicz, 1973. 54. Idézi Loescher–Scanlan, 1986. 58.

Főbiztosságának és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának¹¹³⁵ a magyar menekültek letelepitéséhez szükséges pénzösszeg összegyűjtésére irányuló felhívására.¹¹³⁶

A Politikai Tanácsadók Bizottságának a magyar menekültek helyzetével foglalkozó fentebb idézett terjedelmes jelentése alaposan leírta az egyes országokban megfigyelhető körülményeket. Mindazonáltal a kérdés megoldását célzó erőfeszítések ellenére is, a Bizottság elnökének feljegyzése szerint 1957 júniusában még mintegy 12.000 menekült volt Jugoszláviában és több mint 30.000 Ausztriában.¹¹³⁷ Az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának 1957. június 1-i tanulmánya felhívta a Tanács figyelmét a még mindig Ausztriában és Jugoszláviában maradt 1.400 egyetemista sorsára is. Úgy vélték tehát, hogy mozgósítani kell a tagországok hatóságait és a magánszervezeteket, hogy kielégítő megoldást találjanak erre a problémára. Hangsúlyozták, hogy „A nyugati országoknak, főként pedig az Atlanti Szövetség országainak szélesre kell tárniuk egyetemeik kapuját ezek előtt az egyetemisták előtt, hogy mindnyájan ugyanazokat az előnyöket élvezhessék, mint nyugati társaik”. Aktuális helyzetükön túl jövőjükre is gondolva, emlékeztették a tagországokat, hogy egyetemi képzésük befejezése után is segíteni kell majd őket, hogy képességeiknek megfelelő állásokhoz jussanak.¹¹³⁸

Megállapíthatjuk tehát, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete fontos kérdésként kezelte a magyar forradalom menekültjeinek megsegítését. A Szövetség tagjai nagyban hozzájárultak az érdekekben végrehajtott nemzetközi humanitárius akció sikeréhez. Az Egyesült Államok kormánya például az ENSZ felhívására 5 millió dollárt adott erre a célra 1956-ban. A magyar menekültek túlnyomó többsége valamely NATO-országban telepedett le, ahol számos kedvezményben volt részük. Noha az ENSZ és annak szervezetei kezdeményezték és irányították a humanitárius programokat, együttműködve az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával, a Nemzetközi Vöröskereszt intézményeivel és magánszervezetekkel, mindenekelőtt a

¹¹³⁵ Európai Migráció Kormányközi Bizottságáról és a szervezetnek a magyar menekültválság megoldásában játszott szerepéről lásd az Ötödik fejezetet.

¹¹³⁶ NATO Archives: Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 24th April, 1957, at 10.15 a.m., C-R (57)25. (1957. április 29.).

¹¹³⁷ NATO Archives: Report on Hungarian refugees, note by the Chairman of the Committee of Political Advisers, signed A. Casardi, C-M (57)94. (1957. június 18.).

¹¹³⁸ NATO Archives: Hungarian refugee students, note by the Committee on Information and Cultural Relations, C-M (57)89. (1957. június 1.).

NATO-államok bőkezű adományai tették lehetővé e programok végrehajtását. A NATO szerepe ebben a nemzetközi akcióban tehát abban állt, hogy intézkedésekre ösztönözte a tagállamok kormányait a menekültek segélyezése ügyében, és felhívott e lépések összehangolására. Ugyanakkor a szovjet propaganda esetleges vádjaival szembeni védekezés miatt – egy 1956. decemberi amerikai javaslat ellenére – az Észak-atlanti Szövetség nem hozta nyilvánosságra a magyar menekültügygel összefüggő tevékenységét.¹¹³⁹ A Menekültügyi Főbiztosság is arra kérte a NATO vezetését, hogy együttműködésük maradjon titokban.¹¹⁴⁰

A Szovjetunió által dominált keleti és az Egyesült Államok vezette nyugati blokk „hidegháborús” szembenállásának viszonyai között ugyanis a magyar menekültek kérdése is a két tábor ideológiai harcának része lett. Amikor nyugati oldalon arról beszéltek hogy a Nyugat erkölcsi felelősséggel tartozik a menekültek felé, azt a tényt hangsúlyozták, hogy „a magyar üzemi munkások és egyetemisták alkották a jelenlegi rendszerrel [vagyis a Kádár-kormány] szembeni ellenállás fő központját. Ők álltak az októberi forradalom élén”.¹¹⁴¹ Mint korábban láttuk, a Nyugat politikai és erkölcsi vereségeként élték volna meg, ha a magyar menekültek tömegesen hazatérnek a „szabad világba” való beilleszkedésük esetleges nehézségei miatt. A hidegháborús tényező fontosságát az a tény is bizonyítja, hogy az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának már az 1956. december 18-i, a magyar menekült egyetemistákkal foglalkozó első ülésén Nagy-Britannia képviselője megjegyezte, hogy mivel a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség központja Budapesten van, a Magyarországról menekült egyetemisták kitűnő helyzetben vannak ahhoz, hogy muníciót adjanak az ellenpropagandának ezzel a szervezettel és a következő Moszkvában tartandó Világifjúsági Találkozóval szemben.¹¹⁴² A nyugati vezetők a magyar menekültek fogadásának bőkezű megszervezésekor figyelembe vették lakosságuknak a levert forradalom iránt tanúsított spontán rokonszenvét és szolidaritását is. Amikor azután ez az érzelmi

¹¹³⁹ NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 18th December, 1956 at 3 p.m., AC/52-R/67. (1957. január 8.).

¹¹⁴⁰ NATO Archives: Working Group on United Nations Refugee Fund, United Nations Refugee Fund, Draft Report to the Council, AC/113-WP/2. (1956. november 29.).

¹¹⁴¹ NATO Archives: Hungarian refugee students, note by the Committee on Information and Cultural Relations, C-M (57)89. (1957. június 1.).

¹¹⁴² NATO Archives: Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 18th December, 1956 at 3 p.m., AC/52-R/67. (1957. január 8.).

hullám alábbhagyott, a NATO Tanácsa felkérte a szövetséges kormányokat, hogy mozgósítsák országaik közvéleményét, és ne hagyják abba a magyar menekültek érdekében tett erőfeszítéseiket. Ez a nyugati magatartás teljes mértékben beleillik Michael Barnett *Empire of Humanity* című könyvében leírt koncepcióba. Eszerint a második világháború időszakától kialakuló új humanitárius rendszerben az államok a humanitárius akciókat és szervezeteket egyre inkább saját külpolitikájuk részének tekintik. Az életek mentése helyett mind jobban a biztonságpolitikai szempontok kerekednek felül. A humanitárius válsághelyzetek megoldásában kulcspozícióba kerülnek az államok.¹¹⁴³

A „vasfüggöny” túloldalán, a szovjet blokk vezetői a magyar menekültek ügyét szintén a nyugati tömb ellen vívott ideológiai harc részének tekintették. A korábban bemutatott hazacsábítási kampány folytatásaként mindent megtettek annak érdekében, hogy meggyőzzék a kivándoroltakat, térjenek vissza szülőhazájukba. A magyar diplomaták ennek jegyében igyekeztek kapcsolatba lépni velük.¹¹⁴⁴

Az 1956-os magyar menekülteknek a NATO országaiba történt befogadásának értelmezéséhez szükséges leszögezni: a menekültek ügye, ahogyan fentebb is többször hangsúlyoztuk, fontos elemét képezte az Egyesült Államok és a Szovjetunió által vezetett „két tábor” közti konfliktusnak és ideológiai-propaganda küzdelemnek.¹¹⁴⁵ A kérdés a második világháború után az elűzött személyeknek (displaced person) a kiformalódó szovjet blokkba való hazatérése kapcsán kristályosodott ki.¹¹⁴⁶ A hidegháború kezdete óta a kelet-nyugati ideológiai szembenállás egyik központi elemévé, jelképévé vált. Érintette az ember jogát lakóhelye megválasztásához, az elnyomás elől való elmeneküléshez és véleményének kifejtéséhez. A szovjet blokk képviselői viszont visszautasították, hogy ezeknek a menekülteknek bármi okuk is lenne, hogy ne térjenek vissza. Úgy nyilatkoztak, hogy akik nem akarnak visszatérni, háborús bűnösök és árulók.¹¹⁴⁷ A kibontakozó hidegháború nyomán az amerikai döntéshozók – különösen az egyes

¹¹⁴³ Barnett, 2011. 119, 124.

¹¹⁴⁴ A magyar vonatkozásokról lásd: Szabó, 2007. 187–213; Szabó, 2009. 180–221; Baráth, 2011. 1–16; Baráth, 2012. 607–620; valamint az értekezés Negyedik fejezete.

¹¹⁴⁵ Az előzményekről lásd az Első rész Bevezetését.

¹¹⁴⁶ A kérdéstről az ENSZ Közgyűlésén 1946. januártól lefolytatott vitákat kiváloan összefoglalja: Goodwin-Gill, 2008a. 14–18. Lásd még Rystad, 1990. Idézi Goodwin-Gill, 2008a. 18.

¹¹⁴⁷ Loescher, 2001a. 36–37.

elnöki adminisztrációk, a külügyminisztérium és a CIA – az európai menekültek ügyét az USA nemzetbiztonságával azonos politikai mezőben ítélték meg¹¹⁴⁸, sőt hivatalosan menekültnek csak a kommunizmus elől menekülőket tekintették.¹¹⁴⁹ A menekültek a hidegháború eszközeivé lettek, olyan hatalmi tényezővé, hírszerzési és információs forrássá, amelyet a Nyugat és a szovjet blokk hatalmi játszmájába beleszámoltak.¹¹⁵⁰ A menekültet tehát a pszichológiai hadviselés részeként használták fel, és ebben az összefüggésben – ahogyan erre a Loescher–Scanlan szerzőpáros immár klasszikusnak számító könyvében rámutat – a menekültek egyéni képessége, hogy „az üldözéstől való személyes félelmüket” bemutassák, kevésbé lesz fontos, mint az a „kollektív üzenet”, amelyet a vasfüggöny túloldaláról való távozásuk révén hordoztak az otthon maradók és a világ számára egyaránt.¹¹⁵¹ Ahogyan az a nemzetközi menekültbefogadás intézményesülése óta napjainkig megfigyelhető, az államok magatartását ezen a téren sem önzetlen vagy tisztán humanitárius megfontolások vezérlik, hanem gyakran a politika más területein, így a nemzetbiztonság intézményeiben megfogalmazódó érdekek befolyásolják.¹¹⁵²

A Nyugatra jött menekült „a lábával szavazott”, politikai és ideológiai nyereséget jelentett a Nyugat számára. Ahogyan a NATO reformját előkészítő Hármás Bizottság 1956. decemberben elfogadott jelentése elméleti szinten is megfogalmazza: [A fenyegetés] „a kommunizmus forradalmi doktrínájából következik, amely a kommunista vezetők sok éven át tartó tervezése folytán elvetette a hazugság magvait a szabad és demokratikus életmóddal kapcsolatban. A legjobb válasz ezekre a hazugságokra, ha folyamatosan bizonyítjuk intézményeink felsőbbrendűségét a kommunistákéi felett.”¹¹⁵³ Az 1956-os magyar menekültek befogadása erre valóban kiváló alkalmat adott.

¹¹⁴⁸ Betts–Loescher–Milner, 2012. 21.

¹¹⁴⁹ Jellemző adat ennek kapcsán, hogy az Egyesült Államokba a második világháború végétől az 1980-as évek közepéig befogadott mintegy két millió menekült közül kevesebb, mint 50 ezer fő kapott menedékjogot jobboldali diktatúrákból, míg a többi kommunista országból érkezett. Hull, 1985. 116.; World Refugee Crisis, 1979. xi. Idézi Loescher–Scanlan, 1986. 224.

¹¹⁵⁰ Loescher, 2001b. 35.; Loescher, 2001a. 7. A CIA nagy volumenű fedett vizsgálatáról a Camp Kilmer-i befogadótáborban lásd: A „pélida nélküli lehetőség”, 2016.

¹¹⁵¹ Loescher–Scanlan, 1986. 24.

¹¹⁵² Betts–Loescher–Milner, 2012. 102.

¹¹⁵³ NATO Archives: Report of the Committee of Three, CM(56)127 (revised) (1957. január 10.). Idézi Hatzivassiliou, 2014. 59.

Általános következtetések

Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása a menekültsegélyezés egyetemes történetének egyik meghatározó pillanata. Az exodus által érintett mintegy 200.000 fő európai viszonylatban jelentős létszám. Letelepítésük, integrálásuk – különösen a menekültsegélyezés akkori állapotát, az állandó pénzhiányt tekintve – óriási siker.

A magyar menekültválság három szakaszra osztható. Az első időszak, 1956. november–december volt a Magyarországról való kivándorlás legintenzívebb periódusa. A nemzetközi összefogás különösen bőkezű pénz és természetbeni adományokban nyilvánult meg. A nyugati közvélemény lelkes támogatása mellett számos ország kifejezte hajlandóságát menekültek befogadására. A figyelem elsősorban Ausztriára irányult. A második szakaszban, 1957. január–decemberben a Magyarországról való kivándorlás fokozatosan csökkent, majd megszűnt. Az év első hónapjaiban a nyugati közvélemény érzelmi azonosulása jelentősen alábbhagyott. Ezzel összefüggésben a nemzetközi összefogás lanyhulásának lehetünk tanúi. A pénzügyi források kimerülése és a befogadási hajlandóság gyengülése miatt újabb segélyfelhívásokra került sor. August Lindt menekültügyi főbiztos az ICEM Végrehajtó Bizottságának 1957. január 14-i ülésén a segélyezésben résztvevő szervezeteket a közvélemény további lelkesítésére szólította fel.¹¹⁵⁴ A figyelem fókuszában Ausztria mellett ekkor a másik elsődleges befogadó állam, Jugoszlávia állt. A nyugati, főként a NATO országok tudatos kormányzati intézkedései nyomán azonban a magyar menekültek problémájának döntő része megoldódott. Ezzel párhuzamosan 1957 őszére a magyar menekültek ügye az illetékes nemzetközi fórumok (az ENSZ Közgyűlés, az UNREF Végrehajtó Bizottság) napirendjén egyre inkább visszaszorult. A nemzetközi segélyezést koordináló bizottságok beszüntették tevékenységüket. 1957 végére a jugoszláviai magyar menekültek problémája csaknem teljesen megoldódott. Az 1958. januárban kezdődő harmadik szakaszban már a magyar menekültkérdés lezárását figyelhetjük meg. Az Ausztriában maradt „nehéz esetek” helyi integrálása zajlott. 1961

---

¹¹⁵⁴ AMAE: Exposé de M. August Lindt, Haut Commissaire des Nations Unies pour les réfugiés à la quarante-sixième séance du Comité exécutif, le 14 janvier 1957, MICEM/8/57. Série: Nations Unies et Organisations Internationales, carton 301, dossier 7. (1957. január 16.).

áprilisában jelentette be Lindt a Menekültügyi Főbiztos Programja Végrehajtó Bizottságában, hogy a magyar menekültek ügyének megoldásában elért előrehaladás következtében „már nem szükséges ezeket a menekülteket speciális csoportként kezelni”. A magyar menekültválság tehát rekordidő alatt megoldást nyert, miközben kezelése máig ható érvennyel befolyásolta a nemzetközi menekültügyi rendszer további fejlődését.

Melyek voltak az 1956-os magyarok nemzetközi befogadásának fő jellemzői?

A magyar menekültválság megoldásának a kortársak számára az egyik legmeglepőbb vonása a rendkívüli gyorsaság volt. Az exodus megindulása után néhány nappal már mintegy 25.000 menekültet elszállítottak. Néhány hónapon belül a mintegy 200.000 menekült nagy többsége eljutott a végleges befogadás államaiba.¹¹⁵⁵ 1957. márciusra már a menekültek mintegy kétharmadát elszállították, októberre pedig a nemzetközi humanitárius akció fő szervezője, a genfi Koordinációs Bizottság megállapította, hogy a probléma legnagyobb része megszűnt, s maga a Bizottság október 29-én fel is oszlott.¹¹⁵⁶ A magyar menekültválság rendezésének rendkívüli gyorsaságát jól érzékelteti, ha összehasonlítjuk az európai eredetű Hong Kong-i menekültek elszállításának jóval kisebb volumenű problémájával. Lindt főbiztos az UNREF Végrehajtó Bizottság 1958. január 13-i ülésén 3.600 személy helyzetének megoldását három év alatt tartotta csupán lehetségesnek, „abban az esetben, ha a pénzalapok rendelkezésre állnak a menekültek elszállításához”.¹¹⁵⁷ Egy 1958-as alapos amerikai vizsgálat a befogadás rendkívüli tempóját egyfelől azzal magyarázza, hogy a humanitárius akció fő terheit kezdetben viselő Ausztriának azonnali segítségre volt szüksége. A tanulmány szerzői másrészt úgy vélték, hogy „a Szabad Világ annyira bőkezűen és spontán módon reagált a magyarok helyzetére, hogy gyors segítségnyújtásra volt szükség, hogy kielégítsék a lehetséges befogadó országok közvéleményének

¹¹⁵⁵ UNHCR Archives: Gervais Coles: *Voluntary Repatriation. A Background Study*. Prepared for the Round Table on Voluntary Repatriation. Convened by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees in co-operation with the International Institute of Humanitarian Law. San Remo, 16–19 July 1985. 52.

¹¹⁵⁶ UNARMS: Office of the UN High Commissioner for Refugees. Co-ordination Committee for Assistance to Refugees to Hungary. Summary Record of the Twelfth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, on Tuesday, 29 October 1957 (HCR/SVA/SR.12), UN-S-445-0197-4. (1957. október 30.).

¹¹⁵⁷ ICRC Archives: Service de l'information, Office européen des Nations Unies à Genève, communiqué de Presse No REF/402, Septième session du Comité exécutif de l'UNREF, Séance de l'après-midi, lundi 13 janvier 1958. (1958. január 13.).

lelkességét”.¹¹⁵⁸ A Vöröskereszt Társaságok Ligája által készített összefoglaló szerint „a rokonszenv és a közösségi érzés addig ismeretlen szintű szervezett segélynyújtást generált”.¹¹⁵⁹ Henry Trémeaud, a Menekültügyi Főbiztos franciaországi képviselője írta 1959-ben, hogy „az esemény által kiváltott érzelmek, a nemzetközi szolidaritás gyors és élénk feléledése, valamint a Főbiztosság által létrehozott akcióegység révén rekord idő alatt sikerült” elérni azt, amihez „rendes időben” sok év kell...¹¹⁶⁰

E menekültsegélyezés ugyancsak szembeötlő vonása volt a magyarok kiváltságos helyzete a többi korabeli menekülthöz képest, és a menedéket nyújtó államok sem korábban sem később nem tapasztalt befogadási hajlandósága. Éppen e „privilegiumok” okán az UNHCR apparátusa számított rá, hogy fel fog merülni az igény annak bizonyítására, hogy valamely menekült valóban az „új magyar menekültek” közé tartozik. A Főbiztosság szerint az 1956. október 23. óta érkezettek voltak annak tekinthetők. Ausztriában külön kezelték őket, de az UNHCR bécsi képviselete arra törekedett, hogy ez az előny a végső befogadás államaiban is biztosítva legyen. 1957 októberében az NSZK-ban a biztonsági kockázatot jelentő eseteken kívül minden magyar menekült automatikusan megkapta a menekültként való elismerésről szóló végleges igazoló okiratát. A Genfi Menekültügyi Egyezményben rögzítettnél kedvezőbb volt a magyar menekültek hozzáférése az oktatáshoz. Minden addigi menekültekkel kapcsolatos programhoz képest újdonságnak számított, hogy a magyar menekült egyetemisták jelentős része ösztöndíjhoz jutott.¹¹⁶¹ Az egyetemi kezdés megkönnyítésére speciális beiratkozási és vizsgaszabályokat alkottak számukra például Franciaországban és Svájcban. A munkaügyi kedvezményekre példa, hogy a Belgiumban befogadott magyarokra nem vonatkozott a belga társadalombiztosítás azon szabálya, mely szerint munkanélküli segély és (egészségügyi) táppénz csak 150 nap tényleges munka után jár. A magyar menekültek az UNHCR ausztriai lakásprogramja során is kedvezőbb

---

¹¹⁵⁸ UNHCR Archives: Report of Fact Finding Committee of the Committee on Migration and Refugee Problems on the Hungarian Refugee Program, American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc., 6/9/HUN GEN. (1958. április 21.).

¹¹⁵⁹ Hungarian Refugee Relief, 1957. 69.

¹¹⁶⁰ Trémeaud, 1959. 505.

¹¹⁶¹ UNHCR Archives: Report of Fact Finding Committee of the Committee on Migration and Refugee Problems on the Hungarian Refugee Program, American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc., 6/9/HUN GEN. (1958. április 21.).

elbánásban részesültek és gyorsabban jutottak lakáshoz, mint az UNREF szokásos lakásprogramjában.¹¹⁶²

A magyar menekültválság sikeres kezelését lehetővé tevő nemzetközi menekültbefogadási rendszerben régebb óta jelen lévő és új elemek egyaránt leírhatók. Az Egyesült Államok központi szponzoráló szerepe a második világháború vége óta megfigyelhető. A magyar menekültek befogadására költött hatalmas pénzösszeg túlnyomó részét az amerikai kormányzat adományozta. Amint fentebb többször utaltunk rá, az amerikai külpolitika főként azokra a menekültválságokra összpontosított, amelyeknek volt propaganda jelentősége a hidegháborús ideológiai harcban. Márpedig a magyar menekültek ügye az 1956-os forradalom globális médiavisszhangja okán ideális téma volt. Ahogyan Gil Loescher és John A. Scanlan kimutatta, a külpolitikai megfontolásoknak döntő jelentősége volt abban, hogy a második világháború utáni évtizedekben mely menekültcsoportokat engedtek be az USA-ba. A három legfontosabb alkalommal – az 1956-os magyarok, az 1960 és 1966 között érkező kubaiak, valamint a Saigonból 1975-ben elszállított indokínaiak esetében – a hidegháborús szempontokat figyelembe vevő amerikai külügyminisztérium állásfoglalása volt a döntő tényező.¹¹⁶³ A szerzőpáros arra is emlékeztetett, hogy ebben az időszakban az USA kormányzat gyakran válaszolt bőkezűen a humanitárius felhívásokra, azonban szinte mindig csak olyan esetekben, amikor azok egybevágtak az amerikai külpolitikai célokkal vagy erősítették azokat.¹¹⁶⁴ A nem kormányzati szervezetek hangsúlyos szerepvállalására a menekültválságok kezelése során szintén találhatunk korábbi példákat, amikor együttműködtek az UNRRA-val, a Nemzetközi Menekültügyi Szervezettel vagy később az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával.¹¹⁶⁵

A nemzetközi menekültbefogadási rendszer magyar menekültügy nyomán megjelent új elemeit először az UNHCR vonatkozásában vizsgáljuk meg. Ez volt az első alkalom az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága történetében, hogy nagyméretű

---

¹¹⁶² UNARMS: Office of the UN High Commissioner for Refugees. Co-ordination Committee for Assistance to Refugees to Hungary. Summary Record of the Twelfth meeting held at the Palais des Nations, Geneva, on Tuesday, 29 October 1957 (HCR/SVA/SR.12), UN-S-445-0197-4. (1957. október 30.).

¹¹⁶³ Loescher–Scanlan, 1986. xvii.

¹¹⁶⁴ Loescher–Scanlan, 1986. xviii.

¹¹⁶⁵ UNHCR Archives: Report of Fact Finding Committee of the Committee on Migration and Refugee Problems on the Hungarian Refugee Program, American Council of Voluntary Agencies for Foreign Service, Inc., 6/9/HUN GEN. (1958. április 21.).

sürgősségi segélyakcióban a nemzetközi közösség vezető ügynökségnek nevezte ki. Az amerikaiak korábbi negatív és távolságtartó hozzáállása ekkorra már megváltozott. Sőt az Egyesült Államok javasolta, hogy a nemzetközi segélyműveletet az UNHCR szervezze és hangolja össze. A Menekültügyi Főbiztosság – részben a genfi Koordinációs Bizottságon keresztül – valóban központi szerepet töltött be a humanitárius akcióban résztvevő kormányzati, kormányközi és nem kormányzati szervezetek tevékenységének koordinálásában. Az UNHCR Alapszabálya szerint a menekültek számára lehetséges három „végleges megoldás” közül az önkéntes hazatelepülés reális alternatívaként merült fel, ami paradigmaváltást jelentett a szervezet vezetőinek gondolkodásában, és lehetővé tette a nyitást a szocialista országok irányába.

Ugyancsak újdonságnak számított, hogy a befogadó országokban – részben a tömeges ügyszám miatt – nem vizsgálták a magyarok menekült jogállásra való egyéni jogosultságát, amit pedig a hatályos menekültjogi dokumentumok, az UNHCR Alapszabálya és a Genfi Menekültügyi Egyezmény előírtak. A magyar menekültek első látásra (prima facie) menekültként és csoportként kezelése a későbbiekben fontos precedens lett. Először az algériai menekültek megítélésekor alkalmazták. E gyakorlatnak különös jelentőséget adott, hogy az UNHCR az afrikai menekültválságok során nem kívánta vizsgálni a menekültek egyéni üldözöttségét, mert ilyen gyakorlat az egyes európai gyarmattartó hatalmaknak és a gyarmati sorból felszabadulás útján létrejött államoknak „üldöző” szerepet tulajdonított volna. Ehelyett a Főbiztosság nem tekintette a mandátuma alá tartozónak ezeket a menekülteket, de „jószolgálati alapon” kiterjesztette rájuk segélytevékenységét. Ezt a gyakorlatot szentesítette az ENSZ Közgyűlés 1961 decemberében hozott határozata, amely felhatalmazta az UNHCR-t mindkét menekültcsoport segélyezésére. Ez lehetővé tette, hogy a Főbiztosság a portugál elnyomás elől menekülő angolaiaknak támogatást nyújtson anélkül, hogy Portugáliát erőszakkal vádolta volna meg.¹¹⁶⁶

Egyetérthetünk Loescher megállapításával, mely szerint az 1956-os magyar menekültügy történelmi jelentőségét különösen az adja, hogy az UNHCR ekkor vált a nemzetközi menekültügyi rendszer legfontosabb résztvevőjévé: hatalmas lehetőséget kapott annak bizonyítására, hogy egyedül ez az intézmény képes a

---

¹¹⁶⁶ Loescher, 2001a. 112–113.

menekültek érdekében kibontakozó széleskörű nemzetközi együttműködés összefogására. A nemzetközi presztízs erősödése és a mozgástér bővülése pedig lehetővé tette az intézmény felelősségi körének további szélesedését. 1957-ben az ENSZ Közgyűlés újabb határozatai értelmében a szervezet szélesebb és rugalmasabb felhatalmazást kapott. Aktívan és sikeresen felléphetett a második világháború óta húzódó európai menekültprobléma megoldásában. 1959-re meghirdették a Menekültek Nemzetközi Évét az ENSZ teljes támogatásával. Tevékenységét kiterjesztette a harmadik világ felé: segítséget nyújtott az algériai háború menekültjeinek Marokkóban és Tunéziában, ami fordulópontot jelentett az intézmény globális szervezetté válása felé. Az 1960-as évek elejétől a nyugati kormányok úgy vélték, hogy a menekültek problémája nem csupán Európában, hanem növekvő mértékben Afrikában és Ázsiában is jelentkezik, és ösztönözték az UNHCR-t, hogy válaszoljon ezekre a kihívásokra. A szervezet ennek nyomán a programjait és a prioritásait egyre inkább áthelyezte Európából a harmadik világba.¹¹⁶⁷

A nemzetközi menekültbefogadás működését a magyar menekültek kapcsán vizsgálva számos további új fejleménynek lehetünk tanúi. Széleskörű, egy menekültprobléma megoldásában valóban olajozottan működő nemzetközi együttműködés első ízben valósult meg. James Morgan Read menekültügyi helyettes főbiztos írta 1956 novemberében: „A terhek ilyen megosztását a menekültekkel kapcsolatos munkában mindig ideálisnak tekintették, azonban mostanáig ez nem volt ’reális lehetőség’”.¹¹⁶⁸ A menekültsegélyezés és általában a nemzetközi humanitárius akciók történetében szinte egyedülállóan sikeres szervezatközi együttműködés valósult meg az 1956-os magyarok kapcsán. Jeff Crisp szerint az intézményrendszer koordinációja az egyik legnehezebb és szinte máig megoldatlan feladat. Az egyes ENSZ-részlegek, szakosított szervezetek, más kormányközi szervezetek (például a Nemzetközi Migrációs Szervezet) és nem kormányzati segélyszervezetek, így a Nemzetközi Vöröskereszt egységei igyekeznek ugyanis megőrizni bizonyos autonómiát: általában nehezen rendelik alá

---

¹¹⁶⁷ Loescher, 2001a. 82, 91.

¹¹⁶⁸ UNARMS: Question considered by the Second Emergency Special Session of the General Assembly from 4 to 10 November 1956. Interim report of the Secretary-General on refugees from Hungary. Report to the Secretary-General on refugees from Hungary, Submitted by the Deputy High Commissioner for Refugees (A/3371), UN-S-445-0198-5. (1956. november 19.).

magukat központi irányításnak.¹¹⁶⁹ A magyar menekültek fogadásakor azonban szinte példátlan koordinációs sikert láthattunk. A magyar menekültválság egyes fő résztvevőinek összefogása a későbbiekben is folytatódott: a korábbi rivalizálás helyett az együttműködés került előtérbe az UNHCR és az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM), valamint a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és a Vöröskereszt Társaságok Ligája között egyaránt. A Főbiztosság és a Liga közti kapcsolat szintén erősödött.

A nemzetközi közösség együttműködése a befogadás anyagi terheinek viselése kapcsán ugyancsak tetten érhető volt. A nemzetközi szolidaritás, főként az ausztriai és részben a jugoszláviai menekültbefogadás anyagi terheinek megosztása és vállalása az államok széles köre által rendkívüli jelenségnek tekinthető. A tehermegosztásnak (burden-sharing) ugyanis, – ahogyan erre Alexander Betts is rámutatott – a menedéknyújtással ellentétben nincsenek, és az 1950-es években sem voltak a nemzetközi közösség által elfogadott normatív keretei. Az 1951-es Egyezmény Bevezetőjében csupán a következő nem kötelező érvényű ajánlás szerepel: „Figyelembe véve, hogy a menedék nyújtása aránytalanul nehéz terhet jelenthet bizonyos országok számára, és azt, hogy egy olyan problémának a kielégítő megoldása, amelynek nemzetközi hatókörét és természetét az Egyesült Nemzetek elismerte, nem képzelhető el nemzetközi együttműködés nélkül”.¹¹⁷⁰ Az államoknak tehát alig vannak kötelezettségei a menekültek védelmével kapcsolatban a saját határaikon kívül. „Így a tehermegosztás egy teljesen diszkrecionális [saját belátás szerinti] lépés, amely az egyes államok önkéntes hozzájárulásától és érdekeiktől függ.”¹¹⁷¹

A magyar menekültválság megoldásában együttműködő számos aktor összefogásának hatalmas sikere arra vezethető vissza, hogy az UNHCR és más különféle kormányzati, kormányközi és nem-kormányzati szervezetek, valamint a nyugati kormányok céljai a magyar menekültek ügyében egybeestek: a nemzetközi menekültbefogadásban meghatározó szerepet játszó országok, főként a NATO-tagállamok és különösen az Egyesült Államok külpolitikai okokból teljes mértékben támogatták a projekt sikerét.

---

¹¹⁶⁹ Crisp, 2007. 492–493.

¹¹⁷⁰ A Genfi Menekültügyi Konvenció, Bevezetés.

¹¹⁷¹ Betts, 2009. 12.

A magyar menekültügy kezelése során szintén megfigyelhető részben új jelenség a tájékoztatási és sajtótevékenység növekvő szerepe és szervezettsége a humanitárius intézményeknél. E szervezetek nagy gondot fordítottak az egész válság és saját tevékenységük dokumentálására. Különböző szintű egységeik tervszerűen és rendszeresen készítették jelentéseiket a kormányok és együttműködő partnerek informálása céljából. A széles közvélemény elérését célzó sajtómunka robbanásszerű megélénkülésének és diverzifikálódásának lehetünk tanúi. Az intézmények működéséhez és segélytevékenységük kifejtéséhez nélkülözhetetlen anyagi erőforrások gyűjtésének ösztönzésére az ENSZ Titkárság Sajtóosztálya és a Menekültügyi Főbiztosság a magyar menekültek ügyében világraszóló sajtókampányt szervezett. Az ICEM és a Vöröskereszt Társaságok Ligája esetében is megfigyelhető azonban, hogy a humanitárius tevékenység egyre fontosabb részének tekintik a sajtóban való megjelenést. Sajtórészlegek felállításával, hivatásos újságírók bevonásával és a korabeli technika lehetőségeinek maximális kihasználásával (film, rádió, kezdődő televíziózás) igyekeztek a sajtó információs igényét minél teljesebben kielégíteni. Részben e törekvések sikerét jelzi az 1956 magyar menekültügy és az ezzel kapcsolatos humanitárius tevékenység nagyfokú nemzetközi sajtólefedettsége, továbbá az a tény, hogy a magyar menekültválság alapvetően megváltoztatta a globális menekültprobléma érzékelését a nyugati közvéleményben. A magyarok sikeres befogadása és tovább szállítása cselekvési mintát teremtett, amelyet Lindt főbiztos igyekezett átültetni a régóta húzódó európai menekültproblémák megoldására.¹¹⁷²

A médiamunka hangsúlyosabbá válásával párhuzamosan a humanitárius intézmények tevékenysége egyre szakmaibbá vált. A szervezettség szintje növekedett, a nemzetközi központok és titkárságok megerősödtek. Ennek megvalósulását láthattuk a Vöröskereszt Társaságok Ligája esetében is, amikor a szervezet mélyrehatóan kiértékelte a magyar menekültek irányában kifejtett ausztriai segélytevékenységét, és a hosszú távú tervezés jegyében, jövőbeni segélyhelyzetek kezelését megkönnyítő eljárási kézikönyvet állítottak össze. Több intézmény, így az UNHCR, az ICEM és a Vöröskereszt Társaságok Ligája fejlődésében, megerősödésében, globális humanitárius szervezetté válásában fontos szerepet játszott az 1956-os magyar menekültbefogadásban való részvétel.

---

¹¹⁷² Loescher, 2001a. 90.

A magyar menekültválság alkalmat adott új módszerek bevezetésére is. Ekkor került sor első ízben telex alkalmazására a Liga kommunikációjának megkönnyítésére, valamint azonos nemzetiségű segélycsapatok és új könyvelési eljárások felhasználására a menekülttáborokban. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága pedig a magyar menekültügy kapcsán vette igénybe először a számára kijelölt rádióhullámhosszt üzenetközvetítő szolgáltatásra.

Noha a kormányközi és nem kormányzati nemzetközi szervezetek fontos szerepet játszottak a magyar menekültek segélyezésének szervezésében és lebonyolításában, a segélyakció döntő impulzusát és anyagi alapját az államok adták. A határozott kormányzati akarat volt a magyar menekültek sikeres befogadásának legfontosabb tényezője. Ezért különösen fontos, hogy felidézzük azt a nemzetközi politikai helyzetet, amelyben a nyugati országoknak magyar menekültekre vonatkozó döntései születtek.

Amint fentebb többször hangsúlyoztuk, a menekültügy a második világháborút követő évektől a hidegháború két pólusa, a nyugati és a keleti blokk közti ideológiai szembenállás és propaganda kiemelt témájává vált. A magyar menekültválság sikeres megoldásában is meghatározó szerepet játszott a hidegháború kontextusa. A NATO-tagállamok, amelyek a menekültek döntő többségét befogadták, és a humanitárius akciót alapvetően finanszírozták, biztonságpolitikai érdeküknek tartották a magyar ügyben való aktív fellépést. A magyar menekültkérdés kezelésében fő szerepet játszó humanitárius intézmények – az UNHCR, a Vöröskereszt Társaságok Ligája és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága vezetői egyaránt jó érzékkel alkalmazkodtak a hidegháború alaphelyzetéhez: igyekeztek teljes mértékben megfelelni a nyugati hatalmak külpolitikai elvárásainak, rendszeresen és bizalmasan konzultáltak velük, ugyanakkor arra törekedtek, hogy építsék a kapcsolatot a szovjet blokk országaival is, és kerüljék lehetőség szerint az azokkal való konfrontációt. E nemzetközi intézmények éppen ezzel a hangsúlyozottan politikamentes és humanitárius attitűddel, valamint professzionálisan szervezett munkájukkal nyújtották a legnagyobb szolgálatot a NATO-államoknak, mindenekeelőtt az Egyesült Államoknak. Ezen országok közvéleménye ugyanis éppen a magyar forradalom szovjetek általi leverése kapcsán szembesült azzal, hogy a korábbi ígéretek ellenére a nyugati kormányok nem képesek hatékonyan fellépni a vasfüggöny szovjet

uralom alatt lévő oldalán kitörő felkelések támogatására.¹¹⁷³ A tömeges menekültválság eredményes, gyors, magas szakmai színvonalú és a nyugati értékrendet világszerte kedvező fényben bemutató kezelése viszont felértékelte ezeket a szervezeteket a nyugati döntéshozók előtt, ami hozzájárult tevékenységük folytatásához, kiterjesztéséhez, sőt későbbi globalizálásához egyaránt.

A hidegháborús szembenállás kiterjedése a gyarmati rendszer megszűnése nyomán létrejövő harmadik világban ugyancsak szélesítette e humanitárius szervezetek cselekvési lehetőségeit, hiszen a szocialista országok is beszálltak egyes afrikai menekülteket támogató humanitárius akciók szponzorálásába. A szocialista országok felé végrehajtott nyitást elősegítette a Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után kibontakozó enyhülés, amelynek nyomán – Békés Csaba számos friss nemzetközi kutatást összegző munkája szerint – a hidegháborúnak egészen az 1989–1991-es kelet-európai rendszerváltásokig terjedő kooperatív szakasza kezdődött el. Ennek során az ideológiai-propaganda küzdelem és erőteljes fegyverkezés ellenére a NATO-államok és a szovjet blokk közötti együttműködés volt a meghatározó. A szovjet és az amerikai vezetők ugyanis az újabb sikeres atom- és hidrogénbombakísérletek nyomán egyaránt felismerték a kölcsönös megsemmisítés képességéből fakadó patthelyzetet, a két blokk „kényszerű kooperációjának” szükségszerűségét.¹¹⁷⁴ Ebben a helyzetben a nemzetközi humanitárius szervezetek mozgásteret a szocialista országok irányában is megnövekedett. A korábbi merev elzárkózást együttműködőbb hozzáállás váltotta fel, amelyet a magyar és a jugoszláv kormányzattal megszorodó érintkezések és közös tevékenységek (például a repatriálni szándékozó egyes magyar menekült utiköltségének biztosítása az UNHCR által, a Jugoszlávia területén tartózkodó magyar menekült elszállításának szervezése az ICEM részéről, a VNB küldöttségeinek tárgyalóköri útjai a térségben) egyaránt jeleztek. Az ENSZ fórumain átmenetileg ugyancsak csökkent az UNHCR irányában kifejezett korábbi ellenszenv.

---

¹¹⁷³ A nyugati közvélemény e dilemmájáról lásd Békés, 2006. 132–133.

¹¹⁷⁴ Békés, 2019. 14–15.

Rövidítések jegyzéke

ÁBTL: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

AFSC: angol, American Friends Service Committee (Amerikai Baráti Szolgálat Bizottság).

AJDC, JDC: angol, American [Jewish] Joint Distribution Committee (Amerikai [Zsidó] Egyesített Elosztási Bizottság).

AMAE: francia, Archives du Ministère des Affaires étrangères (Külgyminisztérium Levéltára).

BBC: angol, British Broadcasting Corporation (Brit Távközlési Vállalat).

BSC: angol, Brethren Service Commission (Testvéri Szolgálat Bizottsága).

CARE: angol, Cooperative Action for American Relief Everywhere (Amerikai Segély Együtműködési Akciója Mindenütt).

CIA: angol, Central Intelligence Agency (Központi Hírszerző Ügynökség).

CICR: francia, Comité international de la Croix-Rouge (Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága).

CIME: francia, Comité intergouvernemental pour les migrations européennes (Európai Migráció Kormányközi Bizottsága).

CREST: angol, CIA Records Search Tool (CIA Dokumentumok Kereső Eszköze).

DP: angol, displaced person (elűzött személy).

DPI: angol, Department of Public Information (Sajtóosztály).

ECOSOC: angol, United Nations Economic and Social Council (ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa).

ENSZ: Egyesült Nemzetek Szervezete.

EXCOM: angol, Executive Committee of the High Commissioner's Programme (Főbiztos Programjának Végrehajtó Bizottsága).

FAO: angol, Food and Agriculture Organization of the United Nations (Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete).

HIAS: angol, Hebrew Immigrant Aid Society (Héber Bevándorlókat Segélyező Társaság).

ICA: angol, International Cooperation Administration (Nemzetközi Együttműködési Igazgatóság).

ICEM: angol, Intergovernmental Committee for European Migration (Európai Migráció Kormányközi Bizottsága).

ICMC: angol, International Catholic Migration Commission (Nemzetközi Katolikus Migrációs Bizottság).

ICRC: angol, International Committee of the Red Cross (Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága).

ICRCC: angol, International Conference of Roman Catholic Charities (Nemzetközi Katolikus Jótékonyági Konferencia).

IFRC: angol, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi Szövetsége).

IGCR: angol, Intergovernmental Committee on Refugees (Kormányközi Bizottság a Menekültekről).

ILO: angol, International Labour Organization (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet).

IOM: angol, International Organization for Migration (Nemzetközi Migrációs Szervezet).

IRC: angol, International Rescue Committee (Nemzetközi Megmentési Bizottság).

IRO: angol, International Refugee Organization (Nemzetközi Menekültügyi Szervezet).

ISS: angol, International Social Service (Nemzetközi Szociális Szolgálat).

KB: Központi Bizottság.

KSH: Központi Statisztikai Hivatal.

LRCS: angol, League of Red Cross Societies (Vöröskereszt Társaságok Ligája).

MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

MSZMP: Magyar Szocialista Munkáspárt.

MVK: Magyar Vöröskereszt.

NA: angol, National Archives (Nemzeti Levéltár).

NARA: angol, National Archives and Record Administration.

NATIS: angol, NATO Information Service (NATO Tájékoztatási Szolgálat).

NATO: angol, North Atlantic Treaty Organisation (Észak-atlanti Szerződés Szervezete).

NCWC: angol, National Catholic Welfare Conference (Országos Katolikus Jóléti Konferencia).

NGO: angol, non-governmental organization (nem-kormányzati szervezet).

NLS: angol, National Library of Sweden (Svédország Nemzeti Könyvtára).

NSZK: Németországi Szövetségi Köztársaság.

LWF: angol, Lutheran World Federation (Lutheránus Világszövetség).

ORT: orosz, Общество Ремесленного Труда (Iparos Munka Társasága).

OSE: francia, Oeuvre de secours aux enfants (Segélyintézmény a Gyermek Felé).

PB: Politikai Bizottság.

REMP: angol, Research Group for European Migration Problems (Kutatócsoport az Európai Migrációs Problémákról).

RTF: francia, Radio-Télévision française (Francia Rádió és Televízió).

SCVAWR: angol, Standing Conference of Voluntary Agencies Working for Refugees (Menekültekért Dolgozó Önkéntes Szervezetek Állandó Konferenciája).

SG: angol, secretary-general (főtitkár).

TRHGy: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye.

UNARMS: angol, United Nations – Archives and Records Management Section (Egyesült Nemzetek Szervezete – Archívum és Nyilvántartás-kezelési Részleg).

UNEF: angol, United Nations Emergency Force (ENSZ Rendkívüli Hadereje).

UNESCO: angol, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (ENSZ Nevelési, Kulturális és Tudományos Szervezete).

UNHCR: angol, United Nations High Commissioner for Refugees (Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa).

UNICEF [United Nations International Children's Emergency Fund]: angol, United Nations Children's Fund (Egyesült Nemzetek Gyermekvédelmi Alapja).

UNKRA: angol, United Nations Korean Reconstruction Agency (az Egyesült Nemzetek Koreai Újjáépítési Ügynöksége).

UNOG: angol, United Nations Office in Geneva (Egyesült Nemzetek Genfi Hivatala).

UNREF: angol, United Nation Refugee Fund; United Nations Refugee Emergency Fund (Egyesült Nemzetek Menekült Alapja; Egyesült Nemzetek Sürgősségi Menekült Alapja).

UNRRA: angol, United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Egyesült Nemzetek Segélyezési és Helyreállítási Igazgatósága).

UNRWA: angol, United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (ENSZ Palesztin Menekülteket Segélyező és Munkaközvetítő Hivatala).

URSS: francia, l'Union des républiques socialistes soviétiques (Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége).

USA: angol, United States of America (Amerikai Egyesült Államok).

USC: Unitarian Service Committee (Unitárius Szolgálat Bizottsága).

USEP: angol, United States Escapee Program (Egyesült Államok Menekült Programja).

VNB: Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága.

WCC: World Council of Churches (Egyházak Világtanácsa).

WFUNA: angol, World Federation of United Nations Associations (ENSZ Társaságok Világszövetsége).

WHO: angol, World Health Organization (Egészségügyi Világszervezet).

WUS: angol, World University Service (Egyetemi Világszolgálat).

YMCA: angol, Young Men's Christian Association (Fiatal Férfiak Keresztény Egyesülete).

YWCA: angol, Young Women's Christian Association (Fiatal Nők Keresztény Egyesülete).

Források

Levéltári forrásőrző helyek

Magyarországon

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL OL (Budapest).

XIX-J-1-j, XIX-J-1-k, XIX-J-1-o Külügyminisztérium iratai.

M–KS 288. f. MSZMP iratai.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, ÁBTL (Budapest).

Külföldön

Archives du Ministère des Affaires étrangères, AMAE (La Courneuve, Franciaország).

Archives du ministère des Affaires étrangères, du Commerce extérieur et de la Coopération au développement (Brüsszel).

Archives of the International Committee of the Red Cross, ICRC Archives (Genf).

Archives of the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, IFRC Archives (Genf).

Archives of the United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR Archives (Genf).

Archives of the United Nations Office in Geneva, UNOG Archives (Genf).

Centre des Archives diplomatiques de Nantes (Nantes).

Library of the International Organization for Migration, IOM Library (Genf).

[The] National Archives, NA (Kew, Egyesült Királyság).

National Archives and Record Administration, NARA (Washington) és CIA Records Search Tool, CREST (Washington).

National Library of Sweden, NLS (Stockholm), Dag Hammarskjölds samling [Gyűjtemény].

NATO Archives (Brüsszel).

United Nations – Archives and Records Management Section, UNARMS (New York).

Internetes források

1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról

1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95600001.tv> (utolsó letöltés: 2020. április 15.).

Bureau of Labor Statistics fogyasztói árindexe: <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1956?amount=100> (utolsó letöltés: 2020. július 16.).

Convention and Protocol relating to the status of refugees. Text of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees. Text of the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees. Resolution 2198 (XXI) adopted by the United Nations General Assembly with an Introductory Note by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. Published by UNHCR Communications and Public Information Service P.O. Box 2500, 1211 Geneva 2, Switzerland. <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10> (utolsó letöltés: 2020. március 31.).

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948. december 10.): https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf (utolsó letöltés: 2020. július 16.).

Genfi Menekültügyi Konvenció

Genfi Menekültügyi Konvenció, 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről. https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/TEXT_1951_convention_HUN.pdf (utolsó letöltés: 2020. február 19.).

Goodwin-Gill

2008b Goodwin-Gill, Guy S.: *Introduction to the 1951 Convention/1967 Protocol relating to the Status of Refugees*. UN audio-Visual Library of International Law, Historic Archives, 2008. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/prsr/prsr_e.pdf (utolsó letöltés: 2020. február 27.).

Intergovernmental Committee on Refugees, Final Act

1946 Intergovernmental Committee on Refugees, Final Act of the Intergovernmental Conference on the adoption of a travel document for Refugees and Agreement relating to the issue of a travel document to refugees who are the concern of the Intergovernmental Committee on Refugees, 15 October 1946, UNTS Vol. XI, No. 150, available at: <https://www.refworld.org/docid/502d026d2.html> (utolsó letöltés: 2019. július 15.).

Le comité intergouvernemental pour les migrations européennes

1954 Le comité intergouvernemental pour les migrations européennes, *Population*, 1954 (9e année), n° 1. http://www.persee.fr/doc/pop_0032-4663_1954_num_9_1_3404 (utolsó letöltés: 2017. szeptember 25.).

Statute of the Office of the UNHCR

Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, with an Introductory Note by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees: <https://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c39e1/statute-office-united-nations-high-commissioner-refugees.html> (utolsó letöltés: 2020. február 21.).

Dokumentumgyűjtemények, adattárak

1956 kézikönyve. I.

1996 *1956 kézikönyve. I. Kronológia.* Írta és összeállította Hegedűs B. András, Beck Tibor és Germuska Pál. Főszerkesztő Hegedűs B. András. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

Bibó István (1911–1979)

1995 *Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban.* A dokumentumokat válogatta, a kötetet összeállította Huszár Tibor, a felhasznált interjúkat készítette Huszár Tibor és Hanák Gábor, a kötetet szerkesztette Litván György és S. Varga Katalin. Budapest, 1956-os Intézet–Osiris–Századvég, 1995.

Egy globális humanitárius akció hétköznapijai

2014 *Egy globális humanitárius akció hétköznapijai. A magyar menekültek segélyezésének szervezésére létrehozott Koordinációs Bizottság összefoglaló jegyzőkönyvei* (Genf, 1956. november 13.–1957. október 29.). Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta, a jegyzőkönyveket fordította és közli Kecskés D. Gusztáv. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2014. <http://www.tti.hu/on-line-kiadvanyok/148-on-line-kiadvanyok/1375-egy-globalis-humanitarius-akcio-hetkoznapjai.html> (utolsó letöltés: 2019. május 23.).

„Hova megyünk bajtársak?”

2016 *„Hova megyünk bajtársak?” – „Világnak!”.* Szlovénia és az '56-os magyar menekültek. Szerk. Kovács Attila. Ljubljana–Lendva, Etnikai Kutatóintézet, 2016.

Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei

2009 *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei, 1956. november 7.–1958. január 25.* Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Baráth Magdolna. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2009.

KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról

1991 KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai, 1956. október 23–1957. április 30. *Régio*. 1991. 4. sz. 174–211. (Különlenyomat is az 1956-os Intézet kiadásában. Budapest, 1992.)

Mélandri

1979 *L'Alliance atlantique*, présenté par Pierre Mélandri. H. n., Gallimard, 1979.

World Refugee Crisis

1979 *World Refugee Crisis: The International Community's Response*. Washington, D.C., Senate Judiciary Committee, 1979.

Zimmermann

2011 *The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol. A Commentary*. Ed. by Andreas Zimmermann, assistant editors Jonas Dörschner and Felix Machts. Oxford, Oxford University Press, 2011.

Monográfiák, tanulmánykötetek

A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben

2006 *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia*. Szerk. Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2006.

Annual report of the ICRC

1957, 1958, 1959 Annual report of the ICRC, 1956, 1957, 1958 (Geneva, 1957, 1958, 1959).

Barnett

Barnett, Michael

2011 *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*. Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 2011.

Békés

2006 Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1956-os Intézet, 2006. (Második bővített és átdolgozott kiadás)

2012 Békés Csaba: *Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika az enyhülés időszakában, 1953–1991*. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2012.

2019 Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika, 1944–1991*. Budapest, Osiris Kiadó–MTA TK, 2019.

Bencsik

2019 Bencsik Péter: *Kelet és Nyugat között. Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1945–1989)*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2019.

Bencsik–Nagy

2005 Bencsik Péter–Nagy György: *A magyar úti okmányok története, 1945–1989*. Budapest, Tipico Design Kft., 2005.

Bethell

1974 Bethell, Nicholas: *The Last Secret: Forcible Repatriation to Russia, 1944–1947*. London, Andre Deutch, 1974.

Betts

2009 Betts, Alexander: *Protection by Persuasion. International Cooperation in the Refugee Regime*. Ithaca and London, Cornell University Press, 2009.

Betts–Loescher–Milner

2012 Betts, Alexander–Loescher, Gil–Milner, James: *UNHCR: The Politics and Practice of Refugee Protection*. London, Routledge, 2012. (Second edition) (Global Institutions, 12).

Boissier

1985 Boissier, Pierre: *From Solferino to Tsushima: History of the International Committee of the Red Cross*. Geneva, Henry Dunant Institute, 1985. (History of the International Committee of the Red Cross, 1)

Borbándi

1989 Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*, 1. kötet. Budapest, Európa, 1989.

Carlin

1989 Carlin, James L.: *The Refugee Connexion: A Lifetime of Running a Lifeline*. London, Macmillan Publishers Limited, 1989.

Cohen

2012 Cohen, Daniel: *In War's Wake: Europe's Displaced Persons in the Post-War Order*. Oxford, Oxford University Press, 2012.

Djurović

1981 Djurović, Gradimir: *L'Agence centrale de recherches du Comité international de la Croix-Rouge: activités du CICR en vue du soulagement des souffrances morales des victimes de guerre*. Genève, Institut Henry Dunant, 1981.

Ducasse-Rogier

2001 Ducasse-Rogier, Marianne: *The International Organization for Migration, 1951 – 2001*. Geneva, International Organization for Migration, 2001.

Dunning

1969 Dunning, Henry W.: *Elements for the History of the League of Red Cross Societies*. Geneva, League of Red Cross Societies, 1969.

Durand

1984 Durand, André: *From Sarajevo to Hiroshima: History of the International Committee of the Red Cross*. Geneva, Henry Dunant Institute, 1984. (History of the International Committee of the Red Cross, 2)

Forsythe

2005 Forsythe, David P.: *The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross*. [Cambridge], Cambridge University Press, 2005.

Földes

2015 Földes György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai, 1956–1988*, I, Kádár János külpolitikája. Budapest, Napvilág Kiadó, 2015.

Gatrell

2011 Gatrell, Peter: *Free World? The Campaign to Save the World's Refugees, 1956-1963*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

2013 Gatrell, Peter: *The Making of the Modern Refugee*. Oxford, Oxford University Press, 2013.

Goodwin-Gill–McAdam

2007 Goodwin-Gill, Guy S.–McAdam, Jane: *Refugee in International Law* (3rd edn.). Oxford, Oxford University Press, 2007.

Harouel

1999 Harouel, Véronique: *Histoire de la Croix-Rouge*. Paris, Presse Universitaire de France, 1999. (Que sais-je?)

Hathaway

2005 Hathaway, James C.: *The Right of Refugees under International Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Hatzivassiliou

2014 Hatzivassiliou, Evanthis: *NATO and Western Perceptions of the Soviet Bloc. Alliance analysis and reporting, 1951–1969*. London and New York, Routledge, 2014.

Haug

1993 Haug, Hans, in cooperation with Hans-Peter Gasser, François Perret and Jean-Pierre Robert-Tissot: *Humanity for all. The International Red Cross and Red Crescent Movement*. Bern–Stuttgart–Vienna, Haupt, 1993.

Hegedűs

2010 Hegedűs Attila: *Az 1956-os magyar forradalom és Jugoszlávia*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2010.

Histoire générale de la presse française

1975 *Histoire générale de la presse française*. Ed. by Claude Bellanger, Jacques Godechot, Pierre Guiral et Fernand Terrou. Paris, Presses Universitaires de France, 1975. I–V. IV. De 1940 à 1958.

Holborn

1956 Holborn, Louise W.: *The International Refugee Organization, a Specialized Agency of the United Nations: Its History and Work, 1946–1952*. New York, Oxford University Press, 1956.

1975 Holborn, Louise W. (with the assistance of Philip and Rita Chartrand): *Refugees: A Problem of Our Time. The Work of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1951-1972*, volume I. Metuchen (New Jersey), The Scarecrow Press, Inc., 1975.

Holian

2011 Holian, Anna: *Between National Socialism and Soviet Communism. Displaced Persons in Postwar Germany*. [Ann Arbor], University of Michigan Press, 2011.

Hull

1985 Hull, Elizabeth: *Without Justice for All*. Westport (Connecticut), Greenwood Press, 1985.

Hungarian Refugee Relief

1957 *Hungarian Refugee Relief*. Report on the relief measures for Hungarian refugees undertaken by the League and member National Societies in Austria, Yugoslavia and countries of transit and resettlement, October 1956–September 1957. Geneva, League of Red Cross Societies, 1957.

ICEM Handbook, 1959

1958 *ICEM Handbook, 1959*. Geneva, ICEM, 1958.

ICEM Handbook for 1960

ICEM Handbook for 1960. [Geneva, ICEM, 1959.]

International "Migration Management" in the Early Cold War

2015 *International "Migration Management" in the Early Cold War. The Intergovernmental Committee for European Migration*. Ed. by Lina Venturas. Corinth, University of Peloponnese, 2015.

Jordan

1967 Jordan, Robert S.: *The NATO International Staff/Secretariat, 1952–1957. A Study in International Administration*. London–New York–Toronto, Oxford University Press, 1967.

Kalmár

2014 Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjet rendszer, 1945–1990*. Budapest, Osiris, 2014.

Kaszás

2013 Kaszás Veronika: *Transylvanian Refugees in Hungary between 1988–89. The road from denying the existence of refugees to joining the 1951 Geneva Convention Relating to the Status of Refugees*. Theses of PhD doctoral dissertation, Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Consultant: István Majoros. Budapest, 2013.

Kecskés D.

2007 Kecskés D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2007.

Kévonian

2004 Kévonian, Dzovinar: *Réfugiés et diplomatie humanitaire: les acteurs européens et la scène proche-orientale pendant l'entre-deux-guerres*. Paris, Publication de la Sorbonne, 2004.

Kulischer

1948 Kulischer, Eugene: *Europe on the move: War and Population Changes, 1917–1947*. New York, Columbia University Press, 1948.

Kushner

2006 Kushner, Tony: *Remembering refugees. Then and now*. Manchester–New York, Manchester University Press, 2006.

Kushner–Knox

1999 Kushner, Tony–Knox, Katharine: *Refugees in an Age of Genocide. Global, National and Local Perspectives during the Twentieth Century*. London–Portland, Frank Cass, 1999.

Loescher

1993 Loescher, Gil: *Beyond Charity. International Cooperation and the Global Refugee Crisis*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1993.

2001a Loescher, Gil: *The UNHCR and World Politics. A Perilous Path*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2001.

Loescher–Scanlan

1986 Loescher, Gil–Scanlan, John Allen: *Calculated kindness: refugees and America's half-open door, 1945 to the present*. New York, Free Press–Macmillan, 1986.

London

2000 London, Louise: *Whitehall and the Jews, 1933–1948. British immigration policy, Jewish refugees and the Holocaust*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Marjoleine

1997 Marjoleine, Zieck: *UNHCR and Voluntary Repatriation of Refugees. A Legal Analysis*. The Hague–Boston–London, Martinus Nijhoff Publishers, 1997.

Marrus

2002 Marrus, Michael: *The Unwanted: European Refugees in the Twentieth Century*. Oxford, Oxford University Press, 2002.

Murber

2002c Murber Ibolya: *Flucht in den Westen 1956. Ungarnflüchtlinge in Österreich (Vorarlberg) und Liechtenstein. Magyar menekültek Ausztriában (Vorarlberg) és Liechtensteinben 1956*. Schriftenreihe der Rheticus- Gesellschaft, Feldkirch, 2002.

Nineteenth International Conference of the Red Cross

1958 Nineteenth International Conference of the Red Cross, New Delhi, October–November 1957, Report. New Delhi, Indian Red Cross, 1958.

Noiriel

1991 Noiriel, Gérard: *La Tyrannie du national. Le droit d'asile en Europe (1793–1993)*. [Paris,] Calmann-Lévy, 1991.

Oxford Handbook of Refugee

2014 *Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Ed. by Elena Fiddian-Quasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long, Nando Sigona. Oxford, Oxford University Press, 2014.

Perret–Bugnion

2009 Perret, Françoise–Bugnion, François: *De Budapest à Saigon. Histoire du Comité international de la Croix-Rouge, 1956–1965*. Genève, CICR, 2009.

Personnaz–Utheim

1989 Personnaz, Damien–Utheim, Toril: *The League of Red Cross and Red Crescent Societies*. Genève, League of Red Cross and Red Crescent Societies, 1989.

Pictet

1955 Pictet, Jean: *Les principes de la Croix-Rouge*. Thèse présentée à la Faculté de Droit de l'Université de Genève pour obtenir le grade de docteur en droit, Genève, 1955.

Piguet

2009 Piguet, Etienne: *L'immigration en Suisse: soixante ans d'entrouverture*. Lausanne, Presse polytechnique et universitaires romandes, 2009.

Proudfoot

1957 Proudfoot, Malcolm: *European Refugees, 1939–1952: A Study in Forced Population Movement*. London, Faber and Faber, 1957.

Reid–Gilbo

1997 Reid, Daphne A.–Gilbo, Patrick F.: *Beyond conflict. The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 1919–1994*. Geneva, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 1997.

Rey-Schyrer

2007 Rey-Schyrer, Catherine: *De Yalta à Dien Bien Phu: histoire du Comité international de la Croix-Rouge, 1945-1955*. Genève, CICR, 2007. (Histoire du Comité international de la Croix-Rouge, 3)

Risso

2014 Risso, Linda: *Propaganda and Intelligence in the Cold War. The NATO Information Service*. London and New York, Routledge, 2014. (Studies in Intelligence)

Romsics

2000 Romsics Ignác: *Magyarország története a 20. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

Ruthstrom-Ruin

1993 Ruthstrom-Ruin, Cecilia: *Beyond Europe: The Globalization of Refugee Aid*. Lund, Lund University Press, 1993. (Lund Studies in International History, 30)

Rystad

1990 Rystad, Göran: *The Uprooted: Forced Migration as an International Problem in the Post-war Era*. Lund, Lund University Press, 1990.

Salomon

1991 Salomon, Kim: *Refugees in the Cold War: Toward a New International Refugee Regime in the Early Postwar Era*. Lund, Lund University Press, 1991.

Sjöberg

1991 Sjöberg, Tommie: *The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem and the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938–1947*. Lund, Lund University Press, 1991.

Skran

1995 Skran, Claudena M.: *Refugees in Inter-War Europe. The Emergence of a Regime*. Oxford, Clarendon Press, 1995.

The North Atlantic Treaty Organisation

1989 *The North Atlantic Treaty Organisation. Facts and Figures*. Published by the NATO Information Service, Brussels, 1989.

The State of The World's Refugees 2000

2000 *The State of The World's Refugees 2000: Fifty Years of Humanitarian Action*. By United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). Managing director and principal author: Mark Cutts. Oxford, Oxford University Press, 2000.

Tolstoy

1978 Tolstoy, Nikolai: *The Secret Betrayal, 1944–1947*. New York, Scribner, 1978.

Torpey

2000 Torpey, John: *The Invention of the Passport. Surveillance, Citizenship and the State*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Tóth

1997 Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)*. Budapest, Püski, 1997.

Valuch

2001 Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest, Osiris, 2001.

Vernant

1953 Vernant, Jacques: *The Refugee in the Post-War World*. New Haven, Yale University Press, 1953.

Vonèche Cardia

1998 Vonèche Cardia, Isabelle: *Magyar október vörös zászló és vörös kereszt között. A Nemzetközi Vöröskereszt Magyarországon 1956-ban*. Budapest, socio-typo, 1998.

Woodbridge

1950 Woodbridge, George: *The History of UNRRA*. New York, Columbia University Press, 1950.

Zorgbibe

2002 Zorgbibe, Charles: *Histoire de l'OTAN*. Bruxelles, Éditions Complexe, 2002.

Tanulmányok, forrásközlések

Abplanalp

1995 Abplanalp, Philippe: The International Conferences of the Red Cross as a factor for the development of international humanitarian law and the cohesion of the International Red Cross and Red Crescent Movement, *International Review of the Red Cross*, September-October 1995 (35. évf.), no. 308. 520–549.

A „példa nélküli lehetőség”

2016 A „példa nélküli lehetőség”. Bizalmas CIA-cikk az 1956-os magyar menekültek titkosszolgálati felhasználásáról. Közli Kecskés D. Gusztáv. Fordította Péterfi András. *Betekintő* [az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata], 2016. 2. sz. 1–10. http://www.betekinto.hu/2016_2_kecskes (utolsó letöltés: 2020. március 9.).

A. Sajti

2007 A. Sajti Enikő: Ötvenhatos menekültek Jugoszláviában. A magyar–jugoszláv hazatelepítési bizottságok tevékenysége 1956–1957-ben. In: *Évkönyv XIV. 2006–2007. Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban*. Szerk. Rainer M. János és Somlai Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 2007. 201–212.

Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével

2000 Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével. A NATO Nemzetközi Titkárságának belső dokumentuma. Közli és fordította Kecskés Gusztáv. In: *Évkönyv VIII. 2000. Magyarország a jelenkorban*. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna, Standeisky Éva és Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000. 369–391.

Balogh

2016 Balogh Balázs: Az 1956-os menekültek társadalmi integrációja az Egyesült Államokban. Egy néprajzi terepkutatás tapasztalatai, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 469–484.

Baráth

2011 Baráth Magdolna: Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához, *Betekintő*, 2011. 3. sz. 1–16. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2011_3_barath.pdf (utolsó letöltés: 2016. július 31.).

2012 Baráth Magdolna: Az emigrációs politika új útjai az 1956-os forradalom után. Kísérlet a magyar emigráció megnyerésére és felbomlasztására az 1956-os forradalmat követően. In: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk. Baráth Magdolna–Molnár Antal. Budapest–Győr, Magyar Nemzeti Levéltár, 2012. 607–620.

2013 Baráth Magdolna: Célkeresztben az '56-os magyar emigráció”, *Századok*, 2013 (147. évf.) 6. sz. 1497–1511.

2018 Baráth Magdolna: Menekültekből emigránsok, *Múltunk*, 2018 (LXIII. évf.) 4. sz. 32–59.

Bozo

2001 Bozo, Frédéric: Defense versus Security? Reflexions on the Past and Present of the ‘Future Tasks’ of the Alliance (1949–1999). In: *A History of NATO – The First Fifty Years*. Ed. by Gustav Schmidt. New York, 2001, vol. 2. 65–80.

Brown

1958 Brown, Richard R.: Sixth’ anniversary of the USEP, *Migration News*, 7, no. 3 (May–June 1958.). 12–17.

Bugnion

1995 Bugnion, François: De la fin de la Seconde Guerre mondiale à l'aube du troisième millénaire: L'action du Comité international de la Croix-Rouge sous l'empire de la guerre froide et de ses suites: 1945–1995, *International Review of the Red Cross*, Volume 77, Issue 812, April 1995. 232–250.

2004 Bugnion, François: The Standing Commission of the Red Cross and Red Crescent: Its Origins, Role and Prospects for the Future. In: *Making the Voice of Humanity Heard*. Essays on Humanitarian Assistance and International Humanitarian Law in Honour of HRH Princess Margriet of the Netherlands. Ed. by Liesbeth Lijnzaad, Johanna van Sambeek and Bahia Tahzib-Lie. Leiden–Boston, Brill Academic Publishers, 2004. 41–59.

2009 Bugnion, François: The International Conference of the Red Cross and Red Crescent: challenges, key issues and achievements, *International Review of the Red Cross*, Volume 91, Number 876, December 2009. 675–712.

2012 Bugnion, François: Le Comité international de la Croix-Rouge et les Nations Unies de 1945 à nos jours: oppositions, complémentarités et partenariats, *Relations internationales*, 2012. 4. n° 152. 3–16.

Crisp

2007 Crisp, Jeff: Humanitarian Action and Coordination (chapter 27). In: *The Oxford Handbook on the United Nations*. Ed. by Thomas G. Weiss–Sam Daws. Oxford, Oxford University Press, 2007.

Cseresnyés

2007 Cseresnyés Ferenc: A nemzetközi menekültjog alkalmazása: Ausztria és az '56-os menekültek, *Múltunk*, 2007 (LII. évf.). 1. sz. 169–186.

Deák

2016 Deák Nóra: „Operation Mercy” – lehetetlennek tűnő küldetés? Az 1956-os menekültek fogadtatása az Egyesült Államokban, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 397–412.

Dreisziger

2008 Dreisziger Nándor: The biggest welcome ever. The Toronto tories, the Ottawa liberals, and the admission of Hungarian refugees to Canada in 1956, *Hungarian Studies Review*, 2008, Vol. 35. Nos. 1–2. 41–83.

Élie

2010 Élie, Jérôme: The Historical Roots of Cooperation Between the UN High Commissioner for Refugees and the International Organization for Migration, *Global Governance*, 2010, n° 16. 345–360.

2012 Élie, Jérôme: Interactions et filiations entre organisations internationales autour de la question des réfugiés (1946–1956), *Relations internationales*, 2012. 4. n° 152. 39–50.

Fischer

2001 Fischer, Thomas: The ICRC and the Cuban missile crisis, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, n° 842, juin 2001. 287–309.

Gajdócsi

2010 Gajdócsi Levente: Hungarian diplomacy and the Hungarian refugees of the 1956 revolution in Great Britain, 1956–1961. In: *Vándorló kisebbségek. Etnikai-migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben. Tanulmányok*. Szerk. Kupa László. Pécs, PTE–Bookmaster Kft., 2010. 193–198.

Gecsényi

2006 Gecsényi Lajos: Humanitárius segítség, politikai aggodalom. Ausztria, 1956, *História*, 2006 (XXVIII. évf.) 10. sz. 17–20.

Gémes

2007 Gémes, Andreas: Political Migration in the Cold War: The Case of Austria and the Hungarian Refugees of 1956–57. In: *Immigration/Emigration in Historical Perspective*. Ed. by Ann Katherine Isaacs. Pisa, Edizioni Plus–Pisa University Press, 2007.

Goodwin-Gill

2008a Goodwin-Gill, Guy S.: The Politics of Refugee Protection, *Refugee Survey Quarterly*, n° 27, 2008. 8–23.

2014 Goodwin-Gill, Guy S.: The International Law of Refugee Protection. In: *Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Ed. by Elena Fiddian-Quasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long, Nando Sigona. Oxford, Oxford University Press, 2014. 36–47.

Granville

2006 Granville, Johanna: Of Spies, Refugees and Hostile Propaganda: How Austria dealt with the Hungarian Crisis of 1956, *History* (The Journal of the Historical Association), 2006, January, Vol. 91, Issue 301. 62–90.

Jackson

1991 Jackson, Ivor C.: The 1951 Convention relating to the Status of Refugees: A Universal Basis for Protection, *International Journal of Refugee Law*. Volume 3, No. 3, July 1991 (The 1991 Geneva Colloquium. The 1951 Convention relating to the Status of Refugees. Principles, Problems and Potential. Geneva, 22–24 July 1991.). 403–413.

Karatani

Karatani, Rieko: How History Separated Refugee and Migrant Regimes: In Search of Their Institutional Origins, *International Journal of Refugee Law*, Volume 17, Issue 3, 1 January 2005. 517–541.

Kaszás

2011 Kaszás Veronika: Diplomáciai megoldáskeresés az 1987–89 között Magyarországra érkező erdélyi menekültek helyzetének rendezésére, *Magyar Kisebbség: nemzetpolitikai szemle*, 2011 (16. évf.) 3–4. sz. 112–138.

Kecskés D.

2001 Kecskés D. Gusztáv: A NATO és a magyar forradalom. In: *A magyar forradalom eszméi. Eltérésük és győzelmük*. Szerk. Király Béla és Lee W. Congdon. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány, 2001. 106–129.

2006 Kecskés D. Gusztáv: A francia közvélemény reakciója (1956. október–december), *Kommentár*, 2006. 5. sz. 16–23.

2010 Kecskés D. Gusztáv: Egy humanitárius csoda anatómiája – az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása, *Külügyi Szemle*, 2010 (9. évf.) 4. sz. 158–168.

2012 Kecskés D. Gusztáv: Pénzgyűjtés és propaganda: Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében, *Századok*, 2012 (146. évf.) 1. sz. 109–145.

2016a Kecskés D. Gusztáv: A NATO és az 1956-os magyar menekültek, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 357–372.

2016b Kecskés D. Gusztáv: Az 1956-os magyar menekültek svájci befogadása, *Történelmi Szemle*, 2016 (LVIII. évf.) 1. sz. 85–114.

2017 Kecskés D. Gusztáv: Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat az 1956-os magyar menekültválság idején, *Történelmi Szemle*, 2017 (LIX. évf.) 3. sz. 463–490.

2018 Kecskés D. Gusztáv: Menekültszállítás és hidegháború. Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) és az 1956-os magyar menekültek, *Századok*, 2018 (152. évf.) 1. sz. 145–170.

Kiegészítés a börtönbeli évekhez

Kiegészítés a börtönbeli évekhez. E hangfelvételt [Bibó Istvánnal] Hanák Gábor készítette. Megjelent a *Hitel* 1989. 19. számában. 14–16.

Kovačević

2007 Kovačević, Katarina: A menekültkérdés Jugoszláviában. In: *Évkönyv XIV (2006–2007). Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országában*. Szerk. Rainer M. János–Somlai Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 2007. 134–153.

Kovács

Kovács Attila: A magyar menekültkérdés kezelése Jugoszláviában, 1956–1957, *Világtörténet*, 2016 (38. évf.) 3. sz. 433–450.

Lauterpacht–Bethlehem

2003 Lauterpacht, Elihu–Bethlehem, Daniel: The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement. In: *Refugee Protection in International Law: UNHCR's Global Consultations on International Protection*. Ed. by Erika Feller, Volker Türk and Frances Nicholson. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 87–177.

Lénárt

2008 Lénárt András: Újra otthon. Hazalátogató ötvenhatos emigránsok. In: *Évkönyv XV. 2008. Közéletések a kádárizmushoz*. Szerk. Germuska Pál és Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2008.

Loescher

2001b Loescher, Gil: The UNHCR and World Politics: State Interests vs. Institutional Autonomy, *International Migration Review*, vol. 35, n° 1, Special Issue: UNHCR at 50: Past, Present and Future of Refugee Assistance, Spring 2001. 33–56.

2003 Loescher, Gil: UNHCR at Fifty. Refugee Protection and World Politics. In: *Problems of Protection. The UNHCR, Refugees, and Human Rights*. Ed. by Klaus Steiner, Mark Gibney, and Gil Loescher. New York–London, Routledge, 2003. 3–18.

2014 Loescher, Gil: UNHCR and Forced Migration. In: *Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Ed. by Elena Fiddian-Quasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long, Nando Sigona. Oxford, Oxford University Press, 2014. 215–226.

Markowicz

1973 Markowicz, Arthur A.: Humanitarianism v. Restrictionism: The United States and the Hungarian Refugees, *International Migration Review*, Vol. 7, No. 1, Spring 1973. 46–59.

Menekültdráma és szolidaritás

2015 Menekültdráma és szolidaritás. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának helyettese az 1956-os magyar menekültválság első heteiről. Közli Kecskés D. Gusztáv, *Múltunk*, 2015 (LX. évf.) 4. sz. 190–204.

Murber

2002a Murber Ibolya: Szülőföldtől a választott hazáig. Az ötvenhatos magyar menekültek migrációja. In: *Diákszimpózium. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson* (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.). Szerk. Pasztercsák Ágnes, Veera Rautavuoma, Szabó Ágnes. Debrecen–Jyväskylä, 2002. 55–64.

2002b Murber Ibolya: Két tűz között. Kiskorúak család nélkül Ausztriában 1956–1957. *ArchivNet. XX. századi történeti források*, 2002 (2. évf.) 2. sz. https://archivnet.hu/diplomacia/ket_tuz_kozott.html (utolsó letöltés: 2020. március 20.).

2004 Murber Ibolya: Arcok a tömegből. Az ötvenhatos magyar menekültek társadalom-statisztikai vizsgálata. In: *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai. II. Szerk. Jankovics József és Nyerges Judit. Budapest, 2004. 297–303.

2006a Murber Ibolya: 1956 és Ausztria, *Limes*, 2006 (18. évf.) 3. sz. 17–32.

2006b Murber Ibolya: Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv–magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés, *Limes*, 2006. (18. évf.) 3. sz. 71–82.

2007 Murber Ibolya: 1956 és Ausztria. In: *Az 1956-os Intézet Évkönyve. XIV. 2006–2007. Az 1956-os forradalom visszahajja a szovjet tömb országaiban*. Szerk. Rainer M. János és Somlai Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 2007. 91–108.

2011 Murber Ibolya: Magyar menekültek Ausztriában 1956 után. In: *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”. Tanulmányok*. Szerk. Németh István és Fiziker Róbert. Budapest, L'Harmattan, 2011. 453–466.

2016 Murber Ibolya: Az 1956-os magyar menekültek Ausztriában: menekültlét és integráció, *Múltunk*, 2016 (LXI. évf.) 3. sz. 123–159.

2017 Murber Ibolya: Österreich und die Ungarnflüchtlinge 1956. In: *Jahrbuch für Mitteleuropäische Studien 2015/2016*. Wien, Mitteleuropazentrum an der Andrássy Universität Budapest (Hg.), 2017. 19–43.

Murber–Weber

2001 Murber Ibolya–Weber, Wolfgang: Heimat-Fremde-Heimat? Deskriptive Aspekte der Migrationsgeschichte ungarischer Flüchtlinge 1956/57 in Vorarlberg. In: *Montfort. Zeitschrift für Geschichte Vorarlbergs*. 2001. 2. 201–216.

Palmieri

2015 Palmieri, Daniel: Les principes fondamentaux de la Croix-Rouge: une histoire politique, publikálva: 2015. július 6.: <https://www.icrc.org/fr/document/les-principes-fondamentaux-de-la-croix-rouge-une-histoire-politique> (utolsó letöltés: 2020. január 10.).

Papadopoulos–Kourachanis

2015 Papadopoulos, Yannis–Kourachanis, Nikos: Overall European Overseas Outflows and Internationally Assisted Movements (1945–1960): Who Was Helped to Move? Where to? In: *International "Migration Management" in the Early Cold War. The Intergovernmental Committee for European Migration*. Ed. by Lina Venturas. Corinth, University of Peloponnese, 2015. 143–188.

Parragi

2000 Parragi Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság, *Kisebbségkutatás*, 2000 (9. évf.) 1. sz. 37–50.

Parsanoglou

2015 Parsanoglou, Dimitris: Organising an International Migration Machinery: The Intergovernmental Committee for European Migration. In: *International "Migration Management" in the Early Cold War. The Intergovernmental Committee for European Migration*. Ed. by Lina Venturas. Corinth, University of Peloponnese, 2015. 55–85.

Perruchoud

1989 Perruchoud, Richard: From the Intergovernmental Committee for European Migration to the International Organization for Migration, *International Journal of Refugee Law*, Vol. I, No. 4., Oxford University Press, 1989. 501–517.

Philipp

1957 Philipp Tibor: A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága magyarországi delegációja működéséről, *ÁBTL* 4.1. A-3015/1 *Elhárítás* (Tanulmányi és módszertani tájékoztató), 1957. augusztus. 44–54.

Puskás

1985 Puskás Julianna: Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években. In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Szerk. Molnár János, Orbán Sándor és Urbán Károly. Budapest, MSZMP KB Párttörténeti Intézete–MTA Történettudományi Intézete, 1985.

1996 Puskás Julianna: Magyar menekülők, emigránsok – 'DP-k' és '56-osok', 1944–1957, *Aetas*, 1996 (12. évf.) 2–3. sz. 67–102.

Robert

2016 Robert, Tiphaine: Mindennek ellenére. Az 1956-os magyar menekültek hazatelepülése, *Múltunk*, 2016 (LXI. évf.) 3. sz. 91–122.

Roper

1957 Roper, Elmo: The Americans and the Hungarian Story, *Saturday Review*, 40, May 11, 1957. 24.

Schmidt-Schweizer

Schmidt-Schweizer, Andreas: „Kiemelt bánásmód”. A magyar menekültek fogadtatása és integrációja a Német Szövetségi Köztársaságban (1956 őszétől 1957 tavaszáig), *Történelmi Szemle*, 2018 (LX évf.) 1. sz. 137–152.

Szabó

2007 Szabó Juliet: „... s várja eltévedt fiait is.” Az MSZMP repatriálási és hazalátogatási politikája 1956 és 1963 között, *Múltunk*, 2007 (LII. évf.) 1. sz. 187–213.

2009 Szabó Juliet: Fellazítási politika a Kádár-rendszerben. Az MSZMP propagandatevékenysége 1958 és 1963 között, *Múltunk*, 2009 (LIV. évf.) 2. sz. 180–221.

Tarradellas

2018 Tarradellas, Anton: La guerre d’Algérie et l’expansion du système de protection internationale des réfugiés (1957-1962), *Relations internationales*, 2018. 4. n° 176. 105–118.

“The Thaw in Eastern Europe”

2002 “The Thaw in Eastern Europe”, September 24, 1956. Obtained and introduced by Gusztáv Kecskés. In: *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents*. Compiled, edited and introduced by Csaba Békés, Malcolm Byrne and János M. Rainer, assistant editors József Litkei and Gregory F. Domber. Budapest–New York, Central European University Press, 2002. 168–177.

Thränhardt

Thränhardt, Dietrich: Entwicklungslinien der Zuwanderungspolitik in EG-Mitgliedsländern. In: *Zuwanderungspolitik in Europa. Nationale Politiken. Gemeinsamkeiten und Unterschiede*. (Hrsg.) Hubert Heinelt. Opladen, Leske+Budrich, 1994. 33–63.

Trémeaud

1959 Trémeaud, Henry: Les réfugiés sous mandat du Haut Commissaire des Nations Unies, *Revue générale de Droit International Public*, Troisième série, Tome XXX, Tome LXIII, 1959. 478–506.

Walon

1957 Walon, Roger: Le CIME et l'Évacuation d'Autriche des Réfugiés Hongrois, *Intégration*, Bulletin International, AWR/AER, 1957, no. 2.141–147.

Weis

1954 Weis, Paul: The International Protection of Refugees, *American Journal of International Law*, April 1954, Volume 48, Issue 2. 193–221.

1960 Weis, Paul: Le concept de réfugié en droit international, *Journal du droit international*, 1960. n°4, 87. 928–1001.

Witcover

1958 Witcover, Jules: The Role of the Intergovernmental Committee for European Migration in the Resettlement of Hungarian Refugees, 1956–57, *R.E.M.P.* [Research Group for European Migration Problems] *Bulletin*, vol. 6, no. 1. Januar–March 1958. The Hague, Albani, 1958. 1–21.

Zolberg

1983 Zolberg, Aristide: The Formation of New States as a Refugee Generating Process. In: *The Global Refugee Problem: U.S. and World Response*. Special Issue of *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Ed. by Gil Loescher and John Scanlan. 467 (May 1983). 24–38.